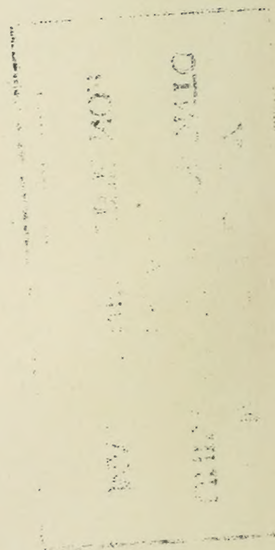

3 1761 07886292 7

JUL

JULEMØRKETS LÖNDOM
JULETRO, JULESKIK

ANDET BIND

H. F. FEILBERG

JUL

JULEMØRKETS LÖNDOM
JULETRO, JULESKIK

ANDET BIND

KØBENHAVN
DET SCHUBOTHESKE FORLAG
J. L. LYBECKER OG E. A. HIRSCHSPRUNG
1904

Printed in Denmark

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

FORTALE

Denne bog er jo sagtens noget af et vovestykke. Der er tid til alt, til at fødes og til at dø, til at tage del i livsarbejdet og til at gå afsides og være tilskuer, og er man 73 år, bör man nok helst se efter, om der er mere dagslys på himlen og så træde tilside. Og når Gud er et menneske så god, at han giver ham et tilhold i de gamle, magtesløse dage, giver ham et stille og fredeligt alderdomshjem, hvorfra han, i ly selv, kan se ud over det stormrørte menneskeliv rundt om, så skal man være artig og taknemmelig, nöjes med hvad man fik, glæde sig ved, at livets aften kom med fred, fæste öjet på slottet i Vesterled, tækket med gyldne skjolde, hvor solen ganger til hvile, og takke for, at gennem mørket, der stiger i øst, skimtes öjne fuldklare med varsel, at natten, der kommer, ikke bliver hverken stjærneløst eller håbløst mørke.

Men det kan have sine farer på de gamle dage at blive skribent. Det så jeg for få år siden et afskrækkende eksempel på. Min gamle, kærlige fader N. L. Feilberg havde taget et par småbörn til sig, som ved forældrenes død var blevne hjemløse. Han gav dem mad og drikke, klæder og sko og beholdt dem nogen tid hos sig, men da han var 90 år, måtte han prøve på at skaffe dem et andet tilhold. Så blev han forfatter, skrev et avertissement, som gik alle landets aviser rundt med vekslende overskrifter, der alle tolkede harme over,

hvor hjærteløs en præst kunde være. Det lød, som jeg så det i en jysk avis, overskrevet med fede bogstaver:

EN STYG ANNONCE

»Et savn kan afhjælpes og en kærlighedsgerning øves ved optagelse af to piger på 9 og 11 år, en håndværkers døtre, som blev forældreløse i August og nu kan beses hos undertegnede d. 13. ds. og følgende dage af lysthavende, inden de afleveres til fattigvæsenet«.

Jeg sagde til fader: »du må hellere lade dine sönner læse korrektur for dig næste gang, du vil optræde i litteraturen.« Nu, den gamle mand havde dog held med sig og fandt en god plads til börnene. Faders alder har jeg vel ikke nået, men mine sönner, — eller andre måske —, kunde jo mulig komme og pege på sporene af alderdommen i disse blade og lade mig vide, at når man er fyldt de syv gange ti år, sömmer det sig bedst at træde tilbage fra arbejdet og lade dem, som er yngre og stærkere, og som har klare tanker, tage fat, og selv stilfærdig gå til side og nöjes med at se sig glad på andres glæde, og give dem en håndsrækning, der med frit mod tager rask fat og har lyst og villie til at føre et ærligt arbejde en streng dag tilende uden at knurre eller klage sig. Ja, det er forresten også min mening.

Men, der er noget til, som hedder skæbne. Jeg havde, som vel alle andre, troen, at julen oprindelig var en solfest, der udtrykte glæden over solens sejr i midvinterens korte og mørke dage. Ved siden heraf lå der i mit sind en undren over, hvorfor alle sjæle, vætter og trolde netop i den tid var stærkest, og hvorfor julen havde en række sagn fælles med Allesjælestiden i Sydeuropa. Jeg traf da at se i Mogks Mythologi (Paul's Grundriss' s. 1126), at vinterens fest, der fejredes, mens

stormen hylede som værst, alle vætter var slupne løs, og vildere end nogensinde drev deres uvæsen, må have været en fællesgermansk dødsfest. Det slog mig, at her mulig var den rette tydning. Et foredrag af professor Montelius under filologmødet i Kristiania 1898 gav mig et stød til at tage undersøgelsen for Nordens vedkommende op, og dypper man blot engang sin pen for at göre et udkast, så er man fangen. Tör jeg nu end ikke tro, at have givet den endelige løsning og udredet alle de enkelte tråde i julefestens slyngede knude, så er her dog samlet et stof, som fremtidige forskere kan arbejde med, og der siges, at ingen umage er spildt, der sparer andre besvær.

Under arbejdet har jeg haft særlig nytte af to forfatteres værker: A. Tille, Die Geschichte der deutschen Weihnacht, 1893 og sammes Yule and Christmas, 1899. Denne mands skrivemåde er mig lidet tiltalende både ved hans særdeles personlige polemik og ved hans fuldstændig manglende forståelse af den kristne menigheds julefest. Men hans bøger indeholder et rigt stof, og han har allevegne fra opgravet en stor mængde nye oplysninger, der er værdifulde til forståelse af de mange uensartede træk, der findes i folkenes tro og skik. Den anden forfatter er Gymnasialprofessor i Stuttgart, G. Bilfinger, hvis bog, Das germanische Julfest, 1901, har fremlagt et stort antikt og middelalderligt stof i en rolig, klar og overbevisende fremstilling. Dette værk bragte mig, hvad jeg aldrig selv turde vente at få opsøgt, klarhed over de tråde, der knyttede nutid til fortid. I hovedsagen, tror jeg, han har fundet det rette, måske også, når han slutter med at sige, at hvis man ser nöjere til, bliver der af den germanske julefest intet andet oprindelig germansk tilbage end selve navnet »Jul«.

Ja, så samlede og ordnede jeg, hvad jeg kunde oplyse om

hedensk og kristelig juleskik og juletro her i Norden. Af og til har jeg mattet göre et besøg i fremmede egne for at finde forstaelse og forklaring af det hjemlige. Stoffet var meget genstridigt at ordne, gentagelser har jeg ikke kunnet undga, da jeg måtte vælge at behandle de enkelte folks jul og de enkelte motiver hver for sig. Den kreds af sagn og legender, der knytter sig til festtiden er også medtaget. Det var jo mit ønske, at min bog kunde finde ind ad döre rundt om i hjemmene og vise sammenhængen i de mange, brogede traditioner og bringe forklaring til mennesker, der søger en forståelse.

Sa far den gå ud og finde venner, om den kan, jeg tror sikkert at turde love, at jeg ikke tiere skal göre læsere ulejlighed.

Til slut en tak til venner, der gav mig en håndsrækning, først og sidst til min unge arbejdsfælle, docent dr. A. Olrik, for hjælp og — tålmod med den gamle.

JULEMØRKETS LÖNDOM

JÄTTEN KOM UR BERGET TILL HUSTRUN OCH
SADE: »ANNA, GACK IN!
DA'EN Ä' DIN,
NATTA Ä' MIN.«

R. Dybeck, Runa IV. 40. 64.

Engang var der en bonde, som aldrig kunde få arbejdet nok. Det var i høsten, han havde jaget med sine folk fra den tidlige morgen til den sildige aften, og var dog ikke bleven færdig; en lille plet korn var levnet. »Å,« tænkte han, »jeg kan tage det sidste, når jeg har spist nadver.« Mørket var faldet på, og han gik med segl i hånd mutters ene ud på marken for at begynde, men næppe havde han skåret en håndfuld, för en skingrende røst lød:

»Dagen er din, natten er min,
il hjemad, så hurtig du ævner,
jeg ellers for dommen dig stævner!«

I en fart fik bonden sine sager samlet og prøvede aldrig mere på at arbejde ved nattetide.

Med andre ord: når solen er under synskredsen har mennesker ingen ret mere udenfor deres hjems dör. Solens opgang og nedgang sætter et skel mellem to riger, der tilhører hvert sit fjendtlige folk, som nöje våger over deres ret. Sker overgreb, bliver det straffet.

Bonden har sin ret og magt og sine guders bistand, så længe sol er oppe, og sålangt hans plov har skåret furer i jordbunden, det er alt omtalt. Ligeså går det med lyset. Sålangt det rækker, har de levende og deres samfund ret og magt, skærmet af lysets og livets guder, hvordan de så nævnes, og med den synkende sol, stiger i øst som en voksende flod mørket, med det følger alle døde, Trolde og

Vætter. »Sålænge det er dag, hører jorden de levende til, om natten råder de døde, derfor har mennesker bedst af at låse deres döre, når mørket kommer, og lægge sig til at sove, sålænge de døde færdes.«

Således med dag og nat og således med årets gang her i Norden, hvor dagene er lange ved midsommerstide, og nætterne lange og mørke ved juletide. I den lyse tid, når natten kun er et lyst møde mellem aftenrøde og morgengry, ligger de døde stille i deres mørke, kolde boliger under jorden, Vætter og Trolde gemmer sig, hvor skyggen falder dybest, i hulers eller bjærgkløfters mørke. Men når natten, hartad endeløs som Lucienatten, lægger sig knugende over landet, ja, så begynder mørkets liv, det pusler i alle kroge; listende, blodløse skikkelser skimtes; hvide, sorte, røde; grave åbnes, höje rejser sig på pæle, og der er fest i mørkets verden.

Et skel må dog nok hær sættes mellem slægtens døde og Vætterne. Trods rædselen for de døde, skal de modtages så hensynsfuldt og godt, man ævner. Offeret, gaverne, der fremsættes for dem, er en hilsen, et bud til dem fra den slægt, de forlod; en bön om, at de, som er stærkere end de levende og står de dunkle skæbnemagter nærmere, vil advare, hjælpe, skærme mennesker. Fjærnere står Vætter og Trolde, men de, som har magt til at øde bondens kvæg og korn, eller give vækst og rigdom, må man gøre vel stemte mod sine interesser, og give dem del i hvad man af gode ting selv ejer.

Juletiden må foreløbig tages som en helhed, den samme folketro knyttes snart til juleaften, snart til nyårs- eller kongeaften, sagtens fordi årets begyndelse til forskellige tider og på forskellige steder har været regnet fra forskellige dage. »I gamle dage var det skik, at man lå ude julenat, thi da var det årsskifte (stemmende med gammel kristelig skik), og folk regner endnu den dag i dag deres alder fra julenat, så den, der har oplevet 15 julenætter, siges at være fyldt 15 vintre. Senere har man henlagt

årets begyndelse til nyårsnat.« Således siges der på Island, og det er med folkeskik på denne fjærne ø, jeg først begynder.

Der høres mest om Alfer ved jul og nyårstide, det er især deres festtid, skønt der også er exempler på, at de både holder gilde i påsken og på første sommerdag. Men i julen mødes de, holder gæstebud med musik og dans enten i menneskeboliger eller i deres egne bygder. Desuden flytter de ved nyårstid både med indbo og kvæg. Længe var det på Island skik, at kvinder og husmødre tændte lys i alle huse og i hver krog af boligerne, så der hele natten igennem intetsteds var skygge. Alle döre måtte stå åbne og allesteder være fejet og rent, så der ikke nogetsteds lå enten støv eller snavs. Når så alt var fint og pynteligt, gik husmoderen selv rundt i hele huset og sagde: »vær her, I som være ville!« eller: »kom I, som komme ville! rejs I, som rejse ville, kun må I ikke volde mig eller mine mén!«

Herom fortælles:

Der var engang to bondedøtre, af hvilke den ene måtte blive hjemme, mens alle ellers rejste til aftensang i kirken. Sásnart hun var bleven ene, gav hun sig til at feje og støve af både foroven og forneden og satte derefter lys i hver en krog. Da hun var færdig med sit arbejde, indbød hun det skjulte folk, som skik var, gik fra det ene rum til det andet og sagde: »kom I, som komme ville!« Derefter gik hun op ovenpå, tog en gudelig bog, som hun vedblev at læse i, til dagen randt. Just som hun havde sat sig til ro, kom der en stor mængde Alfefolk ind, alle var de pyntede med guldsmykker og iførte höjtidsklæder, og de tilbød først bondedatteren smykker, senere bød de hende op til dans, men hun blev ganske stille siddende, til hun gennem gluggen kunde se, at det lysnede i øst. Så udbrød hun: »Gudskelov, nu dages det!« men da Alferne hørte Guds navn nævne, ilede de bort, og efterlod alle deres kostbarheder.

I andre fortællinger siges det, at pigen, som var alene hjemme, hørte lyden af mange trin udenfor. Folket øges i huset, en stor skare af det ukendte folk træder ind, badstuen og alle rum fyldes af gæster, pigen har ondt ved at trænge sig frem og bliver va'r, at der var allevegne fuldt af folk både i stuehuset og de andre bygninger, men da hun har modtaget alle høfligt og venligt, er der ingen, der gör hende fortræd.

Om Thorleif Thordarsön fortælles, at han juleaften kom til en af sine venner og bad om nattely. Der var intet i vejen, svarede bonden, uden det, at alle, der i de senere år havde tilbragt julenat derhjemme, var enten gåede fra vid og samling eller blevne tryllebundne. »Det ræddes jeg ikke for,« sagde Thorleif, »selv om så er, bliver jeg her.« Inden bonden og hans folk var borte, undersøgte Thorleif huset, gravede sig et hul i gulvet så dybt, at han kunde stå opret, skjulte det med lægter på den måde, at der blev en åbning tilbage, så at han kunde overse huset. Endelig lod han alt dække af jord, så sporene af arbejdet var skjulte, dertil blev en flok lam drevet hen derover. Da det hele var færdigt, drog folkene afsted til aftensang. Først ved midnatstid mærkede Thorleif, at der kom to drenge med lys i hænderne, som så efter alle vegne, og da de kom ind i badstuen, sagde de: »her er rent, her er varmt, her er godt at lege.« Lidt efter hører han en stor larm, og han ser, at mange festlig klædte mennesker kommer ind i badstuen. Et bord bragte de med, som blev sat midt på gulvet og forsynet med mad og vin, og alle væggene tjældede de. Da det var sket, satte de fremmede sig ned og begyndte at spise og drikke. Omsider kom ogsaa drengene tilbage og førte med sig en gammel, ondt udseende karl, der begyndte at snuse i alle kroge og sige: »her er et menneske, her er et menneske!« Men drengene sagde at det var umuligt, og de satte sig alle ved bordet, og alle spiste og drak med gammen og glæde. Såsnart de var færdige, begyndte de at danse, og dermed vedblev de hele

natten. Da Thorleif antog, at morgenstunden måtte være nær, råbte han fra sit hul: »dag, dag!« De blev så forfærdede, da de hørte det, at de fo'r ud, lod alt blive: bordet, dækketöjet, de opsatte tapeter, ja endog en del af deres klæder, som de havde lagt fra sig, da de var blevne varme af dansen. Drengene slæbte afsted med den gamle, der var så veg som en uldtråd, og bleg af rædsel som et lig.

Da alle var borte, krøb Thorleif ud fra sit skjulested, og kort efter kom bonden med sine folk fra kirke. Han var glad ved at træffe Thorleif, og mente, at alt var gået bedre, end han havde ventet. Thorleif fortalte ham, hvad der var sket, og bad ham beholde alt, hvad Alferne havde efterladt. For fremtiden skulde ingen, der blev hjemme på gården julenat, komme til at lide noget derfor.

Heraf fremgår altså, at man jule- eller nyårsnat på Island rundt om i hjemmene ventede gæster, Alfer, det ukendte, skjulte folk, der gjorde det vanskeligt for husets egne folk den aften at blive inden döre. Først budskabet om dagens komme jog Alfefolket på vild flugt.

Vi fortsætter nu med de øvrige nordiske lande.

Både i Norge og Sverige fortælles, at de døde juleaften og -nat besøger deres gamle hjem, og man ønsker på enhver måde, man ævner det, at gøre dem opholdet hyggeligt, give dem pyntelige stuer, lys, varme og mad. De følger så forresten den gamle kendte hjemskik og for at göre sig rede til höjtiden besøger de først badstuen, når de levende har forladt den. Der er nöje sørget for, at ilden derinde ikke er slukket eller varmen sluppet ud, så alt er rede til, at de kan bade, inden de går ind. Undertiden siges også, at badevandet skal holdes varmt til »Tomten«, det er vor Nisse.

Så samles slægtens døde i de gamle hjem, hvor deres liv med hvad de havde ejet af jordisk håb og frygt, sorg og glæde, er henrundet. Stuen er pyntet, på arnen blusser den store »julbrasa«, bordet står dækket med juledugen, lysene er tændte, en »julahög« med fladbrød, »limpor«,

»vörtebröd«, honningkager, »vispe-kakor«, gode råd og kringler tilligemed en juleost og øverst »julegalten«. Ved siden af »julehöjen« stilledes en åben julekande, fyldt med »engleøl«, hvilket altsammen fik lov at stå til julens sidste dag, »farängladagen«, »trettondagen«. Øllet kaldtes i Norge »dröv-öl« (drauge øl), det levnes i kruset, eller det tømte krus fyldes med »engleøl« eller »englevin«: levende og døde drikker af samme bæger, fællesskabet i slægten består efter døden. I Sverige skulde den, der først kom hjem fra kirken julemorgen, drikke deraf. Om aftenen må det ikke røres. »för det skulle änglarne ha«, men hvad der levnes næste dag, dermed smöres kvæget på hoved, lænd og yver, at de må trives året igennem, og det sidste hældes ud i humlehaven eller på marken. I Norge stilledes øllet i en kop for sig selv, og det ansés for syndigt at røre det, man udsætter sig dærved for sygdom.

Som sagt, julenat samles de døde i deres gamle hjem, og man må levne noget til dem af hver ret, der er på bordet, tilmed skal stolesæderne nöje aftörres med et hvidt og rent linklæde, inden man går iseng. Næste morgen aftörres atter stolene med det samme linned; findes der da jord, snavs eller sand på noget af dem, er dette tegn på, at en afdød slægtning har siddet der, mens han besøgte hjemmet, og varsler om, at en af familien eller den person, hvis plads stolen var, skal dø i året. 2den juledag rørte man ej asken, för man nöje havde sét efter, om Frelserens fodspor ikke fandtes i den.

Tilsvarende folketro findes i Norge. Juleaftensnat ved midnatstid kom de, der i årets løb var døde, hjem. Når dagen randt, måtte de, som alt omtalt, tilbage. På gården, Rön, fortælles der, havde en draug glemt at gå tilbage i rette tid, slap derfor ikke ind på kirkegården, men måtte blive hele juledagen siddende ude i »vedhougen« lige til næste midnat. Han blev sét der af hele kirkealmuen.

Nu har folketroen ikke faste former, således at forestillinger og udtryk er de samme overalt; fælles synes at

være vedtægten, at der skal levnes øl og mad på julebordet men når der et sted nævnes de døde som dem, der skal have deres ret i hjemmet, siges det f. eks. i Gudbrandsdalen, at det er »Tuftekallene«, der kræver deres julekost. I Strinden dækkes bord til »Tusserne«, i N. Hordeland til »Troldene«, i Nordland til de »Underjordiske«.

Stabburet skal stå åbent julenat med nögle i dör (Romsdal, Gudbrandsdal, Strinden), den nat stjæler ingen, og man kan rolig lade alle nögler blive siddende i låsene, »Huldren« skal have lov til at tage, hvad hun vil. Nu tænker man nok på »Haugefolket«, men der siges udtrykkelig hær og dær i Norge, at der er grund til at tro, at det tidligere var de døde, der skulde have godt af julemaden.

Man ønsker på alle måder at sørge for de døde gæster som for de levende. I flere af Norges bygder har man redt leje til dem i sengene, mens folket selv julenætterne sov i halmen på gulvet. Dette tænker jeg er den ældre folkeskik. I Sverige blev höjsædet i stuen og sengene opredte til Frelseren og hans engle; de tre første julenætter lå folkene i halmen, som også skik var ved fortids bryllupér: brudefolkene lå i senge, gæster i halm på gulvet. Derfor, da genfærdet af den myrdede mand kommer hjem julekvælden, siger han: »bedre at gange på Kvalset på nysopa gulv end at ligge i Herjudalen i den ovigte mold!«

I Danmark synes folketroen om de dødes besøg i hjemmet næsten helt at være glemt, kun få, dunkle og udviskede minder herom véd jeg at fremdrage. På Bornholm huskes det, at man har ladet bordet blive stående dækket julenat over. I Nordjylland lever et sagn om, at genfærdet forlanger nadvere jule- og nyårsaften, noget af al maden, som kunde hensættes til ham i rendestenen i bryggerset. Der siges endvidere, at alle døde er julenat på vandring, møder de en kørende, kan de tynge vognen, så hestene magter ikke at trække den. Genfærdet besøger sin slægt og bliver på gården julenat. I den hellige nat

rejser Drost Peders borg, Drostholm, sig af gruset, han og hans mænd samles dær til julegilde, mens det ensomme, myrdede barn græder og klager sig fra den kilde, hvor det mistede sit liv. De døde, der bor i den mørke, kolde jord, rejser sig af deres leje og går ud i den mørke, kolde nat, den nedmanede løfter sit hoved over jorden lille-juleaften, genfærd nærmer sig deres hjemstavn et hanefjed, spøgelser larmer og tumler i gårdene og kirkerne med sang og klang, eller den afdøde herremand kommer kørende i sin karm med kusk og tjener, mens alle porte og döre springer op. Julenat tærsker genfærd i bondens lo, kortsagt, rundtom rejser sig det liv, som er lænkebundet, indelukket i graven, i den mørke jord, det rejser sig en stund frigjort og søger gennem den mørke nat til det gamle hjem og de kendte steder, snart i alleslags dyrehamme og snart i menneskelige skikkelser.

Der fortælles også jævnlig, at genfærdet juleaften skal have frisk halm til sit leje, og om morgenen ser man så deri en fordybning, som om en hund havde ligget der. Det var jo tænkeligt, at der i slige sagn er et dunkelt minde om sengen, der opredes til de døde i deres gamle hjem.

Jeg tænker mig, at de levendes følelser overfor deres døde gæster er blandede med rædsel, thi livet gruer for at mødes med døden; på den anden side vil de levende bevare forbindelsen med de henfarne slægter, hvad der så end ligger bagved i deres sind, om det er fred for overfald, for angreb mod mennesker og dyr de søger, om der er dunkle forestillingerne om, at de, som bor i jorden, giver kornet, der har samme hjem, grøde og frugtbarhed, — nok er det, de levende både pynter og varmer huset til de døde og vogter nöje på, at de ikke gör sig skyldige i noget, som kunde kyse sjælene bort fra hjemmet, de vil gæste, eller hindre deres komme. Det er et fælles træk i folketroen vel over al verden, at larm jager alle vætter bort. Hvor de skal være gæster, må der være stille. Man må ikke

banke, hugge brænde, flöjte eller råbe, når man venter de usynlige. Tankegangen hører ikke blot det svundne århundrede til, men ligger i sagatiden åbenbart bag ved Thorgils' formaning, da han opfordrede sine folk til at være stille og gå betimelig til sengs, de var ilde plagede af de dødes genkomst.

Og går vi til fremmede folkeslag, møder man ganske tilsvarende skikke. I Tyrol kaldes nætterne mellem jul og kongenat »tavshedsnætter«, alle skal være så stille som muligt, man hoster ind i en kasse og putter urolige börn i en pose. Blandt Esterne undlod man i »sjælenes tid« ethvert larmende arbejde, hviskede og gik på tæerne. Folk skal, siges der i Frankrig, være stille om natten; de, som færdes i mørket, må ej forstyrres, syngen volder de døde uro.

Det stemmer derfor fuldstændig med folketroens tankegang, hvad der fortælles om börnenes larmende leg en julekvæld i Norge ude ved en bergknat, hvor der boede Underjordiske. På en gang lød det fra bjærget: »gå hjem nu!« Å nej, vi blev, vi, for vi syntes, det var for tidligt endda. Men det varede ikke længe, så sagde det igen: »gå hjem straks nu!« »Nej hør nu,« sagde vesle broder min, for han havde ikke bedre vet end at snakke om det, han, »nu siger de borte i bjærget, vi skal gå hjem!« Vi gav os ikke, men blev ved at styre; men så skreg det rigtig så i med et, at der flöj dot i øret på os: »går I ikke hjem straks på timen, så skal jeg —!« Mere hørte vi ikke, for vi fik slige fødder under os, at vi ikke standsede, förend vi kom udenfor dören hjemme.

Altså, i julenætternes mørke rejser de henfarne slægter sig fra deres grave. I deres gamle hjem undgår man alt, hvad der kunde støde dem eller holde dem borte, man modtager dem i lyse og varme stuer og med opredte senge. Står de nordiske lande her alene? Nej, ganske vist ikke. Går vi syd på, træffer vi langs Østersøens kyster en tilsvarende folketro, men nok for det meste henlagt til nyårsaften. Da kommer de døde ved midnatstide, der er ild

på arnestedet, kakelovnen, hvor den findes, er varm, mad står på bordet med tændte lys. Der er koldt udenfor ved vintertide, når sneen fyger, og der er mørkt i den kolde jord, de døde trænger til lys og varme. Man strør jævnlig sand på gulvet, fra kakelovnen til dören eller ved den varme ovnbænk, næste morgen kan man se sporene af de dødes fodtrin deri. Af og til kommer de ind gennem den åbne skorsten og de vil have pladsen for sig selv, uforstyrrede af mennesker og deres arbejde. Har husmoderen i den varme stue villet törre linned eller vasketöj, bliver de udenfor.

I senere tiders tankegang, som er påvirket af kristne forestillinger, fejes stuen, strøs med sand og grangrene og varmes til englene. Dette gælder Østpröjsen og Schlesien. Hos Esterne, syd for den finske bugt, omtales i årets mørkeste tid en dødsfest omtrent 14 dage för vor jul. Den varede ni dage, var en sørgetid med fuldstændig stilhed i hjemmene. Ethvert larmende arbejde ophørte, gulvet strøedes med halm, for at al stöj kunde undgås, man gik på tæerne og talte hviskende sammen. Til nyårsnat synes i disse egne en særlig fest for de døde at være knyttet. Den stemmer væsentlig med den alt meddelte fra Allesjælestiden. Når husfaderen har fået alle tilsengs, og der er stilhed i huset, åbner han alle döre. De bærer hver tre røde kors, og han mumler: »Fader og Sön, du hellige korstegn!« og indbyder dernæst sine gæster, alle afdøde, slægtninge, venner, som han under plads ved sit bord, der står dækket med det bedste, huset formår, i et afsides kammer. I stedet for den sædvanlige fyrrespån, brænder to pyntelige lys. Husfaderen nævner i sin indbydelse alle ved navn og sætter sig dernæst selv til bords og nøder de »usynlige« til at spise; han henvender sig med navn til hver enkelt iblandt dem, idet han svinger med et hvidt törklæde. Selv spiser han med bestandig opfordring til gæsterne: »spis, drik!« og tager for sig af retterne, til han er mæt og venter derpå, at sjælene også kan få deres sult

stillet, engang imellem hælder han noget øl ud på gulvet til dem.

Såsnart da alle er mætte, griber han en [tændt] fyrrespån, hugger den istykker på husets dörtrin som opfordring til gæsterne at gå. Han anmoder dem om at fjærne sig og beder dem skærme kvæget. Skikken er nutildags vel kun et minde.

Dette stemmer atter vel med Kalevipoeg, digtet om Esternes folkehelt.

Der fortælles om riget i jordens dyb, hvor de dødes talløse skarer har deres bolig. Over dem hersker med vældig arm den »Gamle«, den »Hornede«, og så fortsættes:

»Men det bliver skygger tilladt
hvert et år i »sjæletiden«
atter hjemmet at besøge,
for hos venner kort at dvæle,
for at hilse på de kære,
Når da Joufesten dages,
opad følges de i skarer
gennem skyggerigets porte
ilende på stormens vinger
til de fremmedblevne steder,
hvor engang med glædens jubel
eller og med smærtens tårer
fordum de på jorden leved.
— Men er tiden atter omme,
er de lyse uger svundne,
kan i livets land ej længer
de som gæster mere færdes,
må de hurtig nedad drage
til hvers egen faste bolig
dybt i skyggerigets mørke.

Såvidt jeg kan se, hører folketroen, at sjælene af døde samles i julenætterne, i årets mørke tid, i hjemmet, væsentlig kun Nordeuropa til og Østersøens grænselande. Fra Bõhmen omtales det, at man juleaften lagde et brød, der var skåret af, hen til de »himmelske gæster« under borddugen, mens man tillige troede, at luften var fyldt den

nat af sjæle, der i følgeskab med »Melusiner«, »hvide fruer«, færdedes i mørket. Under midnatsmessen satte man i Tyrol et fad mælk på bordet med skeer rundt om til Jomfru Maria og Jesus. I Gossensass mindes man sine døde sammen med Herrens fødsel; for de fattige sjæle og for at Kristusbarnet kan se, brænder i hver hytte lys, til solen bryder frem. I Flandern sætter man under morgenmessen alle slags levnedsmidler på sine slægtninges grave, de borttages igen för midnatsmessen. Endelig siges i Nordfrankrig de døde at besøge deres hjem og påvirke de levende i de tolv dage, fra jul og til kongedag, som festen varer. Fra England og Skotland kender jeg ingen meddelelser om en tilsvarende folketro, for Mellem- og Sydeuropas vedkommende knyttes den væsentlig til Allesjælestiden.

Når vi da fæster öje på, om det var muligt, hvorledes de henfarne slægter i deres mørke boliger rejser sig for at mødes med senere slægter i deres gamle hjemstavn, rejser sig, tunge, kolde, med muldslagne klæder, der sætter mærker, hvor de kommer, for en lille stund at fryde sig ved lys, varme og mad i menneskeboliger, — så er dette kun en enkelt begivenhed indenfor julemørkets store optog, et enkelt træk af de hemmeligheder, som natten gemmer under sin kåbe. Fra et keltisk land, Bretagne, gives en storslaet skildring af julenattens syner, der kun kan ses i det öjeblik, da præsten ved midnatsmessen løfter det viede brød. Få er det, som den lykke times.

Tilværelsens skjulte dybder åbnes og alt, hvad der af skabte væsener findes over eller under jorden, viser sig i store syner, åndernes folk drager frem i talløse skarer, i tre mægtige hære, den ene over den anden. Nederst kommer Skovfruerne med deres rigdomme, Kildenymferne stiger frem af søer og brønde, Dværgene med deres svære hamre og små lærredsposer, ifølge med dem Dragerne, som vogter

skatte. Ikke langt fra følger Nissen med sit store hoved, i regnfulde nætter hører man hans træsko klappre gennem landsbyens gader. Varulvene er også med, de går om natten på rov efter småbörn. Dødningejægeren, ham man jævnlig møder i bjærgene med en sæk over ryggen, hvori sjælene af fortabte mennesker. Der er Nøkken i hesteham. Han lurer på skolebörnene. Kan han lokke dem op på sin ryg —, den bliver længere og længere, så alle kan få plads, men er den sidste kommen med, galopperer han afsted og forsvinder med börnene, der aldrig vender tilbage.

Over disse skikkelser er den anden hær, der føres af selve den Onde Ånd. Midt i flokken kører den store vogn, som henter de døde, foran flyver den lille dødsfugl. I dens følge går Lygtemanden, som man ellers ikke sér om vinteren, men som i sommermånederne løber om i skikkelse af en blå flamme på kirkegårde og i moser og volder folk ulykke. Så kommer alle skærsildens sjæle, der en kort stund får lov til at vende tilbage til jorden og dær fortsætte det arbejde, døden tog dem bort fra. En høster korn; en anden går med sin kæreste i hånden, djævelen nærmer sig hende og byder hende op til dans. Druknede rejser sig fra vandene og strækker hænderne ud mod den kirke, hvor de blev døbte. Andre sidder i dødningeskibet, der er dömt til at flakke om på det store hav til dommedag. Præster ser man, der tog penge for messer, de ikke havde læst eller nægtede at begrave fattige, der intet kunde betale for deres jordefærd. Der er fordømte sjæle, der løfter deres gravstene, anråber deres slægtninge om bönner og strækker hænderne bedende ud mod det store kors på kirkegården. Hist sér man skelflyttere, der forgæves prøver på at rykke skelstenene op af jorden og sætte dem tilbage på deres rette plads. Der er djævle og troldmænd. Men i den store brogede flok også oksen og asenet fra krybben i Betlehem, de har et öjeblik mæle og taler sammen.

Höjt, höjt over alle de andre drager den tredie hær

frem, i den alle martyrer, helgener, englenes strålende skare, halvt skjulte i skyerne.

Synet varer dog kun et öjeblik, så synker julenattens dybe mørke ned og skjuler alt, men fra de dunkle røster, der lyder gennem natten, går der bud til lyttende mennesker om det lönlige, skjulte liv, der rører sig usét af menneskeöjne.

At hele denne skildring er stærkt farvet af kristne forestillinger, siger sig selv, men den peger hen på, hvad jeg ønsker at fremhæve, at alle Vætter, der af solens lys tvinges i skjul, rører sig i tusindfoldigt liv, når julemørket vælder »af nattens sluser ud«. I talløse skarer færdes de om menneskers boliger, og man må værge sig mod de fjendtlige blandt dem, som man formår.

I den fygende sne, i den stille måneklare frostnat, eller når mørket, uigennemtrængeligt, ruger over jorden, får naturen mæle. Mens morilden gnistrer i tangbræmmen ved kysten, lyder røster, klagende, jamrende, gennem brændingens bulder, gennem bækkens rislen, gennem fossens brusende fald. I de store mørke skove høres listende trin, det suser gennem træernes bladløse grene, det rasler i det törre løv i skovbunden. På engang kommer der et sus gennem luften, larmende farer et tog forbi, hvem er det? hvorfra kommer røsterne? hvorhen går de? Lys glimter ude på den øde hede, hvor fortids gravhöje ligger tæt, dumpe brag lyder inde mellem de sneklædte fjælde, fra bræerne. Men i bondens hus pusler det i alle kroge, lyden af sagte trin høres på loft og i lade; skygger sés ude under det gamle træ, ved de store stene, som ligger strøede på marken. Der rører sig liv oppe og nede, i ødemarken og nær bondens bolig, over og under jorden; de »Usynlige« færdes. Kun få har af naturen öjne til at se dem; enkelte forstår at danne sig en åbning, hvorigennem han fra livets og menneskets verden evner at skue et glimt af »sjælenes« dunkle veje.

Der er de dødes endeløse skarer, »få er de levende, mange de døde«, der er Vætter, der står mennesker nær, andre, der er fjender, der er dem, som hjælper og værger, andre som gör fortræd og øder, alle færdes de i julenatten, og til alle skal der tages hensyn.

VÆTTER, SOM STÅR BONDEN OG HANS HJEM NÆR

Først går vi da til Vætterne, som hører bondens hjem til, og som forlanger deres ret i julen, og jeg begynder med »Haugbonden«, der er slægtens stamfader og bor i höjen ikke langt fra den gård, han grundede, så han kan fra sit hvilested holde öje med slægten; han repræsenterer familiens ældre led, der med ham selv bor under mulde. Hans navn er kun bevaret i Telemarken, ellers kaldes han Tomtevætte, Tuftevætte, Tuftekall, Gardsvord eller Tunvord, også Haugtuss, -bokke, -bue, -gubbe, de hører alle til Haugfolket og skærmer gården, hvorfra de stammer, således nævnes udtrykkelig Balders-Haugbonden, Gjevaldshaugbonden. Haugbonden står i et nært forhold til bønderne, han bor iblandt, han tåler hverken stöj eller larm, men modtager ved juletid sit offer: en skål af juleøllet, smörgrød og anden god mad, hensat pa tun el. mark, og får han således sin ret, gengælder han opmærksomheden med gode tjenester. »Joleskreien«, og andet »ukriste«, holder han fra gården. På loftet i gården har han et leje, som ligner et hundebo, hvor han ikke tåler fremmede. Det traf sig, at en karl, der var lidt ør i hovedet, mødte »ei heil krøle mæ tussa«, som han fratog en sølvkande, hvilken han flygtede med. Han blev hardt forfulgt og råbte så i sin nød på »Tunvorden«: »nu, gode granne, ma du komme og hjælpe mig!« Han kom og hjalp, men sagde: »ja, en anden gang, granne, må du ta dig i agt, idag har jeg hjulpet dig, men det er ikke sagt, at jeg magter det en dag til!

Vil Haugfolket besøge bonden, sker det altid juleaften,

og da må bonden give dem sin stue, hvor de holder sig lystige på hans bekostning.

I tiden er »Haugbonden« knyttet til »Tuntræet«, hvorfra han vager over æt og gård, røres træet, vredes Haugbonden:

In sá kom den Haugebonden,
han var inki ven at sjá.
hogge de ned mit plometre,
jomfrugá skal de aldrig sjá!«

Rundt om ved de norske gårde har der været slige hellige og urørlige træer, således en birk på garden Slidre: hver juleaften hældte gårdens ejer en kande godt øl ud pa rødderne af den. Der nævnes eg, birk, ask, rogn, furu, til hvilke der bragtes juleaften offer af øl, grød, lefser, mælk, brændevin, humle fra julebrygget, og så ventede bonden god lykke for årets grøde, og at Haugbonden vilde værge folk og fæ for sygdom og død. I nød tog man sin tilflugt til slægtens træ, man forrettede sin bön ved det, og den fødende kvinde favnede det i sin smærte.

Jeg medtager Telebondens skik, at hente et rognetræ med rod og top juleaften fra skoven og plante det i et af røgstuens hjörner, man havde jo jordgulv og spærretag. Det var sagtens fra en hellig lund. Når det knoppedes tidligt og rigt, varsledes tidlig vår og rig høst, det har vel delt bondens julekost, drukket øl og kærnemælk med ham.

Hylden glemmes heller ikke i Skåne; juleaften ofres øl og mælk til busken, for at den ej skal »blæse sygdom« under sin blomstring pa husets folk. Det er farligt at blive uvenner med »Hyldefruen«, derfor siger man høfligt, når man bringer sin gave: »vi skal hilse og bede fruen tage tiltakke med maden, som er sendt fra os og vore til Eder og Eders!«

I vættehöjen boede Höjfolket, og som der bragtes gaver ved træets rod, forsömte man ikke, hvor höjen var nær, at ofre øl og grød derpå i juletiden. I månelyse nætter

kunde man se, at det yrede med folk og kvæg derude. Den som bragte gaven, måtte hilse: »guds fred i haugen!« ligesom man hilsede ved vættetræet: »o du Guds Vætte!« så ventede man lykke inden döre og en rig høst. Glemtes offergaven, kunde det gå ilde. En gammel bonde, på garden Øslebo havde forsömt at bringe Vætterne juleøllet; følgen deraf var, at da Vætten juleaften kom hjem og intet fandt, lagde han sig på dörtrinnet i køkkenet, så fæl ud og lignede en sort kat, men blev dog heldigvis jaget bort ved ild. Da en lignende forsömmelse skete en anden gang, er en styg, sort hund kommen, som man dog også slap af med.

På enkelte gårde er der båret juleøl ud til en stor sten, man kaldte sin »granne«, hvem man også iøvrigt delte med, den fik en ølskål, når man bryggede, et stykke kød, når man slagtede.

Havde man ingen ættehöj i nærheden sålidt som noget tuntræ, bragte man i arnens ild sit offer til arnens Vætte, »Årevætten«. En mand havde for skik efter hverandre at lægge syv slags ved på arnen juledag, ener, birk, furu, gran, rogn og tilsidst asp. Som offer bragtes især ølurt, man hældte lidt i hvert hjörne af ilden. En kvinde på Hitterdalens præstegårdslod plejede hver juleaften at komme nogle dråber brændevin i et glas, dertil tog hun en skefuld af julegrøden samt lidt smör og hældte det hele i arnens ild, idet hun sagde: »æd vel, drik vel, lev vel, i kvæld er det julekvæld!« Heller ikke blev det forsömt, når man juleaften tappede øl at slå lidt ud ved siden af dunken, eller i en krog af kælderen, altsammen til husets gode og skærmende Vætter. Ligeledes offredes den første skål af birkesaft, og indmad ved slagtning, i ilden.

Når jeg særlig hær har draget den norske folketro og dens ritus frem, er det, fordi mine kilder her er rigest. Fra Sverige meddeles i al almindelighed, at der findes hellige træer, til hvilke der ofres. I Danmark mindes også en del træer, som hilsedes, eller dog var urørlige, uden at

jeg véd, at der er bragt sådanne offer. Ligeledes er der offret til höje eller på höje i Sverige. Fra Vestsælland er optegnet en enkelt fortælling om en mand, der juleaften bragte en kurv af madvarer ud på en höj, hvor han efterlod sin gave sammen med nogle penge. Sammenstilles hermed kan, hvad der fra Drøsselberg by (Løve h.) fortælles, at der i gårde dær juleaften er i forstuen for åben dör bleven sat et fad veltillavet grød til Vættemanden, der boede i Vættehöj. Fadet var altid tömt næste morgen.

Offer til arnens Vætte kender jeg kun fra Norge. I Sverige hedder det, at husets gode Vætter bor i nærheden af arnestedet. Undertiden kan de skimtes i mørket som en lysning. Det kan træffe, at arnens ild, efter at den om aftenen er dækket, pludselig blusser op, da er det Vætten, som blæser på den. Alle meddelelser er her mere udviskede, mindre klare end de norske.

Til arnens og hjemmets snævrere kreds hører Nissen, hvis navn måske er fremkommet som forkortning af biskop Nicolaus's, han som i Tyskland på sin dag d. 6te December under mange forklædninger bringer börn gaver. Nissen kaldes også »Gårdbo« eller »Gårdbuk« eller »Lille Niels«. I Norge hedder han »Vesletuss«, »Tomte«, »Tomtegubbe«, »Tuftebonde«, »Tunkall«, »Gardsbonde« »Gardvord« o. fl. Svenskerne nævner ham »Tomte«, »Tomtegubbe«, »Nisse«, »Nisse-go-dräng« o. fl., kort sagt, han har som kært barn mange navne, og er en hyggelig husfælle, når man kan forliges med ham. Det er ikke utænkeligt, at hans person stammer fra slægtens grundlægger, »Haugbonden«, og at han hører til hjemmets skærmende Vætter fra begyndelsen, og skal da, ligesom slægtens døde fra de sidste led og dens gamle døde fra ættehøjene, have sit offer under juledagenes fest. Som husets øvrige folk får han sin nadvere: grød med smör, nymalket mælk, mad i små skaler, øl og flødegrød, lidt fedt, en lille flaske brændevin, et sæt små klæder, og så er han forresten fulgt med tiden, lidt tobak skal vedlægges og, har man det, en

smule honning, men derved får man også hans gode villie for året, som kommer. Nu og da kan man træffe bestemte meddelelser om, at husmoderen i al stilhed, for et halvhundrede år siden, gjorde et lille måltid rede, som hun satte ud i laden til ham. Alle så, hvad der skete, men ingen spurgte; undertiden blev der dækket et lille bord til ham. Maden blev hensat i loen, eller under logulvet, i laden, bag forstuedören, øl udhældtes til »Vætten«, under madbordet i stuen, i stalden, fødevarer stilledes i stuens kroge, i ovnen, og hvad jeg udtrykkelig fremhæver, ved arnen, dær hvor i Norge Arnevætten og ilden fik deres. Nissen står öjensynlig disse skikkelser nær. Man kunde også sætte maden til ham i stald og fæhus, — han er på en særegen måde husdyrenes værge, — eller endelig på tunet, på marken, i et hult træ, dær bor »Gardvorden«. Han hører til samme familie som husets andre gode ånder og deler deres kår. Han er dog som de af hedensk æt. Man må ikke korse ilden på arnen juleaften, så er han ikke istand til at koge sin mad på den. Men man viser ham iøvrigt den ære, man kan, der skal visse steder i Norge have været redt seng til ham juleaften på höjsædebænken. Ellers plejede han at ligge i fjøs eller hos hestene, men den aften »vilde han ligge inde og have det, som andre, skikkelige folk.«

Når bonden da har givet husets Vætte, sin granne, del i julemåltidet, glemmer han ikke »Fossegrimen« eller »Kværnknurren«, der bor i elven udenfor hans gård, og som hjælper ham at male kornet og værger ham mod fjældvandets ødelæggende magt. Man bærer juleaften sød grød og lefsekling ud i kværnhuset til ham for at han skal øge melet, eller hvad der skete på Øvre Kvenlog i Fjotlands sogn: folket hældte juleaften mad og øl ned i kværnöjet. I Sverig er dette offer bragt Thomasmesse-aften. Man kastede øl eller brændevin i kværnrenden eller også blev der sat grød, smörrebrød og anden mad ud på et bræt under hjulet til ham. Holder man sig ikke gode

venner med ham, kan det gå ilde, som det engang skete manden, der havde en kværn ved en fos, hvor der var en Kværnknur. Om manden, som skik er på nogle steder, gav ham lefsekling og juleøl for at øge melet, er næppe rimeligt, thi hver gang han skulde male, tog Kværnknurren fat i kværnkallen (møllehjulets akse) og standsede kværnen, så de ingen vegne kunde komme.

Inden jeg går videre, bliver det nødvendigt kortelig at omtale offeret, der julenat, nyårsnat eller kongenat bragtes frugttræer. Der er alt hentydet til den danske skik. Man bringer sine træer en julehilsen: »fryd dig, æblekvist, som Marie, der bar Jesus Krist!« idet man pisker træet, i stille vejr ryster det eller binder halm om det. Efter svensk juletro strøs krummer fra julemåltidet under det, og halmbandene skal tages fra julehalmen på gulvet. I Norge er det tuntræet, hjemmets og slægtens gode vætte, man bringer offer; i Danmark og sydligere lande betragter man det levende, blomstrende, frugtbærende træ som medlem af familien, der ligesom husdyret i helgen kræver og får sin ret.

Denne rest fra en sagtens ældgammel trækultus er kendt i hele Nord Europa. De gamle Holstenere gik juleaften ud i skoven, hilste på bøg og eg og sagde: »glæder Eder, den hellige Krist er kommen!« I Mecklenborg tog man halmen, hvorpå julepølserne havde ligget til svaling og bandt deraf bånd om frugttræerne, rystede dem, penge lagdes imellem deres grene eller i deres krone: »får træ gaver, giver det.« Der skydes over det, vel sagtens for at fordrive Vætter og onde magter. Sommesteder i Pommern stikkes kobberpenge, brød, törret frugt fast i halmbåndene. I Böhmen bæres madlevninger ud til træerne med indbydelse: »vær så god, kom alle I træer og spis Eders aftensmad hos os!« Har de i det forløbne år givet liden frugt, binder man et ben af et adsel i toppen på dem, at de må skamme sig. I Schlesisk-Mähren går börn ud til træerne, hilser på dem og siger: »stå op træ, sæt blomst, giv frugt; tvæt dig ren, klæd dig på, det er juleaften!«

Skikken kan forfølges til Sydtyskland, Ungarn, slaviske folk, der dog truer træet med økse, om det ej vil bære, ligesom man i Holsten har skældt det ud. I visse egne af Frankrig bringer man med blus i hand træet sit nyårsønske: glædeligt nytår, pærer, æbler, blommer! I Bretagne omvindes frugttræerne med halm, og man slår på dem med plovkæppen. Englænderne kendes godt ved denne skik. En af de hellige aftener i julen går hele husets besætning med fyldte bægere og ladte bøsser i procession til frugthaven, hilser på træerne, drikker det enkelte træs skål, tømmer en krukke frugtvin over træets stamme, hænger kagestykker i grenene, skyder over det, danser med sang og hurraråb rundt om det.

De fremdragne eksempler viser jo klart, at folkene har sét på træerne som personer, der hørte til familien, og som skulde vækkes af dvale, når de om efteraret var slumrede ind, slås med livskvisten ligesom mennesker, hilses, bringes festønske og festgaver og, om det behøvedes, udskammes eller trues, hvis det forsömte sin pligt: med de andre at bygge hjemmet. For en sikkerheds skyld tog man skuddets larm og ild med for at bortjage onde Vætter. Nogle steder i Tyskland bruges udtryk om træerne, at de parrer sig i juletiden.

ALFEFOLKET OG DETS SLÆGTNINGE

Der er jo skel mellem de to verdener, den som ligger klart beskinnet af Vorherres sol, og den, som er skjult for menneskers öjne. Jeg har nævnt dem, der står bondens hjemliv nærmest blandt folket i den skjulte verden, andre står ham fjærnere. Men i festnattens stilhed er der allevegne røre i det hemmelighedsfulde mørke: mange skikkelser kommer synlige frem blandt skyggerne, lukker deres hjem op, så mennesker kan få et glimt at se af lyset og glansen inden deres döre.

Der er det store Alfefolk, der også kaldes Huldu-

folket, det folk, over hvis liv der ligger et slør, et skjul; det kaldes i Norge Huldrefolket, med samme betydning, og er måske i Danmark blevet til »Hyldefolket«, som knyttes til hyldetræet. Alferne kender vi som Elver, især i sammensætningerne Elverhøj, Elverpige. Ordlyden har bragt dem i forbindelse med elletræet og mosen, hvor folketroen så har anvist dem bolig; mens den i Sverige ligeledes på grund af lydlighed har gjort dem til den strömmende elvs Vætter. Men slægten er stor. Endnu må jeg nævne som familier i den fra forskellige egne eller tider Vætter, Bjærgfolk, Underjordiske, Tuftefolk, Tusser og for en del Troldene i Sælland og Sverige. Endelig er der Søfolket, Havfruer og Nøkker.

Flere kunde man naturligvis nævne, men jeg drager blot dem frem, som der i denne sammenhæng kan blive tale om.

Den islandske natur er barsk og synes at göre mennesker tunge og mørkrædde. Der er ufrugtbare lavastrækninger, nögne, stejle fjælde, tit uden et græsstrå eller et grønt mosblad, store strækninger er ufattelig øde. Ja, således ser det ud for menneskers öjne, men det er ikke således, det kan man nu og da få at se, især jule- eller nyårsaften. Det er skét, at mennesker mod deres villie har måttet færdes ude den nat, så har de, hvor klipperne var mørkest, sét lys brænde, og mange er fortællinger om vildfarne eller forsinkede mænd, der er gæstfrit modtagne og plejede i Alfehjemmene. Hvad der sér ud som nögne klipper er tit Alfernes borge eller kirker. En ensom vandrer så en nat i en vild fjældegn langt fra menneskeboliger ikke mindre end atten steder lys brænde blandt klipperne. I Kleppar ved Videvellir blev en mand julenat venlig modtaget i et stort, oplyst hus og på det bedste beværtet. Næste morgen lå han på den golde klippe, og ethvert spor af huset var borte. En fårehyrde så »trettende dagen« en stor skare ridende mænd og kvinder. De forsvandt en stund for ham, men så opdagede han dem igen ved nogle

stejle klipper, dær tog de töjet af hestene, og han bemærkede med undren, at den ydre dör til et hus stod åben, der var oplyste stuer, flere oplukkede döre og folk, som gik ud og ind, både börn og kvinder; der hørtes lyd af klokkeringen og sang, uden at han dog kunde opfatte ordene. På en gang var dog alt borte, og han så kun store stene og nögne fjælde. En nyårsaften, da den unge mand Arnor kommer forbi et enligt fjæld på sletten, ser han, at det står åbent henimod bondegården, det er en kirke, oplyst af talløse kærter, og man hører den yndigste sang derinde fra Alfernes gudehus. Sligt sés dog ikke allevegne, thi Alfer bor ikke i lavastrækninger; dær har tilhold onde landvætter og døde menneskers sjæle, som forvender synet for levende.

Uro er der blandt Alfefolket i juledagene, de holder fest ligesom mennesker, enten i deres egne hjem eller i menneskers huse, hvor de ikke altid kommer som høflige gæster, snarere som uberegnelige herrer, der jager de rette ejere ud for selv at kunne få plads, og mishandler og dræber dem, der bliver hjemme, mand eller kvinde. Dette, såvelsom indbydelsen til de »fremmede« af husmoderen, er alt omtalt, mange flere lignende eksempler kunde fremdrages.

Prøver en mand at »sidde ude på korsveje« julenat, stimler Alfer sammen om ham i store skarer fra alle verdens kanter, de indbyder ham til sig, bringer med sig kostbarheder af guld og sølv, mad, drikke, fine klæder, og Alfekvinder møder i skikkelse af mandens moder eller søster og beder ham følge dem. Det gælder at tie, indtil det gryr ad morgen. Da må han sige: »nu, Gud ske lov, dagen kommer!« Så flyr alle og lader deres gods ligge.

Ved nyårstid flytter de, forlader gamle bosteder og søger nye. Ofte har man sét dem skarevis færdes, mange i følge, med belæssede heste nyårsaften. Undertiden er det Søfolket (Sæfólk, Vatnabúar), for hvem bonden juleaften nødes til at vige.

I Norge kender man den samme urolige bevægelse i Vætternes verden, når juleklokkerne i menneskeverdenen har ringet festen ind.

Det er Troldenes tid, alt troldskab er ude og huserer som værst juleaften, ligeså Tuftefolket. Ellefolket dansede; mens lys brændte på höje, og Huldrefolket kom til bondegården, hvor man havde sørget for at sætte mad ud til dem på höjen og ladet en ko stå umalket i fjøset. En mand, som sent en juleaften færdedes over fjældet fik se en hel skare deroppe, som dansede til fiolinspil. Hesten vilde ikke forbi, og først da dagen randt og Vætternes tid var omme, lykkedes det ham at komme videre. Jeg medtager, at en Færing drog op at holde jul hos en Huldremand, der boede i en skrænt på et af de færøiske fjælde. Han meddelte senere, at han havde modtaget alt godt, som han kunde ønske sig, derinde.

De Underjordiske efterligner i alt mennesker og sætter pris på mad og drikke og muntre gæstebud. Ved juletid, og ved bryllupper, især når bruden er en bortsnappet menneskepige, lever de höjt og i glæde. De kan komme juleaften til menneskers boliger og forlange tjenester, der som regel altid ydes dem. Af og til stimler Vætterne sammen i slige myldrende skarer til den ensomme bondegård, at folkene må vige. I vættehöjene er der spil og dans, lystighed og drikkelag, vættelysene skinner i lang afstand. For mennesker er det farligt at komme nær. Det sker af og til, tit i kådhed, som da bonden en juleaften drog hjem og kom forbi höjen. Han råbte: »hør du drauge i Vallerhoug, stat op og giv Gunnar Giesemand drikke!« Det svarede derinde »ja«, og der blev kaldt på en dreng: »tap ud og giv ham drikke, ikke af det bedste og ikke af det værste!« Men nu ræddedes Gunnar og piskede på sin hest. Dog et horn blev kastet efter ham, drikken sved hårene af hestens side, hornet samlede han op, men det var som andre vættegaver svangert med ulykke. I øvrigt er dette et tema, som i mange varianter genfortælles om

trolden, der juleaften byder den forbirejsende svend et bæger.

Men, som sagt, »Höjfolket«, »Vætterne« drager i juledagene på gæsteri, ofte blandt mennesker, som da må forlade hus og hjem for at give de uvelkomne fremmede plads. Derom er mange fortællinger, en af dem meddeler jeg.

KJÆTTEN PÅ DOVRE

Der var engang en mand oppe i Finmarken, som havde fanget en stor hvidbjörn. Den skulde han gå til kongen af Danmark med. Så traf det sig, at han kom til Dovrefjæld om julekvælden, og der gik han ind i en stue, hvor der boede en mand, som hed Halvor. Her bad han, om han kunde få lånt hus til sig og hvidbjörnen sin.

»Gud bedre os heller,« sagde manden i stuen, »vi kan nok ikke låne hus til nogen nu, for hver eneste julekvæld kommer der så fuldt af Trold her, at vi må flytte ud og ikke har hus over hovedet selv engang.«

»A, I kan nok låne mig hus for det,« sagde manden, »björnen min kan ligge under ovnen, og jeg kan vel få ligge inde i koven (kammerset).«

Ja, sålænge bad han da, at han fik lov. Så flyttede folkene i huset ud, og da var der tillavet for Troldene med opdækkede borde, både med römmegrød og ludefisk og pølse på og ellers alt det, som godt var ligesom til et andet gildt gæstebud.

Ret som det var, så kom Troldene, nogle var store og nogle var små, nogle var langrumpede og nogle var rumpeløse, og nogle havde lange, lange næser, og de spiste og drak og smagte på alting. Men så fik en af Troldungerne se hvidbjörnen, som lå under arnen, og så tog han et stykke pølse, og satte på en gaffel og stegte, gik hen og stak det bort i næsen på hvidbjörnen, så han brændte sig. »Kjætte, vil du ha pølse?« skreg han. Så fo'r hvidbjörnen

op og brummede og jog dem ud allesammen både store og små.

Året efter var Halvor i skoven julekvælds eftermiddagen og skulde hente ved til helgen, for han ventede Troldene igen. Allerbedst han hug, hørte han, det råbte borte i skoven: »Halvor, Halvor!« — »Ja,« sagde Halvor. »Har du den store kjætten din endnu, du?« »Ja, hun ligger hjemme under ovnen,« sagde Halvor, og nu har hun ynglet og fået syv unger, og de er meget större og sindtere end hun selv.« — Så kommer vi aldrig til dig mere da!« råbte Troldet borte i skoven, og siden den tid har Troldene heller ikke spist julegrød hos Halvor på Dovre.

Jeg skal ikke dvæle ved de mange varianter af dette sagn i Norge, Sverige, Danmark, Nordtyskland, en enkelt findes i et höjtysk håndskrift fra det 14de århundrede, men fastholder blot, at Vætternes talløse skarer færdes juleaften, af og til så tætte og store, at mennesker må vige for dem.

Ude på det ensomme skær er der også gilde, Tuftefolket kommer sejlende juleaften i en Norlandsjægt med silkesejl, der er musik og spil, der høres langt ud over havet, og bagefter var der gilde, hvor både Vætter og stole og borde dansede, og spillemanden spillede fort væk, og trådte takten, til sveden haglede af ham, og han ikke kunde se felen for støv og røg. Den eneste, der i den store flok var bedrøvet og sad stille, var den stakkels bjærgtagne brud, som dog blev frelst, da gutten, der var öjenvidne til det altsammen, løsnede et skud over hendes hoved, så flygtede Vætterne og hun blev fri.

Udenfor Björnøer ligger Halten, på hvilken ø bønderne i Åfjorden og Björnøer har deres rorboder stående. Mellem hvert fiske skiftes nogle mænd til at være der for at vogte fisken på hjeldene mod rovfugle. För i tiden blev der, inden folkene drog bort, i hver bod sat lidt niste og myse til Guri Kunnan, Vætten, som havde tilhold der.

Så skete det en julekvæld i slutningen af det 18de århundrede, at fiskeren, der var efterladt derude efter endt

dagværk havde lagt sig på sengen. Efter et kort blund vågnede han og så hele rorboden strålende oplyst som den gildeste bryllupsgård. Midt på gulvet stod et stort bord, dækket med en skinnende hvid dug og blankt sølvtöj, og rundt om bordet sad der yrende fuldt af bittesmå, blåklædte gamlinger. En lille, tyk kvinde med et stort nögleknippe ved siden gik og vartede dem op, det var Guri. »Det er bedst at komme sig ud,« tænkte fiskeren, »for her er du vel bare i vejen.« Han krøb ud af sengen og listede sig sammenhuket bort til dören. Men i det öjeblik han smat ud af dören, opdagede Guri ham, fo'r ud og slængte sit nögleknippe efter ham. Manden var ikke mindre rap, han løsnede sin kniv og kastede den på knippet så var Guri ikke god for at tage dem igen. Bitterlig koldt var det, og han frøs, og gik snart ind igen, men da var alt forsvundet. Nögleknippet beholdt han, og da han senere kom hjem, gav han det til en af kirkerne på Björnøer.

— —

Folketroen i Danmark og Sverige er, såvidt mine kilder går, noget forskellig fra den norske. I Norge fortælles, at Ellefolk danser på höjene, at der juleaften i et stort hus er leg hos Huldren, som byder den forsinkede vandringsmand eller den overmodige bonde sit bæger, i Danmark og Sverige er der sædvanlig gilde og dans i höjen, rejst på fire, røde, glødende støtter eller på piller af sølv eller guld. Undersøger man dette motiv nöjere, viser der sig som en stigning i udtrykket. Trolde og hekse holder julenat gilde, höjen er oplyst, Vætterne farer afsted på ulve, hekse på grisler og ovnkoste, og så er der dans under stene. Nu har man vel følt, at lejligheden var rundelig snæver og mørk under stenen, selv om den var både stor og bred, så forestiller man sig, at stenen eller höjen løftes op på fire »stager«, eller lettes og bliver sat på fire store »sten«, og der siges, at Vætterne, Nisserne har ulejlighed med at løfte deres boligs top på pæle for at skaffe plads til gildet og

dansen, og tilfældige vejfarende mænd kan komme til at se, at höjen rejser sig på gloende pæle lige for deres næse. I svenske sagn er fantasien pragtfuldere: vætterne plejede at løfte höjen på guldstøtter, og der findes det morsomme træk, at Troldene, der boede under en höj, »vel ej var rige, men dog formuende nok« til at rejse deres höj juleaften på sølvstøtter. I danske sagn løftes höjene på piller, fire gloende el. røde pæle, ildstøtter, ildpiller, støtter som gløder af ild, på söjler eller suler, på fire fødder, en ganske enkelt gang på guldpæle, men det sædvanlige i Sverige er »gullfötter«, »gullpelare«, »-stolper«, »-stötter«, kun som omtalt en enkelt gang, hvor kårene er mindre rige hos husbonden, på sølvstøtter. Under höjens løftede top brænder ildsluer, og Vætterne, Trolde, Nisser, Ellefolk, Bjærgfolk, Dværge, hvem det nu er, svinger sig i lystige danse og holder gilde. Rundt om gentages trækket om karlen, der flygter med Vætternes bæger og bliver forfulgt af dem, men undkommer ved at ride over en plöjet mark. Enkelte gange har kristne forestillinger påvirket folketroen, som i det følgende sagn:

BÖNHÖG

Mellem Tommarp og Hammerlöf, ikke langt fra landevejen, findes i Skåne en stor kæmpehöj, som kaldes Bönhög, hvilken folket betragtede som de »Usynliges« bolig. Der fortælles, at en bondekarl engang juleaften red forbi den en stund efter solnedgang. Det var stille, en klar aften med tusinde tindrende stjærner på himlen. På engang blev han vakt af sine tanker ved en larm i retning af höjen. Den stod på guldfødder, indenfor en mængde klare lys, og Troldene dansede ivrig under taget. Han sporede hesten for at komme bort, da han på engang så sig helt omringet af Troldene, som hilsede ham på alle sider. Da tog han mod til sig og svarede venlig »Guds fred«, og spurgte, hvorfor de holdt fest. »Jo,« svarede de, »det er fordi vi håber at få Guds nåde på den yderste dag.« »Ja,

sa,« sagde karlen, »men at I får nåde, det er ligesa umuligt, som at denne höj kan grönnes i nat!« — »O ve, o ve!« lød fra skaren, guldfødderne brast, lysene slukkedes, höjen sank til sin vante störrelse, men derindefra lød det svagere og svagere: »o ve, o ve!« Karlen skyndte sig videre til Hammerlöf og var helt vel tilfreds med, at han således havde forstyrret Troldenes fest. På hjemvejen kom han atter forbi Bönhög og blev ikke lidet overrasket, da han så höjen, grön som ved forårstide rejse sig på gyldne fødder over de snedækte marker. Atter var der dans, og glæden var öjensynlig större end för. Forfærdet ilede han hjem og fortalte alt, hvad han havde oplevet, til sin husbonde. Denne, som var en gudfrygtig mand, vel erfaren i den hellige skrift, mindede ham om Frelserens ord: »dömmer ikke, sa skal I ikke dömmes, men værer barmhjærtige, som eders himmelske fader er barmhjærtig.«

Dette træk, at höjene løftes på pæle, synes ejendommeligt for Danmark og Sydsverige og kun at findes dær, jeg kender det hverken fra Nordtyskland eller England. Mens det, savidt jeg skönner, i Sverig bestemt siges, at dette sker juleaften eller dog en festaften, henlægges de oplyste, løftede höje i danske sagn ikke blot til juletiden, men også især til Valborg aften eller St. Hansnat, eller det siges endogsa, at höjene hver nat står pa gloende pæle. I Nörrejylland er det fornemmelig Bjærgfolk, Ellefolk, Underjordiske, der holder gilde, i Sønderjylland Underboer, Underbostöj, Undervætter, i Sælland og Sverige Trolde. Endelig nævner jeg, at Troldene, der bor i bakken, bringer deres gods ud at sole i juletiden, og hær og dær kan man i dagene för juleaften få se en hvid kirke med spir ved Bjærgfolks höje og hore den dæmpede ringen af dens klokker.

Bjærgfolk og alle Vætter er i bevægelse og holder fest ved juletid.

DE GLEMTE DØDE, OSKOREJEN, JULESVENDE

Men flere end Alfefolkets tågede skikkelser hører til den skjulte verden. Jeg har alt nævnt, at slægternes døde søger deres gamle hjem og er dær gæster hos börn og börneborn, men det er ej blot de døde, som mindes, eller hvis navne endnu huskes, der i juletiden rejser sig fra gravene, ryster muldet af de kolde, våde lemmer, men de talløse, glemte døde fra kirkegårdene, de glemte og skjulte døde, hvis legemer som andre ådsler henkastedes i åløb, moser, vandhuller, skjultes i skove, på de øde heder uden at være blevne »fæstede« ved hellige ord, uden at hvile i viet jord, de kan, for at bruge sagaens udtryk, ej »ligge rolige«, når julemørket kalder på alle, som bor i mørket. Klart er intet mere i sagnene, men selv i danske overleveringer kommer nu og da i fortællingerne frem udtryk som: »spøgeriet begyndte i November, var stærkest i julen, men tog atter af i Januar«, det er jo næsten, som man kunde høre en sagafortæller tale, — eller: »alle slags skikkelser viste sig især henimod jul«; »såmeget ‚skidteri' færdedes lillejuleaften«; »spøgeriet var værst jule- og nyårsaften.« På en gård, hvor køkkenet stødte op til kirkegården, hørtes hvert år, når folk lavede til jul, et stærkt slag på køkkendören. Da karlen løb ud for at se, hvem det var, blev han af gravfolket kastet over muren med et stort hul i hovedet. Juleaften kræver det nedmanede og bundne genfærd sin ret, båndene løsnes, og det går et hanetrin hen mod sit gamle hjem. De, som har berøvet sig selv livet; ulykkelige forførte kvinder, der dræbte deres i löndom fødte barn; alle kommer de i juletiden frem af glemte graves skjul, vrider deres hænder, klager, jamrer. Og når de fornemme genfærd kommer agende med fire heste, der fnyser ild, springer borgportene op for dem, og den gammeldags karosse kommer buldrende ind over broen i gården, mens byens hunde tuder i vilden sky. Landmåleren, der forsömte sin pligt og brød sin ed, går med

den gloende lænke og vil göre sit arbejde om, rette den skete uret. Om det så er sagførernes sjæle, så samles de i tinghuset og tager de gamle forhandlinger op. Ja, det kan gå så galt, at mennesker jule-, nyårs- og kongeaften kan af de døde drives fra hus og hjem.

Alvorligere og mørkere endnu træder de dødes skikkelser frem for os i svenske sagn. Det traf sig i gamle dage, at lensmanden Samuel i Thorsjö med sin moder og flere andre personer gik hjem i julehelgen forbi kæmpehöjene ved Ingolstad. De var løftede op på store, lyse stolper, der skinnede af sølv. Store skikkelser dansede derunder og sang følgende, hvis ord tydelig hørtes af nattevandrerne:

»Vi kæmper ligger i sorten jord,
dens tynge vi føler så såre;
som ung at leve er lykke stor,
for tidlig vi lagdes på båre.«

I senere tider træffes indtil henimod vore dage de samme forestillinger. Endnu er det almindelig folketro, at de døde holder julenat ved midnatstide deres kirkegang. Kirken er oplyst, der messes og derfor må man juleotten, når man kommer i kirke, se nöje til på sæderne. Der ligger altid gravmuld efter dødningerne. En mand, der tilfældig red forbi Thorsås kirke julenat, så oplyste vinduer og hørte de døde synge:

»Vore ben er skøre, vort liv er omme,
vi sjælløse venter på dommedags komme.«

De ser stygge ud, de døde, når man således møder dem, rædsel er i deres følge. De er klædte i ligskjorter, synger med klangløs røst, man kan kun føle deres sang, ej høre den. Somme siger, at de sidder hovedløse på bænkene, og der ligger en lysning over dem, som om der hvilede et hvidt klæde over deres skikkelser.

På Island siger man i almindelighed, at det er nyårsnat, at alle de døde rejser sig af gravene, »kirkegården

rejser sig«; alle er de iførte ligklæderne og forsamler sig derpå i kirken, hvor de holder gudstjeneste, derefter vender de atter tilbage til deres grave, som imens har været åbne. Et lignende træk forekommer oftere, som da en vejfarende mand færdedes over en bygd, som var bleven ødelagt, og søgte ly under uvejret i kirken, der var bleven stående, mærkede han, at mange samledes i kirken, der også fyldtes med tåge og mørke. Ræd for selskabet havde han søgt tilhold på prædikestolen, hvorfra han opdagede en iblandt forsamlingen, der syntes at være præsten. Men ikke førte denne noget frem, der lignede skikken ved en kristen gudstjeneste, men snarere hvad der var usømmeligt og stygt. Da det dagedes, skiltes folk ad, tilsidst gik præsten ud, idet han sagde: »jeg og vi alle er døde.«

Vi står her ved én af julefortællingerne: de dødes gudstjeneste. Da de dødes møde knytter sig til kirken, må beretningerne derom vel stamme fra kristendommen eller dog være stærkt påvirket af den. Fortællingen er gammel og kan føres tilbage til det 6te århundrede, og den må have fundet villige ører blandt Europas folkeslag, thi den kan forfølges gennem de fleste lande i vor verdensdel. Blandt sagnene, der knytter sig til Allesjælestiden, er former af denne legende alt fremdragne. Ganske almindelig knyttes den i Nordeuropa til juletiden, en enkelt gang henlægges den i Norge til St. Hansnat, da alle døde skal i kirke. Særeget for svenske traditioner er det stærkt realistiske træk, at de døde fører gravmuld med sig, som julemorgen kan ses på kirkebænkene og som de levende gör vel i at törre af, förend de sætter sig.

FORTÆLLINGEN OM DE DØDES GUDSTJENESTE

Da min moder endnu var pige, kom hun undertiden til en enke, som hun kendte; hun hedte, — ja, hvad var det nu hun hedte da? Madam, — nej, jeg kan ikke komme på det, men det kan være det samme også. Hun boede

oppe i Møllergaden (Kristiania) og var en kone noget over sin bedste alder. Så var det en juleaften ligesom nu, så tænkte hun ved sig selv, at hun skulde gå i froprædiken om julemorgenen, for hun var flittig til at gå i kirken, og så satte hun ud kaffe, for at hun kunde få sig lidt varmt drikke, så hun ikke skulde være fastende. Da hun vågnede, skinnede månen ind på gulvet, men da hun stod op og skulde se på klokken, havde den standset og viseren stod på halv tolv. Hun vidste ikke, hvad tid det var på natten, men så gik hun hen til vinduet og så over til kirken. Det lyste ud gennem alle kirkevinduerne. Hun vækkede pigen og lod hende koge kaffe, mens hun klædte på sig og tog salmebogen og gik i kirken. Det var så stilt på gaden, og hun så ikke et menneske på vejen. Da hun kom i kirken, satte hun sig i stolen, hvor hun plejede sidde, men da hun så sig om, syntes hun, folkene så så blege og underlige ud, akkurat som de kunde være døde allesammen. Der var ingen, hun kendte, men der var mange, hun syntes, hun skulde have sét för, men hun kunde ikke mindes, hvor hun havde sét dem. Da præsten kom på prædikestolen, var det ikke nogen af byens præster, men en höj, bleg mand. som hun også syntes, hun skulde kende. Han prædikede nok så vakkert, og der var ikke sådan stöj og hosting og harking, som det plejer være ved froprædiken om julemorgen, men det var så stille, at hun kunde hørt en nål falde på gulvet, ja, det var så stille, at hun blev ganske angst og bange.

Da de begyndte at synge igen, böjede en kone, som sad ved siden af hende, sig hen til hende og hviskede hende i øret: »kast kåben løst om dig og gå, for bier du, til det er forbi hær, så gör de ende på dig. Det er de døde, som holder gudstjeneste.«

Enken blev ræd, for da hun hørte stemmen og så pa konen, kendte hun hende, det var nabokonen hendes, som var død for mange år siden, og da hun nu så sig om i kirken, huskede hun godt, at hun havde sét både præsten

og mange af menigheden, og at de var døde for lange tider siden. Hun kastede kaben løst om sig, som konen havde sagt, og gik sin vej, men da syntes hun, de vendte sig og greb efter hende allesammen, og benene skjalv under hende, så hun nær havde segnet ned på kirkegulvet. Da hun kom ud pa kirketrappen, kendte hun, de tog hende i kaben. Hun slap taget og lod dem beholde den og skyndte sig hjem, så fort hun kunde. Da hun var ved stuedören sin, slog klokken ét, og da hun kom ind, var hun næsten halvdød, sá angst var hun. Om morgenen, da folk kom til kirken, lå kåben på trappen, men den var reven i tusinde stykker.

I denne form fortælles legenden om de dødes kirkegang over hele Norden med små forskelle, at de døde sad hovedløse, at det var et andet klædningsstykke, der blev sønderrevet, eller at stumperne af kaben næste morgen fandtes spredte stykkevis på alle grave. Hvor så end fortællingen har sin dybeste rod, ét er klart: at de døde vil sønderrive den levende er et hedensk træk, der mulig fra en förkristelig fortælling er indkommen i det kristne sagn og blevet stående dær til vore dage.

Inden jeg forlader dette sagn, medtager jeg en romansk variant, der svarer til de under Allesjælesdag fremdragne, men henlagt til jul.

SJÆLENES MESSE

Julenat ser man de døde drage i lange processioner ad alle veje. Med sagte røst synger de julesalmer. Hører man dem, lyder det, som når vinden raslende bevæger poppeltræernes blade. Foran går en gammel præsts genfærd, hans har er snehvide, lokkede: han går foroverböjet som de gamle. I sine dødningehænder bærer han ciboriet.

Efter ham går en lille kordreng, der uafladelig ringer med en lille klokke. I to rækker følger de døde, enhver af dem bærer et tændt lys, hvis flamme ikke bevæger sig i vinden. Vejen går til et eller andet forladt kapel, som

ligger i ruiner, steder hvor kun de døde samles til messen. Hær begynder da fortællingen:

Min bedstefader, den gamle Chatton, kom juleaften hjem fra Paimpol (Bretagne), hvor han havde indkasseret sine rentepenge. Det havde sneet hele dagen, vej, marker og småskove, alt var hvidt, og bedstefader var bange for at forvilde sig, han lod derfor sin hest gå skridt for skridt. Da han kom til det gamle, ødelagte kapel dernede ved åen, hørte han klokken slå tolv, og straks efter en svag ringen, som når messen begynder.

»Ja så,« sagde bedstefader, kapellet må være bleven repareret. Underligt nok, at jeg ikke imorges lagde mærke dertil!«

Bestandig hørte han klokkens sagte klingende lyd og kom så i tanker om, at han dog havde lyst til at se, hvad det altsammen betød.

I måneskinnet stod kapellet rejst, nyt og smukt, lysene var tændte indenfor, han så deres rødlige glans igennem vinduerne. Nok at fortælle, han steg af hesten, som han bandt ved en låge, og gik ind i kirkehuset. Der var fuldt af folk, og hvilken stilhed! Ikke engang den hosten hørte han, som ellers allevegne forstyrrer og gör uro i kirkerne. Han knælede ned ved indgangsdören.

Præsten stod for alteret. Messedrengen gik frem og tilbage i koret, og bedstefader sagde til sig selv: »jeg er i grunden glad ved, at jeg ikke behøver at forsömme midnatsmessen,« og så bad han for sine afdøde slægtninge.

Imidlertid vendte præsten sig om, som for at lyse velsignelse over forsamlingen, og bedstefader lagde mærke til, at der var et forunderligt strålende lys i hans öjne, og, hvad der endnu mere faldt ham på, præsten syntes i den store forsamling at have opdaget ham og fæstede ufravendt sine öjne på ham, så han blev helt ilde tilmode derved.

Præsten havde af ciboriet fremtaget et alterbrød, som han holdt mellem fingrene og spurgte med dump røst:

»Er her ingen tilstede, som vil gå til alters«?

Ingen svarede eller rørte sig. Han spurgte anden gang, tredie gang, den samme tavshed var der i kirken. Da blev bedstefader forarget ved at ingen vilde svare, når dog præsten blev ved at spörge; det var jo, som ingen brød sig om, hvad han sagde.

»Hr. pastor,« sagde han, »jeg gik til skrifte imorges, inden jeg rejste hjemmefra, og jeg mente at gå til alters imorgen, juledag. Men passer det Dem, er jeg, om ellers ingen anden, rede til at modtage Vorherres legeme og blod af Deres hånd.«

Præsten gik straks ned ad altertrinene, og bedstefader trængte sig frem gennem forsamlingen for at knæle på alterets bedeskammel. Såsnart han havde modtaget alterbrødet, sagde præsten:

»Min velsignelse over dig, Chatton. En nat, da det sneede som nu, nægtede jeg at gå ud for at berette en døende. Det er nu tre hundrede år siden. For at jeg kunde udløses, måtte et levende menneske af min hånd modtage alterbrødet. Tak, at du gjorde det, mig frelser du og med mig alle de døde, som er her. Farvel, Chatton, vi sés snart igen, vi mødes i paradis.«

Næppe var disse ord udtalte, för vokslysene slukkedes, bedstefader stod blandt ruinerne af kapellet under åben himmel, blandt torne og brombærris, som han havde ondt ved at løsgöre sig fra. Han steg atter til hest, nåede hjem, og sagde til sin kone:

»Det vil ikke vare længe, inden vi må skilles. Jeg har modtaget dødssakramentet, men trøst dig, jeg går hjem til Gud.«

Inden fjorten dage derefter var han død.

I denne sidste fortælling er lidet af den rædsel, som omgiver de dødes natlige færd; anderledes er det, når man lytter til sagnene fra Norges Nordland, hvor »draugene«, sjælene af de druknede fiskere, kommer i land i juletiden, korte og tykke som høstakke, med fuld skindhyre, skind-

stak, søstövler og store vanter, som næsten hang ned til jorden. Istedet for hoved og hår havde de tangvaser. Da de kravlede op i stranden, lyste det efter dem, som luer, og når de rystede sig, sprudede gnisterne om dem. Fiskeren, der var tilstede, skjulte sig på loftet. Så bar draugene en stor sten op i boden og begyndte at banke søvanterne sine, og iblandt skreg de, så det isnede i fiskeren på loftet. Han gjorde forsøg på at krybe ud gennem ljoren, men blev siddende fast og kunde hverken komme ud eller ind. Så blev han ræd og gav sig til at skrige, men draugene skreg endnu værre, de skreg og hylede og tumlede både inde og ude. I det sidste öjeblik gol hanen, alle genfærdene forsvandt og fiskeren reddede sit liv, men var fra den stund »tullet« og hørte bestandig det mørke og kolde skrig, som i Nordland tillægges draugene.

DRAUGEN OG TJENESTEGUTTEN

På et handelssted i Lofoten blev en af tjenestekarlene pålagt en juleaften at hente julebrændevin op fra en nede ved søen stående pakbod. Det var mørk aften og ruskevejr. Mens han fyldte sin krukke, sér han gennem döråbningen en draug, strålende af morild, komme op gennem fjæren og sætte sig i döråbningen, som den næsten udfyldte med sin brede, plumpe krop, så det ikke blev muligt for gutten at komme den forbi, når han vilde ud. Draugen sagde da: »skal du ikke skænke mig en dram pa en helligaften?« »Jo,« sagde gutten, »tag og drik!« I det samme kastede han krukken af alle kræfter mod draugen, så den knustes og draugen tumlede ud af dören. Gutten var ikke sén til at tage benene fat, skal jeg tro, og løb opover mod gården. Men da han var kommen et stykke på vejen, hørte han bröl og stöj bag sig, som flere hundrede mand kom traskende bagefter i skindklæder og store søstövler, og han syntes alt at føle det kolde »sjøgufs« af dem, da han i det samme naede kirkegården, der lå mel-

lem søen og købmandshuset. Han sprang da hurtig ind over kirkegårdsmuren og råbte så höjt, han kunde: »alle kristne sjæle, op og hjælp mig!« Derpå satte han i fuld fart over kirkegården og ud over muren på den anden side, men bag sig hørte han larm og brag og dødningernes mumlen. Julemorgen fandt man kirkegården bedækket med ligkisteplanker, der af de døde var brugt som våben, med brækkede årer og vragstumper af forulykkede skibe og både, bunker af bredbladede tangarter, der alt var brugt af havdraugene i kampen. Gutten kom hjem uden julebrændevin, og dermed måtte man den julekvæld lade sig nöje.

Hvor mørkets rædsler og dødens magter således kommer mennesker nær i juletiden, er det forståeligt, at man gör hvad man kan for at værge sig. Hær er jo også et træk lånt fra kristendommen, men sagnene om Asgårdsreien er helt hedenske.

ASGÅRDSREJEN

Lydt gennem luften i natten farer
et tog på skummende, sorte heste;
i stormgang drage de vilde skarer,
de have kun skyer til fodefæste.
Det går over dal, over vang og hej,
gennem mulm og vejr, — de ænse det ej,
vandreren kaster sig ræd på vejen.
Hør, hvilket gny! — det er Asgårdsrejen.

Asgårdsrejen i fylking rider
ved høst og vinter, i barske nætter;
men helst den færdes ved juletider, —
da holder den fest hos Trolde og Jætter,
da stryger den lavt over eng og sti,
og farer den larmende bygd forbi, —
da, vogt dig bonde! — hold skik og orden!
thi Asgårdsrejen er snart ved gården.

Da så blod flyder og drab sker i gildeshuset,

Igennem luften i mulmet sused
et hujende tog på fnysende heste;
det fo'r over skoven mod brudehuset
og vilde det blodige gilde gæste.
Da klang der lurer, da blev der en stöj
af bjælder og ringlende ridetöj.
Nu var det nær, — det kom over hejen,
der hørtes et skrig: det var Asgårdsrejen!

Man har tydet ordet Asgårdsridtet og tænkt på de hedenske guders tog gennem luften, men denne udlægning er forladt for en anden, der nærmere holder sig til ordets lyd i folkemunde: Oskorei el. Aaskurei, det rædselsfulde ridt, ridtet af dødninger eller andre uhyggelige væsener, der farer susende henover jorden for at hente dem, hvis livstråd overklippes. Dette tog er bleven sammenlignet med en anden forestilling, den nygræske om Charon, der kommer ridende og henter døende, nogle driver han foran sig, andre slæber han efter sig, han rider på en hest, hvis hale er en halv kvartmil lang. Til hvert hår i hale og manke er bundet en dødning.

Jeg fremdrager en række sagn fra Hallingdal.

JULEREJEN

Folk plejer at sige, at »Rejen« færdes juleaften og farer fra Hahoug i Gol op gennem alle bygder, siden over fjældene til et bjærg på Voss, som kaldes Vossehorgen. Hær skulde følget være til gæst julehelgen, trettendedagens aften vendte de atter tilbage. Somme, der lå i fjøset julenatten, hørte, hvorledes »Rejen« kom ramlende med slig bjældeklingren og larm, at kreaturerne sprang op fra deres leje i båsene og vilde i rædsel rive sig løs.

Det var en almindelig tro, at »Rejen« fo'r ind i bondens hus og tog fra ham hans gods. Man gjorde derfor kors over alle döre og åbninger, lagde stål i brønd, lade og alle steder. »Rejen« besøgte også kælderen, hvor den drak juleøllet, om der da ikke var skaret kors i tønde-

tappen, thi så kunde den ikke røre det. Den var derfor ude om at få kristen mand med i følge, han ænsede ikke korstegnet.

»Rejen« opholdt sig kun kort hvert sted, og når følget drog bort, var det i sus og brus. Alle havde de haler og kvinderne lange bånd på deres huer. En gammel mand var med i flokken, ham ræddedes alle for. Folk vilde give ham mad, men han havde kun én stor huggetand i munden og var dårlig til at tygge. Fortræd gjorde de ikke, når man blot ikke tirrede dem.

Al mad, der juleaften faldt under bordet, måtte ingen tage op, den tilhørte hundene og »Rejen«. En mand, der trettendedagen sad i fjøset og lurede på ræve, havde nær skudt deres hund ihjel. Den kom løbende langt forud og havde vejret ådslet. Han troede, at det var en ræv og var lige ved at trykke løs, da kom en af kvinderne i følget farende og rev hunden til sig. Straks efter vrimlede det af folk både udenfor og inde i fjøset, men fortræd gjorde de ikke.

Engang var »Rejen« kommen i lag med en kristen mand, der hed Snysa. Mens han stod og tvættede sig juleaften, vendte han sig uforsigtigt mod nord istedetfor mod syd, tilmed forsömte han at »vigsle« vandet, han havde vasket sig i. Han gik for at slå det bort, men blev straks tagen af »Rejen«. Gården var fuld af store heste, mange folk var der og de tog ham med, som han var, barhovedet og tröjeløs, og brugte ham til at tappe øl og andre korsede drikkevarer til dem. Hvert år tog de ham juleaften og beholdt ham til tyvende dags aften, og således gik det i lange tider, til han blev gammel og ikke længer kunde holde lag med dem. For at slippe fra dem, brugte han da en list; sålænge han levede, tog han hver juleaften et fladbrød, skar et rundt hul deri, som han stak hovedet igennem, så brødet lå ham på skuldrene. Derved fik han en slags »dølgehat«, så »Rejen« ikke kunde se ham. Således blev han siddende hele julen. Han ræddedes dog

altid, når følget kom, thi han kunde se dem. Sålænge han var i live, stod der hver juleaften en blakket, opsadlet hest udenfor huset. Han havde för redet på den og vidste, at den var så hurtig, at den ikke syntes at røre ved jorden, men kun nu og da, når de fo'r afsted mellem gårdene, satte sin fod på en enkeltstående klippe eller en fjældtinde.

En nat, følget vilde have en mand med sig, holdt de med en smuk hvidgul hest og en skinnende blank slæde udenfor bondegården. Bonden gik ud, gættede nok på, at det kunde være »Rejen«, som var der; han fik dog lyst til en køretur, men mente, han måtte have noget med sig hjemmefra for atter at kunne komme bort og løb ind i stuen halvt i drömme for at tage noget. Husfolkene begreb, at det var galt fat, og holdt manden med magt tilbage. Kort efter var hest og slæde forsvundne, men siden den dag havde bonden ingen juleaften helse.

En mand var fuld juleaften og lå ude i gården, larmende og bandende. På engang vrimlede det af folk derude. Han skældte og råbte til dem. Istedetfor at svare, kastede de ham frem og tilbage og lod ham tilsidst ligge og skælde i risbunken, mens de stod og lo ad ham. Omsider fo'r de afsted, så det durede.

På en gård i Sudredale hændte det en juleaften, at en pige blev tagen med af følget. Alle husets folk var i tusmørket samlede inde i stuen, og ingen frygtede noget, thi alt var tilstilt med kors og grejer, som skik var. Denne gang nyttede det dog ikke. En pige på gården, Ragnhild, stod midt på gulvet og forsvandt som en skygge for deres öjne. Alle forstod, at det var »Julerejen«, som havde taget hende og ledte derfor ikke videre efter hende. Først trettende dags aften stod hun atter midt på gulvet i stuen blandt sine egne, og kunde nu fortælle, hvor det bedste øl var, og hvordan folk havde stellet med deres sager i hele sognet. De havde bortført hende, for at hun kunde tage, hvad der var korset, og de forbød hende at bære sit

hovedklæde knyttet. Hun skulde lade fligene hænge hele sin levetid.

En gård kaldes Kvam, det er den nordligste gård i Hol, og den ligger skjult bag höjder og tætte fyrreskove fjærnt fra andre boliger. Folket måtte hver juleaften flytte ud i fjøset, for »Julerejen« gæstede dem og tog pladsen i stuen. Nar de hørte larmen og duren af flokken, måtte de skynde sig ud, de udsatte sig ellers for at blive bortførte og tagne med ind i höjen. Af og til blev en eller anden ført bort, der var så ikke andet for, end der måtte bruges de råd, man vidste, for atter at skaffe ham løs. Kirkeklokken blev ført til stedet, der blev ringet med den efter de forsvundne. Når de sa omsider kom, var de sanseløse og forstyrrede lang tid efter, ofte hele deres liv. I Kvam forlod folk huset, lod brændevin og mad stå på bordet, om morgenen var så alt borte og tit mere til. Der var intet at göre, man var nu en gang vant til det, og ingen havde lyst til at undersøge, hvad der skete.

Engang kom der så en juleaften en fattig mand rejsende, han havde en hund med og bad om husly. Bonden gav ham villig husrum, men föjede til, at når de måtte römme stuen for »Rejen«, måtte han finde sig i at følge med til fjøset. Å, det behøvedes vel ikke, mente fattigmanden, han vovede at blive i huset. Da alle gik, blev han og hunden; selv krøb han op under taget, hvor han lå og kikkede ned og ventede på, hvad der skulde ske. Omsider hørte han da skrål og rumlen, larmen var stærk som ved en brudefærd. Til slut kom et stort følge, som gjorde sig tilgode med mad og drikke. En gammel mand, Trond Langtand, var med; han var så magtesløs, at de bar ham ind. Han havde kun én tand, og den nåede lige ned til bordet, når han sad. Alle råbte, at Trond skulde skænkes, han sagde heller aldrig nej til glasset. Fattigmanden morede sig oppe under taget, det samme gjorde gæsterne nedenfor, de drak, dansede og var lystige. Som gildet nu var morsomst, pudsede fattigmanden sin hund

på forsamlingen. Den sprang op fra arnen, hvor den havde ligget og fo'r løs på de fremmede, som vilde den splitte og skille dem ad. I den første overraskelse stod de stille, men fo'r så imellem hverandre ud af dören og glemte Trond Langtand. En af de stærkeste kom dog midt under forvirringen tilbage, greb Trond og slæbte ham ud. Hunden blev ved at forfølge dem, og efter den aften kom de aldrig mere til Kvam. Næste år ved samme tid kom der en fremmed karl frem på klippen overfor gården og råbte: »juleaften bliver kedelig på Kvam i år!«

Således fortælles der altsa i Hallingdal om det vilde Julefølge. Oskurei-forestillingen hører bestemt hjemme i det sydvestlige Norge blandt den rygske og hordske folkeæt. Det findes i Vesttelemarken fra Kviteseid og Lårdal, gennem Sætersdalen, over Jæderen, langs Vestkysten til Nordfjord og Søndmøre, i den nordlige del af Valders og Hallingdal, men ellers ikke. Nordenfjælds nævnes toget »Gangfærden«, tit tydet »Gandfærden« (Trolddomsfærden), efter hånden går det over til et almindeligt hekseridt. Navnene er mange og forskellige. Toget nævnes ikke blot »Oskerei« el. »Jolarei«, men også, støttet til Lucienatten, »Lussireien« og »Lusserne«, »Vossereien«, »Våsedriften«, undertiden »Tussedriften« og »Ymrekærringen«. Stedfæstet nævnes det »Kringlefylgjet« og »Krokafylgjet«. Tillige må mærkes, at ved siden af disse særnavne tales om »Höjfolket«, »Huldrefolket« el. »Underjordiske«, som kommer i besøg, så det ligger nær at antage, at de forskellige »følger« for folkets syn stod alle disse vætter nær.

»Julefølget« plejer at rejse ud fra sine höje »imbreaften«, lördagaften för jul, rider atter hjem trettende eller tyvende dags jul og fortsætter til verdens ende.

I spidsen farer Guro Rysserova eller Rumpe-Guro med sin lange hale, væn er hun fortil, ligesom hele følget, bagfra ser man kun hendes lange hale. Med hende rider hendes gamle mand, Sigurd Snaresvend på sin hest Grane, han er nu bleven meget gammel og skal have sine öjne

hægtet op for at se. Det er oldkvadenes Gudrun Gjukesdatter og Sigurd Fåvnesbane, der her endnu lever i sagnet. Hestene er kulsorte, har öjne, der lyser i mørket, de styres med gloende stænger eller jærnbidsler, som i forening med rytternes råben forårsager en vældig larm, der høres langt bort. Toget går både over vand og land, hestenes hove rører næppe vandskorpen. Foran i følget rider »Julesvendene«, forest den ældste på en hvid buk, under hvis fødder gnisterne lyser. Også »Julebukken« er med; han er benløs og blodløs, har langt hår, otte horn, der er store, og han kyser alle börn. Endelig en Nøkken med, og da han ikke lider at høre sit navn nævne, må ingen sige: »nyk på beitsle!« Nærmest efter ham den uretfærdige lensmand på Dalsøren. De, som ellers er med, er ånder, »der ej har gjort såmeget godt, at de kan fortjene plads i himmerige, men heller ikke såmeget ondt, at de skal i helvede.« Dertil er der drukkenbolte, slagsbrødre, nidvise-kvædere, skelflyttere, ildgerningsmænd, kvindfolk og styghed. Iblandt findes også fornemme bedragere og slige, der har forsvoret sig til djævelen. Nu og da nævnes bestemt, at følget består af gengangere; draugene af druknede piger rejser sig af hav og slutter sig til flokken. Nordenfjælds siges, at de dødes sjæle farer afsted i »Gangfærden« med dump og hvislende lyd, og alle levende må søge at komme bort for ej at rives med.

Snart kommer følget ridende på gloende heste med flagrende hår og skæg, med musik og larm, eller også på tomme tønder, på bukke, geder og svin; snart kommer de kørende i kærre, heste og folk i fygende fart, i torden og lyn, med rammel og skrammel, med dur og bjældeklang gennem gårdene.

Der er ikke én »Jolaskrei« i helligdagene, men mange. Når så flere, hver fra sin höj, mødes, hilser de hinanden med næve, idet de griber hverandre fra håndledet op imod albuen og siger: »heil!« Der svares: »heil er dan, so heil vil vera.« — »Hvor skal I hen?« »Til den og den höj!«

— »Hvor vil I af?« — En anden höj nævnes. Ofte hviler de på bestemte gårde, hvor de jager alt folket ud, ikke ved kæppe og stokke, men ved at slå omkring sig med deres lange haler.

I Hardanger træder Trond Langtand i stedetfor Sigurd Svend, som fører for følget. Ofte kommer han til at spille med i historien med hvidbjörnen eller hunden, som forjager følget, af og til bliver han skudt.

Det er et dødningefølge, som standser og hviler på den vilde fart, hvor et menneske skal dø eller er dræbt, eller hvor der er slagsmål, og drab eller mord sker. Møde med dødningerne volder sygdom og vanvid, og de, der slipper tåleligt, plejer at få mén deres livstid. Ingen levende, der kommer til at stå ansigt til ansigt med døden, slipper uskadt.

Hvor de standser og kaster sadlen på taget, må straks et menneske dø; hvor der er drikkelag med slagsmål og mord, kommer de ind og sætter sig på hylden over dören. Sålænge intet er påfærde, forholder de sig rolige, men skoggerler og rasler med deres jærnstænger, når slagsmål begynder og drab sker. I julen, når de store drikkelag holdes, drager »Rejen« om. På gården Bakken i Øvre Telemarken holdes hvil, ved Sundsbarmvandet bages brød, Rundt om nævnes steder, hvor følget sadler af. Det går ind i alle kældere; er øllet ikke korset, og der står en vandbøtte ved siden af tønden, drikker de juleøllet. Mangfoldige er fortællingerne om borttagne mennesker og dyr. Hører man færden nærme sig, må man enten se at komme af vejen eller med udstrakte arme, så legemet danner et kors, kaste sig næsegrus ned på marken. De som tages med, føres enten tilbage til det sted, hvor de blev bortsnappede, eller de findes halvt bedøvede i stor afstand fra deres hjem. En julekvæld fo'r således »Rejen« over Nordbø i Nissedal, og man hørte et fælt råb: »til hest, til hest!« Manden vilde se ud, men inden han vidste et ord deraf, sad han på mønningen af sit hus. Værre gik det Helge

Tveitan. Han blev revet ud af sin seng og bortført af færden. En timestid efter kastede de ham atter halvdød ind ad hans egen dör. Skumsvedte heste, der har været med i færden, sés ofte. På Trydal i Gjerrestad, hvor man truer skrigende börn med »Rejen«, blev bonden en julekvæld bortført. I den første skræk kunde han ikke få et ord frem, men da han kom en halv fjerdingvej nord for gården, fik han sagt: »i Jesu navn!« — Straks blev han sluppen af færden. Gunild på Tvedt i Ombli blev, tilligemed en sort hest på stalden, taget med. Hesten løb ligegodt på vand som på land, og i susende fart gik det, indtil hun kom til Ljøsestad på Vegårdshejen. Dær slap hun løs. Man var i gamle dage på Ombli så ræd for »Rejen«, at man ej engang turde synge, når den var ude. Stundom bliver legemet liggende sanseløst, mens sjælen følger med færden.

»Rejen« kom farende, en hel flok sorte mænd med lange haler og vinger som björneskind, og alle udhuse måtte juleaften stå tomme til følget, vovede nogen at opholde sig dær, brød »Rejen« hans nakkeben. Bonden, hans hustru, börn og tjenestefolk lå alle i stuen med et brændende lys på bordet, til sol var oppe. Hørte folk bruset af et larmende vindstød, tænkte de: »nu kommer »Rejen«! trak dynen op over hovedet, og følte til deres hals, om den endnu var hel.

På Gjernæs boede en mand, som hed Svein, der var kendt med Huldrefolket, som fordum i stort optog red gennem byerne juleaften, standsede ved gårdene for af kristenfolkets juleforsyning at hjælpe sig selv til mad og drikke. Svein havde aldrig sét »Juleskreie«, vidste ikke hvad han skulde tro om den og satte sig så en juleaften foran ildhusdören på huggestabben for at se til. Alle de andre på gården havde skjult sig. Bedst som det var, hørte han gny og larm i luften, og et vældigt tog af kørende og ridende skikkelser stormede frem mod gården, greb ham og trak ham med ind i husene, hvor alle döre

blev brudt op, stabbur og kælder undersøgte, kun dær, hvor korsets mærke stod, gik de forbi. Da alt var eftersét, drog flokken videre, tog Svein med, ind i hver gård og smagte pa julekosten, forbi Vangsvandet, ned gennem lierne til Transveten, hvor de syntes at være hjemme. En stund blev Svein hos dem, og da han drog bort, gav de ham en stor blå hoppe at ride på. Han kom tilbage nyårsaften, og alle folk undrede sig over, hvor han havde været henne. Han fortalte sin historie og nævnede den gilde hest, han havde fået, som naturligvis alle havde lyst til at se. Da de kom til stalden, stod der en kost bunden med en grime ved dören.

Næste juleaften stod Svein og fiskede i elven, da »Skrejen« kom forbi. Nogle af Huldrekallene kom hen til ham og spurgte, om han ikke havde lyst til at være med iår igen. Nej, sagde han, han havde fået et sår, som ikke vilde læges, da han red hjem fra Transveten, og han var helt syg endnu. Å, ikke andet, mente Huldrekallene, vilde han blot følge med, havde de en doktor, som snart skulde kurere såret. Han kom da til sæde i en kærre, afsted gik det, og de nåede ved solopgang Transveten. Her kom doktoren, en overhændig stor og styg karl, med öjne som tallerkener og skæg som svinebørster, men var han grim var han dygtig til at kurere, og Svein blev på kort tid rask. Så blev han atter den jul hos Huldrefolket og nåede hjem til nyårsaften. Siden kom han ikke mere i deres selskab.

I Valders tales om »Julesvendene«, der har hjemme blandt Höjfolket og færdes i helgen. På en plads tæt ved præstegården i Vang, boede en mand, der hed Lars, som var en dygtig spillemand. Det traf sig et år, at han lå syg i julehelgen. Han var ved at blive bedre, da han aftenen fjerde dags jul hørte larmen af en stor ridende flok, som holdt stille udenfor, bandt deres heste under höjrøstet samtale og råb. Derpå stimlede de ind og fyldte stuen,

både karlfolk og kvindfolk. En spillemand havde de med, som satte sig på bordet og spillede op, mens hele flokken dansede en springdans, der aldrig var sét mage til. En af dem forklarede Lars, at de red hjemmefra imbreaften fra de store höje og vendte atter tilbage på tyvende dags kvæld. Da bemærkede Lars yderligere, at nogle i følget havde stygge ansigter, skæve næser, der nåede lige til hagen, med store munde og öjne og tykke læber, fæle at se til, mens andre lignede folk, som de var flest. Jo, det hang således sammen, at de könneste, det var byttinger, der havde kristen mands blod i sig. Underligt forekom det Lars, at mens hele stuen var fuld af fremmede, kunde hans kone Ragndi, gå over gulvet uden at se eller mærke nogetsomhelst, og da han omsider spurgte, om de ikke snart rejste, fik han svaret, at såsnart det gryede ad dag, fo'r de afsted som en vind.

På en anden gård, vilde de tage en pige bort, og for at hindre det, måtte folkene søge hjælp hos fremmede karle, der skulde blive der om natten. Ofte var hele stuen fuld af »Julesvende«, og gik dören op, kunde man se, at der stod en mængde opsadlede heste i garden.

En gammel mand, som hed Håvard, gik en aften fra præstegården, efter at det var blevet mørkt. Norden for Klokkehöjen mødte han hele rejen af ridende Julesvende. Han vidste da ikke andet råd, end at kaste sig næsegrus på vejen med udbredte arme. Da de kom nærmere og så ham, sagde den forreste: »der ligger Kristi kors!« således sagde også de andre, men en gammel mand, som red bagefter, sagde: »det er ikke Kristi kors, det er gamle Håvard Bø, ham har jeg tit besøgt i julen. Rejs dig op, Håvard, skynd dig nordpå, din sorte hest er syg af troldrid og er ved at dø, men lad din bøsse med løst krudt og skyd over hende fra venstre side, og giv hende blod af hendes höjre øre ind, så kommer hun sig.« Håvard lod sig det ikke sige to gange, rejste sig og løb nord på, hvor han traf den sorte hest liggende ude i gården uden at kunne

stå på benene. Men såsnart han havde skudt over den og gjort som Julesvenden sagde, sprang den op og var »så sprettande frisk«, at alle undrede sig.

På en gård, Flaten, var der en synsk pige, der hed Berit. En juleaften, efterat det var bleven mørkt, fulgtes hun ud med en anden pige Gudbjørg. »Mon du kan se, hvad jeg ser?« sagde Berit. »Jeg ser slet intet,« svarede Gudbjørg. »Så kom hen til mig, så skal du få en strunk række af Julesvende at se.« Hun satte den venstre hånd i siden og bad Gudbjørg kige gennem det hul, som armen dannede. Denne så en lang række ryttere, der kom ud af Ulshöjen, en stor höj, der ligger lige nordfor Bø, en række så lang, at den omtrent nåede en halv fjerdingvej. Alle havde de smukke heste, sadler med klingrende stads på, milebidsler og grimer med jærnlænker var der på hestene, og hver af følget havde en hvid stav i den höjre hand.

Der siges om Julesvendene, at de er små, kun lidt större end dværge, bor i höje og fjælde, farer i julen om på garde og gör optöjer (Mo, Helgeland). I Hardanger hedder det, at de flytter tilhuse Lussinatten og bor gerne på hellen ovenpå de gamle røgovne og rejser atter stilfærdigt trettende dagen. I Vang siges, at de kommer julenat i skumringen, så glatter man sneen til deres modtagelse og sørger for at intet lægges overkors, thi så kan Julesvendene ikke bruge det. Man har tæt ned mod vore dage hær og dær i Sogn brugt at sætte øl og mad på bordet til Julesvendene efter at folk i huset havde spist; man frygtede ellers for, at de vilde göre fortræd, når de ej fik det offer, der tilkom dem. Sommesteder bar de sig stygt ad, tog heste ud af staldene, hvor man ej havde »korset og kriklet« over dören og bundet hestenes haler op. På Hedemarken o. fl. st. redtes seng til Julesvenden i Höjsædet, og han kunde da ved korn, der næste morgen fandtes på gulvet, give varsel for den kommende høst. Spøgende sagde man, at den, som ej fik nye klæder til jul, blev tagen af Julesvendene (Salten) eller at de fo'r i det klæd-

ningsstykke, der ej blev færdigt, og gjorde det skørt at slide på (Salten, Senjen). I Nordland bærer de rød tophue, bor fordetmeste i vedskjulet under helgen og synes nok om at få en lefsebid og en dram juleaften.

Dette passer nogenledes med den islandske folketro. I Norge møder Julesvendene op ved gården, som berettet er, i Sandefjord sammen med Ymrekærringen og Tussedriften, når julehelgen begynder. På Island siges der, at de, når julen går ind, kommer ned fra fjældene, i et antal af ni, andre siger tretten, og dette sidste tal hidrører fra, at der er tretten juledage. Den første af dem kommer så trettende dagen för jul, derefter en hver af de følgende dage, så den sidste møder juleaften. Juledag rejser den først ankomne, den sidste trettende dag efter jul. På Nordisland hedder det sig, at de kommer (fra havet) med nordenvinden, når julefasten begynder, og de rejser bort igen trettende dag med søndenvind. De er ikke gode at have, røveriske er de og gör den fortræd, de evner, især mod börn, man bruger derfor deres navn almindeligt til at kyse börn med, når de er uartige. Sjælden sés de; sker det, er det kun ugudelige mennesker, de åbenbarer sig for, og ondt er det at komme i Julesvendenes kiste. Det sidste udtryk er hentydning til en fortælling om en mand, der så sin fader liggende i en ligkiste, som blev båret bort af dem.

I den søndre del af svensk Lapmark er det en hel anden skikkelse, der nævnes »Julsven«, han synes at høre til Jætteslægten, er fem alen lang, har ét öje midt i panden. Thomasdag kommer en julesvend til hver by, men ingen mærker noget til ham för juleaften. Han går allevegne omkring i husene og ser efter. Opdager han, at man har forsömt at bære sameget brændsel ind, at det kan vare julehelgen igennem, tilsøler han, hvad der er, så stygt, at ingen kan komme det nær. Er der god forståelse blandt folk og fejres julen smukt og sömmeligt, mærker man intet til ham, men er det ikke tilfældet, kan man høre ham ga omkring blandt husene, mens han buldrer

på hushjörnerne, idet han med rystende stemme råber: »huhu, bro'r, et syvdobbelt garn har jeg omkring mig, og dog fryser jeg!« Med »bro'r« mener han »Nyarsgubben« en gammel, pjaltet og skikkelig mand, om hvem man intet andet véd, end at han lader sig se først på nyårsaften. Ingen véd, hvor han kommer fra, men både hen og hjem rider han på en vældig stor buk, »Julebukken«, der har alenlange horn. At Julesvenden fryser, er ikke så underligt, hans eneste klædning er et gammelt fiskergarn.

Dette turde være hovedtrækkene i folketroen om Oskorejen og de skikkelser, som færdes i den. Hvor den rejser i Lussinatten er den hær og dær bleven kaldt Lussifærden, eller der er sagt: »Lucifer er ude!« (Mandal). »Lossi« kommer den aften i skorstenspiben og råber: »inkje bryggja, inkje baka, inkje store elda hava!« Med andre ord, man må være færdig med arbejdet til jul; er man det ikke, vælter »hun« hele den øvre del af piben ned og slår istykker, hvad der er på arnen (Jæderen). I Hardanger er det jo, at Trond, »fa'r sjöl«, drager i spidsen, undertiden siges, at det er Fanden, hele følget, Lussifærden, bagefter. Altid tager den noget med sig, mennesker, dyr, træer, stene, huse. Mennesker føres ud på øde skær, på holme i fjældvande, slipper de med livet, får de vanhelse alle dage; heste bliver stædige, køer malker blod eller kaster kalv. Tager »Lusserne« ind på gården om natten, må mennesker flygte.

Andre steder i Hardanger siges, at Lussi er en styg kvinde, som med sit følge har tilhold på en bjærgknaus, Klætten, hvorfra Lussifærden i Lussinatten drager ned gennem dalen til Strömmen i Nordheimssund for at hente vand til brygning; farten gik midt gennem gården på Steine, og det var farligt at blive overrasket af den vilde flok med gloende heste, hvorpå skikkelser med langt flagrende hår og skæg. Traf de småbörn, kastede de dem i bryggerkedlerne, som rytterne førte med sig. En mand,

der engang vovede sig ud, så Lusse komme kørende i en vogn med fire heste for, fulgt af ryttere under bulder og brag. Han blev efter det syn en »tomsing« alle dage.

Endnu medtager jeg nogle former af denne sagngruppe, der er meget forskellige fra den hær givne fremstilling og må være påvirkede af fremmede motiver.

Fra Nordhordland fortælles, at Julerejen består af en frue eller dronning, der kører foran, og et helt selskab, der følger. Somme siger, at hun kører, andre, at hun selv rider, men fører et kar med sig på kærren, og alt sker det med slig dur og dön, at det høres langtbort. Elleve dage för jul begynder hendes farter, ved Mogensmesse, og så skete det, at der var så trangt mellem husene, da hun kørte igennem en gård, at hendes kærre kørte fast. Hun råbte på folk i gården, at de skulde komme og hjælpe hende løs; det gjorde de, og da blev hun så glad, at hun kastede et sølvbæger bag sig til dem, der fik hendes vogn løs, til tak for deres hjælp. Det var så fint og blankt, at det var mageløst. Da hendes hunde stjæler mælk og får prygl af bonden, finder hun sig rolig i det og lover dem flere, når de kommer tilbage til hende.

Denne fortælling minder noget om de tyske sagn, der angår Berta.

Nogle siger, at den kvinde, som fører troppen, er en bortkommen brud, der ser ud som et almindeligt menneske, rider en brun hest og gerne tager mandfolk med sig, aldrig kvinder.

Andre mener, at det er de fem dårlige jomfruer med deres følge, eller atter andre, at det er Herodes' datter med hendes afkom (Mandal). Endelig siger somme, at Oskorejen færdes fra gård til gård, for at se, om börn er rene: er de det ikke, tager den dem med ud over en sø og slipper dem dær (Søgne, Mandal), og er vel således kun bussemand at kyse börn med.

HEKSE, TROLDE, JÆTTER, VÆTTEDYR

Hermed er da det væsentligste fremdraget af det liv, som rører sig i julemørket, og de skikkelser, der på forskellig måde prøver på at bryde freden mellem menneskeverdenen og det folk, der skjules af nattens tåger og mørke, de døde og deres nærmeste frænder. Hvad der endnu kan nævnes, er kun lidet i sammenligning hermed.

Blandt de tog, der farer susende gennem mørket i juletiden, må nævnes Heksenes, som juleaften drager til Trondhjem, Troms, Bloksbjærg, Blåkolle, Heklafjeld, Hornelen, Jønsås, — undertiden ridende på mennesker, — eller slet og ret til kirken, hvor de holder gilde i kirketårnet. Med tænderne gnider de rust af klokken, smörer dermed de koste, de rider på, og fortsætter så rejsen. For at undgå at de skal bruge hans køer eller heste på rejser til »Gammel Erik«, hos hvem alle hekse og troldkvinder juleaften skal være gæster, sætter bonden kosteskafte og möggrebe udenfor sin dör juleaften.

I Lapmarken rider heksene til »Julekirke«, det almindelige stævne for alle, der på de gamle Lappers vis, drev trolddom og hekseri.

Her må dog mærkes, at disse fortællinger ellers ganske almindeligt efter forskellige egnes tænkemade knyttes til Valborg aften, påske eller St. Hansnat.

En lille gruppe, der kunde kaldes kværnsagn, indeholder beretninger om, at bygninger, især møller, brænder jule- el. nyarsnat, men dog også pinse- el. midsommersnat, og at branden forarsages ved et heksegilde, til hvilket kvinder samles i katteham; en enkelt gang er det en trold med ild i svandsen, der tænder huset.

Heksene er mennesker, som på en eller anden måde er komne i mørke magters vold, Troldene er uvætter, der tilhører naturmagter, der er menneskets fjender. De er ogsa kun lidet fremtrædende, hvor det gælder julemørkets gru.

Alt i Sagatiden omtales, at Hedin juleaften mødte i skoven en Troldkvinde ridende på en ulv. I nutids folketro er forestillinger, der knytter sig til Troldes magt over mennesker i juletiden hverken mange eller klare. I Danmark slås juleaften söm i dörkarme for at værge mod Trolde og Dværge. Det er vel det eneste sted, hvor Dværge nævnes som fjender af menneskers juleglæde. I Norge fik bonden juleaften sin »lyre«, hullet på taget, hvorigennem røgen trækker, stoppet af Troldene, de veg først, da han skød med en sølvknap. En Trold, der er på gilderejse, forlanger at blive sat over et vand af bonden. En Trold dræber i Skåne bondens svin, dette kunde dog gerne være bondens nabo, Bjærgmanden, der efter egnens talebrug kaldes Trold. På Færøerne danser Troldene i juletiden, kvæder og holder gilde. Den islandske Troldkvinde mangler menneskekød til julenadveren og er ude om at få det. Der findes endelig en fortælling om Trolden, der er bondens gæst juleaften, mens bonden er til hans nyårsgilde, men også dette sagn hører nærmest hen blandt Bjærgmandshistorierne.

Så er der Jætterne, disse uhyre store skikkelser, plumpe og uformelige, men dog godmodige tillige. I det store sammenspil mellem mennesker og mørkets skikkelser ved juletide har de kun en lille plads. Jutulen giver Johannes Blessomen skjuts til hans hjem juleaften, og portene på klippen springer op med bulder og brag for ham, da han når sin bolig. Bondehustruen brygger øl til Jætten. En »Rise« drikker alt juleøllet for bonden, skælder ud over juledagen og overfalder manden, der går til kirke juledags morgen, slår efter ham, men træffer fjældet.

Fra sagatiden er der beretning om, at Jættekvinden færdes i julemørket og gör ondt. Så holder Jættefolket forresten deres gilder i den samme tid, som kristne mennesker. På den ensomme ø i Vänern udbrød Jætten i sømændenes påhør:

I Högsäter Gäll,
i Kroppe fjäll,
där har jag spisat mång Julaftes-qväll.«

Undertiden er mennesker tilstede, men det forekommer mig, at Jættefolket i det hele og store passer sig selv og ikke gör forsøg på at forstyrre menneskers juleglæde.

I Sverige færdes i Värend Odin som en natlig genganger; han er i høsttågerne bleven sét vandre ude på de store moser i Vislanda sogn med en sid hat på hovedet, eller også ridende på en höj, sort ganger, beslået med hestesko af sølv. Især sés han skærtorsdagsnat, og hvad der kommer os ved hær, julenat, og tåler ikke gerne mennesker på sin vej, »thi natten,« siger han, »hører mig til.« Dog kan det også ske, at han taler venlig til den forsinkede vandringsmand, giver ham plads bag på sin hest og fører ham i susende fart over hav og land hjem juleaften. Spörger nogen ham om, hvem han er, svarer han: »jeg er en ørkenens vandringsmand«. Forlader man sin bolig juleaften, kan man let komme til at møde Odin på hans höje ganger.

Forat bevare et godt og venligt forhold til den gamle, hedenske gud og få god afgrøde af græs på engen, var det skik i høhøstens tid at lade nogle strå blive staende, nogle høtotter blive liggende efter til Odins eller Noens heste.

I Danmark er også et minde bevaret. »Goen« kommer lille juleaften ridende på en hest og bliver som gæst til julen er forbi. Man kyser börn med ham og siger: »skikker du dig ikke, kommer Goen og ta'r dig!« Til samme gruppe hører »Fynshovedmanden«, der rider juleaftensdag om morgenen med sine hunde, og enkelte træk af »Vojensjægerens« natlige farter.

Endnu er vi ikke helt færdige med Vætternes store skare. Der er dyr, en enkelt fugl, og nogle af bondens husdyr eller snarere Vættedyr i husdyrs hamme, som kræver deres ret i festtiden og færdes i julemørket. I

Danmark skal »kirkelammet«, der bor på hvælvingen over kirken, have brød og ren halm juleaften. Det bærer dødsbud, hvor det kommer; får det sit offer, skåner det de levende. I Sverige hører »skaden« til Odins fugle og Satans følgesvende, den skal jule-, nyårs- og kongeaften have sit offer, vel for at dens höje herre ej skal fortörnes, eller måske også, at den ej skal bringe død eller ufred.

Af större betydning er »Glosoen«, der under forskellige navne »Gluffeso«, »Grubbso«, »Torresugga«, kendes i Skåne og Småland. Den har sit navn af at den »glor«, lyser i mørke, eller fordi den »gluffer«, grynter, så mennesker ræddes ved at høre det. Den beskrives som et hvidt svin, med gloende öjne, ild gnistrer ud af hver børste. Den er stor som en sneplov, har vældige hugtænder, farer afsted med kroget ryg og hoved mod jord, mens ilden står om den. Somme siger, at en lille gubbe med rød, strikket lue sidder på dyret. Går man julenat »årsgang« el. »julgang« for at lære fremtiden at kende, må man nöje vogte sig for dette udyr, møder man det ved kirkeporten, skal man sætte benene overkors for at hindre det i at smutte igennem. Dets ryg er skarp og savtandet, og farer soen imellem mandens ben, kan den flække ham helt igennem. Når man i kornhøsten forsømte at ofre nogle strå til »Glosoen«, ligger hun juleaften som en trusel under bordet.

I Norge nævnes »Julebukken«, der vel sagtens oprindelig er en Vætte, men på grund af navnets lighed med »bukken« opfattet som et dyr. Den er med i Julefærden, som alt omtalt, benløs og blodløs, håret så langt, at det skjuler dens ben, dertil har den otte store horn, og er vel nærmest blevet til en bussemand for börn. Den bor i skoven om sommeren, dens fælle Julegeden på fjældet, hver dag nærmer de sig gården, lille juleaften har bukken nået badstuen, juleaften skjuler den sig i husets mørke kroge. Den har lyst til at sidde under taget i ildhuset, vil smage juleøllet og trakteres med dram og julegrød.

Finder den ikke sin kvældsmad bag ovnen, ødelægger den alt i stuen. Vover småbörn sig ind i husets mørke kroge, tager den dem, men er ellers skikkelig og forlader atter huset, når den har fået sin ret. I Søndmøre kaldes den »Houbuk«, fordi den bor i höje; ved nyårstide siges, at »Nyårsbukken« tager dem, som ej fik nye klæder. Blev en af husets folk syg om natten, fordi han havde taget for godt til sig af de gode sager, var det »Julebukken«, der havde stanget ham, således tror man i Sverige. Endelig siges det, at et billede af hest og rytter, som kæmpede med en Julebuk, tegnedes og ophængtes i Mandalsegnen, sålænge julen varede. Tyvende dagen blev dette billede revet ned, mens man sang en vise, som forgæves er bleven eftersøgt.

»Julegeden« har man nu og da mærket i gårdene, idet lysene absolut ikke vilde brænde, men der dannede sig bestandig en stor hat på tanen, som holdt sig trods al pudsning og kvalte flammen, hvad der var tegn nok til at »Julegeden« var nær, som kyser börn og tager dem, som ikke får nye klæder til jule- eller nyårsaften.

Dette stemmer i visse måder med den islandske folketro, der mener, at en uvætte, »Julekatten«, tager alle dem, der ikke har fået nyt töj til juleaftensdag, eller fratager dem idetmindste deres «Juleræv«, d. e. deres del af den gode mad, der trakteres med. Derfor er det så nødvendigt, at enhver har et stykke nyt töj på, for at slippe for at ga i katten.

HVORLEDES MENNESKER VÆRGER SIG MOD JULENATTENS FARER

Når vi et öjeblik ser tilbage, er det altsa som man opdager dunkle skikkelser allevegne i julenattens mørke. De, der da færdes, skygger, Vætter, hvad man vil kalde dem, bekymrer sig lidet, om natten kommer höjtidsfuld og stille og breder sit stjærneflor over himlen el. om den kommer svøbt i fygende sne eller med et mørke som i en grav,

når blot mørket er der, jo tættere og tykkere, desbedre. Det er ikke godt da for nogen, der hører menneskeverdenen til, at vove sig udenfor hjemmet. Da åbner alle underverdenens döre sig, hjemmets, slægtens døde søger den kendte arne. Folkets døde rejser sig fra de talløse grave på kirkegårdene, lys tændes i kirkerne og dæmpede toner høres, skarevis søger hjemgangne slægter ind gennem de åbne döre. Længere borte fra menneskeboliger lukker höje, fjælde sig op, og det skjulte folk, der stammer fra henfarne slægters døde, Nisser, Alfer, Huldrer, Bjærgfolk, Underjordiske drager ud i besøg også i menneskers hjem. Mens alle disse færdes nogenlunde i stilhed som listende, lydløse skygger, kommer dødningefærden, Oskorejen, i susende fart, med bulder og drön, mangengang under lynglimt og torden, farende ned gennem dalen og fører værgeløse mennesker med sig.

Udenfor dødningernes skare kommer heksenes flok i deres vilde ridt, en enkelt Jætte, der skræmmer, eller godmodig hjælper den forsinkede. Derom er dog kun lidet at sige i sammenligning med de døde og Vætterne, der alle kræver plads og hensyn i menneskeverdenen. Til alle disse skikkelser kommer endnu Vættedyrene, Glosoen, der farer afsted, mens ilden gnistrer om den, Julebukken og Julekatten, — når man fæster öje på alt dette, er det til at forstå, at Julemørket er Vætternes tid og en rædsel for alle levende.

Man værger sig, som man kan og forstår. Mennesker gör bedst i at blive inde, hvor arnens ild blusser og julelysene står tændte på bordet, mens man låser og lukker sin dör. Her er to fjendtlige verdener, bondens hjem er som den befæstede by, rundt omgivet af angribere. Der skal hænges gardiner for vinduerne, ikke blot for at hindre ulve og andre udyr i at se ind, men også for at lyset ej skal forstyrre og tirre skyggerne udenfor. Man skal blive i stuen, ingen må gå ud i kvæld; er det absolut nødvendigt, må mand eller kvinde ej fjærne sig fra beboede

steder, fremfor alt ej gå ene ud i skov eller blandt fjælde, dødninger kan mødes, dær jager Odin på sin höje hest, eller Gloso og Trolde færdes. Efter skumringen burde man ikke hente ved eller vand ind. »Brøndtrolden« lurede derude og voldte dem mén, der forstyrrede ham. Ogsa vogtede man sig for at slå varmt vand ud, når Vætter ikke først blev advarede. Ja, på sætrene i efteråret talte man end ikke höjt efter solnedgang, Vætter kunde blive opmærksomme eller fornærmede og skade kreaturer. Bliver man anråbt, bör man helst ikke svare, for ukendt mand skal man ikke lukke op, det opfangede ord giver magt over den, som har talt det, og man véd aldrig, om man lukker en ond Vætte ind, en af dem, der ej kan nævne Jesu navn. Skal man nødvendig ud, må man tage lys med.

Moderen holder sine börn ej blot jul, men også høstaftner, fra at stirre gennem ruderne ud i mørket. »Nej, Jøsses, du må ikke se ud gennem glasset!« siger hun og river barnet i angst bort fra vinduet. Foruden hvad det ellers kan komme til at se, kan det blive sygt ved at kige ud i mørket eller gennem et spejls flade stirre ind i den skjulte verden. Om aftenen pålægges det börn, at de skal nævne Jesu navn, når de går ud. Alt ondt er på færde i Herrens fødselsstund.

Bedst er det at samles ved ild og lys med Guds ord og under salmesang. Selv om Nøkken skulde lytte udenfor og vrænge ad tonerne, det gör ikke noget, han har ingen magt inden for det rum, hvor tagdryppet falder.

Ikke for intet gav den vendiske troldmand, Regbus, sine landsmænd det råd at angribe kong Magnus og hans kristne hær om natten, thi da er alle mørkets magter stærkest.

Hvor store julenattens farer er, er der mange vidnesbyrd om. Selv inden hjemmets döre må börn vogtes, med stål i vugge, en sølvskilling i svøbet samt et fladbrød. Er man forsömmelig, forbyttes de af trolde. Tiest går det dog nok ud over kvinder. En fødende kvinde bjærgtages

juleaften, da alle øvrige af husets folk er i badstuen, og et træbillede, der var tryllet i hendes ham, blev jordet, da hun troedes død. Guro Lysing, som julekvælden gik ud til stabburet, blev tagen af Huldrefolket og førtes ind i bjærget; det samme skete med en pige, der gik ud at hente de klæder, hun skulde have på til festen.

Der fortælles, at der på gården Sæd (Hardanger) var en Jente, der hed Anna, og så omtrent var voksen. En juleaften fulgte hun moderen ud på stabburet efter madvarer til helgen. Moderen leverede hende en smörkande, som hun skulde bære ind. Faderen lå på sengen og hørte dören gå, og at en smörkande blev slængt ind på bordet, men han så ikke nogen. Lidt efter kom moderen ind med en bunke fladbrødsleiver, lagde dem fra sig på bordet og spurgte, hvor jentungen var bleven af. Ingen havde sét hende, og så forstod de, at hun var höjtagen. Faderen mente, at derfor var der vel råd, tog et grydejærn eller en skjæring (kedelkrog) og gik op på höjen, hvor han vidste, de underjordiske havde deres tilhold, prøvede alle sine kunster både med jærnet og andet, men kunde dog ikke få hende ud igen. Derved blev det så indtil påskeaften, da kom jentungen igen af sig selv og dog så nogenlunde frisk og rask. De spurgte hende, hvor hun havde været. Hun fortalte da, at en fremmed mand tog hende, førte hende gennem en dal og ind i en stor stue, hvor der var meget folk. De gav hende mad, men den var så sort og styg, at hun længe ej kunde smage den. I stuen var en gammel mand, som hun mente, var hendes bedstefader. Påskeaften bad hun Jesu navn og dette tåltes ikke, så blev hun kastet ud og kom således tilbage igen. Dette er fra Norge, en tilsvarende fortælling haves fra Skåne, dær skulde en »gåsatös« en juleaften i besøg hos sin forrige husbonde, men forsvandt undervejs. Allevegne blev der søgt efter hende, men hun var ikke til at opdage, sent ud på natten fandtes hun målløs i sin moders forstue. I kirken blev der juledag bedt for hende, og hun fik mælet

igen og fortalte, at hun var bleven taget ind i höj, havde dær truffet mange folk, der bød hende god mad og drikke, men hun blev ved at græde og bede: »lad mig komme hjem til mo'r. En gammel mand havde talt for hende, og hun vidste så ikke mere end at hun var kommen ud og hjem igen.

Også mænd tages ind i höje af huldrefolket. En ridder, der er så uforsigtig at sætte sig julenat til hvile udenfor fjældet, føres derind og slipper med nød og næppe ud igen. På Island er der en række sagn om, hvorledes fårehyrden på gården eller den, som skal ene blive hjemme julenat, mens de andre er i kirke, dræbes af Alfefolket eller Vætter, eller at en Troldkvinde bortfører mænd for at kunne skaffe menneskekød til sin julenadvere. I dette fjældenes og Troldenes land bliver alle skikkelser mere uhyggelige og jætteagtige end andre steder. Det er minder fra Gretters og andres kampe med genfærd og Jætter, som endnu lever blandt folket. Også har man hørt, at en bjærgtagen kvinde er sét juleaften grædende ved sit hjem, mens hun redte sit hår, eller at en mand, som er i Alfevold, kommer lænket tilbage.

Selv i hjemmet julemorgen bliver den ensomme pige smykket som brud af Trolde og frelses kun ved, at hendes hund løber til kirken og dær opsøger hendes ven, som iler hjem og fordriver vætterne (Dalarne).

I Danmark findes i sagnene en enkelt yttring, der tyder på det samme: det siges, at Trolde i Måhöj har juleaften taget mennesker.

I alt, hvad her er fremstillet, kommer natterædslen til orde, frygten for den magt, som alle mørkets vætter har over mennesker, når solen er nede. Menneskeboliger er som belejrede borge; salænge man er indenfor dör, tagdryp, indenfor arneildens lysning, er man forholdsvis sikker; træder man ud i mørket, er man alle Vætter vold-

givet. En sammenstilling med et andet forhold kan her bringe noget lys. Ved enhver jordefærd må der tages hensyn til både levende og døde. Fraregnet den kristne ligfærdskik, tör man sige, at alle vedtægter, som iagttages med døde har et af to formål, enten at hjælpe den døde på hans vej gennem dødens mørke lande, eller at værge de levende mod ham ved at hindre hans genkomst. Især er de levende omhyggelige i at varetage alt, der kan hindre hans udflugter fra gravboligen, og lukke og låse alle döre for ham i det gamle hjem. I julenatten, hvor frygten for Vætternes komme er stor, gælder det da at værge sig på bedste måde. Man ofrer til dem, giver dem deres ret, søger at stemme dem gunstigt for sig. Sættes en skål øl ud til Oskorejen ved botræet, tömmer den ikke bondens øltønder; og får Havfruen sit offer af brændevin, handler hun mildt mod fiskeren, når han ude på havet er i hendes vold. Det er jo alt omtalt, hvorledes de forskellige Vætter hver får sin gave i julenatten.

Dermed nöjes man dog ikke, thi det »skjulte folk« er ikke til at stole på.

Udenfor er det korset, — måske oprindelig Thors hammertegn, — der værger. Kors males med kridt eller tjære eller svides med ild, på döre, porte, luger, stolpeboder, øltønder; kors, dannede af halm, dej, rønnetræ, henlagte i stalde, på møddinger, mögdynger, korndynger, i brønde og bække, kors svedne med rester af julelys på kreaturernes yver, kort sagt, hvor menneskelig omtanke kunde forestille sig, at en lejlighed, en åbning fandtes, hvorigennem en Vætte kunde komme ind i borgen, dær stænges den, og det gælder Juleskrejen og alle dens følgesvende, Huldrer, Tusser, Vætter af hvad navn nævnes kan. Måske er det den eneste undtagelse, hvad der siges her i Danmark, at man juleaften ikke må korse ilden, Nissen skal have lov til at koge sin nadver. Alle disse kors er nu som forposter på udenværkerne, inden döre må man også værge sig. Julelys skal brænde natten igennem, til

sol rinder el. til man om morgenen skal i fjøs; slukkes det för, holder Trolde jul i stuen.« Vil man endelig af en eller anden grund lukke op for »Bjærgmanden«, må lyset først slukkes inden döre. Almindelig er jo forestillingen, at lys skal holdes brændende hos barselkonen, sålænge hendes barn ikke er kristnet. Med andre ord, det blussende bål, det tændte lys værger mod alle Vætter.

Det er en almindelig erfaring, at bål, tændt ved nattetide, værger mod vilde dyr. Mennesker lejrer sig om ilden, ude i mørket hører de vilddyrenes larmen, og intet vover sig ind i den kreds, hvor skinnet af bålet kaster lys. Men genfærd og alle slags Vætter færdes ofte i dyrehamme, så der er hær intet stort skridt at göre for at nå til at betragte ilden, bålet, blusset, fakkelen, lyset som værgemål mod de onde ånder, der søger at angribe mennesker. Eksempler er ikke vanskelige at finde: Australnegere, Indianere i N. Amerika, Malajer, vover sig ikke ud i mørket uden at føre en brand med sig. Fra Sydindien fortælles, at ingen vover sig efter solnedgang udenfor sin dör, med mindre han har en brand i hånden. Ja, om det så er ved höjlys dag, kan en Hindu falde på at gå ud med en tændt lampe for at holde onde ånder borte. Og denne forestilling, lysets værgende magt, har sat sit mærke, ej blot i bønders og naturfolks overtro, men også i kirkens formler. Det hedder ved indvielsen af lysene i den romerske liturgi, at mørkets fyrstendömmer og magter rædselslagne skal flygte med alle deres tjenere, når disse lys tændes, og hvor de end henstilles.

I Norden råder ganske de samme forestillinger, ild og lys værger mod trolddom og alle Vætter. På Island beder Sjera Vigfus at lade lys brænde hos ham hele natten, han frygtede for Vætters komme. Det er helt i forståelse med denne tankegang, at bonden, når han endelig tillader bjærgfolk at komme inden sin dör, först sørger for at slukke lysene.

Så er julenatten da frem for nogen anden farlig. Man

lægger en stor blok på arnen for at holde ilden vedlige, i Sverige en »julhöna«, i Norge en »bjerkekubbe«, og jeg tænker mig, at arnens blussende bål er det ældste, såvelsom den brændende fyrrespån, først senere lampen og tællelyset. Et andet motiv kan også være kommet til, at man har sét på ilden som et levende, personligt, guddommeligt væsen, der i hjemmet bringer varme, lys og lykke og værger for det sted, hvor den æres. Af en sådan tankegang findes der spor lige ned til vore dage, så der kan have været mere end ét tilknytningspunkt til ældgamle forestillinger, der har gjort, at man betragtede ild og lys som sine stærkeste hjælpere mod mørkets Vætter.

Altså, på arnen lyste ilden, på bordet stod de tændte julelys, gerne to, et for manden og et for hustruen. De må ikke røres, ikke pudses eller flyttes. Også kunde der sættes tændte lys i vinduet. Hvor det, som i Vesteregnen, skete i Danmark, var det for at vise den forsinkede vandrer vej til et gæstfrit hjem. Hær og dær brugtes ligesom kongeaften flergrenede lys, lys med 3—6 arme el. med grene efter antallet af börnene i huset. Julelyset må ej tændes ved en brændende stikke, men kun ved et andet brændende lys, og ved julelysets flamme må atter intet andet lys tændes. Så alvorlig tages vedtægten, at en mand, for hvem arneilden julenat gik ud, forlod hjemmet for at låne ild, trods det at julelyset brændte på hans bord. Det skal brænde hele natten, til sol rinder, og man går i stalden at røgte kreaturerne, og må så slukkes af den ældste i huset. Undertiden siger man, at det først må slukkes, når ottesangen 1ste juledag begynder. (S). I Danmark må sine steder kun husfaderen tænde og slukke julelyset.

Selv i det fattigste hjem har man i Norge haft lys julenatten igennem. Det smukkeste lys skulde bruges. For at få det særlig godt, syede en mand med begtråd benet af et par skindbukser om en rund, glathövlet stok af passelig længde. Således fik han en form, hvori han støbte sit julelys, der brændte ikke blot hele julenatten, men

vedblev at brænde hver nat ligetil nyårsdag fra aften til morgen.

Altså, julelyset skal brænde natten igennem, det er fælles for hele Norden, Island og Færøerne vist også. Det må nöje vogtes, da det i visse måder er et livslys. Går det ud eller slukkes det ved uheld, varsles død. På den anden side gemmer det ildens gode gaver, øgede med festens velsignelse, så at alt hvad dets lys træffer, penge, klæder, mad og drikke, bliver der særlig dröjelse ved, derfor lægges alt sligt frem på bordet eller i stuen, at julelysets stråler kan nå det. Man sætter det i et fad, fyldt af øl, hvor det brænder natten igennem. Næste morgen gives øllet kreaturerne at drikke (S.).

Resterne, som bliver tilovers, når julelyset slukkes, bruges på forskellig måde til lægedom både for mennesker og dyr; budejen sved julemorgen kors med stumperne på kreaturernes yver, kryds, pande, idet hun sagde: »jeg svider af dig utrivden, og på dig trivden«. I Sverige smöres plovskæret, første gang det om foråret bruges, med tællen fra julelyset. Hvad der af tælle bliver tilovers smæltes sammen og gives hönsene. Endelig findes optegnet fra Danmark, at lysestumperne fra julebordet lægges tilside og tændes i tordenvejr for at skærme huset mod nedslag.

Hvorledes julelyset, som hele den øvrige natur, varsler om Herrens fødselsstund, er andetsteds nævnt.

Skal man ud i mørket, må man have ild eller lys med sig. Som alt omtalt bæres blus gennem den mørke julenat foran, når almuen går til ottetjenesten i kirken. Det store bål af de sammenkastede fakler udenfor kirken og de mange lys indenfor kan jo ligeledes tages i folketroens tjeneste og værge mod overfald af dem, der færdes i mørket. Om man er gået til ottesang julemorgen i Norge med fakler, har jeg ikke klart kunnet få rede på, men det synes rimeligt. I visse landsbygder sattes en »Lyse-Per« i snedriver udenfor gården. Den var gjort af en flad træklods som fodstykke, hvori var rejst en tre fod höj jærn-

stang med kløft i enden til at sætte brændende tyristikker i. I Hoglands sogn dannedes en »juleloge« ved sammenbundne tyripinde af omtrent tre alens længde, den sættes gerne foran huset på en fjældknat, så den kan ses fra omliggende gårde. Når julegrøden er kogt, tændes den, og da den plejer at være indtil seks tommer tyk, brænder den længe med klar og stærk flamme.

Det er dog her ingenlunde let at sige, hvad der er oprindeligt og hvad afledet, hvad der er gammelt og hvad nyt. Julelysene, som alleslags små bestillingsmænd indsamlede i Danmark, synes nærmest at måtte være hjælp i husholdningen. Den gang var tællelys i fattige hjem en ukendt luksus, man nöjedes med den osende tranlampe eller med lysepinde eller med tørveglødernes lys på den åbne arne.

Endnu har man flere midler til sin rådighed, når det gælder forsvar mod Vætter og Trolde. Korset er omtalt; bliver man overrasket af Oskorejen, kan man med udstrakte arme kaste sig næsegrus på jorden, så legemet danner et kors. Foruden dette er tegnet for Jesusnavnet, de tre vandrette linier, der skæres af lodrette, »Tussemærket« eller »Marekorset«, »pentaklen« af vigtighed, de sattes på brød af julebægten. »Troldkoste« af birk, el, silje skærmede mod Oskorejen, når de lagdes over heste og kvæg i fjøs. De kaldtes »Simonsvipa«, »Simonstusste«, i Mandal »Sigmundsknut«, i Sogn »Gygrasop« (—fejekost), i Helgeland »Mar-klung«, i Søndmøre »Marisop« (marekost). Endvidere nævnes, at vugge røges med fladbrød, der lægges sølvpenge i barnesvøb. Mennesker må ikke julenætter, som ellers gammel skik var, ligge alene eller nøgne, men skal bære skjorte, ellers er de underjordiske istand til at skade dem og kan tvinge dem til at vandre hen, hvor de er født, i sövne (N.). Fra Danmark omtales, at man höjtidsaftener strør kirkegårdsmuld under kreaturer for at værge dem mod trolde.

Særlig vigtig er dog brugen af jærn og stål, så at sige

allevegne, hvor det kan anvendes og som man lettest kan få fat på det, forarbejdet til alle slags brugsredskaber. Kniv sættes med økse, navr, saks, söm i eller under og over dör, i sprække i væg, i stalddör, lodör, fæhus. Stål af en eller anden slags i korndynger, kornbinge, kilder, brønde, møddinger, over heste og kør i stald. »Sigd« (segl) lægges i korn, le i hø eller korndynge; økse lægges indenfor dören, så æggen vender udad. Dels værger i og for sig metallet, jærn eller stål, dels lægges skarpe genstande dær, hvor man venter Tussers komme, »æg-jærn«, at de kan skære sig derpå. Så meget sikrere er man.

Når nu alt dette er iagttaget, er der vel endnu kun ét tilbage, at skyde over fjøstag eller brænde krudt af. Skud og krudt, bulderet og ilden, kyser alle Vætter.

JULETRO OG JULEVARSEL

»GODT BEGYNDT, HALV FULDENDT.«
EIN FÆR HAVA SIN LAGNAD,
ANTAN DET SO ER SORG ELDER FAGNAD.«

HVAD MAN SKAL GÖRE
HVAD MAN SKAL UNDGÅ

Enhver bog, hvori julefesten og dens skikke skildres, enhver fortælling, man af de gamle kan få at høre, ikke just om julens kristne fest, men om det, som i de dage skal göres eller lades, viser en sum af folketro, hvis indhold er meget broget, ja, så modsigende kan det enkelte stykke deraf være, at man kunde fristes til at tro, at folkefantasien var gået på æventyr og havde drömt. Men giver man tid, ser man, at forestillingerne kan samles i forskellige grupper. Vi er et agerdyrkende og kvægavlende folk, og folketroen sysler derfor naturligt med, hvorledes man skal undgå misvækst, vinde rig afgrøde af kornet, og hvordan man kan få trivsel til sin kreaturflok. Det er det ene, men ved siden deraf er der hjemlivet, mand, hustru, börn, og om de store begivenheder i hjemmet: fødsel, ægteskab, død samler sig atter store grupper af folketroen.

Det ligger jo engang i menneskenaturen, at man håber på fremtiden eller frygter den, og så kan man ikke give tid, til svaret kommer af sig selv, man gör forsøg på om muligt at løfte en flig idetmindste af sløret, der dækker over fremtiden. Såvidt jeg véd, går man i hovedstaden flittig til spåkvinder, der skal finde svar på ængstelige spörgsmål i et spil kort eller i en kaffekops grums, mens de fleste af de omstående gammeldags orakler er glemte. Mennesker bliver altid sig selv lig. Under civilisationens og kristendommens fernis finder man atter og atter både barbar og hedning.

Hvorfor samler der sig al den brogede folketro om juletiden? Helt tilfældigt kan dette dog næppe være. Jeg siger juletiden. Om man ser nöjere til, viser det sig, at i julen tre tider nogenlunde ligelig deler folketroen imellem sig, ofte således, at hvad der det ene sted skal iagttages juleaften, knyttes andensteds til nyårs- eller kongeaften. Dette må dog også have sin grund.

Den rimeligste forklaring, synes mig, at måtte være følgende. Årets begyndelse har i henfarne dage faldet dels på juledag, den 25de December, dels på nyårsdag, den 1ste Januar, dels på kongedag, den 6te Januar. Hvorledes dette altsammen er således kommet, går jeg ikke ind på, her behøves blot at gøre opmærksom på kendsgerningen. Både i den gamle øster- og vesterlandske kirke har juledag tidlig været årets første dag. Det samme var i Karl den Stores tid tilfældet i Frankrig, ligeså blandt Angelsakserne i England. I det hele og store, tör man vel sige, var dette det sædvanlige middelalderen igennem i hele Vest-, Syd- og Nordeuropa, og skikken holdt sig, til den gregorianske kalender i det 16de og 17de århundrede begyndte at indføres.

Nyårstro og nyårsskik fulgte naturligvis med den vedtagne årets første dag, men der er ikke her blot en enkelt mærkedag, men en hel periode fyldt af festdage, så man tör i almindelighed sige, at med helligdagene fra juleaften og til kongedag dannedes forestillingen om en festlig nyårstid, der strakte sig gennem 11—12 dage, blandt hvilke jule-, nyårs- og kongedag strålede med særlig glans, og disse var i grunden tre nyårsdage. 1ste Januar kaldtes i Sydtyskland »Ebenweihe«, den festdag, der er jævnbyrdig jul; kongedag hed den store nyårsdag, »Grossneujahr«, og huset, hjemmet blev den dag gennemrøget og begyndelsesbogstaverne af »Kongernes« navne C. M. B, Caspar, Melchior, Baltasar skrevne med indviet kridt på stald og hus, så man kan sige, at arbejdsåret igrunden først begyndte med den 7de Januar. Jeg minder om, at kirkesöndagen

ikke tælles efter jule- eller nyarsdag, men efter Hellig-tre-Kongers-dag.

Det er jo nu let at forstaa, at nyarsskikkene med deres folketro snart samles om en, snart om en anden af disse festdage, ja endogså går så langt som til den første nymåne i det nye år. Eksempel kan jeg straks anføre, at börn går omkring i N. Tyskland og banker pa dörene med rim og nyårsønsker, snart jule-, nyårs-, kongedag, snart de tre sidste tirsdage eller torsdage i advent. Börneoptog samledes ellers naturligt pa den 28de December, »Börnedagen«.

Dette turde være den simpleste forklaring til den megen vaklen i folketroen med hensyn til julens mærkedage.

Ser vi altså pa nyårsvedtægterne, afgrænses der naturlig to större grupper, den ene indeholder, hvad der skal göres eller undlades, den anden samler i sig alle de mange forskellige varsler, der kan findes eller søges for hvad aret gemmer.

Det er en ganske almindelig og ældgammel folketro, at begyndelsen til et livsafsnit, et foretagende har afgörende betydning for alt, hvad der følger efter. Det kendte ordsprog: »godt begyndt, halv fuldendt«, er mulig en rest af denne tankegang, der er bleven staende som fælleseje. Men nar begyndelsen er sa vigtig, og man i mange tilfælde selv råder for den, er det jo rimeligt, da vi alle ønsker lykke og gode dage, at man er nöjeregnende med, hvad man begynder pa arets første dag eller i den festtid, hvormed årets kredsgang begynder. Man bör naturligvis foretage sig sadanne handlinger, som vil sætte lyse og lykkelige mærker i fremtiden, men ogsa med omhu vogte sig for alt, der kunde føre med sig armod, sygdom eller død. Intet bör i den henseende forsömmes, det gensidige ønske om et godt og glædeligt nyar er en god gave, et godt forvarsel på årets første dag.

Dette har jeg truffet klart og stærkt udtalt i en redegörelse for siciliansk folketro. Ønskerne er dær adskilligt stærkere, end vi kender dem. Et godt nyår kan vi nöjes med, det varmtblodige, sydlandske folk bortgiver i sin hilsen: »hundrede lykkelige år!« »tusende dage som idag!« »en million dages lykke!« »Metusalems år!« osv.

Nu hedder det videre: det er folketro, som hos oldtidens Romere, at årets første dag er en hellig festdag, en dag, som i mange måder hersker over de 364, som følger. Hvad der sker på den dag, vil ske i året, hvad man foretager sig, vil man komme til at fortsætte med til årets ende. Denne forestilling lever med sådan styrke i menneskers sind, at alle er ængstelig optagne af at få rettelig og lykkelig begyndt, at undgå ethvert møde, der kunde bringe fortræd, alt hvad der er ubehageligt, med et ord, alt, hvad der kan göre sindet bittert, mens man på den anden side omhyggelig opsøger, hvad der smiler en imøde, gör hjærtet glad og legemet sundt og stærkt. Helbred og penge, det er i en kort sum, hvad den sicilianske bonde ønsker, og det står ganske vist for flere end ham som en misundelsesværdig lykke at opnaa.

Fra Norditalien, Piemont, medtager jeg også et vidnesbyrd: enhver bevægelse, alt hvad man foretager sig nyårsdag, bliver nöje overvejet og diskuteret. Derom er alle overbeviste, at den, som er glad nyårsdag, bliver ved at være glad hele året igennem. De unge piger er meget varsomme med hvad de begynder på, thi hvad de den dag foretager sig, kommer de til at sysle med hele året igennem, — og dersom det nu ikke lykkedes? Man må nöje lægge mærke til, hvem man møder, og gentage prøven tre på hinanden følgende dage. Er den første, man får öje på, en, der er pukkelrygget, halt, en god ven, en soldat, kort sagt en mand, er varselet lykkeligt; er det derimod en uven, en dame, en præst, en graver, varsles modgang, men rent galt er det, om man møder en lemlæstet person; thi så kan man frygte det allerværste.

En ganske tilsvarende folketro findes hos os, jeg tager de tre nordiske lande under ét, og jeg regner synet af det nye års første måne, selv om den kan indtræffe noget senere, med ind under nyårstidens fest. Den får en ganske særlig betydning, både fordi den er den første måne i året, og fordi den varsler særlig godt, thi den er voksende i störrelse og glans og bringer håb med sig om vækst og rigdom. Den modtages med kongelig hilsen:

»Välkommen, Nykung, välkommen måne,
i Halland och Skåne,
med korn och med kärne,
med sol och med värme,
med fläsk och med böste,
med godt öl om höste!
föd ko, ko i bås,
ge hafre åt gås,
galterna i skogen,
träskarna på logen,
fiskarna i floden,
föd ko, ko i bås!«

I Danmark siges:

»nyårsny, flæskebøste,
Vorherre give os godt korn at høste!«

Mærkes kan også, at man i Sverige har ansét aftenstjærnen for nyårsnyets tjener. Går den op för nyet, varsles et godt år, thi da går herren efter tjeneren og beder ham blive i tjenesten, og det nægter han, for året bringer overflod. Men går derimod nyet op för stjærnen, bliver året trangt, thi da går tjeneren bag efter herren og tigger ham om at få lov til at blive. En ganske lignende folketro kendes i Danmark.

Hvad man da sysler med, når man første gang ser nyet, skal man sysle med året igennem; hvad man netop holder i sine hænder, få overflod af; er man tomhændet, kommer man til at mangle. Man bör derfor være varsom, såvidt det er muligt. Bedst er det, om man kan blive

hjulpen således, at man kan tage et brød under armen, rede penge i hånden eller i lommen og af en anden føres ud at se nymånen. Eller man tager et knippe foder i den ene hånd og sin pengepung i den anden og viser månen sit gods; thi hvad man har i hånden, når man ser den, får man mest af i årets løb. Derfor har folk brugt at tage det i hånden, som de havde mest lyst til i året at færdes med, pengepung, kornneg, mælkespand, sul, kaffekedel osv., når de gik ud at se nyet. Hvad man fremfor alt må undgå er at se månen første gang med tomme hænder, det varsler mangel og fattigdom. Som året begynder, fortsættes; trækkes töj vrangt på, går alt vrangt; slukkes ild, slipper penge op; slår man noget istykker, går alt istykker; har man intet brød på bordet, eller er der skåret hul på det sidste brød, og gemmer for mad og mel tomme, vil året med sandsynlighed blive trangt, og man vil næste jul komme til at sidde ved tomt bord. Om det så er vandspandene, gör man rettest i at holde dem fulde; at lade skident vand stå, varsler ulykke.

Fremdeles: man bör undgå enhver handling, ethvert arbejde, der blot forbilledlig kunde antyde, at noget førtes bort fra huset, derfor må man ikke feje udad dören, thi så fejer man sin lykke ud. Skal der endelig fejes nyårsmorgen, er det sikrest at feje indad, man kan da samle fejeskarnet i en krog. Asken på skorstenen gælder det samme om, den bör ikke bæres ud. Ligeså i stalden: der må ingen gødning køres ud nyårsmorgen, med læsset kører man sin lykke i året bort. I det hele må der ikke muges, men derom mere lidt senere. Der må om mulig intet gives ud af huset under nogen form, ja end ikke fejeskarn, dermed bortgives lykken. Købmanden må juledag ej sælge på regning, da får han i året ingen penge. Møder man nyårsaften uden penge i lommen, får man dårlig fortjeneste det år; giver man penge ud, bliver udgifterne store, eller man får daglig fortræd. Kort, hvad der hænder nyårsdag, hænder i det kommende år. Det hedder oplysende

et sted, at giver man penge ud, kan man vente hver dag at fortsætte dermed uden at få noget ind; har man fortræd og ærgrelser, kan man vente at det bliver således ved: kommer en mand først til husets dör, vil alle skærende redskaber holde sig godt; er det derimod en kvinde, går potter og gryder istykker; falder man på kirkevejen, er det dødsvarsel; thi alt, hvad der göres eller sker nyårsdag, galt eller ret, vil ske således, sålænge det års dage tælles.

Nyårsaften må man ikke låne noget ud, ikke give noget bort, men derimod tage penge ind. Nu forstår man, hvad der ligger i nyårsgaven. Det betænkelige, der kunde være i at give bort, opvejes ved at modtage og med den modtagne gave få varselet om, at i dagene derefter vil man komme til at modtage meget. Ja, man er i Sydengland gået så vidt, at man nyårsaften har lagt en sølvmønt ved dörtrinnet på en sådan måde, at den måtte trille ind i stuen, såsnart der rørtes ved dören, og for at intet skulde gå ud af huset den varselfyldte morgen, fejede man endog snavset indad. Med denne tankegang står i forbindelse, at man jule- eller nyårsaften skal sørge for at betale al gæld, levere alt lånegods tilbage, det er jo en rigdom at kunne göre det.

Så er der arbejdet og hvad dertil hører. Man må sørge for nyårsmorgen at få udrettet noget godt, det vil da gå godt med arbejdet hele året. Derfor er det også ønskeligt juleaften at blive tidlig færdig, så vil alt gå rask fra hånden herefter; bliver man først sent færdig, vil arbejdet komme til at falde tungt og gå sent. Får man sin nadver tidlig nyårsaften, vil man få held til at bjærge høsten hurtig, og kommer bonden godt afsted med at få sine heste tidlig vandede nyårsmorgen, bliver han årvågen og er tidlig på færde i året; men juledags morgen bör ingen gå fastende til sit arbejde.

Hermed, tænker jeg, står kapkørselen fra kirken i Sverige og Norge i forbindelse. Den, som først kommer hjem julemorgen, vedbliver året igennem at være forud med sit arbejde.

Spiser man nyårsmorgen fastende et stykke blodpølse, fries man i året for feber. Andetsteds hedder det fra Tyskland, at spiser man sig dygtig mæt juleaften, skal man ikke sulte i året, og drikker man meget øl, bliver man stærk. Måske ligger heri grunden til den megen og overflødige mad, der skal fremsættes og spises i julen: der skal søges et godt varsel for dagene, som kommer.

Bonden ønsker vel i regelen, at hundyr fødes på hans gård, derfor skal en af gårdens piger juleaften lukke dören til kostalden, så vil der fødes flest kviekalve. En anden form er, at hun lister sig ud för nogen anden efter nadveren og råber ud i gården: »gimmerlam!« Ellers siger man, at drengen, når han har spist, råber: »hesteføl, tyrekalv, væderlam!« og pigen: »horsføl, kviekalv, gimmerlam!« så får hver, som de råber, og det skal ske nyårsaften. Der kan nås mere ad denne vej, i det ordet i folketroen udretter, hvad det lyder på. Husbonden skal kl. 12 nyårsnat gå ud på sin mark og jævne muldskud, og når det sidste er jævnet, siger han: »Gudskelov, i år har jeg ingen muldskud på marken!« så søger muldvarpene andensteds hen. Nyårsaften råbes, så höjt man kan, hundens navn ud i gården, og derved holdes i årets løb tyve så langt borte, som den råbendes røst høres. I Norge endelig, hvor gammel vedtægt har magt, går bonden ud på møddingen i sin gård med grødtvoren i hånden — det er den kløftede pind, hvormed husmoderen rører i sin gryde —, når julegrøden er kogt. Han siger da tre gange: »Basse, basse, du skal ikke få mere af kyri mi ad åre end af denne grødtvore!« så rører björnen ingen af gårdens dyr.

Her standser jeg et öjeblik for at se tilbage. Den romerske digter Ovid siger: »principiis omina inesse solent« (Fasti I. 178), det er: »al begyndelse plejer at gemme varsel for fremtiden«. Denne tankegang rådede i den romerske kejsertid og sagtens længe för, som sikkert længe derefter, for menneskers færd i stort og småt. Kirkefaderen Chryso-

stomus har ikke ord nok til at håne de menneskers dårskab, som mener, at når de kun tilbringer nyårsdagen i sus og dus og svir og sværm, så vil de kunne fortsætte året rundt på samme måde. Ligeså med arbejdet. Hvad der lå en særlig på hjærte, foretog man sig nyårsdagen, om også kun få minuter: landmanden gjorde lidt markarbejde, advokater mødte i retten, konsulerne gik i senatet, hver af de höjeste embedsmænd indtog sin plads. Soldaterne rykkede ud med deres felttegn; forfattere, talere, digtere foretog sig et eller andet, som hørte deres fag til. Seneca, der var en vældig koldt-vands-doktor, tog tidlig om morgenen 1ste Januar et koldt bad. Konsulen Norbanus, der elskede trompetmusik, blæste lystig et kvarterstid i sit yndlingsinstrument til stor forfærdelse for alle nyårsgratulanterne, som ventede i forværelset. Trompetens lyd ansås nemlig for et ondt varsel. Håndværkere og købmænd åbnede deres lager og satte pris på at kunne sælge lidt nyårsmorgen og derved komme konkurrenter i forkøbet. Det sidste må antages at have holdt sig langt ned i middelalderen, det franske ord »étrenne«, betyder endnu foruden »nyårsgave«, det som købmanden får ind ved det første salg, noget, som man jo endnu sætter pris på. Af spörgsmål, der i middelalderen göres kvinder i skriftestolen, kan man se, at de nyårsaften har foretaget alle slags kvindelige arbejder med bestemt hensyn til året, som kommer. I en kort sum: hvad der i året skal have fremgang og lykke, må være godt begyndt på årets første dag.

Når man nu mindes, at dette er fra overklassen i oldtidens storstæder, er det jo öjensynligt ganske den samme tankegang som den, der har rådet blandt bønderfolk indtil vore dage og hos dem vel kun er en rest fra hele folkesamfundets nyårstro, en arv fra længst henfarne tider og folkeslag.

Men jeg fortsætter.

Juleaften skal husbonden, nar måltidet begynder, tage tre eller fire »tykke« skefulde grød, for at aksene på sæden

kan blive rige og tykke, og husfolket skal göre som han, og de, der under ham bedst, tager de största skefulde. Nyårsaften skal han tage tre eller fire »lange« skefulde, for hvede, rug, havre, byg, at aksene må blive lange, så vil alt gå vel, når høsten kommer.

En hel række arbejder må undgås ved nyår, fordi de medfører modgang og tab af forskellig slags i den kommende tid. Nogle af disse synes forståelige nok, andre er mig dunkle, og med dem begynder jeg.

Man må juleaften ikke ribbe fjer; gör man det, vil man komme til at lide af bulne fingre. Dernæst må man ej børste eller smöre læder, hverken sko, stövler eller noget slags lædertöj; overtræder man vedtægten, vil man komme til at »smöre« prokurator eller øvrigheden herefter. Dette forbud kendes også i Tyskland; at begrunde det, er jeg for öjeblikket ikke i stand til. I det østlige Frankrig, Westphalen og Skotland er der forbud mod at bage i julen, andre steder mod at koge ærter og hegle hør. Herom véd jeg intet at sige, uden at det således opgives.

Noget klarere synes forbudet mod at vaske og törre töj med begrundelsen: den, som klæder gærdet med linned, vil komme til at klæde kirkegården med ligtöj. Denne tro er ej blot kendt og vistnok temmelig almindelig endnu herhjemme, men den råder Tyskland over, i Belgien og Skotland. Det hvide linned hængt til törring på en tid, da skyggerne af de døde viser sig for de levende, varsler om de dødes hvide klædning og betragtes som noget, der indbyder døden til at komme ind ad hjemmets döre. Nogle steder, vel i katolske egne eller steder med katolske minder, siges, at man ej må vaske i juletiden, fordi Jomfruen vasker Jesusbarnets svøb eller törrer hans første nattöj.

Dernæst forbydes ethvert arbejde, hvorved noget går rundt, eller hvorved der dannes en omdrejende bevægelse. Inden dette nærmere kan eftervises, må der forudskikkes nogle bemærkninger om solhvervstiden.

I ordet ligger jo, at solen vender sig, det samme gælder

oldn. sólhvarf. Derimod latinsk »solstitium« og oldn. »sólstaða« tyder på solens stilleståen. Især for folket, som bor under höje nordlige bredder, er det et tidspunkt, der med nødvendighed må gribe sindet, især da i egne, hvor solen en tid fuldender sit løb under horisonten. Solhvervsdagen er det første varsel om den lyse tids begyndelse, og den første dag, solen viser sig efter den lange mørke tid, er en glædesfest. I Karasjok i norsk Finmarken fører lærerne den 29de Januar alle skolebörnene, klædte i kofter og pelse, ud udenfor skolehuset, og i samme öjeblik, som solens første stråler lyser over åserne, istemmer börnene:

»Nu rinder solen op af østerlide,
forgylder klippens top og bjærgets side;
vær glad min sjæl og lad din stemme klinge,
stig op fra jordens bo, og med din tak og tro
til himlen svinge.«

Folket har naturligvis grundet over, hvad der skete med solen, og forestillingerne synes at kunne samles om, at den står stille og vender sig, for at stige på himlen og bringe lys og varme til mennesker. En sønderjysk talemåde lyder: »det går som tre dage för jul, — da stod det helt stille«, og når solen står stille standser alle kværne. I en italiensk beretning, som dog ikke er fuldstændig klar, siges, at St. Hansdag ved solopgang standser alle floder tre gange og alle fugle vender sig tre gange på reden. Man har i Danmark en forestilling om, at jorden (!) solhvervsnatten støder imod en hindring og så vender tilbage, men stødet føles, og sætter man et fyldt vandglas på bordet den nat, er noget deraf spildt om morgenen. Solens sympatetiske kraft vil ytre sig allevegne. Bager man solhvervsdagen, vil brødene vende sig eller vel endog danse i ovnen; brygger man, vil halmen på bunden af karret og stenene, der tynger den ned, komme op på overfladen. I Norge siger man, at på Thomas Bryggers dag, den 21de Decbr., springer bånd af kar og tønder, og alt vand vælder ud. Slår man med økse, springer den, og alle skarpe redskaber

brister; sår, der tilföjes, læges aldrig. Måske er dette sidste indkommet for yderligere at indskærpe, at julefreden må være ubrødelig.

I Sydtyskland siges, at solen julenat ændrer sit løb og gör to glædesspring.

Hvad her er fremstillet, er jo ganske vist ikke noget helt eller klart, men man tör næppe i det 19de århundrede vente at få andet af fortids forestillinger end stumper og stykker.

Jeg har forudskikket denne redegörelse, fordi det forekommer mig, at forbuddet mod at noget i juletiden løber rundt, må stå i forhold til solen, og at det må overholdes for ikke at forstyrre solens løb, hindre den i at rejse sig eller noget lignende. At folketroen kunde tænke det muligt, at indvirke på solen, tör man slutte, ikke blot af naturfolks forsøg på under solformørkelser at bortkyse Vætten, der formørker solen, ved skud og larm, men af Nordtyskere i det 9de århundrede. Hrabanus Maurus ved klosterskolen i Fulda hørte under en måneformørkelse folket skrige og larme, og erfor, at man gjorde det for at hjælpe månen. Andre fortalte ham, at man skød pile eller andre kastevåben op imod månen i deres hjem, eller kastede brande op imod himlen for at de uhyrer, der vilde opsluge månen, kunde blive jagne bort. Man kunde tænke sig, at når der i mange egne af det vestlige og sydlige Tyskland og tilgrænsende egne af Frankrig ved forårsjævndögn, mens solen kunde trænge til at hjælpes höjere op, kastes brændende skiver op mod himlen eller skydes glødende pile i vejret, at disse kast og skud sympatetisk skulde støtte og styrke solen til at komme höjere i vejret og bringe sommer. Forestillingen om faste naturlove er folketroen fuldstændig fremmed, alt i naturen har villiesliv, kæmper, sejrer, bukker under som mennesker.

Nu ligger det ikke fjærnt, at den omdrejende bevægelse, der i en kritisk periode for solen udføres blandt mennesker, kunde volde den fortræd, hindre den istedetfor at

fremskynde dens løb. Jeg kan henvise til, at det i det antike Rom var forbudt at dreje en ten ude på marken på grund af den skade, som dærved kunde opstå for markens afgrøde; thi en drejende bevægelse fremkalder en hvirvlende storm, som flöjten om bord i stille vejr, sender bud efter vinden. Jeg har etsteds set, at skotske fiskeres koner havde for skik, når båden lå ude og kunde ikke komme ind på grund af vind eller ström, at göre med hænder og arme bevægelser som når man drejer et spil, for således ved en vis sympatetisk virksomhed at hale båden ind.

Altså, der er i al almindelighed forbud mod, at et arbejde, hvor noget går rundt, udføres i juletylvten. Man må ikke spinde eller tvinde, ikke vinde garn eller binde fiskernet, ja, end ikke vride halm rundt til et bånd om et neg, ingen må rulle, slibe eller bore, man må ikke köre gødning ud, og det er utilstedeligt, at hjul på vogn eller kærre går rundt. Hvorfor da ikke?

Ja, jeg antager, som ovenfor sagt, at et hensyn til solen spiller med ind, men således som folketroen endnu lever, er der et andet hensyn afgörende: den omdrejende bevægelse i nyårstiden får magt til at göre en skadelig indflydelse gældende på livet indenfor bondegårdens mure.

Denne tankegang er klarest udtrykt i dansk og tildels norsk folketro, ialtfald efter de kilder, som har stået til min rådighed, idet gæs, gæslinger, lam, får, ja, mennesker også, udsættes for at komme til at lide af drejesyge. Enkeltvis omtales fra Westphalen, at kalve bliver svimle. Dertil kommer endnu for Danmarks vedkommende, at der udruges i året navleunger, navlegæslinger og -kyllinger, d. e. afkom af gås og höne med åben bug.

Alt dette synes i bedste overensstemmelse med den omdrejende bevægelse. Men foruden angives en række andre straffe, der rammer overtrædere af forbuddet, at de får bulne fingre, kommer til at spinde efter deres død, at deres sjæle færdes fredløse til dommedag, at de får et

genfærd at se, der med blodig hånd advarer dem; at bondens plovtöj går istykker. Den rimeligste forklaring heraf turde være, at det er straf for helligbrøde, arbejde, når arbejdet skal hvile.

Det samme synes mig gælder udenlandsk folketro. Hvad der anføres har intet kendeligt forhold til en rundtgående bevægelse. Spindersken spinder en strikke til sin egen hals, hendes fingre rådner af, eller Vætter blander sig med ind i arbejdet og straffer: »Wode«, »de ole Frick«, »Frau Harfe«, »die Percht«, »Fru Godes hunde«. Der siges også, at ulven æder spindersken, at utöj: mus, lus, jordlopper, tudser, øder hørren. Endelig, at kreaturer dør og huset brænder. Alt sligt må nærmest antages at være straffe for overtrædelsen af den hellige tids hvile, og dette bliver såmeget sandsynligere som der netop med hensyn til spinden findes strenge forbud på mange andre hellige tider.

Drejer man en slibesten for at slibe en kniv i juledagene, vil man komme til at bruge kniven, når man nødigst vil, eller der siges: skal man flå i fasten.

Tilsidst nævner jeg forbuddet mod at køre gødning ud, det hedder udtrykkeligt, at det er utilstedeligt, at børens hjul går rundt. Her er alt gjort opmærksom på, at man i juletiden intet må føre ud af huset. Dertil kommer det farlige i hjulets omdrejende bevægelse. Det er også vognens hjul forbuddet gælder. Fremdeles er det betænkeligt at føre kreaturernes gødning ud netop i den tid, da Trolde, Vætter færdes i tusental og gennem dyrenes affald er istand til at ramme dem med sygdom og sot. Endelig må arbejdet vel ligefrem betragtes som helligbrøde. Faren er hær, at »et kreatur muges ud«, eller at lykken føres ud, at Troldkvinder og Vætter får magt til at göre kvæget skade, at ulv, utöj og elendighed kommer i stalden.

Et arbejde, som heller ikke må foretages mellem jul og nyår, er at sy og strikke. Forsér man sig mod forbuddet, får man bulne fingre eller man stikker öjnene ud på kvæg

eller volder, at kvæget bliver halt. Fra Skotland og Tyskland kendes samme forbud.

Alt tidligere er omtalt som noget ejendommeligt ved juletiden, at de døde kommer som gæster i hjemmene og bringer velsignelse med sig, om der vises dem den omhu og det hensyn, de kræver. Nu er det særegent for den stille gravs beboere, at de afskyer al larm og uro. Deraf følger da naturligt, at ethvert larmende arbejde, alle stærke lyd må undgås, indtil »farängladagen«, den dag, da de døde efter det korte besøg i det gamle hjem søger tilbage til deres egen stille og mørke hjemstavn. Følgelig må man i hjemmene vogte sig for at tærske, hugge, kløve brænde, slå söm i, smække med döre, hövle, save, banke. Man må ikke råbe, helst ikke tale höjt, heller ikke flöjte. Vedtægten kendes ikke blot her i Norden, men også i Tyskland og Belgien med angivelse af forskellige grunde til forbuddet.

Inden jeg forlader disse forskellige arbejder, der på en ulykkebringende måde griber ind i årets forløb, er der endnu et træk, som må medtages og som hører juletylvten til: forbuddet mod at nævne mus, rotter, lus, lopper, ræv, ulv; nævner man disse udyr, der hver på sin måde volder mennesker fortræd eller skade, har navnet den magt, at det kalder på dem, og de bliver mange. Skal et sådant dyr omtales, må det aldrig ske med dyrets sædvanlige navn, men med en omskrivning; istedetfor rotter siger man »de store«, de »langhalede«, »sorte«, »grånakkede«; musene er »de små«, »uting«, »teder«; lus er »bid«, »seksbenede«, og hele forsamlingen kan kaldes »utöj«, »ukræ«, »ondskab«. Dette forbud, som jeg ikke går videre ind på, er kendt under noget forskellige former over mange lande. Vore naboer mod syd har det samme, musen er »Bönlöper« (loftløber), ræven »Langschwanz«, ulven »Untier«, og historien om bonden, der kaldte forvalter Muus »Hr. Utöj« i julen, fortælles i N. Tyskland om Hr. Wolf, der nævnedes »Hr. Undeert«. Endnu siges, at jule- og nyårsaften må

hund i lænke ej nævnes ved sit sædvanlige navn (Fyn), grunden dertil kan ikke være den, der gælder for utöjet, men må sagtens søges deri, at Vætter, som i de aftener færdes og hører dens navn, får magt over den: man har magt over den, hvis navn man véd, navnet er personen selv.

Af det foregående er det indlysende, at når årets begyndelse får så stor betydning for, hvad der under årets løb indtræffer, har mennesker i nogen måde magt til ved en god begyndelse at skaffe sig gode kår for det arbejde, der behøves til at opholde livet og vinde frem i velstand. Men bag ved alt det synlige, det som mennesker råder over og kan forme og böje efter deres ønske, gemmer stærke og dunkle magter sig, om hvis villie og planer man kan få noget at vide, dels ved at lægge mærke til de tegn, der ganske uafhængigt af menneskers villie viser sig for den kyndige, dels ved gennem mangehånde orakler at søge ind bag dækket for om muligt at få den oplysning, som man attrår. Derom skal jeg tale i den næste afdeling.

JULEMÆRKER, KÆRESTE- OG DØDSVARSLER

Der ligger jo nu engang i menneskers sind en attrå efter at granske den ukendte fremtid, håb og frygt sysler med hvad der skal komme: vil det blive således eller anderledes? Og så begynder man at spörge, naturligvis ikke om det ligegyldige, men om sådanne forhold, der stærkt griber ind i menneskers ve og vel. Et agerdyrkende og kvægavlende folk ønsker oplysning om årets vejrligt, kornets trivsel og hvad det vil komme til at koste. Dette gælder jo altsammen det daglige brød. Men et menneske lever jo nu engang ikke af brød alene, unge kvinder vil have at vide:

»hvis dug skal jeg brede,
hvis seng skal jeg rede,
hvis brud skal jeg være
med ære?«

Ægteskabet, dets lykke eller ulykke, griber jo stærkt ind i menneskers livskår, dertil kommer spörgsmålet om fattigdom eller rigdom, om livs begyndelse og livs afslutning, om fødsel og død; mennesker står grublende overfor det altsammen, og man kan ikke vente, til svaret under årenes gang kommer af sig selv, men prøver på, som man i gamle dage gjorde, at spörge orakler, i håb om at vinde en indsigt. Man kan gå mange veje. I visse tilfælde må man forholde sig personlig uvirksom og blot lukke ører og öjne op, så får man ved at lægge mærke til røster og syner ikke så helt lidt at vide. Der er varslende tegn i sol og måne, i sneens fald, vindens susen, tågens slør. Der er mærkedage, der råder for vejr og grøde, kort, naturen har sin gådefulde skrift, kun kyndige kan tyde den.

I mange personlige forhold kan man ikke vente, at naturmagter skal interessere sig for det lille menneske, dær prøver man så lykken, et lykkegreb, et lykkekast, eller andre former af en slags lodkastning, der mer eller mindre bærer tilfældets præg. Men man kan også gå en hel anden vej, prøve på at løsrive sig fra den tingenes orden, hvorunder man lever, for således at få magt og ævne til en lille stund at komme indenfor det tæppe, der skjuler fremtiden for os.

Men hvordan er nu alt dette muligt? Hvorledes kan naturen, lykken, tilfældet give oplysninger om fremtiden? Et klart svar er det ikke let at give. Der må oprindelig have været hos folkene en forestilling om en vis sammenhæng i alt, i stort som i småt. I dybeste forstand er intet tilfældigt. Af det små kan man slutte sig til det store, af de hvirvlende strå til den kommende storm, af det første grönne skud til planten, der skal udvikle sig deraf, og derfor er det vel rimeligt, at man af begivenhedernes første antydning kan slutte sig til, hvad de skal bringe med sig af sorg eller glæde. Bag den synlige tingenes orden råder dunkle skæbnemagter, der tumler som de vil med menneskers ve og vel. Kan man komme til at kaste et blik

ind, hvor skæbnen sidder ved væven, slår i den, så den drypper af tårer og blod, mens skytten går og trådene flettes, ja, så kan man få noget at vide om, hvad ske skal. Ingen undgår sin skæbne: hvor brød og død er, skal enhver af os hen.

Og når oraklerne atter fortrinsvis søges ved det nye års begyndelse, falder dette jo naturligt sammen med den tidligere udviklede tankegang, at enhver begyndelse, god eller slet, indeholder varsler for fremtiden. Festtiderne hær, jule-, nyårs-, kongeaften er desuden en periode, da alle de, som véd mere end vi mennesker: døde, Vætter, skæbnemagter, er i bevægelse og søger menneskers boliger. De er i disse aftener i nærheden, må let kunne göre en indflydelse gældende selv i det tilsyneladende mest tilfældige. Med en ændring af bibelordet kunde man sige: »mennesket kaster loddet i skødet, men tærningerne falder som skæbnen vil«.

Her kan umulig være tale om, at disse forsøg på at udgrunde fremtiden står i forhold til kristendommen; for alvor indlader kristne mennesker sig ikke på sligt. Det eneste skulde være, om Guds navn nu og da er bleven brugt i besværgelser og formler, der hører med til ritualet i dem. Thi alt er her hedensk. Det kommer især stærkt frem, hvor den svarsøgende ved magiske midler må forberede sig til at opnå hvad han ønsker, thi da møder man gamle og velkendte former: man skal tie, faste, være ensom, nøgen, gå baglængs, mod sol, gå rundt om osv., og kun ved den strengeste iagttagelse af hele dette ritual kan man vente, at komme helskindet fra sit forsøg eller at opnå noget. Og så er det dog, som om kristendommens påvirkning en enkelt gang alligevel mærkes i form af en ond samvittighed: hvad der opnås ad slige veje hører mørket til og har kummer i følge.

Først nævner jeg en række vejrvarsler, som naturen tilbyder, om man vil lukke sine öjne op; til dem knyttes jævnlig frygt eller håb med hensyn til årets grøde eller

menneskers velfærd. De fleste af disse udsagn er almindelig kendte og høres tit.

En grön eller mørk jul gi'r en hvid eller spids påske, en hvid jul en grön påske. En grön jul kan give en sort kirkegård ɔ: mange dødsfald. Julesommer gi'r påskevinter, eller som der siges i Sverige: »julesommar och fåglasång ger påskavinter och slädagång« (Småland, Ö. Götland). En mørk jul gi'r også en lys lade og omvendt; efter julemørke følger sommertørke; der siges også, at en hvid jul giver en skiden fastelavn. Julerog gi'r fastefog: har man drivende byger af støvregn i jul, får man snefog i faste. Juletåge gi'r påskefog, og ligesåmange tågedage för jul, ligesåmange rygedage efter jul. Juleblæst gi'r et frugtbart år, og bugner træer af rim i jul, vil agre bugne af korn, når høsten kommer. Vindretningen juleaften har også betydning:

østen — krig, norden — dyrtid;
sønden — sot, vesten — godt.

Er der nyårsaften eller kongeaften stjærneklart, bliver det et godt ærteår eller boghvedeår; er det godt vejr nyårsdag, får vi godt høstvejr; er solen nyårsmorgen rød, varsles krig eller uvejr, men skinner den blot, sålænge en rytter kan sadle sin hest, bliver året frugtbart. Tilsvarende vejrmærker findes i øvrigt i mængde syd for os.

Endelig må ikke julemærkerne forbigås, de har sat spor i sproget, og om ikke alle »julemærker slår fejl«, vil vejret i årets 12 måneder blive, som de 12 dage fra 1ste juledag til kongeaften har varslet. Bonden plejede efter gamle tiders skik om 12 huller, der var afmærkede i hans loftsbjælke, at skrive med et stykke kridt 12 kredse, således at han her i Danmark begyndte 1ste juledag. Kredsene deltes gerne i to halvdele hos os, i Schwaben i fire felter, og så lagde man mærke til vejret. Var der f. eks. tåge, regn eller sne om formiddagen, blev kredsens øverste halvdel kridtet over, var det klart vejr, blev den urørt, og

således fortsattes fra dag til dag, indtil juletylvten var forbi. Den 25de December gjaldt altså for Januar måned, den 26de for Februar o. s. v. Så kunde der föjes småbemærkninger til, om det blæste nyårsaften, om stjærnerne skinnede kongeaften, om det frøs Gregorius m. a. m., for at huske det i årets løb.

En anden beregning omtales i ældre skrifter, den begynder Mikkelsaften, den 28de Sept., kl. 6 og strækker sig i de 12 følgende timer, således at hver times vejr råder for en måned. Timen fra 6—7 råder for Januar, den fra 7—8 for Februar osv.

Dette vejrmærke af de 12 juledage har en anseelig ælde og en stor udbredelse og er vistnok kendt over hele det vestlige Europa. Såvidt man kan skönne, har det været brugt allerede i det 10de århundrede i Byzans, og efter den samme beregning, som vi bruger. Dagen hvorfra man tæller er nemlig forskellig i forskellige egne. I Norden og Nordtyskland begynder man for det meste fra juledag. I Schlesien går man ud fra den Hellige Lucies dag, 13de December, samme skik følges i Syditalien. I Bayern begynder man Thomas aftens dag, den 20de December, og så går man til nyårsdag, det er de 12 sidste dage i året. I Mecklenborg, Franken, Frankrig, Nord- og Mellemitalien er det de første 12 dage af det nye år, som gælder. Dette turde vel i det hele og store passe.

Man kan også hjælpe sig på en anden måde for at få noget at vide om årets måneder. Seks løg skæres midt over, de tolv halvdele udhules og hensættes, vel for det meste jule- eller nyårsaften, fyldte med salt i en række, således at den første lille skål betyder Januar, den næste Februar osv. For at være sikker, kan man lægge små stykker papir med månedernes navne på under dem. Man venter svaret, når man kommer fra julenattens messe: er saltet bleven fugtigt, bliver måneden fugtig; har det beholdt sin törhed, bliver vejret tört. Naturlig varieres forsøget på noget forskellige måder, man kan tage nødde-

skaller istedetfor løgskålene; man kan nöjes med ringene af et tværskåret løg; man kan fylde de små hulninger med vand istedetfor salt, varselet bliver i alt væsentligt det samme.

Der er også andre veje, man kan slå ind på. Man bebegynder den 26de (!) December og kaster i 12 dage derefter daglig et bygkorn på det hede arnested, idet man bestandig nævner månedens navn: »dette er for Januar!« osv., i den måned kornet springer höjest, bliver det dyrest (Metz). En anden form er, at man på éngang lægger 12 hvedekorn, kongeaften, på arnen, hvert enkelt af dem gælder da for en måned (Elsass). Istedet kan man bruge ærter eller bönner i varm aske el. på en glødende flade, en knækken betyder blæst; brænder de stille, vil måneden blive varm. Man kan også lægge kornene et for et i ske over ilden (Schwab.).

En Jerikorose kan også give varsel, den sættes i vand, af de 12 skud, der åbner sig, slutter man sig til månedernes frugtbarhed. Istedet kan man sætte fire dybe skåle (»Tassentöpfe«), fyldte med rug, på bordet julenat kl. 11 og atter måle deres indhold kl. 12, eftersom kornet fylder mer eller mindre i dem, vil priserne stige eller synke hvert fjerdingår. Også søger man orakler af sine drömme i juletylvten (Schlesien) for de kommende måneder, og som man føler sig vel eller ilde i årets 12 første dage, vil helbreden blive i de tilsvarende måneder (Sardin.). Endelig kunde i denne sammenhæng medtages, hvad en af de gamle fortæller, at kvinder i juletiden har kastet lod om de 12 apostle, og, eftersom loddet faldt for hver enkelt, særlig i årets løb dyrket den apostel, som tilfaldt hende.

Dette er jo kun en enkelt gruppe af de hartad talløse varsler og deres mangfoldige afændringer. Påvirkning fra menneskers side er hær udelukket, man gör spörgsmålet, ser sig for, venter og får svaret, som slægternes følge har lært os at tyde. Dunkle magter råder. Menneskers skæbner varsles også, især er det døden, der fra fremtidens ukendte

lande kaster skygger ind over livet, eller sender bud, at man må være rede.

Er der en »grav« i julegrisens milt, når den slagtes, varsles dødsfald i året for en af dem, som er inden döre. Er der nogen, som nyårsaften, mens lys er tændt, sover eller blot er sövnig, skal han dø. Den, som jule- eller nyårsaften spiser længst, lever længst; den, som når grødfadet står på bordet, først hører op at spise, dør för året er omme. Nyser den yngste ved nadver nyårsaften, »nyser han den ældste ud«, som må dø. Er det den ældste, som nyårsmorgen nyser, skal der i årets løb bæres lig ud af huset, er det den yngste, som det træffer, bliver et barn født. Er der en grav åben på kirkegården i juledagene, skal mange dø i året (N. Tyskl.). Vælter jule- eller nyårsmorgen mands- eller kvindebænk i kirken, kommer ko julenat løs i stalden, varsles atter død. Juleaften må alle skærende redskaber lægges tilside, bliver økse tilfældig lagt på bord, voldes klammeri inden döre.

Særlig synes lysene, der tændes juleaften, at stå i forholdt til menneskers liv i hjemmet. Man har jo i sproget udtrykket at udpuste et menneskes livslys. Der er i Norge bleven tændt lys på julebordet for mand og hustru og undertiden for hvert af börnene. Den, hvis lys først brænder ud, skal dø først; går lyset ud af sig selv, uden at være opbrændt, varsles en brat død. Slukkes lys af vanvare, er det dødsvarsel; flyttes med lyset, får man en bedrøvet jul; sker det för måltidet er tilende, er det den visse død. Det gælder både jule- og nyårsaften, at slukkes lys af vanvare, eller pustes det ud, eller tages det af bord, er det dødsvarsel. Man må her mindes, at fingrene i ældre tid var lysesaks og lysene tællepråse, så et uheld kunde let ske. Faldt brand ned på kvældsbordet fra julelyset, var den fej, mod hvis plads den faldt. Hvem tanen krummede sig mod, var den af husets folk, som først skulde dø. Böjede den sig mod dören, betød det enten, at et lig skulde føres ud, eller at husfolket ved ildebrand

skulde tvinges ud. Brænder lysene dunkelt, vil ulykken komme som gæst; er deres flamme klar, lykken. Ja, selv røgen af julelysene, når de slukkes ved dagens komme julemorgen, giver varsel. Trækker den mod dören, peger den på ligfærd, føres den ind i huset, gælder det bryllup. Trækker røgen henimod en af husets folk, er han fej. Kirkelysene julemorgen under gudstjenesten eller nyårsdag varsler, det höjre om præsten, det til venstre om degnen; går et af dem ud, skal den ene eller den anden forlade pladsen enten på grund af død eller forflyttelse. I Tyrol siges de to alterlys at gælde menigheden til höjre eller venstre i kirken. Brænder et af dem særlig klart, varsles mange dødsfald blandt dem, der sidder på samme side.

Endelig har man taget varsel af de tre arme på kongeaftens tregrenede lys, man vælger hver sin af armene. Den, hvis lys først brænder ned, dør først.

Såvidt om lysets flamme. Beslægtede forhold indtræder ved arnens ild, også fra dens virksomhed hentes varsler, snart jule- og snart nyårsaften. Det er asken efter bålet juleaften, der nöje må iagttages. Snart sælder man fin aske over de glødende emmer fra »julbrasan« efter kl. 12 julenat, snart nöjes man om aftenen med at tilklappe asken på arnen, »men så må ingen blæse på ilden eller flytte brandene, mens aftensmåltidet koger«, man vil da næste morgen kunne se tilkommende begivenheders spor i de former, som askens overflade antager. Især søger man mærket af en fod; er den stor, skal et voksent menneske dø, er den lille og vender udad, et barn; men vender fodens spidse indad, skal et barn fødes. Det sidste gælder også, om man ser noget som en hånd. En hestesko betyder ligeledes død.

Visse steder i Norge glattes asken jule- eller nyårsaften, hvorpå man næste morgen nöje undersøger den urørte aske; er der ingen spor, er der heller ingen fej inden döre. I Sætersdalen plejede de gamle at tilskære, »spike«, en såkaldet »krusk«, en kroget gren, således at snittene frem-

bragte krøllede fliser, der alle vendte én vej. Den lægges nyårsaften på skorstensasken, og er der så næste morgen mærker, der ligner spor af geder og får, vil man i de kommende måneder få lykke med »buskapen«. I Romerike er det påskeaften, at asken rages over ilden, ser man spor, der vender udad, er det død; små spor, der vender indad, er börns fødsel. I en ældre dansk optegnelse siges, at når ilden er tilklappet juleaften, skal man løfte foden derover, næste morgen vil man da se mærker.

I Sverige, Nerike, kan man også søge kærestevarsel, når man nöje iagttager formerne, som arnens fine aske har fået julenat eftersom gløderne er sunkne sammen. Ser pigen mærket af en bog, får hun en præst; er det en spade, en gartner, en saks betyder naturligvis en skrædder.

Forsøget kan ændres således, at man nyårsaften jævner asken udenfor arnen; den som først træder deri, skal dø. Man kan også denne aften strø sand udenfor husets dör, derom gælder det samme. Både i Tyskland, Estland og England kendes lignende folketro. Som et særligt træk kan nævnes fra Dalsland i Sverige, at man 2den juledag ikke rørte asken på arnestedet, för man ved nöje eftersyn havde forvisset sig, om der var spor i den af Frelserens fod. Den lette, støvfine aske, der fremkommer hvor brænde bruges til ild, er et æmne, hvori sjæles og Vætters lette og lydløse trin kendes.

Efter julelysene og juleblusset på arnen går vi til julehalmen og gulvet, også derfra kan hentes orakler om fremtiden. Folket har jo i ældre tider ligget i halm julenatten på gulvet, ja, hele juletiden. Så fejede man jule-, nyårs- eller kongeaften under bordet, jævnlig brugtes i Norge halmkoste dærtil, og havde man nöje iagttaget ikke at lyse eller se under bordet, kunde man om morgenen finde et eller flere løse korn på gulvet under julelysets plads og af dem slutte sig til årsgrøden eller menneskers skæbne. Er det havre, varsles dårligt år, byg middelt, rug rigt. Træffes kærnerne under de forskellige personers sidde-

plads, får de betydning for menneskene. Er de maltagtige, tyder de på gravøl og død, er de svange ligesaa. Undertiden sætter man sin sko om aftenen under sin plads ved bordet, kornene i de forskellige sko varsler så ejernes skæbne. Slige korn fandtes altid. Spurgte man, hvem der bragte dem, lød enten svaret, at det vidste ingen, eller også hed det sig, at Julesvendene, til hvem man havde opredt et natteleje i höjsædet, havde bragt dem for at give mennesker et vink om årets gang. Atter andre talte om, at det nok var Jomfru Maria, der kom med dem, hvorfor de gamle kunde blive siddende oppe nyårsnat for at faa hende at se.

Også i Danmark har det tidligere hær og dær været skik, naar folkene var gåede tilsengs, at feje gulvet omhyggeligt under den øverste bordende. Næste morgen lå der nogle korn af hver slags, og når man talte dem, fik man at vide, hvor mange fold man kunde vente af hver kornsort.

I Halland stødte man det knippe julehalm, man bar ind, hårdt i gulvet, så nogle aks faldt ud. Den kornsort, de tilhørte, vilde blive rigest i året. I Finland kastedes nogle håndfulde julehalm op under loftet, eller taget skulde jeg vel sige, med de ord: »nu sår jeg byg, rug, havre!« Fæstedes mange strå deroppe, varsledes god grøde. Kom der sod i halmen, blev der brandaks i kornet. I Norge satte man undertiden et kornaks i vand, mange luftblærer varslede godt kornår.

Fuldt tilsvarende skikke synes ikke at findes andre steder.

Kornets vækst og udbytte griber så stærkt ind i folkets velvære, at man atter og atter ændrer forsøgene, der tilsigter at få noget at vide om årets grøde. Nyårsaften pudser man b r ø d k n i v og b o r d k n i v e blanke. För sengetid tages et helt rugbrød fra julebægten ind i stuen, hvorpaa den blanke brødkniv stikkes ind i brødet for rugen, en bordkniv for byg, staldkarlens for havre. Regelen er

vel: jo mere rødt anløben kniven findes nyårsdag, jo mere lykke bliver der ved sæden af den kornsort, kniven repræsenterer. Er den sort anløben er det uheld, der varsles. Ogsaa siges, at det er heldigt, at meget brød klæber ved kniven, når den trækkes ud. Prøven kan også ændres således, at husbonden på den blanke kniv sætter et stykke brød fast for hver sædeart, stikker så kniven op ved loftsbjælken og undersøger senere, hvilket stykke har sat mest rust på kniven. Saaledes får han at vide, hvilken sædemark giver bedst høst.

Tilsvarende folketro træffes hos Czecher i Böhmen, ligeså i Schlesien.

Idet jeg forfølger kornoraklerne, er det bekvemt hær at tage dyrevarslerne, der dog delvis angår høsten. De har vel ogsaa en anden side, thi dyr er især synske overfor dødens komme, idetmindste enkelte af dem. Hunden må først nævnes. Den sædvanlige form for oraklet er, at bindehunden, som juleaften løses, eller blot gårdens hund, kaldes ind. Der lægges på et spækkebræt f. eks. forskellige grødklatter, idet bonden siger: »dette er rug«, »dette byg« osv. efter de kornsorter, som dyrkes; de bydes hunden. Boghveden repræsenteres af et stykke boghvedepandekage. Hunden snapper naturligvis efter bidderne; kornsorten, som det stykke han først griber, gælder, vil trives bedst, ja, somme siger: blive dyrest, andre: blive billigst, hvad der hær er det rette, tör jeg ikke afgøre. I Vendsyssel mener man, at hunden griber efter det dyreste, der da må være det bedste, først. I Henhold til en af disse prøver, skulde der i Horsensegnen blive en rig byghøst 1885. En mand kaldte nyårsaften 1884 sin hund ind, og tre gange i træk, da forsøget blev gentaget, tog han stykket, der var lagt for byggen.

En noget omstændeligere ændring af forsøget er, at man tager et grydelåg, skriver med kridt langs randen: rug, hvede osv. På hvert navn lagdes en del af hundens julenadver: først et stykke brød, ovenpå det en æbleskive

eller en skefuld grød, indtil alt var dækket; hvad hunden greb først gav bedst afgrøde. Med katten kan man gøre samme prøve. Undertiden lægger man aks af de forskellige kornsorter hen til hunden; den kornsort han først snuser til bliver bedst.

I Sverige lægges tre grødklatter af forskellig störrelse på stolesædet, griber hunden den store, bliver året godt.

I Norge lægger man mærke til, når man juledagsmorgen giver hesten et knippe foder, om han først griber efter aksene; thi da bliver det et godt kornår. Også fuglene varsler. Kommer først spurv til det udhængte juleneg, bliver det et kornrigt år; thi kun et rigt år tillader den fugl at komme i høst. Er »skjæren«, skaden, derimod den første, der møder, bliver året fattigt. Strömmer mange lystige fugle sammen og de kappes om at æde, vil der blive nok at tage til i året. (Stjør, Verdal.)

Endnu et: saamange fluer man juleaften kan finde under bjælken i sin stue, såmange hundrede daler kan man i året lægge tilside. En »juleflue«, som man træffer, maa ej gøres ondt, den bringer lykke (Ø. Sæll.). I Sverige siger man, at sommeren bliver varm, om fluerne summer juledag.

Hermed er varslerne for afgrøden i hovedsagen tilende, nu kommer spørgsmålet om liv og død, og, fejler jeg ikke, spørgsmålet om den tilkommende ægtefælle, som det störste, der kræver ganske særlige forberedelser for at kunne få svar.

De samme orakler bruges ofte på flere måder, således de nys nævnede dyreorakler, og de anvendes i flæng jule- og nyårsaften.

Efter de ældste optegnelser, jeg kender, skal man juleaften kalde paa hunden, lade ham stå udenfor dören og lægge smör og brød på dörtærskelen for ham, et stykke for hver person i gården. Den, hvis stykke han ikke æder eller lader falde, dør visselig. I mands minde henlægges en skefuld grød for hver person til hunden nyårs-

aften, eller hver af de tilstedeværende kaster et stykke brød hen mod dören til ham: den, hvis stykke han først tager, skal dø først. Andre tyder hundens greb således, at den, hvis stykke han først tager, får mest held. Ved en lille ændring får man et kærestevarsel ud heraf: man kaster en skefuld grød og et stykke salt fisk til dyret, griber det først grøden, skal karlen giftes først, fisken gælder pigen.

I Skåne gav man først hunden af alle de gode sager, der var på bordet, og når han havde fået sin ret, befalede hver af husets folk enkeltvis ham at gaa ud af dören, den, han adlød, var fej og skulde føres ud som lig.

Gør eller tuder hunden en af festaftenerne varsles ulykke eller død; for at hindre ham i at varsle ilde, er man saa god imod ham, som man kan.

I Norge kaster man en bid »mylje« for hver i huset til kragen, den hvis bid ej spises, er fej. I Tyrol varsler en ugleart ved sin tuden nyårsnat død.

Som dødsvarsel møder vi også hær de alt omtalte små salthobe. For hver person i huset, det gælder Danmark og Norge og tildels Tyskland, hensætter man på hylde eller på bord et fingerbøl fuldt af salt, eller henlægger en saltfyldt ske, i Norge ophobes de små saltdynger på arnen, løber de i vand og synker sammen, er det dødsvarsel. Istedetfor salt kan i Posen og Harzen bruges meldynger, i Pommern sanddynger; falder de fra hinanden varsles død.

Det næste orakel, klæde- eller linnedvarselet kunde det vel kaldes, synes glemt i Danmark, men mindes og kendes i Norge og Sverige. Juleaften gik en af husets folk ud i loen, fejede den ren, og kastede et stykke af hver enkelts klædning indenfor »briken«, fjælevæggen på logulvet, i en dynge. Næste morgen blev töjet efterset, lå alt urørt, ændredes intet i huset, var et af stykkerne trukket ud og lagt til side, varsledes ulykke og død (Vos). Den sædvanligste form var dog nok, at karl eller kvinde kastede skjorte eller særk juleaften ind paa logulvet, og

det skulde vel være brugt, skident linned, som man afførte sig festaftenen. Var næste morgen det ene ærme udrakt, betød det giftermål; lå ærmerne foldede over brystet, var det død; ske kunde det også, at linnedstykket var bestrøet med muld, ejeren var da fej og blev båret død ud inden næste jul. Den døde lægges tilrette i ligkisten med armene korsvis over brystet. En beslægtet dansk optegnelse fra 17de hundredår, som er bleven bevaret, siger, at man juleaften inden solnedgang skal brede paa logulvet et rent, manglet sengelagen, hvis fire hjörner nævnes efter fire af husets folk. Derefter tættes alle huller i væggen, og dören bliver lukket, at ingen trækvind kan komme ind. Julemorgen tidlig efterses lagenet, er det urørt, sker ingen forandringer, men krøller eller rynker betyder sygdom. Er et af hjörnerne omböjet, er det død for den, hvis navn det bar. Sverige følger Norge i skik.

Et orakel, som står nær herved er, at tjenestefolk nyårsaften dækker ilden og sætter deres tøfler rundt om den med tæerne indad. Den, hvis fodtöj næste morgen er vendt, vil komme til at forlade tjenesten; i Sverige er det dødsvarsel.

ORAKLER VED MAGISKE MIDLER.

Under alle disse orakler har man ingen følelse af at være på forbudt grund, nej, man ser sig for, som man kan bedst, her er noget af lodkastningens tilfældighed og tilladelighed. For at kunne opnå et svar behøves ingen særlige forberedelser. Anderledes er det med adskillige af de orakler, der følger herefter; man må bruge magiske midler, dersom man i det hele vil have noget at vide. Tidspunktet, der vælges, er stadig det samme: jule- eller nyårsaften, når folkene sidder ved nadveren. Ved den tid er det muligt at få at se, hvem der i det kommende år skal lægges til hvile på kirkegården, vel at mærke, om alt nöje iagttages hvad der hører til handlingens ritus.

Sikkrest er det at tie, indtil prøven göres. Man skal frigöre sig fra enhver forbindelse, også ordets, med den verden, vi ellers til dagligt brug lever i. Dernæst må den, der vil se ind i de dødes rige og se, om det kaster sine skygger ud over de levendes land, søge de dødes kår op og ligesom gå ind iblandt dem; derfor tager man borddugen eller et lagen over sig, svøber sig i dødningeklæder, lægger en græstørv, muld fra kirkegården eller fra den sidste grav, over sit hoved, så har man jorden over sig, som den døde. Dernæst går man rundt om stuehuset, gården, alle gårdens bygninger, kirken, men det skal ske avet, mod solen, den vej, man altid går, når der skal lukkes op for mørkets hemmeligheder. Undertiden siges det, at man skal gå baglængs, læse fadervor bagfra. I enkelte norske opskrifter omtales, at man skal tage en ske, fyldt med julegrød, i hånden eller medtage den tvore, man har rørt i grøden med.

Dermed er forberedelserne færdige, det næste bliver at finde den åbning, hvorigennem man kan titte ind i fremtiden. Det sædvanlige er, at man udefra mørket ser ind gennem vinduet i den oplyste stue. Enkelte steder kræves det, at man skal se gennem den løkke, der dannes af skaglerne (Norge) eller gennem en vielsesring (Skåne), eller endelig gennem et silketörklæde, helst et, man har haft på ved altergang. Man kan så desuden tegne et kors på ruden og se gennem det. I Østpreussen skal man se fra taget gennem skorstenen, det vil sige, gennem den aabne lyre ned i røgstuen, hvor mennesker samles om arnen.

Der må i alt dette væsentlig ligge samme betydning; man søger eller danner en åbning, hvorigennem man titter som gennem et nöglehul ind i en aflåset stue, ind i fremtiden, og ser dær de »feje«, de som skal dø i året, sidde hovedløse eller skyggeløse, der siges også med dobbelt skygge eller en enkelt gang, at de ser blege og visne ud, eller sidder hvidklædte i ligklæder. Synet er uhyggeligt, det kan ske, at en pige ser sig selv pyntet som brud

sidde derinde, isåfald varsles bryllup, men det er sjældent, derimod er det ofte sket, at den, som vovede forsøget, har sét sig selv hoved- eller skyggeløs og er falden død om eller gået fra forstanden i rædsel. Undertiden kan man se en ligkiste på bordet.

I Nordtyskland har man foruden dette orakel et noget forskelligt, hvor man nyårsnat ved midnatstide skal gå baglængs ud af husdör, af by, igen tilbage i samme spor eller gå baglængs med bog i hånd eller med en plade, hvorpå nyårsdej er æltet, på hoved op ad stige på tag og se ned i skorsten. Det sædvanlige er dog at se op på tagrygningen med et lagen eller med borddugen over hovedet i midnatsstunden og lægge mærke til varslerne deroppe. En ligkiste betyder død, en vugge barns fødsel, en »krone« eller fiolin og bas er bryllup, en medicinflaske sygdom.

Alt bliver endnu mørkere og uhyggeligere, om man søger oplysning, ikke blot om menneskers skæbne i et enkelt lille hjem, men om kårene i sognet, hvormange dær skal dø. I det hele og store gælder de samme vedtægter hær som ved vinduesoraklet.

På Island har man den forestilling, at »kirkegården nyårsnat staar op«, d. v. s. alle de døde rejser sig fra gravene, går i kirke og holder gudstjeneste. Mens dette sker, går skyggerne (»svipir«) af dem, som i årets løb skal dø der i sognet, også med ind i kirken, og der fortælles, at en ung pige en nyårsnat fik lyst til at undersøge om det var sandt. Hun så da den ene skygge efter den anden komme ind i kirken, tilsidst skyggen af hendes kæreste. Hun blev så ræd, at hun besvimede. Da hun atter kom til sig selv, så hun sin egen skygge vise sig, og efter kort tids forløb forsvandt de alle igen. Alt skete, som hun havde set det, om vinteren døde hendes kæreste og kort efter hun selv.

Hertil svarer den norske folketro. Den, som ønsker at lære fremtiden at kende, må gå jule- eller nyårsnat ind i kirken. Han vil dær træffe afdøde slægtninge og be-

kendte, som fortæller ham, hvad der skal vederfares ham i året. Men vil han slippe levende fra forsøget, må han gå baglængs ind i kirken, ikke se til nogen side, för han har klokkerebet i hænde. Dær er han sikker. Når han atter går bort, må han hænge kappen løst om skuldrene, at han hurtig kan slippe den, sásnart de døde griber efter ham.

I Sverige, hvor der, såvidt jeg véd, kun findes få spor af folketroen i denne form, hedder det i Skåne, at man julenat skal løbe to gange ret om kirken og én gang avet, så kan man få årets døde at se, men gör man det, må man ikke være ræd, det er en vovelig sag at befatte sig med slige kunster. Den, som går »julegang«, ser gennem nöglehul i kirkedör alle det kommende års døde sidde derinde. Den nat er alle døde på færde. Det samme gælder nyårsnat. Tolv jomfruer, hyllede i lange hvide slør, går ved midnatstide udenfor Flensborg om det gamle, nedbrudte slot, Duborgs, plads tre gange, hvorpå de forsvinder.

I Danmark er det snart jule- og snart nyårsaften det gælder. Dersom man altså juleaften tager plads paa kirkegårdsdiget med en grön tørv over hovedet, kan man se alle, der i årets løb skal dø i sognet, de kommer i den orden de skal følge efter hverandre. En karl, som en julenat klokken 12 satte sig på kirkegårdslågen med gravmuld på hovedet, blev bagefter spurgt om, hvad han havde oplevet. Han tøvede med svaret; så kom skrædderen til og udbrød: »da så du, minsæl, ikke mig!« »Jo,« svarede han, »da gjorde jeg det, du kom med et bart ben og strömpen ned om hælene paa det andet.« Skrædderen havde ligget og sovet på den tid karlen havde set hans skygge. Dette er netop et ældgammelt træk, thi den sovendes sjæl går ud i allehånde skikkelser, mens legemet ligger magtesløst og bundet af sövnen.

Mange er fortællingerne herom.

Også herhjemme kender vi jo godt sagnet om de døde s gudstjeneste i juletiden, og til den samles skyggerne

af dem, hvis komme ventes. Fra gårdene rundt om går de stille tog ud for at samles ved kirkegårdslågen, og møder hver ved sin gravplads. Det kan ske, at mennesker, som færdes silde ude, møder en sådan skare; der er da intet andet at göre end at lægge sig ned, mens skaren trækker over som en flok »hvislende gæs«. To tjenestekarle på en gård i Vejrum gik nyårsnat hen til kirkegården og så dær, hvem der næste år døde. Otte lig skulde begraves, den ene karl kendte nöje og sikkert folkene ved de syv ligfølger, det ottende kunde han slet ikke göre rede for, hvad der godt nok passede; thi det var ham selv. Andre sidder ved kirkegårdsporten tavse under en harve, hvis krydsende bulle danner korsets hellige tegn, og ser da de hvide skikkelser komme én for én. En karl, der ikke kunde tie, fik hovedet vredet om i nakken; en anden sad deroppe med kirkegårdsmuld på hovedet og talte skikkelserne, som han alle kendte undtagen den sidste, der kom gående med en strikke om halsen; det var ham selv, han hængte sig det år. Der er dem, som hvert år går ud og som ikke blot sér skarerne, der kommer, men bestemt kan sige, om der føres lig af gammel eller ung til kirke. Adspurgt om hvorledes det hang sammen, svarede manden: »der følger et lys med liget; er det en gammel, går det jævnt og roligt, for den unge hopper det op og ned og er i stadig uro.«

Også kan de, der i det hele taget ævner at se det skjulte, se og kende bryllupstogene, hvis skygger ligeledes møder jule- og nyårsnat ved kirken.

Denne folketro strækker sig langt udenfor Nordens grænser. Går man i de tre hellige nætter i juletiden hen til kirkedören, ser man de mennesker, der i årets löb skal dø, med lys i hænderne gå ind i kirken (Schlesien); nyårsnat ser man dem siddende på deres pladser i kirken, hvor man også kan træffe sin egen skygge (Oldenb.). Stiller man sig nyårsnat Kl. 12 på kirkegården eller på en spirende sædemark og stirrer gennem et knasthul i et op-

gravet ligkistefjæl, kan man over de hjem, hvorfra døde skal udbæres, se en kort opblussende flamme eller vel også deres skygger, som skal dø (Thüring.), eller man kan se et helt tog drage forbi af dem, som skal bæres op til kirkegården (Mähren). Præst og degn har for skik somme steder nyårsnat kl. 12 at gå op til kirken og kigge gennem nöglehullet i dören, de ser så årets døde siddende derinde. I Tyrol kan man julenat kl. 12 se alle dem, som skal dø, stå med røde strömper på ved kirkemuren, og inde i kirken går deres skygger under klokkeringningen op at offre. Er der en ukendt iblandt dem eller en hovedløs, varsler det død for den, som ser.

Også i England kendes disse varsler, men de er sædvanlig henlagte til påsketiden, St. Markus' nat (24. April). Våger man den nat ved kirkedören ser man alle, der skal dø i sognet og alle syge gå ind i kirken. Småbörn, der ej selv kan gå, trilles ind på gulvet, alle »feje« bliver i kirken, de som kommer sig af svære sygdomme, vender tilbage efter kortere eller længere tids forløb. Nogle siger, at man ser alle sognets folk gå i kirke, de, som skal dø, bliver derinde, men skyggerne af alle de andre kommer ud igen. Nogle mener, at forsøget skal gentages år efter år, først tredie gang lykkes det. Enkelte steder hedder det dog, at man nyårsnat ved midnatstide, når man våger ved kirken, kan se de »feje«, uden at der gives nærmere forklaring. I Dorsetshire sker det midsommersnat i Buckland kirke eller man sér påskemorgen deres spejlbilleder i St Austins kilde.

LYKKEKAST OG LYKKEGREB

Det er ikke let at sætte skel mellem de mangeslags forsøg, der göres for at udgrunde fremtiden, de griber bestandig over i hverandre, varselet for liv eller død kan også varsle börnefødsel eller bryllup. Når jeg nu går over til en stor gruppe af disse orakler, »lykkekast« eller

»lykkegreb«, så gælder det i höj grad om dem, at de falder ind under lodkastning. Det, hvorom man ved loddet træffer afgörelse, kan være det mest forskellige; måden, hvorpå afgörelsen træffes, er i de store træk ensartet. Til oplysning nævner jeg, at man i middelalderen for retslig at fastslå en vis afstand jævnlig anvendte et kast med hammer, økse, spyd, stav, segl, plovjærn, ske, kugle, sten el. lign. For at tilfældet, eller lykken, eller de dunkle magter, der råder for menneskeskæbner, kunde blive det afgörende og ikke menneskevillie eller styrke, blev der jævnlig foreskrevet en ejendommelig plads, på en mur, i en dör, på en gærdestav, hvorfra der skulde kastes, og en særegen måde at udføre kastet på, f. eks. med höjre hånd under venstre ben, eller idet man med venstre hånd greb i höjre øre og med höjre kastede gennem armens krumning. Det er gået med adskillige af disse gamle vedtægter saaledes, at rester af dem er blevne stående i lege og lykkespil som en slags lodkastning, et sådant eksempel findes i juletidens lykkekast.

Tiden er atter den sædvanlige, en af de hellige aftener i juletiden, Thomasnat, jule-, nyårs- el. kongeaften, og jeg begynder med den udførlige norske redegörelse for fremgangsmåden.

Juleaften, eller 12te Marts (Gregorius), eller hvidetirsdag, sætter husfaderen sig således på bordet eller ved det, at ryggen vender mod dören. Med den venstre hånd holder han i det höjre øre, og den höjre hånd, hvormed han skal kaste, stikkes ind i den åbning, der bliver mellem den anden hånd og brystet. Nu tager han fat bag i en sko eller tøffel, tilhørende en person i huset, og kaster den over sit hoved henimod dören. Vender nu skoens tåspids mod dören, er den, som ejer skoen, fej. Sommesteder er skoens ejer fej, når tåen vender mod bordet, ligets plads ved dødsfald; vendte den mod nord var det armod, mod syd rigdom. Dette göres for enhver i huset. Symbolismen er klar nok; tåspidsen, der vender mod dören,

betyder at vedkommende skal gå ud, men dette kan atter være at flytte til en anden tjeneste, drage som brud eller brudgom ind i et andet hjem, eller som hær, bæres til graven.

Langtfra Norge og Mandal, hvor denne folketro er optegnet, ligger Steirmark. Til sammenligning anfører jeg, hvorledes denne lodkastning dær foretages. Det sker Thomas-, jule- el. kongedag. Man tager syv lys, sætter hvert af dem på en stol, som man syv gange har drejet fra venstre til höjre [med solen] og som man syv gange er gået rundt om, og som man syv gange har sat sig paa. Man sætter sig dernæst med tilbundne öjne mellem stolene, således at man vender ryggen mod dören. Derpå siger man syv gange: »iaften kan man kaste lod. At kaste et blik ind i fremtiden er enhvers sag, derfor kaster jeg og beder ånder af alle farver og regioner om bistand.« Med venstre hånd griber man dernæst en af syv sko, der har tilhørt syv forskellige mennesker, og kaster den over den höjre skulder mod dören. Falder den med táen mod dören, opfyldes hvad man ønsker; vender tåen ind i stuen går det ikke godt; ligger den på tværs, er der store vanskeligheder; falder den med sålen opad, truer en stor ulykke. Syv gange kan forsøget gentages.

Dette er nu to yderpunkter. Imellem dem ligger mange mindre besværlige former for skokastningen. Som i det norske forsøg, kan en af familien göre det for andre. Den som nyarsaften kaster, stiller sig med ryggen mod dören noget borte fra den og kaster tøffelen med foden over hovedet. Personen, for hvem den vender tåen mod dören, skal dø, for hvem den vender hælen til, skal leve (Fyn). Altså, dette er en ny form: at hviste den løshængende sko eller tøffel af foden og over sit hoved. Kan man, med ryggen til, ramme dören tre gange uden med hænderne at røre ved skoen, får man sit ønske opfyldt: at drømme om sin kæreste, om det sker kongeaften. Hver kan jo også prøve sin lykke. Juleaften satte i Vendsyssel karle

og piger sig på en stol, der var stillet midt på gulvet i stuen. Dören blev lukket op, og den, som sad på stolen, greb med begge hænder fat på sin venstre sko eller træsko, forsøgte derefter at kaste den over venstre skulder ud gennem döråbningen. Vender tåen da udad, skal den kastende flytte, vender hælen udad, bliver han endnu mindst et år på gården.

Skikken kendes og bruges i Holsten, N. Tyskland, Pommern, Posen, Franken, Bayern, Tyrol og Böhmen, også i Italien findes et tilsvarende orakel.

Man kan iøvrig kaste med meget andet end sko. Jule-, nyårsaften, enkelte steder Andreasaften ($^{10}/_{11}$), skærer pigen en tynd skræl af et æble; hun begynder ovenfra nedad mod stilken, sætter sig dernæst på fladt gulv med ansigt mod nord og kaster skrællen baglængs over sit hoved. Det tegn, som den danner på gulvet, er forbogstavet til hendes kærestes navn. Dette orakel kendes både i Danmark, Sverige, Tyskland, Bretagne, England, Pensylvanien og sagtens mange flere steder.

I Oldenborg har en ejendommelig kasteskik været brugt. Nyårsnat tog husfaderen plads ved arnen med ansigtet vendt mod ilden. På hovedet bar han en trekantet hat, på höjre side havde han en hængelampe, der brændte med tre flammer, i hånden en lille alenlang stok, med mange afskårne grenender, hvorpå der var æbler, kager, bånd og blomster, en såkaldet »Wäpelruthe«. I det passende öjeblik kastede han denne bagud over sit hoved på »dielens« gulv. Tre gange gentoges forsøget, fra det verdenshjörne, mod hvilket stavens spidse faldt, kom hans voksne söns hustru, eller dærhen drog hans datter som brud.

På flere måder endnu kan forsøget ændres. Thomas- eller julenat kaster unge folk en stok, halmvisk, sko eller lign. tre gange på et pære- eller æbletræ. Bliver genstanden, der kastes med, tredie gang hængende, ender en forlovelse

med giftermål. Det skal jo sagtens ligesom det følgende orakel göres med ryggen til træet.

I Tyrol og Böhmen stiller den unge pige sig med ryggen til træet, tager en krans af halm i hånden og kaster den over sit hoved mod træet. Bliver den straks hængende, får hun snart bryllup; sker det først ved det tredie kast, bliver hun gift næste år; mislykkes det helt, kommer hun ikke til at stå brud for det første.

I Rom kaster den unge pige nyårsmorgen sin sko ned ad trappen, kommer tåen til at vise mod dören, bliver hun snart gift. I Bologna kaster elskeren sin træsko mod pigens dör, falder den således at dens spids vender mod huset, er det et dårligt tegn. Pigen kommer ikke til at forlade sit hjem for at stå brud.

Endnu tilföjer jeg, at man, når man 20de dags jul (13/1) eller ved kyndelmisse drak »Eldbjörgs« skål, kastede man bollen bagover sit hoved og spåede liv eller død af dens stilling.

Den næste store gruppe af orakler kalder jeg »lykkegreb«, der ligesom lykkekastet er en form, ikke i grunden for lodkastning, men for lodtrækning, hvor man sørger for at holde alt, hvad der kunde göre et valg muligt, tilbage, for at lade tilfældet eller lykken råde, eller hvor det göres, som jo tit er skét, ved loddet spörge den Alvidende: thi »loddet kastes i skødet, men det falder, som Herren vil« (Ordspr. 16,33). Dette orakel er ældgammelt og har været brugt under mange forskellige former. Et par enkelte af disse kommer i denne sammenhæng til at omtales.

Først nævner jeg da orakel ved hjælp af bibel eller salmebog. Det er formen, vi nu kender. I oldtiden i det senere hedenskab, gik man til Homers eller Virgils skrifter, gennemstak bogrullen med en nål, og det ord eller vers, nålespidsen traf, tog man som det afgörende orakelsvar på sit spørgsmål. I middelalderen forlod man de

hedenske skrifter og gik til apostlenes og profeternes; man brugte dog både oldtidens og andre fremgangsmåder og tog mod det givne svar som Guds egen afgörelse. Den fromme Augustin skal have anbefalet at søge svar i de hellige skrifter, dog ikke, hvor det gjaldt verdslige afgörelser, og dette brugtes atter og atter af store og små. Prins Merovig, en sön af den franske konge Chilperig d. 1ste, der levede i sidste halvdel af sjette århundrede, var imod sin villie bleven kronraget og havde søgt tilhold i domkirken i Tours. For at komme til klarhed over, hvad der ventede ham, gik han hen til den hellige Martins grav, lagde på den Salmerne, Kongernes bøger og Evangelierne og bad alle helgener, at de med Guds hjælp måtte åbenbare ham, om han engang skulde bestige tronen eller ikke. Efter i tre dage at have fastet, gik han atter hen til graven, slog de tre bøger op, den ene efter den anden, men blev ved ordene, han traf, så rædselslagen, at han flygtede bort og lod sig dræbe af en af sine tjenere.

Nuomtider er oraklet mest henlagt til de sædvanlige varselsdage, jul, nyår og desuden til den aften, man første gang ser nyårsnyet.

I vore dage kan man vælge forskellige fremgangsmåder: gå ud mod nyårsny, holde bogen, bibel el. salmebog, på ryggen, slå et sted op for hver person i huset og vende et hjörne på bladet. Bagefter går man så ind og ser ved lyset, hvorledes oraklet for de forskellige er faldet ud, til sorg eller glæde, til død eller giftermål. Man kan også enten med lukkede öjne eller ved nattetide i sengen vende et blad og næste morgen se, hvad der står pa höjre side, — det gælder. Eller blot julenat lægge bogen under hovedpuden og sove på den og juledagsmorgen slå op. Endelig kan man, som i gamle dage, stikke med en nål ind gennem bogens blade og det vers eller den linie, nålens spids træffer, er den afgörende. Bibelen, vel at mærke den arvede, kan også give svar på en hel anden måde ved at

man lukker spændebogen om en arvet nögle og så lader den svinge, idet svingningers antal eller retning bliver det, der giver oraklet på samme måde, som når man spörger saks og såld til råds.

I stedet for bøger kan man bruge sedler. Nu göres sligt vel med et smil, og selv om man ikke kan løsrive sig fra troen på, at det dog gerne kunde betyde noget, vil få vedgå, at det er alvor. Anderledes i den tidligere middelalder. Man lagde sedler med ja eller nej eller andre ganske korte svar under alterets dug og trak så ved en slags lodtrækning én af dem ud. Dens afgörelse stod fast.

Vi møder bestandig i vore dage festdagene i juletiden som orakeldagene. Hos os lægger pigen tre sedler med mandsnavne på under sin hovedpude nyårsaften og trækker en af dem frem, når hun står op nyårsmorgen. Navnet, hun griber, er hendes tilkommende ægtefælles. Fra forskellige steder i Tyskland er der en mængde varianter: sedlerne med karlenavne kan lægges i en potte, som man ryster, til en flyver ud. Man kan skrive sine hemmelige ønsker på sedlerne, der lægges under puden, eller i stedet for sedler nöjes med alfabetets bogstaver, lægge dem under hovedpuden eller skrive dem på en dör og så i blinde gribe eller pege med en stok, man får ganske vist så kun et enkelt bogstav af vennens navn, men fantasien kan vel finde de manglende. Endelig kan man skrive nyårsnat bogstaverne på sedler, trække tre af dem og så i det »gyldne Abc«, salmen »Allein auf Gott setz' dein Vertrauen« søge versene, der begynder med de tre udtrukne bogstaver og lade dem give svaret på hjærtets stille spörgsmaal.

Den næste form af »lykkegrebet« er et valg iblandt nogle omvendte skåle, under hvilke er skjult et symbol på sorg eller glæde, liv eller død. Det er sikkert atter en tilpasning af ældre tiders skik. I en gammel eksempelsamling, brugelig til prædikener, vil den fromme mand søge Guds afgörelse for, om han skal levere en pengesum

fra sig eller ikke. Han bager så tre brød, lægger i det ene jord, i det andet dødningeben, i det tredie pengesummen og lader den mand, der kunde have krav på skatten, vælge. Motivet er gammelt, det findes i en buddistisk fabel, i æventyret om Barlaam og Josafat.

Som dette orakel kendes i vore dage, tager man jule-, nyårsaften, eller somme steder Thomasaften, tre eller flere skåle, lægger under en: ring, kam, grönt blad, myrte, kål, barnehue, alt symboler på forlovelse eller ægteskab; under en anden et stykke brød, penge, salt, hvad der billedlig betegner udkomme, velstand, rigdom; under en tredie en klud eller pjalt, det er armod; en fjerde skjuler en smule vand, en stråkrans, en dukke; for den pige, som får den, varsles der gråd, fald, uægte barns fødsel. Kul betyder sorg; sorte bånd, jord, sand er død og sygdom. Er skålen tom, bliver alt, som det er. Det ses jo let, at disse prøver kan ændres på mange måder. Sædvanlig er vel hærhjemme tre skåle med brød, ring, jord. Mens alt ordnes, går en af de tilstedeværende ud; indkommen vælger han en af skålene, som så vendes, og man ser da af dens indhold, hvorledes det skal gå i året.

Endelig nævnes et sidste orakel, som hører til denne gruppe. Karl eller pige går nyårsaften til naboens vedbod, stiller sig med ryggen mod vedstakken og griber over venstre skulder et vedtræ. Er dette vakkert og kvistfrit, får vedkommende en kön ægtefælle. Skikken er kendt i svensk Norrland, og da vejene gård og gård imellem dær plejer at være lange, kan man forsøge oraklet ved sin egen vedstak, men dette anses ikke for så pålideligt.

Ganske lignende forsøg göres i Tyskland. De ændres jævnlig således, at pigen henter tre kurve brænde, tæller så stykkerne; er tallet lige, bliver hun gift, hvis ikke, må hun vente til næste år. Hun kan også af rindende vand tage en håndfuld grus op og tælle stenene, dærom gælder det samme, eller gribe tilbunds i en våge på isen; får hun fat i et stykke jærn, bliver en smed hendes mand, et

stykke træ betyder en snedker, et strå en bonde osv. Eller hun kan gå til fårestien, gribe i mørke et af dyrene, er det en buk, bliver hun gift, et får er ugift stand, et lam et uægte barn.

LYD- OG LYTTEVARSLER

En ny gruppe af orakler de sædvanlige hellige aftener i juletiden søger ved tilfældig lyd, som høres under særlige forhold, at drage slutninger om den fremtid, der venter. Dette varsel kender jeg kun fra Norge og Sverige, samt under mange forskellige former fra Tyskland, ikke derimod fra Danmark, hvor man dog skulde tro, det kunde findes.

Efter en beretning, der må stamme fra Norge og det 17de århundrede, skal pigen faste til solnedgang, og juleaften, når grøden er på bordet og lyset tændt, med mad i munden og noget i sin höjre hånd, tavs gå ud under åben himmel, tygge hvad hun har i munden, række höjre hånd i vejret og sidde en timestid stille, mens hun lytter efter banken, buldren, syngen, græden, og nöje mærke sig retningen, hvori noget sligt høres. Derefter går hun ind i stuen, drikker kærestens skål og venter ham, inden jul går ud, fra den retning hun hørte larmen.

I Sverige lyder forskriften anderledes. Pigen skal feje med ny kost fra stuens fire hjörner skarnet sammen i en stak midt på gulvet juleaften ved solnedgang eller nyårsnat kl. 12. Når hun så har dækket den lille höj af fejeskarn med et fad eller lignende, lagt saks og uldgarnsnögle derunder, kosten ovenpå, lægger hun øret til og lytter. Hører hun lyd som en hest, der traver, får hun en rytter, plejlslag varsler bonde, klippende saks skrædder osv. En anden form er at man lytter hemmeligt juleaften ved en fremmed dör eller et vindue og stille spörger: »dør N. N.?« »sker dette eller dette?« det første ja eller nej, der opfanges, er så svaret.

En stor mængde forskellige lyttevarsler kendes fra Tyskland. Pigen skal juleaften feje stuen, bære skarnet i gården og siddende på dyngen lytte; i hvad retning hun f. eks. hører hane gale, derfra kommer frier. Man kender også spörgsmålene udenfor vinduet. Sikrest er det, om man jule-, nyårsaften eller fastelavnsaften samler i borddugen ni slags madlevninger fra aftensmåltidet, tager den under armen, banker stille på naboens vindueskarm, lytter og venter på oraklet. Man ændrer sin optræden på mange måder: det kan ske i juletiden, men også Valborgnat. Pigen kan julenat folde borddugen sammen, lægge sit hoved på den og lytte under åben himmel, eller hun kan Thomasnat tage tre små spåner op, når bedeklokken ringer, den første lyd, hun herefter hører, varsler den retning, hvorfra kæresten kommer. Hun kan fremdeles lytte ved vinperse, ved morter, hvori valmuefrø stødes, ryste et gærde, hvidt af rim el. et frugttræ og spørge: »hvor skal jeg næste år spise min julenadver?« — råbe ud ad vinduet og lytte, være opmærksom på larmen af faldende »ligbræt«; ryste sit nögleknippe ud ad vinduet og mærke sig, hvorfra genlyden kommer, eller hun kan gå til en åben våge og lytte efter, hvad vandets rislen fortæller. Især knytter en række varsler sig til en lytteplads ved arnen.

Endelig kan man banke på hönsehus, fåre- eller svinesti, høres lyden af et handyr er det naturligvis giftermålsvarsel, ligeså om vrinsken af hest høres.

Sætter fugl sig juleaften ved vinduet og skriger, kalder man den i Norge en »tidendes fugl«, den varsler død; sidder den tavs, bringer den godt bud om fraværendes hjemkomst.

VARSLER PÅ KORSVEJE

Sidstnævnte orakler, hvor man lytter til hemmelige røster, der bringer bud fra fremtidens mørke land, mens man holder

sig nær menneskeboliger, synes forholdsvis uskyldige. Anderledes bliver sikkert sagen, om man hellige aftener går til korsvejene og dær søger at udforske skæbnens villie.

Fra Norge fortælles om dette orakel: man må sidde hele »Jonsok«, St. Hans nat, tavs, uden at røre sig, på en korsvej, fra sol går ned, til den atter står op, og så lytte efter røster eller larm (S. Hordland, Salten, Solør, Gudbrandsd.). Men tiden er vel ellers juleaften. Såsnart pigen er sprunget op af badekarret, eller höjtidsaftenen, når kvældsmaden er spist, medtager hun noget af det skarn, der sidst blev juleaften fejet op af gulvet. Det står hun tavs på, hvor hun træffer en korsvej, på hvilken lig er ført ad de krydsende veje, idet hun vælger sin plads midt i vejkorset, og så venter hun på hvad der kommer. Skét er det, at en eller anden ved den lejlighed har mødt sin kærestes »lignament«, hvad der er bevis på, at alt var »så laga« (Toten). Mest søger man at gribe lyd. Höres det, som en mand, der går med en stok, får pigen en enkemand, klang af glas og flaske varsler en dranker, klippen en skrædder, hammerslag skomager eller smed osv. Man kan ogsaa julemorgen gå til korsvejen med sine stille ønsker, høres så en egen sus eller dur, opfyldes ønsket (Odal). I stedet for korsvejen kan man vælge at tage plads i kirken, hvor man jule- eller nyårsnat kan være sikker på at træffe afdøde slægtninge eller bekendte, der oplyser en om fremtiden. Den, som vover sig til forsøget, må gå baglængs ind i kirken, til han får fat i klokkestrengen, dær er han sikker, og når han atter går ud, hænge sin kappe løst om skuldrene, thi de døde vil gribe efter ham (Senjen).

I Østerdalen benyttes både jule-, påske- og pinseaften til slige »fristelser«, et ord der vel er en omdannelse af det gamle frétta, der bruges om at rådspörge guderne.

Dette bliver altsammen klarere, når det sammenstilles med hvad der kendes fra ældre slægter. I gamle norske love er forbudt under straf af fredløshed at »færdes med

spådom og sidde ude og mane Trolde frem, hvorved hedenskab fremmes«. Meget af alt dette er gået i glemme på Island, hvor såmeget af fortids sæd ellers er bevaret. Nu siges almindelig »sidde« eller »ligge ude på korsveje«, hvilket atter sættes i forbindelse med Alfetroen. Sædvanlig sker det nyårsnat, kan dog også göres St. Hansnat. Den, som altså vil vove at »sidde ude«, må göre sig rede nyårsaften, tage med sig en grå kat, et gråt fåreskind, hud af hvalros eller okse og endelig en økse. Forsynet med alt dette, går han dernæst ud, hvor to veje krydses. Men stedet må vælges således, at korsets fire grene uden afbrydelse går til fire kirker. Manden skal lægge sig i vejkorset, brede huden med omhu således over sig og ind under sig, at intet af hans krop er blottet. Han skal holde øksen i hænderne og stirre i æggen uden at se enten til höjre eller venstre, i hvad end sker, og ikke svare om han bliver tiltalt. Således må han blive liggende, så stille som død i grav, til morgenen gryr. Imens kommer, når han først har fremsagt en besværgelse, de af hans slægtninge, som er jordede på en af kirkegårdene, hvortil korsets fire veje fører; de siger ham alt hvad han ønsker at vide, både det som er sket og det som skal ske mange slægtled frem. Om han nu ufravendt stirrer på økseæggen uden at mæle et ord, i hvad der end sker, husker han alt, hvad de døde betror ham, og kan i fremtiden fareløst rådspörge dem om enhver ting, som han ønsker at vide. Efter andre fortællinger siges, at Alferne samles skarevis om den, der sidder på korsvej, og beder ham komme med dem. Han må dog ikke svare, og så bærer de alle slags kostbarheder af guld og sølv, klæder, god mad og drikke hen til ham. Af alt det, må han heller intet modtage. Tilsidst kommer Alfekvinder i mandens moders eller søsters skikkelse og trænger stærkt ind på ham for at få ham med. Men først når det gryr ad dag, kan manden stå op og sige: »Gud ske lov, nu er dag på himmel!« Han beholder da alle de kostbarheder, Alferne bragte med

sig. Går det derimod uheldigt for ham, og han lokkes til at tale, bliver han vidstjålen. Og således gik det Islands berømte spåmand, Jon Krukk, der en nyårsnat sad på korsvej og hele natten igennem havde holdt sig tapper, indtil ved daggry en kone kom til ham med varmt suppefedt i en øse. Det var Jons livret, han kunde ikke længer stå imod, men så op og udbrød: »sjælden sagde jeg nej til suppefedt!« I samme nu mistede han alle de kostbarheder, der lå hos ham, såvelsom de andre gode sager, og var siden rådløs og sløv, men beholdt dog gaven til at skue ind i fremtiden.

Fra Danmark kender jeg intet tilsvarende. I Sverige står der en rest tilbage af et sådant orakel. Pigen skal julenat samle alle ben af den ludfisk hun har spist, lægge dem på den nærmeste korsvej eller blot tage dem med sig, hun vil da få sin tilkommende ægtefælles skygge at se.

I Tyskland findes også en sådan folketro. Tiden er allesjælesnat, jule- eller nyårsnat. Man går til en korsvej. Pigen skal juleaften, mens aftenklokken ringer eller nyårsnat kl. 12 tage borddugen, ryste den med besværgelse ud på en korsvej, da vil enten hendes kærestes skikkelse vise sig for hende, eller hun vil høre hundegøen i den retning, hvorfra hun kan vente ham. Også ved et trebundet skel kan man, stående på en kost, se fremtiden, og lægger man øret til jorden på korsvejen, kan man høre deres trin, som skal dø, man må da gætte sig til, hvem det er. Ofte knyttes det vilkår til, at korsvejen må grænse op til en nysåt, snefri sædemark, eller at man skal sidde på ærtehalm. I Böhmen kan man julenat på en korsvej se alle de døde gå til messe ifølge med skikkelserne af dem, som skal dø i årets løb; især ses de let, om man stirrer gennem et knasthul i et ligkistebræt.

Man kunde antage at forestillingen om det kristne korsmærke spillede med ind i korsvejens mystik. Dette er dog umuligt, thi i mange landes folketro, også hos de gamle Indiere og Grækerne, er korsvejen det sted, hvor

alle onde Vætter færdes, hvor alle mørkets tryllekunster øves. Hvordan man sa end skal forklare sagen, korsvejens magiske betydning hører hedenskabet til.

KÆRESTEVARSLER, JULESTOL

Endnu er der en gruppe orakler tilbage, som nok har spillet en stor rolle, og som må medtages. De drejer sig omtrent udelukkende om kærestevarsler, om at få svar på de unges store livsspörgsmål, hvem skal være min ægtefælle, og hvordan skal livskårene blive. De synes fornemmelig at høre hjemme i Norden. Udførligst er redegörelserne fra Norge, svenske og danske er holdt i en almindeligere form. De falder naturlig i tre afdelinger. En omfatter hvad der kaldes »at klæde julestol«, »sidde på julestol«, »sidde julestue», hvortil naturlig slutter sig forsøgene på at få sin tilkommende ægtefælle at se ved at stirre i et spejl, efter at have fejet stuen. Den anden afdeling samler oraklerne, man vil opnå, ved at gå rundt i hus, om hus eller kirke en af de hellige aftener. Den tredie endelig indeholder drömmevarslerne. Strengt kan disse varsler dog ikke skelnes.

Disse orakler synes helt at være udenfor kristelig påvirkning, drömmevarslerne undtagne; ved adskillige kræves djævelens navn som hjælp, om det så stammer fra middelalderens djævlebesværgelser, eller om djævelen har taget en eller anden hedensk guds plads i oraklets ritual.

Til oplysning nogle eksempler.

I Sætersdalen er det en almindelig kendt skik at »klæde julestolen« eller »sidde på julestolen«. Den, som vil prøve sin lykke, må tre uger i træk för jul, uden at skifte, bære det samme uldne töj, nattröje og hoser. Han må fremdeles skaffe en birkeknubbe af omtrent et menneskes höjde. I den skal han hugge med økse tre hug tre torsdagaftener för jul. Når dette er gjort, bæres knubben juleaften ind i sovekammeret af den, som huggede. Klæderne afføres

og hænges på birkepælen, der stilles op foran sengen. Når man så går i seng og lægger sig således, at man vender ansigt mod birkepælen, får man i drömme sin tilkommende mage at se, som vil byde den sovende en dram (vel oprindelig mjød), en skål øl eller en drik vand, hvad der varsler rigt, velstående eller fattigt gifte.

At »faste på kæresten sin« var tidligere en almindelig skik i Valders, Sogn og andre fjældbygder. Ganske sikkert fik unge folk at vide, hvem de skulde blive gift med, om de fastede juleaftenskvælden. Den, som vilde »sidde i julestuen«, måtte juleaftensdag fra morgen til kvæld ej smage mad, øl, brændevin eller nogetsomhelst drikkendes, og det måtte være en hemmelighed for alle uden én pålidelig ven. Når mørket faldt på, listede vennen sig til at bære en trebenet stol, »fastestolen«, hen til et hus, hvor den, som skulde faste, aldrig havde sovet; for det meste brugtes badstuen. På stolen satte han en skål vand, en bolle øl og et glas brændevin. Salmebog og ildtang måtte man have i hånden; thi det var et voveligt stykke arbejde at faste.

Nu kom det an på, hvad kæresten drak af, thi med det samme hun trådte gennem dören og hilste god aften, greb hun efter skålene, brændevin betød rigdom, øl velstand, vand armod. Det kunde også hænde, at den man skulde giftes med ikke var født, i saa fald blev der kastet ind i »julestuen« et lillebitte skrigende pigebarn, indviklet i en pjalt skørt. Skulde man dø ugift, blev en ligkiste indbåren.

Herom er der en historie at fortælle. En halvgammel karl, Anders Vold, fra Lærdal i Sogn, sad for omtrent to hundredår siden i »julestuen«. Han ventede mest hele natten, men ingen jente kom der för imod grålysingen. Da gik dören op med et brag, så han troede at huset måtte styrte ned, og ind trådte en ung, vakker jente. Hun havde nok haft gode ti mile at gå, for skoene hendes var udslidte, så tæerne stod udenpå. Sveden dryppede fra

panden, men hurtig som en vind greb hun brændevinsglasset, tömte det i et drag og, — væk var hun. Nu havde Anders fået at se, hvem der skulde blive hans kone, men hvorfra var hun?

Af hendes klædedragt kunde han se, at det var en Valders jente, og såsnart det led ud på våren, strøg han over dal og fjæld til Vang i Valders. Først mødte han frem ved St. Thomaskirken på Filefjæld. Han fik høre, at dær var messe. Han overså alle jenterne i kirken, men den, han søgte, var der ikke. Nu mødte han op ved alle sammenkomster, hvor jenter kunde træffes, alt forgæves, og han begyndte allerede at tænke på hjemrejsen. Men så kom han i tanker om, at han dog måtte se selve Vangsbygden og præsten, han havde hørt deroppe på fjældet, han hed Vang og var dansk af fødsel. Han gik ind på flere gårde, jenter var der nok af, men ikke den, han søgte. Omsider kom han en lördag kvæld til Stejle, bankede på hos præsten, der tog venlig imod ham og på sit københavner dansk spurgte, hvorfra han var og hvor han agtede sig hen.

»Eg trurr atte præsten err gal, elderr såo err han en Tyrkerr, eg forstorr ikkje ka de sei«, sagde Anders. Så lo både præsten og han, han fik nattekvartér og kom tilsengs i en fart.

Om morgenen kom en rødkindet jente ind i kammeret og vilde traktere Anders med kaffe af den store sølvkande, hun havde på et bræt. Lækkerier af forskellig slags var der mer end nok af på den sølvopsats, som stod ved siden af kanden, og en ligeså mægtig sukkerkop. Slig stads havde han forhen aldrig sét. Men det forunderligste var, at han netop da fik se og tale med den pige, han havde fastet på, og som han havde søgt efter på så mange steder. Det var nok hun, Margrethe Vangensten, — hendes fader var flyttet op til Norge og bleven sognepræst i Vang 1654, — som stod lyslevende for ham.

Frieren gæstede en tid på Stejle, så bar han op malet

og sagde, hvad ærinde han havde. De blev enige om, at ældste broder hendes Margrethe, juristen Böye Vangensten, skulde blive med til Lærdal, overse gården og herligheden, hun skulde få, hvis hun tog imod giftermålet.

Så skete det, som skæbnen havde bestemt, Anders Vold holdt bryllup med Margrethe Vangensten på Stejle. Hun gik ind til overflod, thi Vold var den sprækeste gård i Lærdal, og, skønt præstedatter, blev hun en duelig bondekone, der passede sit stel så godt, at hun blev mønster for mange. Endnu den dag i dag lever hendes ætlinge og bærer navnet Vangensten.

Dette gik jo lykkeligt og godt, ellers er det jævnlig tilfældet, at slige kunster har ulykke med sig i følge. Hvem det er, der kommer, er ikke let at sige, sommetider synes det at være personen selv, sommetider hans fylgje, men jævnlig kommer skikkelser, der manes med bulder og brag, så huset ryster. Den, som »sidder«, må ej se dag, skal være fastende, hyllet i lagen. Stuen må ligge afsides, må hverken have rummet lig eller præst. Undertiden må glasset, der hensættes, ej røres med blotte hænder. Ofte følger en besværgelse i djævelens navn med. Den siddende kan få allehånde syner at se. Møder den tilkommende mage i ligklæder, vil hun dø för bryllup; kommer hun grædende med sort törklæde om hoved, må den siddende dø för bryllup; har hun hvidt slör om hoved, dör hun kort efter sit giftermål, men bukker hun og går, lever de længe sammen. Man kan også få en benrad eller ligkiste at se. Skulde den siddende dø ved selvmord eller henrettelse, slyngedes der knive i væggen over ham, så huset rystede. En fredelig død havde intet varsel.

Fra Skåne fortælles, at en ung karl sammen med to kammerater havde siddet og fastet hele juleaften i en mørk kælder med et glas vand, et glas øl og et glas brændevin på bordet. Ved midnatstid kom en kvinde til hver af dem. Den ene rørte ved brændevinsglasset, og den

karl, hun kom til, blev gift med en fyldebøtte. Den anden rørte ved ølglasset, det par blev velstående. Den tredie, som blev karlens hustru, rørte ved vandglasset: varslet slog til, de kom til at trækkes med armod hele deres liv. I senere dage spurgte husmanden sin kone, om hun vidste af alt dette. Hun svarede nej, men huskede, at en pige, hun tjente sammen med, den juleaften havde sagt til hende, da de gik i seng: »det er rettest, du pynter dig, Else, du kan komme ud inat!« Fra Södra Lappland omtales, at pigen skal feje tre gange mod sol i et ubeboet rum; inden hun er bleven færdig med den tredie omgang, ser hun kærestens fylgje (»vålnad«), der kommer og drikker af et af glassene på bordet.

I Danmark stilles også glas på bordet, sædvanlig vel tre, vand, øl og brændevin eller vin, dertil tre lys, et ved hvert glas, på gulvet tre stole i rad, på hvilke pigen, efterat have fremsagt en besværgelse, lægger sig juleaften, For det meste skal hun sidde, en enkelt gang siges, at hun skal være nøgen, med et spejl foran sig og må hverken le eller tale. Oraklet søges ikke blot juleaften men Lucie-, nyårs- og Agatheaften. Undertiden lægger skikkelsen et mærke, en smed en hammer, en snedker en hövl.

En gammel degn, der hed Bregnholm, havde en datter, som en höjtidsaften vilde se, hvilken ægtefælle hun skulde have, hun satte sig i et ensomt kammer ved midnatstid med et spejl foran sig og tre glas, et med vand, et andet med øl og et tredie med brændevin. Så kom der også én, da hun havde ventet i to timer, og tog vandglasset. Hun kunde nok se ham, men måtte på ingen måde se sig tilbage, og derfor kunde hun ikke få at vide, hvordan han kom ind eller ud. Noget efter traf hun pa et marked en person, som hun tykte at kende, men kendte alligevel ikke, og han tykte ligesa. De blev kærester og siden gifte. Men det kom også til at passe med vandglasset, for de havde det fattigt alle tider.

Skal dette orakel søges kongeaften, sætter pigen et bord foran sin seng, breder en dug over det og stiller derpå de tre glas, men anbringer et spejl således, at hun kan ligge i sengen og se ind i det; endelig tænder hun tre lys, som stilles foran spejlet, og beder dernæst følgende bön:

»Jeg beder Eder Hellige Konger tre,
I mig i nat ville lade se,
hvis dug jeg skal brede,
hvis seng jeg skal rede,
hvis navn jeg skal bære,
hvis brud jeg med ære
skal være.«

Vælges Lucienat ($^{11}/_{12}$), lyder rimet:

»Lucie den blide
skal fly mig at vide,
hvis dug jeg skal brede,
hvis seng jeg skal rede,
hvis kærest jeg skal være,
hvis barn jeg skal bære,
hvis arm jeg skal sove i.«

Agathenat ($^{5}/_{2}$) anvendes det samme med Agathes navn istedet for Lucie.

Ved midnatstid kommer så, vel tiest i drömme, den tilkommende ægtefælles skikkelse. Om en kone, som prøvede dette, fortælles, at hun fik alle sine tre mænd at se, den ene efter den anden, sidst den, hun endnu lever med. En pige lå længe og stirrede i spejlet uden at se noget; tilsidst blev hun va'r, at nogle mænd bar en sort ligkiste ind ad dören. Hun døde inden året var omme. En anden så en blodig og styg skikkelse og blev af rædsel vanvittig.

Efter en enkelt optegnelse er det Nissen, der kommer og drikker af et af glassene og derved giver varsel. Istedet for spejl kunde pigen nyårsaften tage en ballie med vand, sætte den i loen. Når midnatstimen kom, kunde hun dær

se billedet af sin kommende mage. Eller hun rystede kongeaften borddugen, når man havde spist, over brønden, hvor hun da så spejlbilledet af den, hun skulde giftes med. I Norge stirrede pigen i en våge, mens julegrød spistes.

Tilsvarende orakler både foran spejl og med lys og glas på bordet kendes i Tyskland, og der omtales, at skikkelsen, der viser sig, er den fraværendes sjæl, der færdes, mens legemet ligger sovende; også kan man se spejlbilledet i en skål vand, i brønd eller kilde.

I nær forbindelse hermed står et par andre hjemlige orakler, som jeg kun kender fra Norge og Sverige. Pigen skal feje julemorgen gården eller stuegulvet, fastende og nøgen tre gange rundt mod solen. I stuen skal hun stille sig med ryggen mod höjsædet derinde; böjer hun sig så ned og ser mellem sine ben, får hun sin tilkommende mage at se siddende i höjsædet (Namdal). En anden »sprile« var meget almindelig i Voss. Den gut eller jente, som vilde vide, om de i årets løb blev gifte og da med hvem, skulde, når de juleaften havde tvættet sig, gå ud i forstuedören og råbe efter et håndklæde. Den, man skulde have, kom så springende med det. En gut, som tjente hos en enke, prøvede dette. Han stod i ildhuset og vaskede sig. Da han var færdig, sprang han hen i dören, drivende af væde og råbte: »håndklæde hær!« I samme öjeblik kom enken forbi med et törrestykke i hånden, som hun rakte ham. Gutten slog op en latter og mente, at det intet betød, men det betød dog såmeget, at han var gift med hende næste jul. I Sverige kan en pige nå det samme, om hun juleaften silde i mørke går til en brønd og to'r sig; hendes kæreste kommer da og række hende et håndklæde.

Fra Danmark kender jeg intet tilsvarende, i Tyskland derimod har man brugt begge orakler. Nögne unge piger har jule- eller nyårsaften fejet stuen med ny kost mod solen ved skin af et lys, støbt af jomfruvoks, og derpa

sét skygge af kommende mage eller fået hjælp af ham. De samme helligaftener har den unge karl raget sig, pigen toet sig og råbt på sæbe, der bringes af kæresten. Eller pigen har stillet en skål vand med håndklæde og sæbe på bordet og lagt ved siden et æble. Hun siger da: »æble, sig mig, hvem bliver engang min ægtefælle?« Han kommer, to'r sig og går.

VARSLER UNDER OMGANG

Det er nu ikke muligt bestemt at sætte skel mellem oraklerne; vedtægterne, som knytter sig til de enkelte, skifter uafladelig: man søger at nå det samme ad forskellige veje. En stor gruppe af disse forsøg bruger omgang inden döre, eller uden döre om hus og kirke for derved at fremtvinge kærestevarsler eller andre syner, som da mest peger på død.

Juleaften eller en anden helligaften tillaver man i Toten (Norge) to stykker mad: lefse, smör, ludfisk, som man spiser; et tredie stykke lægges under dugen tæt ved ens tallerken. Derpå går man tavs og alene mod sol tre gange rundt om huset, man vil da tredie gang møde ved dören sin tilkommende mage.

To piger forsøgte dette en juleaften, var nöjeregnende med alt. Foruden det nævnte havde de »tvoren« med sig, hvormed der var rørt i julegrøden, det er også af de ting, som jævnlig kræves med den forklaring, at når kæresten tilsidst viser sig, vil han slikke af tvoren. Da den ene af pigerne tredie gang var kommen rundt om huset, så hun virkelig skikkelsen af hendes kæreste, som var tilsøs, og hun blev så forfærdet, at hun tabte tvoren. Den anden mødte en hund, hvad der dær i egnen tydes således, at en indgået forbindelse afbrydes. Alt gik i opfyldelse. Sømanden kom hjem og giftede sig 1869, den anden piges forlovelse gik overstyr, og hun forblev ugift.

Samler vi de enkelte træk, der i Norge hører med til dette orakels ritus, må følgende mærkes:

Karlen skal gå, når han rejser sig fra julebadet, hænge sine klæder ved badekarret, gå dernæst tre gange rundt om karret og se efter kæresten. Det gjorde en gut, som hed Bård, på gården Opdal, men istedet for pigen så han dødsvarsel: greb og spade. Sædvanlig går den spörgende tre gange mod sol, ofte baglængs, rundt om hus eller kirke. En enkelt gang siges, at det skal være rundt om et hus med tre döre, der alle åbner sig udad, eller at det skal göres i djævelens navn, idet man i den ene hånd har et fladbrød, i den anden en ølskål.

Fra Sogn omtales et ejendommeligt orakel, »leida blindevedren«. Gutten, som vil spörge om sin fremtids mage, tager en sort væder, binder en sort silkeklud for dens öjne og fører den juleaften tre gange rundt om huset, ved den tredie omgang står hans kæreste for ham.

En ganske almindelig bestemmelse er det, at man skal have tvoren, hvormed der er rørt i gryden, uaftørret med sig, eller dog noget af maden. Det samme siges også, som ved de andre orakler, at den, hvis fylgje således manes frem, lider, og at et ægteskab, der på den måde indvarsles, bliver ulykkeligt.

Fra Sverige kender jeg kun en enkelt optegnelse om et orakel som dette. Dersom en pige jule- eller midsommernat kl. tolv går rundt om alle huse får hun utvivlsomt sin tilkommende ægtefælle at se.

I Danmark er omgangen udført Kongenat og sat i forbindelse med bönnen til de Hellige tre Konger. Når klokken var tolv, slukkede pigerne deres lys, tre af dem gik ned gennem gården hen i porten, hvor de satte sig på en vognstjært og bar sig ad, som når börn hører hverandre i deres lektie. De gentog Hellig-tre-Kongers verset, til de kunde det, og så begyndte »Hellig-tre-Kongers rejsen«, som bestod i, at de tre gange gik rundt uden om gården og bestandig gentog verset: »I Hellige Konger tre« osv.

Når vandringen var tilende, lagde de sig til ro, idet hver af dem tog et spejl under sin hovedpude, for at synerne bedre kunde komme.

Kun i Tyrol har jeg truffet et lignende orakel, jule-, nyårs- eller kongenat at gå rundt om hus for at få sin ægtefælle eller et dødsvarsel at se. Kongeaften bagte bondekonen på en gård æbleskiver. Den første gav hun pigen og sagde til hende, at hun skulde gå tre gange rundt om huset, og så give æbleskiven til den, hun mødte. Tredie gang, pigen gik rundt, mødte hun gårdmanden, hvem hun gav æbleskiven. Da hun kom ind, spurgte bondekonen hende, hvem der fik den, og da pigen sagde dette, klagede konen: »ak, nu må jeg pakke samme, iår dør jeg, og du bliver kone her på gården«. Det skete altsammen. Det skal være indenfor tagdryppet, at omgangen finder sted, og pigen skal ellers være nøgen.

DRØMMEVARSLER

Alt flere gange er forestillingen om, at drömme bringer bud fra den ukendte fremtid, blevet omtalt. Når legemet ligger sanseløst i sövne, drager sjælen på rejsefærd, mødes med andre, også vel med de døde og dem, som kender, hvad der skal ske. Det gælder blot for den, som søger drömmevarslet, at træffe de rette, der kan og vil svare. Norge har atter, hvad der synes de ældste og klareste, meddelelser at bringe.

Den, som i Norge altså søger dette varsel, skal første eller andendags jule- eller nyårsdag faste, ikke mæle et ord dagen igennem. Han vælger derfor at gå tilsøs fra den tidlige morgen. Når den første stjærne viser sig på himlen, lister han sig stille ind i et rum, hvor aldrig nogen tidligere har sovet. Dær lægger han sig til sengs, vasker hænder og ansigt og binder et stykke töj om sit hoved. Mærkede folk, at en foretog sig sligt, lod de ham

i fred, de forstod, at han søgte drömmevarslet om sin kæreste.

I Vang, Valders, er det helgomesaften, pigen vælger. Hun skulde ga med et ostestykke (ostemole) hele dagen i lommen uden at smage det. Ved sengetid blev ostestykket stukket ind i venstre tröjeærme og tröjen lagt under hovedpuden; men inden hun gik i seng, skulde hun lukke mund og öjne og gå baglængs ind i det hus, hvor hun vilde sove om natten, et rum, hvor intet levende væsen havde sovet. Først skulde hun sove en stund, så måtte hun vågne og tage en lille bid af ostestykket og derpå atter sove. De, som bar sig således ad, drömte ganske sikkert om den gutten, de skulde blive gift med.

I Skåne tog pigen nyårsaften blommen ud af et hårdkogt æg, fyldte hulingen med salt og spiste stiltiende ægget lige för hun gik iseng. Hun kunde også spise en hel sild med ben og indmad uden at drikke en dråbe dertil og så sætte de tre glas på bordet med vin, øl og vand, så vilde hun i drömme få sin ventede ægtefælle at se tage et af glassene.

Den danske pige, der ønskede at se sin tilkommende ægtefælle, måtte den aften, hun første gang så nyårsny, fremsige følgende vers:

»I aften skuer jeg nyårsny,
den skinner for mig så klar;
er nogen født i land eller by,
som Gud mig beskikket har,
så lad mig drömme om ham i nat,
og intet mig deri forhindre!«

Derpå gik hun stiltiende og baglængs i seng og drömte om sin skat.

I Tyskland hedder det først i almindelighed, at det er med drömme i juletylvten som med julemærkerne, dag gælder for måned og nyårstiden for det kommende år. Men der er atter særlige dage, som får betydning for var-

selet om ægtefællen fremfor andre; slige er nætterne foran Andreasdagen ($^{30}/_{11}$), Thomasdag, jule- og nyårsdag eller Mathias ($^{24}/_{2}$). Man vælger da et nyt sted, en fremmed seng og går baglængs i den, klæder sig nøgen af, lægger hoved ved benende, spiser salt mad, strør hørfrø over hoved eller korsvis i seng, lægger julemad i törklæde under hovedpude, eller et æble, eller en viet genstand, kort man bruger hele det kendte ritual ved slige lejligheder, fremsiger en bön eller besværgelse, så kommer drömmenes luftige skikkelser, styrker håbet eller øger frygten.

ORAKLER AF ÆGGEHVIDE OG STØBNING

Som hjælp til at udforske stand og stilling af den tilkommende ægtefælle, er der endelig oraklerne af æggehvide i vand og af smæltet bly, ligeledes hældt i vand, begge er vistnok udbredte over hele Europa og måske endda et stykke udenfor. Tiden er den sædvanlige.

I Norge sættes juleaften æggehvide i ølglas, figurerne udtydes julemorgen. I Skåne hælder ugifte piger nyårsaften i dybeste tavshed æggehvide i et glas vand og lader det stå til næste morgen. Der kunde dannes mangeslags figurer, et kors betød, at hun skulde giftes med en præst, mange större eller mindre spir henviste til en sømand, mange små prikker var penge, små eller slet ingen spir varslede en fattig stilling. I Øster Götland gik man omstændigere til værks: den, som gjorde spörgsmålet, måtte tilhylle sit hoved, så hun intet kunde se; imens holder en eller to andre kvinder et glas, fyldt med vand, på hendes hoved og däri hælder de æggehvide. Pigen gik så i seng og ser først næste morgen på glasset, hvori der da viser sig mangeslags skikkelser, der varsler om det ægteskab, der falder i hendes lod.

Danske piger har nyårsaften slået æggehvide i et glas vand, som deres svenske og norske søstre. I Helsingør har man valgt et spidst glas, af og til har ægget skullet

være nygjort, og man lagde en skilling i vandet. Danner hviden næste morgen en gård, bliver pigen gårdkone, et hus husmandskone; stod den op i midten som en top, betød det, at hun skulde komme ud at sejle eller vel få en sømand. Sank den tilbunds, var det dødsvarsel. Gik man sig en morgentur tidlig nyårsdag, kunde man i forrige århundredes begyndelse rundt i vinduerne både hos höje og lave se lignende glas henstillede.

Støbning af tin eller bly i vand, eller i mangel deraf voks, tælle, hvad man havde, tjente det samme mål. En udførlig beskrivelse fra Svensk Lappmark siger, at der blev nyårsaften kl. 6 båret et kar vand ind og sat ved arnen. Husbonden fremtog derpå et stykke tin, eller om han ikke havde det, et stykke bly, som blev hugget i passelige stykker, kastet i en lille jærnpande til smæltning. En af sönnerne stod for arbejdet hermed. Såsnart metallet flød, greb han panden, nævnede husbondens navn og slog hastig blyet i vandspanden. Derefter optog han med stor varsomhed det størknede metal, lagde det på en stol eller et bord, hvorpå de fremkomne figurer på det nöjeste studeredes; mørke pletter var sorger, blanke steder glæde o. s. fr. Man fortsatte støbningen for husets øvrige medlemmer på samme måde. I Danmark synes dette magiske middel at have været mere brugt som hjælp mod trolddom under sygdomstilfælde end egentlig som kærestevarsel. Ellers er det vel kendt over hele Europa. I Tyskland skulde der bruges rindende vand, det smæltede metal måtte hældes af en arveske gennem en arvenögle i en arveskål for at oraklet kunde blive pålideligt og stærkt.

ÅRSGANG

Så er der endnu den såkaldte »årsgang«, der som en gammel hedensk rest rager op af svundne tiders tåger

helt ind i det 19. århundrede, ligesom det islandske og færøiske sæde på korsvejen blandt Alfer og dødninger.

Den ældste bevarede meddelelse herom stammer fra slutningen af det 16de århundrede og lyder:

Fem nætter om aret bruges, især Thomasmessenat, julenat, Steffensmessenat, nyårsnat og trettende dags nat. Den, som vil gå årsgang, må faste om dagen, især efter middag, ikke åbenbare sit forsæt for noget menneske, ej meddele nogen, at han går ud; han må ej se ild i forvejen, men skulde det være skét, at han havde sét ild, er der det råd at dæmpe den séte ild ved at slå ild udenfor med sten og stål. Han må ikke hilse nogen som han møder, og bliver han tiltalt, ikke svare. Kun to må være i følge, de skal gå tavse ud af huset og må ikke se sig tilbage. Le må de ikke, om synerne bliver aldrig så löjerlige, heller ikke må de lade sig kyse, men gå alvorligt, stille og tavse.

Først går de til kirkegården, om de kan nå frem og tilbage samme nat. Dær får de forunderlige ting at se, især om mange skal dø i årets løb. Hele natten opkastes da grave af mange mennesker, dær er samlede. Bliver det et godt år, ser de på markerne mange småfolk, der bærer store neg, segle og leer høres klingre mod stenene, og det er for deres öjne, som små mus trak store kornlæs, og der kørtes med store øltønder. Kommer de til en gård og banker sagte på væggen og spörger: »er der nogen herinde, som skal dø?« så svarer den, som skal dø, ja, og dør ingen af dem, som inde er, svares nej, og dette svar kommer hastigt, hvad enten vedkommende sover eller våger. Bliver der krig, hugges der vældig i skoven, som om der tømredes stormstiger, gjordes faskiner og andet krigsredskab; man ser soldater færdes frem og tilbage på vejene, og hører lyd af piber og trommer. Kommer der i årets løb misvækst, ser man folket binde små neg, og mænd og kvinder sidder sukkende og grædende på stendyngerne i agerskellene. Ild og vandflod ses over

de gårde, det skal træffe, alle trolde og genfærd er ude, forunderlige syner bliver man va'r, der er for vidtløftige til at omtale. Da nu i disse nætter æventyrlige og löjerlige ting siges at ske, er det strengeligt forbudt dem, der går årsgang, at le derad, thi der fortælles, at hvis de vrider på munden til et smil eller kommer til at le hørligt, bliver munden skæv alle dage derefter.

Når de har gået således i syv år, og de har holdt sig uden anstød, får de sidste dag i det syvende år at se en mand tilhest, ilden står ud af hans hals, og han har en runekævle i mund. Det gælder da for den, som går årsgang, at være hurtig og dristig og gribe kævlen. Lykkes det ham, og han bærer den hos sig, bliver han så klog, at han besvarer alle spörgsmål, og man siger, at han skal kunne se ni alen ned i jorden.

Fortsætter man sin gang endnu to år, så man ialt har gået ni år, og kommer en aften silde til kirkegården, viser dær sig mange små drenge, der kaldes Dværge, de har hatte på hovedet, leger og driver alslags underligt abespil, altsammen for at få den, som går, til at le. Lykkes det dem, er hele gangen forgæves, og man må begynde forfra og igen gå ni år, for at få en hat. Udretter de ikke noget med alle deres löjer og krumspring, prøver de på at kyse ham med ræddelige syner. Slår det også fejl for dem, må en af dem slippe sin hat, selv om de prøver at brydes med ham og sige: »du får den ikke, med mindre du kan tage den med magt eller hurtighed.« Når morgenstunden kommer, slipper dog en af dem godvillig sin hat.

Den, som altså har kævlen og dværgehatten, behøver aldrig mere at gå årsgang. Han anses for en stor profet, kender alle skjulte ting og spådomme.

Når han vil spå, sætter han hatten på hovedet og tager runekævlen i hånden.

I en langt nyere optegnelse, også fra Småland, skal den, som går, inden kl. 12 julenat nå tre korsveje, men

han må ikke forlade sit hjem för kl. 10 aften. Han må bære stål på sig og i hånden have en egekæp at værge sig med mod trolde og spøgelser. Især må han frygte »Glosoen« og den syvhovede-kælling (»Sjuhudakäringen«). Forsömmer han noget resikerer han, at »Glosoen« farer mellem benene på ham og flække ham i to stykker, og »kællingen« gör ham vidløs. Så kommer alle synerne. Går hans vej forbi en sø, hører han nødråb derude fra, om nogen skal drukne i året; fra luften hører han »hungerkværnens« rumlende lyd, som fjærn torden. Han må til kirken, hvor »Kirkegrimen« prædiker for de døde, det skal han høre. Fra kirkens vinduer skinner et gulligt mat lys. Ind må han ikke gå, men han skal først se gennem nöglehullet, derpå spytte i det og så gå tre gange baglængs til alle dörene, idet han stadig lytter til Kirkegrimens ord. Derimod tör han ikke gå ind i kirken, thi da bliver han revet istykker, med mindre han straks springer ud og lader de døde få et klædningsstykke. De levende, som kommer til fromesse juledagen, ser det ligge sønderrevet på kirkestien. Når den, der går arsgang, da har vandret tre gange baglængs om sin egen sognekirke, gar han tre gange ret om og møder så alle, der skal dø i året, han kender folkene, og er han selv blandt dem, der skal dø, møder han sin egen skygge. De salige er hvidklædte og har en glorie om hovedet, de andre ser forfærdelig ud. Ser han sig om på hjemvejen, glemmer han alt hvad han så. Der skal både forsigtighed og mod til at gå årsgang.

Der er endnu nogle julevarsler vesten- og nordenfjælds i Norge, til hvilke jeg intet tilsvarende kender herhjemme eller i Sverige. I Søndmøre går fiskeren julenat tilfjælds og spejder efter »fiskeljos«, en velkendt lysning i havfladen, der ligner morild. Hvor det ses, kommer sildestimerne, og hvor det er klarest, de tætteste. På Lofoten

henter man juleaften (nyårsaften, Salten) et velvasket fad med kruset kant, eller, om man har det, et tinfad, som man sætter på bordet eller under bordet eller på en hylde og i så fald nær ved arnen. Det dækkes med et stykke töj eller et fladbrød og står urørt til næste morgen. I Tromsø amt skriver man de afkortede navne på de vigtigste fiskevær, enten rundt om kanten på fadet eller om fladbrødet, eller på bordet rundt om fadet. Dette bliver gjort nogle steder, mens dag rinder af himmel, andre steder, som i N. Hordeland, når alle er i senge, af en enkelt blandt husets folk.

Den første, der næste morgen vågner, skal tavs, uden at have talt med nogen, — har han talt, er varslet usikkert, — undersøge fadet. Der har i nattens løb samlet sig perler eller luftblærer på fadets bund og langs ad siderne på det. Det navn, hvor de er tættest, er det fiskested, hvor den bedste fangst vil göres. I Søndmøre og Nordfjord sættes fadet på arnen, så at vandet fordamper. Hvor resten næste morgen er tykkest af salt, ventes det bedste fiske (Senjen, Salten, Tromsø). I Søndmøre lægger man også tre stene, som betegner tre kendte øer eller landtunger, i fadet og tager luftblærerne som varsel.

I Tyskland bruger man et beslægtet varsel af et vandfyldt fad, lægger mærke til, om vandet stiger eller synker i løbet af julenat eller nyårsnat. Stigningen betyder så, at året vil blive frugtbart, kornpriserne stige eller floden gå over sine bredder, eller årets nedbør vil blive rigelig.

Hermed standser jeg da, ikke fordi oraklernes antal eller former er udtömte, — i Helsingør brugte unge piger i begyndelsen af forrige hundredår at klistre æblekærner nyårsaften på pande, over öjne, bag ører og flere steder i ansigtet, hver af dem bar en skjult tilbeders navn. Den, der blev siddende, når pigen vågnede næste morgen, var naturligvis den rigtige, — men fordi jeg tænker, at hermed er hovedlinierne optrukne.

Menneskets sind sysler tit både i håb og frygt med fremtiden, og folketroen har ment at kunne skaffe svar på de spörgsmål, der göres i den hemmelighedsfulde midnatstime, der sætter skel imellem to år. I den stund får varslende skygger liv. Hvad enten frygt eller håb råder, griber sindet efter udveje, danner sig selv, eller søger ad kendte veje, orakler og tager da villigt hvad der bydes, kendt og ukendt, nyt og gammelt, og så vil i århundreders løb det, der er fjærnt både i tid og rum, sammenblandes: græsk-romersk antik overtro, østerlandske motiver, påvirkninger sydfra, hedensk-nordiske forestillinger, kristne rester mødes hær. Dærfor er formerne så mangfoldige og indtrykket så broget.

JULETRÆET

GRENEN FRA LIVETS TRÆ STÅR SKÖNT
MED LYS SOM FUGLE PÅ KVISTE.
INGEMANN

JULETRÆET

Vi har tidligere set, hvorledes både den livløse og den levende natur holder fest, derefter kommer vi til menneskers fest. Jeg har alt omtalt, hvorledes der holdes jul her i Norden, dærnæst hvorledes man i mands minde holdt jul efter de gamle skikke. I alt dette er der sket ændring, de gamle vedtægter glemmes, et nyt motiv er indkommet med juletræet, der noget nær over alt i den protestantiske kristenhed, måske med undtagelse af de reformerte kirkesamfund, er blevet julens symbol. Det kan næsten sige som den gamle romerske general, med en lille ændring: »jeg kom, sås og vandt!« Til byer, herregårde, præstegarde er det vel først kommet og har ladet sig se, men det er vandret ud fra de store huse og blanke sale til de mere og mere sma og fattige hytter. Kan man ikke få andet, så kan altid en lille grön gren pynte juleaften, også den har et julebud at bringe.

Mere end nogen anden kirkelig fest er ganske vist julen her i norden familefesten, der samler så mange som muligt af dem, der er knyttede sammen ved blodets bånd, i hjemmet. Juleaften er der bag de lukkede döre herhjemme lyst og varmt. Udenfor er der sne, kulde, alt levende ligger stivnet i dvale eller sulter, fryser; der er mørkt, når storm og uvejr jager den fygende sne hen over den frosne jord. Udenfor kan den aften nag, fortræd og bekymringer få lov at blive staende og fryse i den kolde blæst, indenfor er der lyse stuer og varme menneskehjærter, lyse og milde tanker mod alle og enhver, mest mod de nærmeste. Og så står skovens grönne træ der,

livsfrisk, mens ellers alt ligger i dvale, en kvist af livstræet i paradis »med lys som fugle på grene«, og smågaver, der bærer bud mellem hjærte og hjærte, som julebuddet, der bringer »solhverv for hjærterne bange«, går fra Gudfaders hjærte til alle de menneskebörn hernede, der sidder i skyggedalen og længes mod lys og fred.

Juletræet taler til mennesker både ved sin skönhed og ved sin symbolik, netop stærkest og mest indtrængende i vinterens kolde, fattige, mørke tid.

Nu synes det os jo hartad umuligt, at man kunde holde jul uden juletræ, det hører sig til som en nødvendighed, og dog er træet en forholdsvis ny gæst iblandt os. Det er indkommet sydfra og vistnok indført ved tyskfødte familier, måske alt 1806—7. Der er som sådanne blevet nævnet Orla Lehmanns familie, Wolfhagens, Mangors i Sælland, Helwegerne i Odense. I begyndelsen af årene 20 skal et juletræ have været tændt hos sognepræsten Kruse i Randers. Præsten C. Brandt ved Vartov har første gang sét et sådant 1823 hos pastor Boesen i Fyn. Dette stemmer med en efterretning i »Avisen« ($^{25}/_{12}$ 94) efter »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn» (19de Årgg. Nr. 6., $^{5}/_{1}$ 1822), hvor det hedder: »de i Tyskland så almindelige juletræer, behængte med alle slags småting, oplyses med lys og er bestemte til at fornöje börn i juletiden, er nu også komne i brug i København; men på fornemme steder mere for voksne end for börn. Sidste jul havde man sådanne træer på adskillige steder. Træet behænges med alle slags fruentimmerstads, som shawler, slør, bijouteri osv., hvilket betegnes med numre og uddeles efter samme blandt damerne i selskabet«. Dr. M. Steenstrups hustru har i årene 30 sét smykkede juletræer i Vendsyssel, selv har jeg første gang sét et sådant 1849 i København. Werlauff bruger i sine Antegn. t. Holbergs Lystspil s. 187 anm. udtrykket: »de nu (1858) så almindelige juletræer«. Smeden her i byen Askov, Peder Schmidt, har meddelt mig, at hans stedfader, en Kurhesser, bragte det til hans

hjem i Bastrup syd for Kolding omtr. 1850. Andre af de gamle her i egnen har først sét det på Höjskolen 1866 eller derefter. Höjskolelærer P. Bjerge så det første gang i en bondegård i Strelluf sogn 1862, hvortil det var kommet fra Hodde præstegård.

Jeg tör vel tro, at endnu midt i forrige århundrede har juletræet, ialtfald i Jylland, været en sjælden gæst på landet, når undtages præste- og herregårde. Man må heller ikke overse, at træerne i de dage var vanskelige at skaffe. Nu er det jo meget anderledes. Hedeselskabets mangfoldige plantninger, den lette transport ad jærnvejene har gjort det muligt nogetnær for alle, der ønsker det, at få træer, og de er vandrede helt ud til Vesterhavet, dær hvor brændingens dybe orgeltoner synger bassen til menneskers julesalmer, når börn og voksne rækker hverandre hænder, og moderen tager sin lille pige på armen, og alle slutter kreds om træet og istemmer den gamle julesalme, der har lydt blandt længst henfarne slægter:

»et barn er født i Bethlehem,
thi glæder sig Jerusalem, Halleluja!«

Juletræet er altså gået sin sejrsgang, det pyntes i kongelige slotte og i fattigmandshuse, og er i den sidste menneskealder efterhånden blevet et symbol, der i juletiden samler mange til höjtiden. Således mødes mangfoldige »Foreninger« om træet og holder fest. Træet rejses i helligdagene i skoler, med læreres og præsters hjælp og glade börn samles og synger julesalmer om barnet i krybben lagt, og kan vel nu og da få et indtryk med sig for livet af kristentroens herlighed. De pyntes i forsamlingshuse, og hvor de har manglet, som i Sønderjylland, i sale, i kroer, med opsyn af politibetjente og gensdarmer (Hejmdal nr. 303 1897), i kaserner for den værnepligtige ungdom. Ligesa i kirker, f. eks. i Kolding, hvor et mægtigt træ med over 600 hvide lys skinnede omkap med 1400 stralende börneöjne (Kold. Av. nr. 303, 1899).

Men træet har ikke blot bud til de glade, sunde, lykkelige, men også til samfundets stedbörn, de lidende og de fattige. Kærlige hænder pynter det årligt på stiftelser, hospitaler, hvor tit hver stue får sit pragtfulde juletræ. Blegdamshospitalet havde 1899 26 træer, Kommunehospitalet havde samme år 12 store, foruden småtræer rundt om i de enkelte stuer. Det samme gælder Ladegården, hvor alle lemmerne fik ekstra forplejning. På »Husvildeafdelingen« var der juletræ for 19 familier med 40 börn. I kirken i Johannesstiftelsen var der plantet tre kæmpetræer foruden små juletræer rundt om i stuer, hvis beboere ikke kunde flyttes. I Vartov bænkedes alle de »raske« om juletræet, men de særlig svage måtte nyde festen i afstand, mens de lå i deres senge, hvorfra de så nogenlunde kunde se det hele og mærke, at det også var jul for dem (1897).

Og alt dette er blot eksempler fra hovedstaden, vi kan gå landet rundt fra by til by og allevegne træffe det samme billede af kærlige mennesker, der mere end nogensinde ellers sér mildt til dem, som lider ilde, arbejder og er besværede.

Men endnu længere ud følger juletræet mennesker, ej blot til sygelejet, men til graven. Jeg har i senere år sét det gentagne gange ved ligfærd af börn og voksne i juletiden, at et juletræ med tændte lys var rejst i kirken ved kistens hovedende. Det skal være almindeligt i sydligere lande, især i Tyskland, at man juleaften planter juletræer på kæres grave. Er vejret stille, anbringes små lys, som tændes, på grenene, og det er et overordentlig smukt og stemningsfuldt syn en stille juleaften med hvid sne at se det ene juletræ ved siden af det andet kaste skæret fra de mange lys udover gravene. Det er jo som en gentagelse af allesjælefestens oplyste kirkegårde.

I København har småfolk optaget skikken, og hvem der juledagsmorgen går ud på en af de store kirkegårdes fattigafdeling, vil dær kunne se barnegrav ved barnegrav,

smykkede med små juletræer, ikke mere end en halv alen höje, andre lidt större, alle pyntede med lidt tarveligt flitterstads, papirsblomster, spraglede hjærter, juletræsglimmer, småflag. Det kan endog hænde, at man kan se et par kulørte kræmmerhuse med nogle pebernødder; lys derimod tændes ikke, hvad der vel også hos os for det meste vilde være ugörligt (Hejmdal nr. 303, 1901). Et par år senere hedder det i en avis, at den nye skik at smykke gravene til julehöjtiden breder sig mere og mere. På Vestre Kirkegård står hele juletræer med mangefarvet pynt, mens Frederiksberg Kirkegård næsten kun er smykket med gran uden anden prydelse (Kold. Av. $^{18}/_{12}$ 03).

Endnu et lille træk af træets nyeste nutidshistorie må finde plads her. Et lille selskab kom til at rejse sammen på jærnvejen fra Korsør til København juleaften. Alle glædede sig til at komme hjem og holde jul, men havde nok ønsket at kunne have rejst om morgenen istedetfor om aftenen. En ung mand, der var tilstede, bad om at få en lille del af kupeen til egen rådighed, hvad der, uden at man forstod hans mening, villig indrømmedes. Han spændte to rejsetæpper tværs over rummet, hentede en stor pakke ned fra rejsenettet og forsvandt så i sin improviserede hytte, hvor han en tid havde meget travlt. På en gang drog han forhænget tilside, da stod der et lille juletræ med lys, glimmer og julegodter og skinnede på en rejsekuffert. Straks var julestemningen oppe blandt den lille tilfældige kreds, der var samlet i den hastig rullende jærnbanevogn. Tiden gik som et öjeblik, og inden man ret vidste af det, lød stoppesignalet i København, og man skiltes med tak til den unge mand, der havde forstået at hjælpe sine medrejsende til at holde jul på jærnvejen (Morsø Folket. nr. 3, 1898). Hermed sammenstiller jeg en anden avisnotits:

Det hedder i Berl. T. nr. 3, 1897: »I jærnbanetoget, der juleaften var på vej mellem Hamborg og Köln havde jærnbanestyrelsen i 2den klasses afdeling ladet pynte og

opstille et juletræ med mange lys. De rejsende kom i en glad stemning ved denne opmærksomhed og istemte julesange.«

Den almindelige brug af grantræer til julen har naturligvis medført et stærkt forbrug. 1898 angives i Berl. T. ($^{22}/_{12}$ 98) at der er ført c. 50 jærnbane-vognladninger træer til Kjøbenhavn, hvoraf mange fra Sverige; 1901 nævnes 114 vognladninger (Kold. Av. nr. 304, 1901; efter Flensb. Avis ($^{21}/_{12}$) i året 1902 ialt 86 vognladninger, tal der sagtens må betragtes som kun omtrentlige.

Hvor en eller anden brugsgenstand får indgang i mange hjem, er det jo rimeligt, at industrien og reklamen mødes om at producere og anbefale. Der er ej blot naturlige, men også »kunstige« juletræer at få tilkøbs herhjemme. I Tyskland falbydes en fod, hvorpå træet kan drejes rundt. Så er der atter de mange ting, hvormed det beskedne, grönne skovtræ, uvant til andet hjem end den stille skov, skal göres præsentabelt på Østergade og andre pæne steder. Jeg har en fortegnelse over juletræspynt fra 1899 liggende for mig: ekstrafine julelys, lysepiber med eller uden dråbeskål, lyseklemmer, balancer, færdige flag, kræmmerhuse, julelamper, dekorerede pyntelys, glimmerkroge. Isboldte, istapper i glas, »meget naturlige«, ny julesne med rim, »aldeles uantændelig og meget naturlig«, uantændeligt vat, diamantstøv, sneengle, snemænd, danserinder, englehår, kimende juleklokker, glimmer, kogler, aladdinsfrugter, brilliante glaskugler, topstjærner, glimrende stjærner, brilliante glastoppe, flyvende engle, sommerfugle med guldstøv, fugle i ring, små kulørte silkefugle, aber på cykle, — og lad mig ikke glemme, at der også udbydes »glimrende isguirlander« og »tykkere isguirlander«, der kan fås i længder på tre alen. Dette kan vel være nok, «glimmer» er her ganske vist overflod af, men om ikke al stadsen, når det kommer til stykket, gör, at det stilfærdige træ bliver borte, er jo et andet spörgsmål.

Hertil er jo forøvrigt ikke stort at sige, noget andet er

det, når træet, der for os Kristne, som vi nu engang er, bliver et religiøst symbol, med noget af kirkens og salmesangens höjhed, ligefrem tages i reklamens tjeneste og skal agere udråber og anprise købmandens varer, så er der noget, der gör en ondt.

»En virkelig fortryllende virkning gör dette års juleillumination hos firmaet . . . Foruden den bekendte buelampebelysning stråler der fra henimod 800 glødelamper . . . et lyshav . . . I den lukkede gård er der opstillet et 8 meter höjt, prægtig pyntet juletræ, der ligeledes stråler i elektrisk lys . . . Det storartede arrangement, der langt overgår almindelige dekorationer, og sætter en i den rette julestemning . . . osv.« (Hejmd. nr. 291, 1899).

Det er blevet mig fortalt, at man i N. Tyskland almindeligt kan træffe hos købmænd, at der i butikken i juletiden er opstillet et à to juletræer på kasser, i hvilke der findes store spilledåser. Når så kunder træder ind, trykker man på en fjer, straks begynder spilledåsen at lire sine melodier af, og imens drejer træet sig rundt og viser sin skönhed fra alle sider.

Selv om sligt ikke skulde være i brug herhjemme, jeg véd det ikke og har ikke sét det, så er der en anden form, som jeg vilde kalde misbrug. En bladnotits anfører: »den gamle, smukke skik med juletræ i juletiden, er i de senere år nær ved at blive en uskik, idet der snart ikke findes en eneste af byens mange foreninger, der ikke arrangerer juletræ for sine medlemmers börn, hvoraf følgen bliver deltagere ved 5—6 juletræsfester med påfølgende bal (Kold. Av. nr. 11, 1899).

Med andre ord, juletræet er ikke længere et symbol, der samler mennesker om julens glædesbud, men en pynt, noget flitterstads, for ved en selskabelig sammenkomst at reklamere og skaffe penge, pynte op.

«Håndværker- og Industriforeningen: Börnebal med juletræ, hvert barn erholder en gevinst. Billetter á 50 øre for voksne, 35 øre for börn.«

»Juletræ med bal for börn, tredie juledag, eftermiddag 3½—8. Derefter bal for Foreningens medlemmer til Kl. 3.«

»Sangforeningen afholder bal nyårsaften fra 9—2; et smukt juletræ foranstaltes samme dags eftermiddag kl. 4 pr. for börn af Foreningens medlemmer.«

»Foreningen afholder börnebal med juletræ 2den juledags aften kl. 7. Efter kl. 11 kan voksne deltage i ballet.«

I de allersidste år har de store kjøbenhavnske Kaféer begyndt at reklamere med juletræet. De pynter deres lokaler med gran, sætter små juletræer på bordene og søger at göre det så hyggeligt som muligt for deres gæster. Gåsesteg og æbleskiver findes naturligvis på spisesedlen, juleøllet skummer i glassene, publikum strömmer til i tætte skarer, thi det er noget nyt, som man ikke för har sét.

Det næste trin bliver så, at en eller anden foretagsom person bruger juletiden og dens stemning til at slå mynt. Her et eksempel:

Også et juletræ. En person havde i lördags i Horsens udsendt nogle små røde sedler med indbydelse til at overvære et juletræ i Arbejderforeningens store sal. Han lovede tale, sang og musik og forevisning af 50 lærerige, geografiske og bibelske lysbilleder med forklarende oplæsning. Han reklamerede med, at en lærer var indbudt til at tale ved træet, og han lovede hvert barn en gave. For at den rette festlige stemning kunde komme frem, var folk anmodet om at tage salmebogen med.

For hele den herlighed skulde et barn betale 15 øre, og voksne kunde fra balkonen få lov til at glæde sig som tilskuere og tilhørere mod at betale 25 øre.

At börnene ikke kunde stå for disse fristende udsigter, siger sig selv. Der var mødt 8 à 900 af dem. Salen var så stuvende fuld, at der ikke var til at trænge sig igennem. Træet stod midt i salen, der var tændt et dusin lys på det, men ellers var der ikke spor på træet. Da gaveuddelingen skulde finde sted, halede manden 2 skæpper æbler frem, deraf fik hvert barn et, saa langt de kunde

forslå. Strække til kunde de naturligvis ikke, så blev der sendt bud til en bager efter 2 øres kager for halvanden krone. Og om dem opstod der et formeligt slagsmål mellem börnene. Det hele endte med babylonisk forvirring og var et ret uheldigt forsøg på at lave forretning af den könne skik at pynte juletræ for börn. Det har politiet også fundet, og derfor har det i dag i politiretten idömt ham en bøde på 50 kr. *(Landbo Dgbl. nr. 7, 1898.)*

Det samme blev vistnok af samme person forsøgt i Kolding et par dage senere og med samme udfald.

Juletræet er altså indkommet fra Tyskland, men er Tyskland så dets hjemstavn? Såvidt som da for tiden sagen kan oplyses, må derpå svares ja, den ældste efterretning, der haves, skriver sig fra Strassborg 1605. En henvisning, der er gjort, jeg tror oprindelig af en tysk forfatter til et fransk digt fra 12.—13. århundrede, synes slet ingen forbindelse at kunne have med religiøs skik, så den og hvad man deraf har troet at kunne slutte, forbigår jeg ganske. Den ældste beretning, man altså har om et juletræ, findes i nogle løse optegnelser af en ubekendt forfatter i Strassborg fra året 1605. Det hedder deri: »i julen opstiller man grantræer her i Strassborg i stuerne og hænger på dem roser, udskårne af mangefarvet papir, æbler, flade kager, flitterguld« osv. Et par ord endnu kan læses, men så er papiret sønderrevet og skriften utydelig. Dertil slutter sig, ligeledes fra Strassborg, en optegnelse omtr. fra 1646 af en dalevende professor og præst J. K. Dannhauer, der slet ikke synes om dette træ. Hans ord lyder: »blandt andre lapperier, hvortil man i julen bruger tiden istedet for at sysle med guds ord, er »juletræet« eller »grantræet«, som man opstiller i hjemmene, behænger det med dukkebörn og sukkergodt, hvorpå man ryster det og plukker blomsterne af det. Hvorfra skikken kommer, véd jeg ikke, det er börneværk, bedre var det, om man henviste börnene til det åndelige cedertræ, Jesus Kristus.«

Ordene om det stakkels træ falder endnu hvassere en 30 år senere 1679 i en bog af en konrektor Grabow i Cölln ved Spreefloden. Han revser tidens slethed, at der endnu klæber så meget papistisk smuds ved folket, anfører derpå Dannhauers ord . . . »det er börneværk« og slutter så: NB, ja, det er afguderi, man plejer at drive med Jesusbarnet; et Satans kapel, man bygger op ad kirken, hvorved man indpoder börnene en sådan opinion, at de frembærer deres inderlige bönner til det formummede og formentlige Kristusbarn, hartad som til en afgud. Man gjorde langt bedre i at henvise dem til det åndelige cedertræ, som er Jesus.«

Til forskel fra disse betragtninger, der alle stammer fra Tysklands vestgrænse, har man i et skrift af en juridisk docent, C. G. Kisslingius, i Wittenberg, et, ganske vist senere, vidnesbyrd fra det tyske sprogs daværende østgrænse. Han siger i en bog 1737:

»Når man overrækker gaverne med en vis höjtidelighed, er den måde mig mest tiltalende, som en gårdkone plejede at bruge. Hun havde levet i et hæderligt samliv med sin ægtefælle, havde ansete sönner og døttre, en talrig familie, og hun delte med rund hånd gaver ud til börn og tjenestefolk. Således bar hun sig ad: juleaften stillede hun et træ op i sin stue for hver person, hun vilde give noget. Af træernes höjde, pynt, rækkefølge i opstillingen kunde enhver straks kende sit træ. Når så gaverne var fordelte og fremlagte under træerne, og lysene på træerne og ved siden af dem var tændte, trådte hendes husfok en for en ind efter den stilling, de havde i huset, så på det hele, hvorpå enhver tog sit træ og gaverne, som var fremlagte derunder. Tilsidst kom karle og piger ind i den bedste orden, fik deres gaver og tog dem med sig . . .

Bedst, mener jeg, handler de husfædre og husmødre, som uddeler gaver, når de gör det til en tid, så ingen skal behøve at forsömme gudstjenesten, og så tilföjer nogle fromme ord, der minder modtagerne om, hvilke velger-

ninger Gud har givet os i rigt mål ved Frelserens fødsel, formaner til fromhed og dyd og lover dem også for fremtiden trofast omsorg, støtte og hjælp, som det sömmer sig en fader eller en moder«.

Endnu tager jeg kun et par enkelte træk med. Jung Stilling (f. 1740) taler i sin »Hjemve-bog« om »livstræet med de mange lys, lammene, Jesusbörnene, dukkerne og skålene med frugt og konfekt«. Stillings samtidige, Goethe, kendte ikke træet fra sit fædrehjem, men har sagtens lært det at kende i Leipzig eller Strassborg. Et minde fra førstnævnte sted om en juleaften er bevaret i en fru Körners erindringer. Hun fortæller: »Goethe og fader drev deres lystighed så vidt, at de pyntede et juletræ til Joli, hunden, som Goethe holdt meget af. De satte det frem, behængt med alle slags søde sager. Hunden iførte de en rød kamisol og ledede ham gående på bagbenene hen til det bord, der var dækket til ham og som var rundelig forsynet, mens vi måtte nöjes med et bundt brune peberkager, som min gudfa'r havde sendt os fra Nürnberg. Joli var sligt uforstandigt, ja ukristeligt kreatur, at han ikke viste den ringeste respekt for den pyntede »krybbe«, der stod under vort træ, men snuste til alt, snappede Jesusbarnet, som var af sukker, ud af krybben, og knaste det mellem tænderne. Hr. Goethe og fader lo af alle kræfter, vi börn derimod græd vore modige tårer. Heldigvis var Jomfru Maria, oksen og æselet af træ, så dem beholdt vi«.

Endelig nævner en baronesse Oberkirch i sine »Memoirer» 1785 fra Strassborg, at man i hvert hus pynter et »grantræ« med lys og sukkergodt og så venter man besøg af Jesusbarnet (»Christkindel«), som skal belönne de små artige börn. Men tillige frygter man »Hans Trapp«, der opsøger og straffer de uartige og slemme.

Dette år fandtes træerne på julemarkedet i Strassborg, »Christkindelmarkt«, men var endnu ukendte på markedet i Leipzig samme år. 1807 solgtes de derimod på jule-

markedet i Dresden, færdig pyntede med flitterguld, broget papir og forgyldte frugter. Men samtidig med at juletræet, omtrent fra år 1800, i Nordtyskland havde fået rod og vækst i hjemmene, synes der at være foregået en vis udvikling i opfattelsen af dets betydning. Goethe kalder det »et pyntet træ« (aufgeputzter Baum, 1774). Schiller »et grönt træ« (ein grüner Baum, 1789), Jung Stilling »livstræet« (Lebensbaum, 1793), og senere blev de almindelige navne »juletræ«, »Kristtræ«, »lystræ« (Weihnachtsbaum, Christbaum, Lichterbaum), og i England «Kristmessetræ« (Christmasstree). Det er fra at være pynt, legetöj, mere trådt i juleevangeliets tjeneste, blevet en gren af livstræet, med julebud til slægten, der sad i skyggedalen.

Der er forskellige steder bevaret nogle billeder af juletræet som illustrationer fra tiden mellem det 18de og 19de århundrede. Træet er snart et løvtræ, der står i en stor potte eller tønde, eller enkelte grönne grene af et løvtræ, stillede i en krukke; snart er det et stående nåletræ med eller uden lys; endelig kan man se det hængende uden lys fra loftet. Et bekendt billede, der ofte er blevet gengivet, er juletræet i Luthers hus. Det kan umulig høre hjemme i virkeligheden, trods det, at der knytter sig den legende til, at Luther, betagen af den stjærneklare nats höjtid, ønskede for sine börn at give et billede af den ved juletræet med de mange lys. Alle de anførte vidnesbyrd taler herimod.

Endelig er der »julepyramiden«, et kunstigt juletræ, dannet af tre små, lige stænger, rejste som en tresidet pyramide, med et lys eller et flag foroven. På et af billederne er pindene, som er afbarkede vidiegrene, stukne ind i et æble, der danner pyramidens spidse og bærer et tændt lys. Midt på dem er ligeledes fastgjort æbler og hele opstillingen er fæstet i tre æbler, hvori er indstukne forgyldte nødder og buxbomgrene. Disse danner pyramidens fod. Det hele synes at stå på et fladt brød, og forneden er der mellem benene opstillet et kagebillede af

den hellige biskop, Nikolaus, efter ham kaldtes pyramiden »Klausenbaum«, opstilledes hans festdag, den 6te December, i Bayern.

Ved juletid bruges visse steder i Tyskland, f. eks. i Sachsen og i Erzbjærgene, ligeledes en pyramide istedet for et træ. Fire lange trælister stilles sammen som en spids, firesidet pyramide. De forbindes med tværstykker for at kunne bevare formen, og ombindes med broget papir. Lys fastgöres ved tværstykkerne. Ofte hænger de med spidsen under loftet. Foroven er en fletning som en krone og undertiden en række engle, der ved lysenes varme bevæger sig i en kreds. Man kan næppe antage, at slige bruges, fordi træer er ikke til at få, da de netop er almindelige i Tysklands skovrigeste egne.

Endelig forekommer der i gamle billeder, på bordet med gaverne, en pyramideformig opstilling af kortere og længere lys.

Følger vi juletræet på dets sejrstog, viser det sig, at det fra 1800 til omtrent 1830 i provinsen Pröjsen, Pommern, Mecklenborg, Holsten var lidet kendt på landet; helt ukendt i Lechrain både hos store og små 1855, ligeså endnu 1879 i Kärnten. Derimod brugtes det alt 1810 i Hanau ved Main, 1813 pyntedes det nyårsdag i Bern, 1815 førtes det af pröjsiske officerer østpå til Danzig, vestpå til Münsterlandet, 1825—30 til Trier og Wesel. 1840 er omtrent i hele Mellem- og Nordtyskland sejren vunden i byerne; thi det begynder i byerne og går derfra ud på landet. 1855—60 er det almindeligt i Mellemtyskland, 1851 bruges det af alle i Elsass. Det føres 1830 af den bayerske dronning til München, er 1870 almindeligt i Würtenberg.

Men det overskrider efterhånden Tysklands grænser. Vi har alt sét, at det i begyndelsen af det 19de århundrede er kommet til Danmark, sagtens omtrent samtidig til Sverige og Norge. På de svenske øer, Dagø og

andre, ved kysten af Rusland, skal det have været i brug i århundredets begyndelse; på hver gren af træet sattes fem smålys. Dær synes det at være gået af brug, men der siges, at det svensktalende folk på fastlandet drog flokkevis ud og søgte sig et enestående træ op; dette tændte de i brand juleaften under almindelig jubel.

Juletræet overskred efterhånden det protestantiske Tysklands grænser. Ved Rhinens mellemste løb kendte man endnu i årene 20 intet til juletræet. I Wesel, i Rhinprovinsen, fejredes Nikolausdagen, og det vakte stor opsigt, da de første juletræer tændtes ved denne fest dær i egnen. Endnu så sent som 1880, da juletræet længst havde fået plads i de mere velhavendes hjem, blev stadig den 6te December holdt hellig af småfolk.

Det kom ved protestantiske familier 1813 til Graz, hvor det 1853 var almindeligt; samme år, 1853, førtes det til Görz ved Adriaterhavet og til Krakau; 1862 til Böhmen, det kaldtes »Tullebaum« i Teplitz; i 1893 brugtes det, om ikke meget almindeligt, i Prag, 1889 var det nået til Vintschgau ved Meran.

Hær og dær blev træet ligefrem taget i kirkens tjeneste. I den pröjsiske provins Sachsen blev kirken ved fromesse, julemorgen, allevegne pyntet med lys, fra loftet hang en stor lysekrone med mange lys ned. Om alteret, der strålede af vokskærters glans, var stillet otte store juletræer, som fra øverst til nederst dannede som et eneste lyshav. I Erzbjærgene nævnes kirker, hvor skikken kræver, at hver besøger medbringer et lys. Foran alteret er opstillet et stort juletræ. Katolske kirker har delvis fulgt skikken, således i Dresden, hvor »krybben«, der er Katolikkernes festmærke, var opstillet ved et alter og omgivet af små grantræer, ganske vist uden lys eller anden pynt.

Om ved året 1840 er juletræet bleven pyntet enkelte steder i Ungarn, og det har også overskredet den kristne

bekendelses skillemærke og skal i Tyskland ganske almindelig bruges blandt jødiske familier.

I året 1830 førtes det af prinsesse Helene af Orleans til Paris, hvor det blev pyntet i Tuilerierne, senere skal kejserinde Eugenie have interesseret sig for det. 1869 fandtes grantræer tilsalgs på torvet i Paris; ved 1890 var der hundreder af udsalgssteder, og der skal være solgt henimod 35,000 træer i de sidste dage för jul. Rimeligvis må en trediedel falde på tyske familiers konto. Særegent er for Frankrig, at træerne ikke kommer fra skovene, men fra gartnernes haver og sælges med klump, så de efter brugen kan plantes ud igen, om man ønsker det. I Franche Comté pynter forældrene i al hemmelighed en gran med lys og bånd i en afsides stue. Pludselig høres så juleaften den fine lyd af en lille klokke. Så véd börnene, at det er »tante Arie«, en slags julevætte, der kommer og bringer gaver, og der bliver lukket op for dem (1899). I Belgien, Paysmessin og på Corsica skal det være ukendt, derimod temmelig almindeligt i Milano. Der omtales 1893, at det i den allersidste tid er indført på Sicilien.

I St. Petersborg og Moskou skal juletræet kun være kendt og brugt i de fornemste familier.

I året 1840 stod dronning Victorias bryllup med prins Albert af Sachsen Coburg, som førte juletræet med sig til St. James. Langsomt trængte det igennem blandt de fornemste familier. Skikken synes, ialtfald oprindelig, noget forskellig fra vor, idet umiddelbart efter måltidet, juleaften, för damerne havde rejst sig fra bordet, et lille grantræ blev bragt ind, ikke större end at det bekvemt kunde holdes i hånden. Til de nærværende gæster var smågaver fæstede til grenene; enhver kunde da tage sin. Senere er juletræerne blevne meget almindelige, ej blot i London, men også i andre byer. I de store stæder i Skotland og Irland skal det kun bruges hos tyske familier, hvor de engelske börn med forundring sér på det, som noget helt

ukendt. Fra en enkelt forretning i London skal i året 1897 være solgt 60,000 træer, og man antager, at der er blevet forhandlet i det hele mellem en halv og en hel million træer.

Som alle andre forhold er storslåede i London, er også juletræerne blevne det. I Crystal Paladset »byggede« man 1878 et 120 fod höjt træ med 1000 grene, der bar gaver til værdi af 3500 pund sterling. I årene 90 opstilledes i Royal Aquarium et 105 fod höjt træ, altså omtrent af Rundetårns störrelse. Istedet for vokslys strålede det af 16,000 elektriske lampers blændende lys, på grenene hang der 25,000 stykker legetöj. Hundrede mænd og kvinder havde i fire dage og nætter haft travlt med at pynte træet til Londons fattige. Endelig fortælles der, at Hertugen af Norfolk for få år siden havde skaffet et virkeligt, ægte grantræ, op imod 70 fod höjt, som han smykkede med lys og gaver til sine undergivne.

Såvidt jeg véd, er juletræet med tilhørende gaver nu almindeligt i England. Ved privat meddelelse har jeg erfaret, at det bruges både i præstegårde og blandt farmere i Yorkshire. I Skotland derimod væsentlig kun blandt aristokratiet og middelklasserne.

Til Nordamerika er juletræet sagtens kommet fra Tyskland, men skal dog i senere år også almindeligt bruges blandt indfødte Amerikanere. Det går da således, at rigdom og stærkt udviklet luksus ej kan nöjes med det fattige skovtræ, men man har bygget kunstige juletræer af hule jærnrør i forbindelse med gasledninger. På grenene er små haner til brænderne. Dette er endnu bleven overgået, hvor der istedet for gas er anvendt elektrisk lys i mange forskelligfarvede glaskugler. Jærntræet drejes rundt ved en optrukken stålfjer, samtidig lyder en spilledåses eller en lirekasses salmetoner eller valsemelodier fra den kasse, hvorpå det omdrejende træ er fæstet, og så har man på én gang strålende lys, glimrende farver og efter ønske dansemelodier eller salmetoner, det eneste vi

gammeldags mennesker synes at der mangler, er det grönne, levende træ fra den hvide skov, som bringer julebud til menneskehjærter, at ikke døden, men livet er det sidste ord.

En af Klondykes millionærer, Mr. James Clements, skal for få år siden have indbudt venner og bekendte i N. York til et juletræ, som han lod pynte efter sin hjemkomst fra guldegnene. Det var smykket med gaver til en værdi af c. 75,000 dollars. På grenene var hist og her anbragt guldklumper, lysene i piber af det pure guld, rundt om stammen forneden var spredt 20 dollars guldstykker. Om en anden matador i samme by fortælles noget lignende, blot nåede værdien kun til c. 60,000 dollars.

Inden vi med juletræet drager ud i verden, var det ikke af vejen at se på, hvad industrien har frembragt for at pynte det.

Når i vore dage et eller andet kommer op, der sætter folks tanker og ønsker i en vis bevægelse, en adspredelse, en brugsgenstand, er den lille industri og reklamen straks rede, den opdager et dybtfølt savn og gör sine tilbud for at afhjælpe det. Således er det gået, for at nævne en enkelt ting, med skovens stilfærdige grantræ og dets pynt. Det havde i begyndelsen kun sin person, sine grönne blade, minderne fra den store, stille skov, en smule frugter og lys. Men nu, i det 20de århundrede, er kravene meget större. Jeg skal give en kort oversigt over hvad en tysk og en nordamerikansk priskurant byder.

Først det tyske, som er os nærmest.

Juletræet skal have en fod at stå på, den kan fås patenteret, men pynteligere og bedre er en klippegrotte, hvorover træet hæver sig; i hulen er Jesusbarnet med Maria og Josef; ved et urværk sættes en lang række hyrder, hyrdinder, börn, hunde, de hellige Tre Konger, drabanter, kameler og deres førere sig i bevægelse. En gang op-

trukket kan værket gå i en fuld time. Det koster nok 55 Rigsmark, men er da også komplet, især om det fås således at træet drejer sig rundt. Man kan også udvælge sig et panorama ved træets fod, f. eks. englenes julebud til hyrderne. Det erholdes i 8 forskellige störrelser med forskellige priser. Hertil hører 16 figurer: 1 engel, 3 hyrder, 3 køer, 4 geder, 4 får, 1 hund og desuden 4 kvægfolde. Foruden dette haves »Herrens fødsel« med 11 figurer, »Vismændene fra Østerland« 10 figurer.

Höjtideligere bliver det, om det pyntede grantræ drejer sig langsomt og festligt rundt til passende musik. Dette opnås, om man vælger Eckardts patenterede juletræsfod med valsemusik, især værket med ombyttelige nodeskiver af stålblik. Ved siden heraf kan man købe en svævende juleengel, som hænger i en lang og stærk gummisnor og som kan »spille«: Stille nat, hellige nat, meget virkningsfuldt«.

På træets spids sætter man en stor pragtfuld stjærne, der drejer sig rundt ved den opstigende, varme luftström; til dens skråtstillede stråler er der fæstet 12 voksengle, der svæver rundt om det lyssmykkede træ og som minder om den »mangfoldige himmelske hærskare, som lovede Gud«. Naturligvis kan man også indrette sig billigere og nöjes med en papirsengel, eller en af guldblik eller nikkel, en sol af guldtråde, en komet med hale, et kors eller en fint dekoreret top af glas.

Pynten på træet er særdeles mangeartet. Der er stjærner af papir, af glasperler, guldtråde; sølvhvide brilliantstjærner af metal; halestjærner af englehår. Fremdeles sølvklokker af glas, der har klang, massive eller kandiserede krystal-istapper eller sådanne, som er fyldte med vand, glaskors i guld og sølv, polerede små tinhulspejle, blikpynt bestående af stjærner, træer osv., men som alt drejer sig ved de varme luftströmninger. Desuden englehår, guldtråde (lametta), der kan fås som sølv-, guld-, kobber-, regnbue-, grönne- og höjrøde metaltråde, enten glatte

eller perleformede eller som lokker. Endvidere isguirlander, lænker med 24 iskugler, brillant- og spiralguirlander og alleslags fantasigenstande. Kors, kranse, sølvaks, snore af glasperler, flitterguld, diamantine, rimfrost, juletræssne som ikke kan brænde m. m. m. må også nævnes.

Hertil kommer mange figurer: engle af de mest forskellige skikkelser med faste eller bevægelige vinger, med malet eller naturligt hår, ganske som køberen ønsker. Fugle: duer, sangfugle, korsnæb, vildænder, kolibrier, svaler og endelig sølvsvaner. Ingen af disse kan bevæge vingerne. Blandt pattedyrene er kun egernet repræsenteret. Der er sorterede, forskelligfarvede glasfisk, sommerfugle og prægtige brogede guldsmede.

Planteriget yder hvide lillier, enkelte, fyldte, af ægte guld- og sølvpapir, roser, asters, narcisser, nelliker, »edelweiss«, kamellier, valmuer, åkander, margueriter. En mængde forskellige skikkelser laves af vat: frugter, paddehatte, menneskeskikkelser: Knecht Ruprecht med et skrigende barn i sine arme, »julemænd», piger med bærekurve på ryggen, juleengel, snemand, clown, elefant, svane, dværg, skorstensfejer, Rødhætte; vibeæg. Så er der endelig skibe, vogne, storke med og uden reder, guldlam og sølvheste og mange, mange andre ting, alt hvad en stakkels faders eller moders hjærte begærer og meget, meget mere.

Endnu nogen tålmod må jeg bede om, vi har Amerika tilbage, d. v. s. Nordamerikas forenede Stater. I Washington Post for 6te December 1903 skrives:

Jul vilde ikke være jul uden et juletræ, ialtfald ikke i et hjem, hvor der var börn. Det kan være fornöjeligt nok at undersøge, hvad der gemmes i de udhængte strömper, men et rigtigt grönt træ er dog bedre, især når det har en hvidskægget, sneplettet Santa Claus i toppen. Alt hvad der kan findes af glimrende og stralende pynt i butikkerne hænges på træet, og det er intet under, når börnene sér det, skinnende af lys, 1ste juledags morgen, om de tror, det er vokset op i Alfernes land.

Der er tusinder af brogede, skinnende kugler, hele mile af blanke tinguirlander, der ligner sne og is i et æventyr. Dertil kommer flokke af nydelige Alfepiger med deres dronning Titania i spidsen, leende englehoveder med smilehuller, lystige Kris-Kringler og en juleengel i toppen. Alt dette er gamle, kendte sager, der aldrig går af mode, men iår bydes der på endnu mere. Det er lykkedes at spinde finere og smukkere glastråde, at give papir dybere og mere strålende farver, så der kan skaffes större skönhed og mere afveksling. Brogede glaskugler, som forvandler træet til en strålende blomst, kan nu fremstilles i de mest strålende farver. Nogle er store og pragtfulde, og gløder som orange, rød og blå ild blandt træets mørke grene og der er hele perlebånd af mindre, lysende og brogede kugler, og der er endnu andre, der ser ud, som om de var dyppede i regnbuens skinnende farver.

Iår er der skaffet större afveksling tilveje blandt træets glaspynt. Nyheder er: fugle, blomster og frugter. Fuglene er mere strålende end paradisfuglen; kanariefuglen, spurven, gåsen og svanen har iført sig en fjerklædning, som Moder Natur næppe vil kendes ved, men sikkert er det, de ser godt ud i træet. Nogle af kanariefuglene er i legemsstörrelse, andre småbitte, somme flagrer med vingerne og er indrettede til at bæres af lange, elastiske gummisnore, så det ser ud, som de gynger op og ned. Lystige småfugle bliver gjorte af lyserøde eller lyseblå silkesnore og får vinger af papir. Fuglekendere vil sagtens have vanskelighed ved at finde deres plads i systemet, men alleslags mærkelige skabninger hører hjemme i Santa Claus' fædreland.

Så er der store pragtfulde flöjels sommerfugle, rede til at sætte sig til hvile på juletræets grene. Eviggrönne træer bærer i regelen ikke pragtfulde blomster, men det har alle de juletræer, der gror i Alfelandet. Prøv engang at se nöje til, når julemorgen kommer, så træffer du nok

alleslags nydelige blomster af sølv- og guldtråd, både roser, tusenfryd og chrysanthemum.

Frugter, der ligner deres slægtninge i gartnernes haver, bliver gjorte af vat, silke, vokspapir med deres naturlige farver; æbler, ferskener, kirsebær, hele klaser af vindruer, så at dukkerne, der bor i nærheden af juletræet, slet ikke behøver at göre indkøb i byen. Desuden er der tommehöje bikuber med bier og rigtige julehorn, der kan give lyd, når man blæser i dem, og som kun koster en femøre.

Hovedsagen, når et juletræ skal pyntes, er at skaffe noget, der rigtig kan skinne. Grenene kan dækkes af kunstig sne, asbest er en nydelig pynt. Små istapper af glas med ringe i, til at hænge ned fra grenspidserne, funkler i gaslyset som diamanter. Sølv- og guldtråde hænger man i guirlander over grenene og spreder dem, fine som spindelvæv, over træet. Små lygter med rødt og grönt glas nævnes også blandt årets nyheder.

Så er der Santa Claus, han hører med til ethvert juletræ i en eller anden skikkelse. Han kan være af papir, vat, gibs, træ, gummi, klæde, silke, uld eller hvadsomhelst andet, men han er let kendelig, for han bærer pels, spids hue, og det hvad enten han er er en lille Kris-Kringle, der kun er 2—3 tommer höj, eller han er en Santa Claus, der bærer et alenhöjt grantræ. Du kan måske få ham at se, når han kører forbi i sin rensdyr-slæde.

Har du lidt talent som landskabsgartner, kan du vise det ved at ordne pladsen under juletræet. Man kan vælge forskellige motiver. Enten kan du lave en grönlandsk egn med lutter is og sne og Eskimodukker i hvide pelse, eller du kan hænge japanske lygter op, sætte små Japanere ind på pladsen og lade dem gå omkring med deres parasoller. Du kan også bygge en jærnvej med et susende tog, der løber rundt; det er der mange drenge, der synes om. Endelig kunde man lave en park med træer, damme, hvori svaner svömmer, dukker spadserer, vogne og biler kører.

Det ser jo nu ud til, såvidt som man tör dömme af det ovenstående, at der på det amerikanske juletræ kun er bleven ganske fattige og små rester tilbage af den oprindelige symbolik, hvorved det trådte i juleevangeliets tjeneste.

Vi skal nu følge juletræet på dets rejse ud i verden. Mennesker har på lange rejser i fjærne lande ikke kunnet eller villet slippe det, det bragte alle hjemmets og barndommens milde minder med sig; kunde man så ikke få det levende træ, man hjalp sig i det fattige hjem, så godt man kunde.

Ude i det store Verdenshav ligger Færøerne, en lille gruppe af mørke, tunge fjældøer. »Havet svøber sin tykke, grå tågekappe om de sorte klipper og kun brændingen lyser hvid i det triste billede.« Folket dær holder også jul.

Til juleaften bages der »flatdryl« (usyret bygbrød) og »flatkökur« (usyret, askebagt fladbrød) samt »goderåd«, tillige bliver der gerne i anledning af julehöjtiden købt et par rugbrød, der næsten aldrig spises til hverdagsbrug af Færingerne og derfor betragtes som delikatesse. Måske blev der endelig også købt en lille julekage. Husfaderen forsynede sig med brændevin, tobak, kridtpiber og kort, og börnene glædede sig til et ekstra traktement, måske også til et nyt klædningsstykke, et par fåreskindssko, »rotuskogvar«, et par nye tøfler eller lignende.

Så kom juledagene. Var vejret godt, legede man ude; var det dårligt, sad man inde og legede »nittur i hendi« eller man »kastaði kongar«, to lege, som nu ikke mere bruges i byerne og muligvis heller ikke mange steder på landet. Havde man ikke noget at lege med, så »bar man upp gátur« eller »segði frá sögum« (fortalte æventyr), og man morede sig som regel uskyldig og godt.

Juledagsaften måtte man i kirke, det var så smukt at se kirken oplyst. Illuminationen var ganske vist tarvelig, stearinlys kendte man dengang ikke. De primitive, hjemme-

lavede tællelys anstrengte sig efter ævne. Klokkeren gik uafbrudt omkring og pudsede dem med sin lysesaks.

Anden juledags aften sendtes indbydelserne ud til juletræ, jeg siger juletræ, men de træer, man pyntede, lignede ikke stort mere et træ end en kagesprőjte en brødbakke. Der blev hængt et antal tøndebånd op under loftet. De var afpassede således, at det hele dannede en kegle, øverst det mindste, nederst det största. De blev pyntede med papirsstrimler, bånd, slőjfer, flag, Nürnbergerbilleder og lys. Det var en stor herlighed, man lod sig nője med lidt, og kendte intet til nutidens luksus.

Omkring »træet« dansede man så i nogle timer, spiste lidt julekage, og kunde man få med sig et par kræmmerhuse med rosiner, nogle pebernødder, et Nürnbergerbillede, så gik man glad og tilfreds hjem, man havde fejret en rig jul.

Endnu længere mod nord ligger Island. I uger főr jul sidder man dær længere oppe end ellers nogen tid i året. På landet, hvor man ingen ure har, retter man sig efter syvstjærnen og går først iseng, når den står i »non« eller «midaften«. Denne uge kaldes sædvanlig »őjneugen« (augnavika) eller »spjælkeugen« (staurvika). Őjneugen kaldes den, fordi »folk våger deres őjne ud af hovedet«, de sidder sålænge oppe, at deres őjne blive trætte og őmme. »Spjælkeugen« kaldes den deraf, at husbonden sætter »vågespjælker« i őjnene på dem af folkene, som begynder at nikke, når det lider ud på natten. Dertil brugte man småpinde, omtrent så lange som svovlstikker, som man lavede af ko- eller galgebenet (baulu- eller gelgjabein) i torskehovedet. Det blev brækket over på midten, så satte man det fast i őjelåget, så at dets grenede ende gik over kors i det, hvorved det blev umuligt, at føre det ned over őjet, og de, som ikke kunde holde sig vågne, måtte så sidde med spjælker i őjnene. Og da bønder på Island godt véd, at alle skal have noget vederlag for deres raskhed, var det skik, at husmoderen gav tjenestefolkene lidt, der var

særlig godt, til bod for svie og smærte, og fordi de var så flittige med nattevågen og arbejde. Slig god mad blev så kaldet »spjælkebidden«.

Juledagene, der er moder til alle andre fester, holdes hellige af alle. Börnene fryder sig over de mange lys både hjemme og i kirkerne. Og det er ikke hos mennesker alene der tændes lys, men også hos Alfer. De pynter ligeledes deres boliger med lys, og glæder sig ved dans og musik. Hvad enten nu mennesker har efterlignet Alferne, når de holder dans i julen eller ikke, såmeget er vist, at julen blandt mennesker er en lysfest. I gamle dage var det skik, at husmoderen fejede rent i hver en krog af sit hus både juleaften og nyårsaften. Dernæst satte hun lys allevegne, så der intetsteds faldt skygge, og modtog dermed gæstfrit de Alfer, som færdedes eller flyttede nyårsnåt. Når huset var fejet og lysene tændt, gik hun ud og gik tre gange, andre siger syv gange, rundt om huset og bød Alferne til gæst, idet hun sagde: »komme I som komme ville, blive I som blive ville, fare I som fare ville, mig og mine uden mén«. Af og til satte husmoderen desuden mad og vin på bordet i stuen til Alferne, og det siger folk, at om morgenen derefter var alt fortæret. Oftere brugte man måske denne skik nyårsaften, men sikkert er det, at der ikke tændtes færre lys juleaften end nyårsaften, og når folk gik tilsengs, var husmoderen nöjeregnende med, at der intet lys sluktes, og såsnart et lys var udbrændt, sattes et andet op istedet, eller om der brugtes lamper, blev der hældt frisk olie på, at lys kunde brænde hele natten, til det blev klar dag. Endnu (1862) er det sommesteder skik, at man i badstuen lader lysene brænde, mens folk sover. Og selv om der ikke længer, som i gamle dage, tændes lys i hver krog, er det dog endnu skik, at hver person i huset får juleaften såvelsom nyårsaften et lys, et jule- og et nyårslys.

Helt uden bekymring kunde folk dog ikke være juleaften, thi Julesvendene var på færde, og desuden Jule-

katten, som dog aldrig voldte dem mén, der havde fået, om aldrig så lille, et stykke nyt töj at tage på juleaften. Hvem der intet fik »gik i Julekatten«, som tog dem eller åd dem, eller i det mindste deres julemad. Således kunde de slippe heldig fra ham. Julemaden (jólarefur) var det brød, kød, madfedt osv., som husmoderen juleaften satte tilside til hver person i huset.

Derfor gjorde alle, både börn og tjenestefolk, sig umage med at få et nyt klædningsstykke af husfaderen, at de ikke skulde gå i den forbistrede julekat eller han skulde fratage dem deres julemad. Men lykkedes det så altsammen, at tyende og börn fik nye klæder, julemad nok og dertil et julelys, så de ikke behøvede at frygte for julekatten, så er det til at forstå at juleglæden var stor.

Således lyder visen:

Når juleaften kommer blid,
giv barnet brød;
og når det rejser sig af seng,
en klædning rød,
dertil fra fjældets fåreflok
det bedste kød;
på færden gamle Gryla led
hun fandt sin død.

Dette er den gamle juleskik, som vistnok i det hele er ændret. Ved handelsstæderne og i byerne bruges nu sagtens temmelig almindelig juletræer, som dampskibene medfører fra Danmark eller Norge. Inde i landet på de ensomme gårde har i senere år juletræet også fundet en plads. Et grantræ kan ikke skaffes. Et stykke, passende til træets stamme, saves ud af et bræt, hövles af, der fæstes udspærrede grene på det, og det hele males grönt. Så bindes der frisk lyng på stamme og grene, og træet er færdigt til at modtage lys og hvad andet, man vil pynte det med.

Hvor Nordboer færdes langt fra hjemmet, følger juletanker og juletræ dem.

Julen 1878 lå det svenske skib Vega, ført af Nordenskiöld, indefrosset på Sibiriens nordkyst, ikke langt fra Beringsstrædet. I fortællingen om rejsen hedder det:

»Juleaften fejredes som sædvanligt her i Norden. Vi havde glemt, som ved ekspeditionen 1872—73, at tage et juletræ med os. Men vi fandt på råd. Dr. Kjellman overtalte vore tjuktiske venner til at hente vidieris med deres hundeslæder fra dalene hinsides bjærgene i syd. Ved hjælp af vidiekvistene blev en nøgen stamme af et stykke drivtømmer omskabt til et frodigt træ med mange grene. Brogede papirsstumper måtte erstatte de grönne blade, og det blev opstillet på mellemdækket, hvor vi havde slöjdrum, mens vi var indefrosne. Der blev fejet og pyntet fint, rigt og smukt smykket med flag. En mængde små vokslys, vi havde med, blev fæstede på »julegranen« og desuden henimod 200 julegaver, som vi för afrejsen hjemmefra dels havde købt, dels fået forærende. Om eftermiddagen kl. 6 samledes officerer og mandskab på mellemdækket. Lodtrækningen begyndte, nu og da afbrudt af en »dundranda polska« omkring det ejendommelige juletræ. Ved aftensmåltidet savnedes hverken juleøl eller skinke. Længere ud på aftenen blev fembåret fem puncheboller, der tömtes under sange og skåltaler for konge og fædreland, for rejsens mål, for officerer og mandskab, for slægt og venner i hjemmet, og sidst for dem, der havde bygget og pyntet juletræet, matroserne Lundgren og Hanson, samt fyrbøderne Ingelsson og Carlström.

Endnu et eksempel eller to, der viser, hvorledes juletræet selv under i höj grad abnorme forhold kræves og fås af nordiske folk.

I foråret 1870, nogen tid förend den store tysk-franske krig begyndte, sendtes to tyske skibe, Germania og Hansa, ud for at søge nordpolen. Som sædvanlig på slige ekspeditioner, nåede man kun lidet det første år, skibene måtte søge vinterkvarter på østkysten af Grönland. De var blevne skilte ad, folkene på det ene skib vidste ikke,

hvor det andet var blevet af. En af officererne på Germania fortæller så:

For mennesker, der i mange, lange og trange måneder har levet blandt isbjærge betyder jul, foruden hvad den ellers bringer med sig, at det halve af den lange nat med dens forfærdelige storme, den tvungne arbejdsstandsning, dens uhygge og dens tynge, nu er forbi, og at solen om ikke lang tid atter ved sit lys vil bringe liv og varme til polaregnene. Såsnart jul er forbi, bliver det barske tusmørke, der lige netop har gjort middagen kendelig, lysere og lysere, indtil endelig det første glimt af den tilbagevendende sol gör alle hjærter glade og påny kalder alle slumrende kræfter tillive. Julen i polaregnene er midnatstiden i den lange nat, og den har sømanden god grund til at fejre som en glædesfest.

I de sidste dage för festen var der almindelig travlhed ombord. Vi havde en svær storm fra den 16.—21. December, og såsnart den var overstået, ordnede vor botaniker, Dr. Pansch, en udflugt til Sabineøen, i hvis nærhed vi lå for anker, og hvor der fandtes i en særlig lun krog rosmarinlyng (andromeda tetragona). Deraf samledes et stort forråd ombord for at blive omlavet til et juletræ. Dr. Pansch stod for anordningen, han fik fat på små stykker træ, som han bandt rosmarinlyngens grönne ranker på, dem fæstede han atter som kviste på en gren og den til en pæl, så at det hele dannede et efter omstændighederne pynteligt grantræ.

Efterat vi juledag havde spist, blev kahytten römmet, og da vi atter kl. 6 indfandt os, så vi, at der var festlig pyntet. Væggene var pyntede med signalflag og ørne; bordet var trukket ud, så der blev plads til 17 personer, og dækket med en nydelig hvid dug, der var gemt til dagen. Midt på bordet stod »grantræet«, strålende af lys og pynt, forgyldte valnødder og andet stads, som alt havde oplevet en jul hjemme i Tyskland. Under træet lå til enhver af os smågaver, som venner og bekendte der-

hjemme for lang tid siden havde lagt hen til os. Til hver af mandskabet var der en pakke, for det meste ledsaget af en spøg fra den lystige Dr. Pansch og desuden en nyttig foræring, ligeså til alle officererne.

Da lysene brændte ned og der gik ild i den harpiksholdige andromeda, blev træet flyttet tilside, og så begyndte festen for alvor, vi drak kostelig siciliansk vin, som en ven havde medgivet os ved vor afrejse fra hjemmet. Stegt sælhundekød var hovedretten, kokken havde bagt kager og stewarten trakterede med det fineste han ejede. For den aftens vedkommende var der intet skel mellem mandskabets lukaf og kahytten agter, mellem matroser og officerer, mangen en skål blev drukket for venner derhjemme og ved midnatstid arrangeredes et polar-bal på isen. Vor bedste spillemand, bådsmanden, tog plads mellem grenene på et par rensdyrhorn, som lå tæt ved skibet, og mændene dansede parvis på isens blanke og glatte gulv.

Således fejredes julen forholdsvis hyggeligt på Germania, men Hansa var bleven knust af isen; dens mandskab havde under tusinde farer måttet søge tilhold på en isflage, hvor de tilbragte to hundrede dage, inden de blev udfriede og kunde vende hjem.

Men også de havde holdt jul på isflagen, der omtumledes af polarhavets storme og strömme. Et forfærdeligt uvejr, der havde raset i mange dage, stilnede af netop til juleaften med et vældigt snefald, der næsten begravede de sorte hytter, som mandskabet havde bygget på den drivende isflage af vragstykkerne fra skibet. Temperaturen steg, og man turde vente en nogenlunde rolig tid.

I Hansas logbog beskrives festen således:

Juletræet blev opstillet om eftermiddagen, mens mandskabet gik ud, og den ensomme hytte skinnede under mørket i sneen med en vidunderlig glans. Det var juleaften på et drivende, grönlandsk isfjæld! Træet var kunstig sat sammen af fyrretræ og marehalm. Dr. Laube havde reddet en stump vokslys til illuminationen. Der

var kranse af broget papir, mandskabet havde lavet en vadsæk og et revolverhylster til kaptajnen. Vi lukkede blykasserne op med gaverne fra prof. Hochstetter og det geologiske selskab og havde stor fornöjelse af indholdet. Hver mand fik først et glas portvin, så tog vi de gamle aviser frem, hvori sagerne var indpakkede, læste dem og trak derpå lod om gaverne, små musikalske instrumenter, flöjter, mundharper o. lign. Derefter spillede vi dam og knækkede nødder. Tilsidst trakteredes med chokolade og peberkager.

»Festen forløb såre stilfærdigt«, bemærker Dr. Laube i sin dagbog. »Bliver denne jul den sidste, vi oplever, så var den jo dog fornöjelig; men frelses vi og får vi lov til at komme hjem, vil sagtens den næste dog blive fornöjeligere. Guds villie ske.«

Ja, således har juletræet i løbet af et slægtled eller to vokset sig ind i menneskers sind, tanker, hjærter blandt nordiske folk, at det kræver sin ret, når julen kommer, og sin plads i fyrsters sale som i fattige hjem, i kirker og skoler; på skibet, der under polarvinterens lange, knugende nat, indefrosset i isen, venter på befrielse; blandt de få skibbrudne mænd, som har frelst et næsten håbløst liv ude på den skøre isflage, og som drives afsted i nattemørket af den hylende storm over mørke og umålte dybder. Allesteder rejses nu juletræet, rigt på bløde barndomsminder om et hjems lykke og fred, om Frelserens fødsel, om julesalmen. Et juletræ skal rejses og lysene på det skal tændes, og kan man ikke få skovens friske træ, så man må nöjes med et stykke driv-ved og en tot marehalm, så er der dog altid, selv under livets barskeste kår, noget der minder om strålende barneöjne og barnelatter.

Et par træk får endnu som en spøg at følge juletræet på vej.

Nogle hjulriddere, der 1898 ved juletid kørte fra Celle i Hannover til Bergen, opdagede undervejs fire håndværks-

svende, der på deres vandring var bleven overraskede af juleaften og fejrede den efter tarvelig lejlighed i en skov. Ikke langt fra landevejen havde de tændt et stort bål ved siden af et grantræ. Lys til træet kunde ikke skaffes, men så hjalp man sig, som man ævnede; på de nederste grene var hængt cigarer, en pakke tobak, et par pølser, en tobakspibe, brød. Et skåret ølglas gik rundt blandt svendene, som drak punch og var i den festligste stemning. Hjulridderne slog sig ned hos dem for en lille stund, og de skiltes med de venligste ønsker.

I Tyrol er der, som bekendt, mange gemser og mange krybskytter, mellem hvem og jagtbetjentene der aldrig sluttes fred. I November og December måned 1902 havde krybskytterne haft særligt held og skudt så mange gemser, at de mente at kunne vise jagtbetjentene en opmærksomhed. Juleaftensdag fandt man på broen ved Dornauburg et stort, smukt juletræ opstillet, pyntet med lys, grenene behængte med gemsehorn. Ved hvert af dem var en seddel med navnet på den jagtbetjent, det var tiltænkt, naturligvis med hilsen og gode ønsker fra krybskytterne. Onde tunger påstår, at betjentene ikke kunde komme nogetsteds længe efter, uden at alle mennesker, som så dem, blev glade.

Og endelig et lille træk endnu. Det var midsommersdag 1902 på Gotland, vejret var afskyeligt koldt, endel infanteriofficerer var samlede, men det var umuligt at foretage sig noget uden döre. Dog, midsommersdagen skulde fejres, og en af de unge mænd foreslog at tage en »julegran« istedet for en majstang. Som sagt så gjort. En statelig gran blev fældet, bragt ind i officersmessen, hvor den pyntedes med flag og lys. For at göre alt endnu mere ægte, blev der i en fart lavet »midsommarklappar«, der under störste munterhed fordeltes blandt de tilstedeværende.

Men hvor er det frø sået, hvoraf juletræet er groet op? Vi må gå tilbage i tiden for at søge, der var jo dog

måske en mulighed for at finde, om ikke frøet selv, dog idetmindste et mærke på stedet, hvor det kan have ligget.

Først må dagen i den romerske kalender nævnes. Juleaftensdag, den 24de December, hedder dær Adams og Evas dag, i vor almanak er kun Adams navn blevet tilbage. Når da Adams navn er knyttet til dagen för Herrens fødselsdag, antydes åbenbart dærved det bånd, som knytter den første Adam til den anden. Ved den første kom synd og sorg og død ind i verden, ved den anden blev synden sonet, så glæde og liv blev slægtens lod. Hvad navnene her taler til os om, levendegöres gennem poesi, og det næste bliver da en af middelalderens mest farverige legender.

FORTÆLLINGEN OM KORSET

Adam og Eva havde i tidernes begyndelse brudt med Gud og måtte forlade det hjem, som folkenes fantasi har smykket med de mest strålende farver. I paradiset leves livet i sin fylde og rigdom; sorg, gråd, død er ukendt, der er ingen alderdom og ingen alderdoms skrøbelighed, hver blomst bærer frugt, og solens lys slukkes aldrig. Så gik de ud dærfra i den store mørke verden, hvor det slidsomme arbejde, smærter, gråd og tilsidst døden ventede. Kun ét håbets lysglimt blev tilbage, at Adam engang kunde vente at få »barmhjærtighedens olie«, det blev ham lovet i det sidste møde med Gud.

De, som havde sét paradishavens rigdom, ræddedes for det land de gik ud i, sten, sand, ørkener så de rundt om og måtte søge tilhold derude i en snæver og mørk hule, og dær gik årene og blev mange, börnene fødtes og sorgerne kom, Abel blev myrdet af sin broder, Eva døde, og da 932 år var henrundne for Adam i Hebrons dal, var han træt af arbejdet blandt torne og tidsler, tynget af sorg og synd, böjet af årenes vægt, så kaldte han på sin fromme og gode sön Set og sagde til ham: »kom, sön,

du skal gå et ærinde for mig til keruben, der vogter livstræet med et flammesværd«. »Jeg er rede, fader,« svarede Set, »sig mig blot besked om vejen og forklar mig, hvad jeg skal sige til ham«. »Du skal sige ham, at din fader er træt af livet, og föje til, at han må give dig til mig den barmhjærtighedens olie, som Gud i afskedsstunden lovede mig, da han udjog mig af paradiset.«

Set fik besked om, at han skulde gå mod øst og der træffe en grön vej, som førte til paradiset. »Du kan ikke tage fejl,« sagde Adam, »du vil se i det frodige græs visne spor, det er din moders og mine fodtrin, thi så stor var vor synd, at hvor vi satte vor fod, kunde græs aldrig mere grönnes.«

Set begav sig så afsted, gennem tornenes og tidslernes øde land, først vejledet af de svedne spor. Efterhånden, som han kom længere mod øst, blev landet frugtbarere, solens lys klarere, indtil han i det fjærne blev paradisets mure va'r gennem soldisen. Jo nærmere han kom, jo rigere og frugtbarere blev naturen, fuglene sang, luften var fyldt af blomsterduft, og glansen derinde fra strålede ham imøde som en luende ild. Men så lagde en tåge sig over egnen, et glimtende, flammende lyn fo'r ned foran ham og standsede ham. Han faldt på sit ansigt i tilbedelse, og hørte kerubens røst, der talede til ham: »jeg kender dit ærinde. Endnu er tilgivelsens stund ikke kommen. Fire tusinde år må hengå, inden den port, der blev lukket ved din faders ulydighed, atter kan åbnes. Som pant på den tilgivelse, der skal blive menneskeslægten til del, skal genløsningens træ gro op af din faders grav. Se, hvad han mistede ved sin overtrædelse.«

Tågen svandt, keruben lukkede den mægtige port, der strålede af luende guld, op, og Set så et vidunderligt syn.

En krystalklar kilde så han, i solstrålerne stod der en sky af sølvstøv om den; den delte sig midt i haven i fire strömme. Over kilden bredte et mægtigt træ sine grene, med en vældig stamme rejste det sig höjt op mod himlen.

Det var for Set, som om han så ind i himmeriges herlighed. Da sank tågen atter ned og drog sit tætte slør for indgangen, mens Set böjede sit hoved i bön.

Atter lød røsten til ham: »se!« — Tågen svandt og lidt efter lidt så han det mægtige træ og kilden med de fire strömme, der rislende ilede ud over alverden. Om træets stamme slyngede sig en stor slange, som havde flået barken af stammen, ædt løvet af grenene forneden, og strakte sig höjere og höjere for at nå de øverste kviste. Under træet var en afgrund, og Set så træets rødder strakte sig ned i dybet mod helvedes luer. Kain greb i rodtrævlerne og prøvede på at svinge sig i vejret for at klatre op i paradis, men alle de tusinde smårødder slyngede sig om ham, som trådene i edderkoppens væv lænkebinder fluen, og trods sine anstrængelser blev han hjælpeløs hængende i rodnettet, uden at kunne komme af stedet. Men idet Set forfærdet stirrede på sin broder, blev alle skikkelserne mere og mere utydelige, og tågen lukkede anden gang for ethvert udsyn.

Endelig lød tredie gang englens røst: »rejs dig, Set, og se!« Tågen svandt, og da han stirrede gennem den åbne portal, så han som første gang kilden, det store, løvrige træ med de tusinde, skyggefulde grene, der nåede lige ind i himmerig, slangen var borte, stammen klædt med bark, og grenene med løv, og da Sets öjne fulgte dem opad, så han dem dækkede med grönne blade, blandt hvilke der fandtes store, dejlige blomster og samtidig modne frugter, men øverst i træets top var der et lille barn, der stralede som solen, og hvilede i skødet på en ung, dejlig kvinde, hvis ansigt lyste som månen. Rundt om hende og barnet kredsede uafladelig syv hvide duer.

For sidste gang sank tågen, og porten blev slået i med et brag, og røsten lød: »gå nu hjem, jeg giver dig tre kærner med til din fader. Når du om tre dage træffer ham, er hans liv udrundet, sig ham så, at du har sét barnet, Guds sön, der soner dine forældres synd. Han

skal bringe barmhjærtighedens olie, når tidens fylde kommer.«

Så drog Set hjem, de visne spor viste ham vej, han bragte sin døende fader englens bud, da smilte Adam første gang efter at han havde forladt paradiset og udbrød: »nu har jeg levet længe nok, tag nu, Herre, min sjæl!« og så lukkede han sine öjne i håb og med fred. Set begrov ham i de skindklæder, han havde båret, på Golgatas höj, og i den dødes mund lagde han de tre kærner, han havde medbragt fra englen. Tre skud groede i tiden frem og nåede hurtig omtrent en alens længde. Den ene plante var en cypres, den anden en ceder, den tredie en pinie. Uden at blive kendelig större stod de således fra Adams tid og til Noa, fra Noa igen til Abraham og fra Abraham og til Moses, aldrig tabte de som andre træer deres blade.

Da Moses under toget fra Ægypten slog lejr, hvor de groede, udbrød han med profetisk ånd: »disse tre kviste er den hellige treenigheds afbillede!« Han trak dem op af jorden, svøbte dem ind i et snehvidt klæde og førte dem med sig og plantede dem ved Tabors bjærg, inden han døde. Ved siden af dem lod han sit sidste hvilested berede. Nu stod de atter i tusinde år, til David blev konge. Guds ånd åbenbarede ham, hvor kvistene, der stammede fra paradiset, fandtes. Dem skulde han tage og føre dem til Jerusalem; ved dem vilde Herren skaffe alle slægter frelse, hos dem skjultes korsets hemmelighed.

David søgte og fandt de små skud, han skar dem af og luften fyldtes med vellugt fra paradiset, så David greb sin harpe, begyndte at spille og danse for Herrens åsyn og priste hans store navn. Om natten lagde han dem i et vandhul, at de ikke skulde visne, og han satte vagt ved stedet. Men da han næste morgen havde udsøgt en plads, hvor han kunde plante dem, havde de skudt rod. Så lod han dem stå, priste atter Guds gerninger, og byggede en mur rundt om dem, at de kunde gro i fred. Nu voksede de sig store, grenene slyngede sig i hverandre, de

tre stammer blev en, hvert år i 30 år lod David lægge en sølvring om træet, som mærke for dets vækst, og omsider blev det et mægtigt træ, under hvis skygge mennesker fandt ly, når middagssolen brændte. Kvistene havde alt grebet ind i slægtens historie. Med en af dem havde Moses slået klippen og vand strömmede ud. Staven, hvormed han gjorde underværker i Ægypten, var skåret af dem, og når i Ørken de slangebidte kyssede dem, blev de helbredede. Da de var voksede sammen til det mægtige træ, var det dærunder at David lå på sit ansigt og råbte af dybsens nød til Gud om tilgivelse for sin store synd.

Så samledes jo også David til sine fædre, og der blev under Salomon tale om at bygge Herren et tempel, og bygmesteren manglede en bjælke, én alen længere end ethvert andet stykke tømmer, der kunde skaffes tilveje. Deres öjne faldt på dette mægtige træ, der var sværere og skönnere end alle andre. Det ragede som en konge op over alle skovens træer. Det blev da fældet og tilhugget som bjælke med nöjagtig mål af vidden, der skulde spændes. Da bjælken med hesvær var bragt på plads, passede den ikke, og hvergang det pany blev forsøgt, var den snart for lang og snart for kort. Tømmermesteren mente så, at den svære bjælke kunde bruges til at bære tagbygningen, rejste den over ende, og lod tagets tømmer hvile på den. Et öjeblik syntes dens plads at være funden, men så rettede bjælken sig og med et brag faldt splintrede tømmerstokke ned om den. Det var, som der boede en personlig villie i bjælken, og at den bestemt nægtede at tjene bygmesterens planer.

Da vrededes Salomon, lod bjælken slæbe ud og lægge som gangbræt over Kedrons bæk, forat den kunde trædes både af gode og onde, af retfærdige og uretfærdige.

Den lå en tid dær og blev glemt, men så kom der en dag fornemme fremmede i besøg fra Arabien, dronning Saba, eller som andre siger, dronning Sybille. Salomon viste hende al sin pragt, og på deres vandringer førte han

hende over Kedron, gik selv rolig over gangbrættet, men dronning Saba, som var fjærnsynet, så tømmerstokken rejst som et kors og verdens Frelser hængende på den. Hun vilde ikke træde på bjælken, men løftede sine klæder og vadede barfodet over. For at hindre den udåd, at Jøderne skulde korsfæste Guds sön, lod Salomon grave et dybt hul, deri blev bjælken henkastet og dækket med jord, at ingen skulde finde den.

Så gik atter årene, de blev til århundreder, krig og ulykker faldt over Jødefolket. Imens arbejdede naturens kræfter, regnskyl og uvejr kom, bjælken førtes med og sank tung af jord tilbunds i Betesda dam, som snart blev et tilflugtsted for værkbrudne og forkomne mennesker. Mange var de, som dær hentede sundhed og liv, når vandene rørtes.

Omsider indtraf den påske, da Herren dömtes til korsets død. Tømreren og hans folk gik ud for at søge en passende bjælke. Da de kom forbi Betesda dammen, fik en af dem öje på et stort stykke tømmer, der flød omkring i vandet. De halede det i land og savede det i stykker og tømrede deraf korset, syv alen höjt og tværstykket tre alen. De førte det til Golgatas höj, korsfæstede derpå verdens Frelser, vor Herre Jesus Kristus, hans er æren og magten og herligheden i al evighed. Amen. Men under det rejste kors var Adams grav, og da Herrens blod randt ned ad træet, dryppede det på et dødningehoved, der lå i jorden under det, og således sonede den anden Adams blod den første Adams synd. På de gamle billeder af korsfæstelsen kan man nu og da træffe et dødningehoved, der ligger ved korsets fod. Det tyder hen til denne fortælling.

Således lyder altså legenden om korset. Den har i den sene middelalder i vide kredse været folkets eje, mange håndskrevne optegnelser findes til den, begivenhederne i den er afbildede i kirkevinduers brogede glas, i mosaikbilleder, de er fremstillede i kirker af berömte

maleres pensler. Det er öjensynligt, at legenden har hørt til de fortællinger, der har grebet menneskers sind stærkt. I denne undersøgelse kommer vi til at fæste öjet særlig på livstræet og korset. Der er i middelalderlige salmer og religiøse digte et udtryk, som atter vender tilbage, at korset på Golgata er et nyt livsens træ, der ej som kundskabstræet bærer frugter til død, men til det evige liv. Men den søde frugt på dette træ er Kristus. I Sibyllinerne kaldes korset et rigtbærende frugttræ. Når korset afbildes af malere eller træskærere, fremstilles det jævnligt som et løvrigt træ med en mægtig stamme, der står på jorden, men hvis top når himlen, og det opfattes som det himmelbårne træ, der er plantet blandt en slægt af syndige mennesker. På stammen, overskygget af grenene, hænger den korsfæstede frelser.

Hertil kan endnu anføres, at i juleskuespil, der fremstillede paradiset og syndefaldet, blev et stort enebærtræ, smykket med brogede bånd og æbler, båret i procession og plantet på den del af skuepladsen, der skulde forestille Edens have.

Når man altså tænker sig, at juletræet ved dets fremkomst skyldes kristelige motiver, kan der henvises til, at træet som symbol, også knyttet til julen, var kendt nok iblandt folket, både fra billeder, fortællinger og skuespil.

Ser vi imidlertid nöjere til, viser det sig, at træet som natursymbol har fundet en plads ved folkefester, hvis ritus mulig går grumme langt tilbage, og her bliver en anden rod, der kan have båret juletræet. Vi tager nogle eksempler, der i hovedsagen gælder forskellige former af »majbøgen«.

I Böhmen smykkedes i foråret et træ med påhængte sølvbælter, guldhuer, perlesnore, kranse, kulørt papir, æggeskaller. Det blev båret fra hus til hus inden det plantedes. Andre steder blev »majbøgen« pyntet med brogede bånd, æg, kringler, ligeså »St. Hansbøgen«, »høstbøgen«. I egnen ved Erzbjærgene opstilles en pyramide, omslyn-

get med kranse og blomster, hvori der om aftenen tændes lys. Ganske lignende skikke findes i Geldern og Limborg, og når »majbøgen« pyntes i Dublin. I Belgien medbragte pigerne lys, som blev fastgjorte på »majbøgen«, og som tændtes, såsnart det blev mørkt, når dansen lystig gik rundt om træet. Hos de lyneborgske Vender føres ved bryllup et træ med lys foran brudeparret. I Bayern indbæres ved brylluper et træ, behængt med brogede bånd, börnetöj og sukkergodt. Det kaldes »majtræ«, »juletræ« eller »Adams- og Evatræ« og sættes på bordet foran brudeparret. Blandt Øsvenskerne ved Ruslands kyst rejses et grantræ med lys, hvorom der danses i brudehuset.

Ved forårsoptogene, hvor striden mellem sommer og vinter fremstilles, har »Sommeren« et grönt træ i hånden, behængt med æbler og pærer og forgyldte nødder (Schweiz), i Bayern, Østerrig, ganske lignende symboler. Palmesöndag dannes i Nord-Schweiz en slags palme af et seks-syv alen höjt nåletræ, udpyntet med grene af buxbom, sevenbom, kristtorn og forsynet med brogede bånd og røde, smukke æbler. Fra hvert hjem vies en sådan »palme« i kirken, plantes derefter i haven, hvor den bliver stående til påske. I Oldenborg i Nordtyskland bruges i juletiden en »wepelrot», der i ældre tid var en kristtorn eller et enebærtræ med mange grene, pyntet med blade og blomster, mens der på grenenderne var fæstet æbler og kager.

I jule- og nyårstiden har man brugt at plante grönne træer foran husene, således i Westphalen, efter Finn Magnussen i Sverige, hos Øsvenskerne i kirken. I Italien gives der fra pave Martianus forbud mod ved nyårstide at omgive sine huse med grönne laurbærtræer. I Elsass planter nyårsnat unge piger små grantræer eller kristtorne ved brønden, hvor de henter vand. Træerne er pyntede med bånd, æggeskaller, småfigurer. Pigerne plejer at kappes med hverandre hvem der kan pynte sit træ smukkest, og når aftenen kommer, fejes sneen tilside, og man danser rundt om brønden.

Der er alt omtalt, at i Sverige har der 2den juledags aften i legestuerne været brugt i Østgöta Skogsbygd, at fire hvidklædte piger med kranse og glimrende hovedpynt kom ind. De to bar forfriskninger, de to andre en »julbuske«, plantet i en bøtte, fyldt med jord. »Busken« er behængt med brogede bånd, bærer lys på grenene; den stilles midt på gulvet, hvorefter pigerne går rundt om og synger en vise.

For fuldstændighedens skyld omtaler jeg et par beslægtede træk fra England. Nyårsdag (1842) plejede börn i Monmouthshire i England at gå om med en slags kunstige træer: en fyrrepind var stillet lodret op som en træstamme, derpå var fæstet vandrette grene, på enden af hvilke der sad æbler, nogle forsølvede og andre forgyldte eller bestrøede med mel, hvori mønstre af indstukne sorte og hvide havrekærner. Øverst var fastgjort en buxbomgren, hvis blade med spidserne var klemte fast i hasselnødder. Det hele lignede en busk, pyntelig forresten, som frembragte en raslende lyd, når man rystede den. En lidt simplere opstilling beskrives 1902 fra St. Dean's Forest. Den bestod i et æble, båret af tre pinde som fødder, med en buxbomgren i, der var behængt med nødder.

Fra et helt andet sted nævner jeg følgende skik, der også hører med i denne forbindelse. Bønderfolk plejer i Monferrato i Italien at hænge et træ op under loftet i stalden jule- eller kongeaften. Det kan være en gren eller et rør, som er fastgjort i toppen, men rundt om er der ophængt et hjul af træ, som altid findes, selv om træet mangler. Ved det er fæstet oranger med deres blade, sukkergodt, törrede frugter, pølser, törklæder, som de tilstedeværende trækker lod om. Hele figuren blev pyntet med grene af laurbær, salvie, rosmarin, sort helleborus og kaldes »julerosen«. Meddeleren slutter med at sige, hvad der kan være troligt nok, at denne figur ingen forbindelse har med det tyske juletræ.

Nu har man jo valget. Der er i det foregående fremstillet en hel række pyntede træer, der bruges i optog og fester, og som dog vel under én eller anden form skal afbilde liv, frugtbarhed, sommerens sejr over vinteren, livets sejr ved midvinterstide. Man kan jo sige: alle disse er grene, afbrudte af paradisets livstræ, og som har slået rod i folkenes vedtægt, mens deres oprindelse er helt glemt. Dette turde være vanskeligt at forsvare, såmeget mere som man i den græske oldtid finder ganske tilsvarende symboler. Det synes mig naturligere og rimeligere, at se på juletræet som en gren på et ældgammelt hedensk træ, et af de mange natursymboler, folkene rundt om i verden har brugt. Denne hedenske gren er groet sammen med en kvist af paradisets livstræ, med korsets træ, og er i tidens løb blevet udviklet til et af de skönneste og rigeste festsymboler, som den nordiske kirke ejer. At træets kristne oprindelse er noget usikker, synes også at måtte sluttes deraf, at de første efterretninger om dets fremkomst fortæller os, at kirkens mænd stod uvillige overfor dets brug i hjemmene.

Jeg kunde da tænke mig, om den forudgående redegjörelse ellers står sin prøve, at der etsteds, måske i det vestlige Tyskland i juletiden er bleven smykket et nåletræ med brogede bånd, flitterguld og frugter, som ved andre festlige lejligheder, i foråret, ved midsommerstide, et festsymbol, der både folkeligt og kirkeligt var velkendt. Det er bleven sét og efterlignet.

Jeg kan fremdrage en parallel. Hos en familie, jeg kender, var det norske æventyr om Bonde Vejrskæg atter og atter bleven fortalt i börnenes kreds. En nyårsdag behøvede man nogen adspredelse, og en af husets unge piger fandt på at lave en stor dukke, hvori en person var gemt, og som forestillede Bonde Vejrskæg, der kom i besøg og gratulerede. Spøgen slog an, gentoges år efter år, og Bonde er nu bleven en uundværlig gæst nyårsdag, ikke blot i den omtalte familie, men i en stor del af dens om-

gangskreds. Julenisserne, der nu er så almindelige, er vel komne ind på en lignende måde gennem Andersens æventyr, og, om jeg husker ret, ved nogle med nissebilleder opfyldte ark, tegnede af den længst afdøde maler Ley.

Der behøves kun et lykkeligt fund, når en tidens fylde er inde og forholdene gunstige, for at et symbol, en enkelt families skik, kan blive vedtægt, og således synes det at være gået med juletræet.

Det rejstes, blev sét og sejrede.

Vi kan ikke helt slippe jnletræet endnu. Foruden det grönne træ og lysene er der gaverne, som hører til, og som næppe oprindelig har været knyttede til julens fest, men som i tidens løb synes at være komne i uopløselig forbindelse med den.

Ved adskillige lejligheder er det, eller har det været, sædvane at give gaver, og hvordan så end sammenhængen oprindelig er hermed, såmeget synes klart, at der i forskellige egne af Europa er bleven bragt börn allehånde foræringer fra de enkelte mærkedages religiøse æventyrskikkelser.

I allesjælestiden er det, som alt meddelt, slægtens døde, der bringer börnene gaver. Mortensaften, den 10de November, er det ingen ringere end Morten Bisp selv, til hvis hest artige börn stopper deres strömper fulde af hø og hænger dem ud i skorstenen. De venter så, når biskoppen kommer ridende forbi, at han skal tage høet til sin hest og istedet lægge penge og gode sager i. Nikolausaften, den 5te December, sker ganske det samme, det er denne aften biskop Nikolaus, som kommer ridende og deler gaver ud til artige börn, der sætter sko på bord eller hænger strömper i skorsten, og venter at få dem fyldte af kager og frugt. Lucieaften, den 12te December, lægger den hellige Lucie gaver i en kurv, som börn sætter udenfor vinduet i Novara i Norditalien. Ligeledes i Italien bringer en gammel kælling, la vecchia Strina,

alleslags gode gaver til börn nyårsaften. I det hele taget kræves og gives der jo den halve verden over nyårsgaver. Kongeaften, epifania, er Befana en personifikation af festen, hun fylder börnenes hensatte sko med kager og sukkergodt. Dette bruges vel over hele Italien. I Frankrig drager Hr. Midfaste (Mi-carême) omkring midfaste söndag og gör börn glade med sine foræringer. Endelig kan nævnes gaver af æg i påsketiden, og at man på Island viser hinanden opmærksomhed ved smågaver den første sommerdag, den 24. April, vel sagtens et udtryk for glæden over den ventede sommers lys og varme.

Hvorfor er det nu blevet juleaften som i Nordeuropa har knyttet gaverne til sin fest? Jeg ser hær helt bort fra religiøse motiver, at man i glæde over Guds gave til slægten vil göre alle glade omkring sig. Dette er vel under alle omstændigheder ikke det afgörende. Heller ikke kan man antage, at den blotte tilfældighed har spillet lunefuldt med ind. Den simpleste og sandsynligste forklaring synes at måtte være følgende. I den romerske kejsertid var det nyårsdag, den 1ste Januar, man gav nyårsgaver, »strenæ«, til store og små, om det så var til kejseren selv, og disse gaver har sikkert for underordnede embeds- og bestillingsmænd været en del af deres lön, som man vel endnu med tjenestefolk har kunnet akkordere om en vis sum, der skal ydes i lön foruden en nyårsgave, hvis beløb husbonden råder for. Nyårsdag var og er terminsdag. Med kristendommens sejr gik efterhånden årsskiftet over til julen, det borgerlige år kom til at begynde med Kristi fødselsdag, den 25de December, der altså blev terminsdagen istedet for den tidligere romerske 1ste Januar og efterhånden trak terminsvedtægterne med sig. Medens nu, såvidt jeg véd, i de romanske lande nyårsdag har beholdt overvægten og bevaret det gamle navn på nyårsgaverne »strenne« (ital.), »estrena« (spansk), »étrenne« (fransk), har andre steder, i protestantiske lande, juletiden taget magten. Vi taler om julegaver, »jólagjöf« (isl.), »julklapp«

(svensk), »Weihnachtsgeschenk« (tysk), »Christmas box« (engelsk), men forholdsvis sent er det börnenes gaver der i juletiden har fået hovedpladsen.

For nærmere at belyse disse forhold medtager jeg nogle træk.

I klostret Günterstal ved Freiburg fik visitator som nyårsgave et par handsker og hans svend, som overbragte ønsket om godt nyår, 5 skilling. Skriftefaderen fik 8 sk., skriverens hustru 4, kapellanen 3, forvalteren 4, portnerkonen i huset og ved porten hver 2 sk. Med alle gaverne fulgte en krukke latværge og en honningkage (Lebkuchen). De blev bagt af nonnerne, således 1510 i to dage hundrede store, middelstore og små osv. Andre steder bestod gaverne i jagtknive, sporer, pengepunge, kvindebælter og handsker. Når gaverne var uddelte, endte man med et festmåltid, og de, som ikke kunde være tilstede, blev holdt skadesløse ved vin. Folk i omegnen opvartede prælaterne med musik og blev trakterede med vin.

Om det så var regerende fyrster, erholdt de nyårsgaver, Fyrsten selv 10 guldgylden, fyrstinden 5, og alle ligefra kancelliembedsmænd til dörvogteren fik en gave i penge.

Vore hjemlige nordiske forhold viser ganske det samme billede. Den engelske gesandt, Whitelocke, som i julen 1653—54 opholdt sig ved det svenske hof, skriver i sin dagbog: 1ste Januar kom dronningens standdrabanter, trompetere, trommeslagere, jægere, 40 betjente, kuske m. fl. og begærede nyårsgave. Da gesandten hørte, at det var skik, gav han efter sin og fædrelandets tarv.

I Björn Hitdølakappes saga (s. 7) fortælles, at Erik Jarl, som høvdingeskik er i andre lande, gav sine folk gaver ottendedags jul. Kong Olaf den Hellige fulgte den samme sæd. Der var en stor mængde mennesker samlede ved hoffet, så gik han syvende juledag sammen med nogle få mænd ind i huset, hvor hans kostbarheder gemtes, for at fremtage gaver, han kunde uddele den ottende juledag. En række yderligere eksempler kunde fremdrages.

Disse gaver ved årsskiftet, der alt kendtes i kejsertidens Rom, fulgte altså med det nye års begyndelse langt ned i tiden. Da nyårsdagen flyttedes til jul, drog for en stor del dens vedtægter med, og man tör vel sige, at middelalderen igennem gjaldt for alle, der var afhængige af den romerske Kurie, Kristi fødselsdag, juledagen, for den første dag i det nye Aar.

Der er bevaret en gammel optegnelse om juleskikke, gjort af en presbyter Also, omtr. 1400, der sender en redegjörelse til en tjekkisk ven. Han omtaler deri, først at de troende faster juleaften, dernæst, at Jesu fødselsnat kaldes den rigeste i verden, den gavmilde nat (largum sero), fromme kristne må derfor den aften være mere rundhåndede end ellers, altsammen til ære for den himmelske faders gavmildhed. Selv den fattigste familiefader giver sine en rig gave. Kan han ikke skaffe mere, et stort lys kan han altid tænde i sin stue . . . Gamle mænd åbner den aften villig deres huse lige op til taget, for at hver trængende kan gå ind og vederkvæge sig. Ja, de gamle er ikke blot gavmilde mod mennesker, men også mod dyr, som de den aften giver rigeligt foder . . . De gamle plejer også at holde deres lommer åbne den nat, for at de straks kunde have penge ved hånden at give de fattige. Desuden lagde de penge frem på bordet under deres måltid, ikke af hovmod, men for lettere at kunne give, om der kom en fattig. Ligeledes satte de værdigenstande hen på bordet, ikke som udtryk for stolthed, men for at de ved synet af disse sager kunde mindes om Gud faders gavmildhed, han som ikke sparede sit kosteligste eje, den enbårne sön.

Efter disse betragtninger kommer der så en anmærkning, der turde pege hen på den gamle folketro, som skjuler sig under de gudelige talemåder. Der fortsættes: desværre efterligner djævelen denne skik, thi mange udstiller deres kostbarheder for at vise deres rigdom. De holder hånden i lommen, ikke for så meget lettere at

kunne give fattige en almisse, men for at have penge i hånden, så at deres penge kan øges i det kommende år. De lægger penge på bordet, ikke for at give til de fattige, men for at få lykke i pengesager. Deres pengepunge lukker de op, heller ikke for de fattiges skyld, men for at lykken kan tage bolig i dem ...

Fremdeles hedder det i anledning af, at skikken kræver, at man juleaften skal sende hverandre en gave (largum sero), noget der er rart, smager sødt og godt, at den som får gaven, skal könt modtage den og bagefter ved et andet bud give afsenderen sin gave. Men desværre har også djævelen fået sin part heri, thi der er mange, som ikke sender gaver ud den dag til minde om Guds himmelske gaver, men for at være lykkelig hele næste år. De siger nemlig, at den som ikke er gavmild juleaftensdag kommer i ulykke, inden året er omme, og omvendt hedder det, om dem, som denne aften afslår at modtage gaven, men ikke gör det for Guds skyld: inden året er omme bliver du ulykkelig, fordi du den aften intet giver bort. Men desuden påstår de, at den, som nødtvungen gör noget denne aften, bliver ulykkelig hele næste år. Heller ingen kan lide at mindes om gæld og skyld, fordi de tror, at de så bliver ulykkelige, de ser nemlig en vis tvang deri, at man kræver dem for penge.

Således tager jul altså arv efter nyårsdag, det går så vidt, at endogså det gamle latinske navn på den 1ste i måneden, »kalenda«, bruges om julen omtr. ved år 1400 i Frankrig. I det anførte sted af Also's optegnelser er der tale om gensidig given og modtagen. Ellers er det almindeligt, at underordnede møder og gör krav på at erholde en julegave. Hos fru Anna Brahe til Løberød i Skåne kunde møde juleaften 4—500 personer; Erik Rosenkrans på Bergenhus uddelte juleaften 1560 gaver til 187 forskellige personer. For en stor del har dette været almisser, som når der i Helsingør hver juleaften uddeltes

kød, brød, øl, lys til fattige, som foreviste en seddel fra præsten.

Såvidt der kan oplyses, begyndte man først i 16de århundrede at give börn gaver i julen. Ikke dog således at de blev fremlagte på et bord, de blev bundne sammen tilligemed en gren eller kvist, som den St. Martin eller St. Nikolaus førte med sig; på den måde kom juleknippet (Christbürde) med juleriset (Christrute) efterhånden i brug, og det opfattedes vel som evangeliet og loven, lön og trusel med straf, om börnene ikke skikkede sig, mens riset oprindelig vistnok havde en hel anden betydning.

Der er opbevaret en prædiken, holdt jul 1571 af en gammel saksisk præst, Thomas Vinita, deri siger han: »i denne tid plejer fromme og gode forældre at tale med deres börn om den hellige Krist, hans juleknippe og gaver, som f. eks., at den hellige Krist ingen gaver giver til börn, der ikke vil lære deres katekismus og bönner. Men når de villig og med glæde böjer sig under det krav, man gör til dem og efter deres små kræfter er tro og flittige, så fortæller vi dem atter og atter, at Kristus kommer med mildt sind og rige gaver, og at der slet ingen tvivl er om det, han kommer ganske vist ... Så finder börnene gerne fem forskellige ting i deres pakker. Først penge, få eller mange, som man har råd til, og om ikke andet bliver de glade ved at få et æble, hvori der er stukket en skilling. Dernæst spiselige sager som julekager (Christstollen), sukkergodt, peberkager og desuden æbler, pærer, nødder og alleslags gode sager. For det tredie er der legetöj, dukker og lignende ting. For det fjerde klæder og stads, godt töj, silke, guld, sølv, könt syet. Tilsidst hvad der hører til lærdom og tugt, abcbøger, bibler og andre bøger, skrivetöj, papir o. a. og desuden juleriset, der er bundet fast ved det altsammen.«

I en anden prædiken fra samme tid hedder det, efter at de forskellige gaver er nævnede, abcbøger, bönnebøger, evangeliebøger, salmebøger, småkurve til at bære bøger og

mad i til skolen, skrivematerialier osv., »så er der tilsidst et stykke, der hører til scholasticalibus, som börnene ganske vist helst vilde undvære. Hvad er det? Det er juleriset. Thi når julepakken er færdig og alt er bundet sammen, så hænger man tilsidst juleriset fast på den; det skal med og kan ikke undværes.«

Et eksempel på gaver til börn juleaften i et fyrsteligt hjem medtager jeg. Kurfyrst August af Sachen bestilte 1572 for sine tre börn, den tolvårige Christian, den tiårige Dorothea og den femårige Anna, legetöj i Leipzig. Regningen er endnu tilstede og giver besked om sagerne. Prins Christian skulde have en »jagt«, ialt 75 enkelte stykker, heste, ryttere, jægere, hjorte, vildsvin, ræve, hunde og slæder; for hver fik træskæreren 12 Groschen. Til de unge frøkener valgte han et dukkekøkken og en dukkestue, køkkentøj af tin, messing og kobber, duge, kurve, skabe, stole »og hvad der ellers hører til husholdningen«. Således: 36 skeer, 71 fade, 106 tallerkener, 40 stegefade, hakkeknive, stegespid, rivejærn, mortere, sier, barbérbækkener, to små skrivetöj, spejle, dyner af svært flöjel, med guld- og sølvfrynser. Desuden to dukker, som man kan bevæge med snore og endelig to juleris, der ansloges til værdi 6 Pfenning. Alt dette førtes på en lejet vogn til hoffet i Torgau.

Forskellige efterretninger tyder på at gaverne er blevne uddelte ved aftengudstjenesten juledag, man har fra 1584 meddelelser derom med opregning af de mange forskellige genstande, börnene fik.

I det katolske Tyskland blev efterhånden samme skik gængs. En historieskriver Wagenseil i Nürnberg skriver derom 1697: »Börnene var overbeviste om, at Kristusbarnet brugte St. Nikolaus til at bære de varer, som blev indkøbte på julemarkedet, og at sælgerne plejede at give ham noget sukkergodt med som tilgift, og det lagde han som et varsel og en forsmag på, hvad der skulde komme, i al stilhed, mens de sov, under deres hovedpude; det var

St. Nikolaus' gave«. Men når juleaften kom, gik det således til. »Julenat fyldte forældrene de skåle, som börnene aftenen i forvejen med frygt og bæven, og dog sjæleglade, havde hensat tomme på bordet. Såsnart dagen gryr, er börnene ude af sig selv af glæde, som om det var Kristusbarnet selv, der havde ladet julegaverne regne ned fra himlen eller havde selv kastet dem ned i skålene. Næsten hele året igennem, men dog især i de sidste måneder för festen, var der blevet fortalt dem, hvad de kunde vente, om de var artige, lydige og flittige, og derfor er der ikke mage til artige börn som i Nürnberg, og når julen nærmer sig, tæller de på fingrene, ej blot dagene, der endnu er tilbage, men næsten öjeblikkene og er nærved at forgå af længsel og forventning. Og det er ikke blot sædvane, at små börn får gaver juledag, også de ældre börn og tjenestefolkene giver man foræringer, hvad der er et smukt træk, da hele familien derved omfattes. Som enhver har fortjent, får han, og husfædre og -mødre gör sig en glæde deraf, ja, man kan sige, at alle folk i Nürnberg forynges i juletiden. Vist er det, at både piger og drenge er glade,

larmende yder de bifald, og følges af Tyrus og Troja«.

Et par skildringer endnu fra Böhmen. I egnene omkring Riesengebirge glæder börnene sig uger i forvejen til at se »guldsvinet« juleaften. Det er et hemmelighedsfuldt dyr, som kun artige börn får at se, når de nöje overholder deres faste den aften. Slige »guldsvin«, af træ eller kagedej, sælges i mængde. Man hjælper sig også på en simplere måde ved at lade lysstrålerne, opfangede af et stykke spejlglas, danse på væggen.

Såsnart det bliver mørkt, træder den gamle bedstefader, med en stor røgelsestang i hånden, sammen med börnenes fader og moder ind i stuen. Bordet er dækket med en skinnende hvid dug, og der står en tallerken rede til hvert barn. Så banker det på dören, en kone, hvis

ansigt er tilhyllet, så man ikke kan se det, kommer; hun har en kurv på ryggen og fremsiger nogle verslinier, hvori der tales om hyrderne i Betlehem, der bragte Jesusbarnet i stalden deres gaver. Faderen og den gamle mand besvarer hendes tiltale, hvorefter hun stiller kurven på bænken. Husmoderen fremtager aftensmaden af den, og sætter fiskesuppen på bordet, den gamle bedstefader fortæller juleevangeliet og fremsiger bönnen, og måltidet begynder. Der hører nødvendig til, foruden fisk, mælk, røræg og stegte svampe. Julebrød med æbler og nødder er det sidste der trakteres med, og så får börnene »guldsvinet« at se på væggen. Snart er der kun et, der farer afsted og forsvinder, såsnart man griber efter det, snart er der en tre, fire stykker, der smutter omkring mellem hverandre, snart hist, snart her, men lige umulige at få fat i. Tilsidst forsvinder de alle for først at komme igen næste jul, når et helt år er omme. Gaverne, som Jesusbarnet har bragt, er penneknive, blækhuse, valnødder og æbler; i hvert af de sidste er stukket en flunkende ny Kreuzer.

I Böhmerwald plejer man at sige börnene, at Kristus som en lille dejlig dreng kommer hvert år kørende gennem luften ned til jorden i mørkningen juleaften. Han sidder i en lille guldvogn, der bliver trukket af to snehvide, muntre heste. Söndagsbörn, eller rigtig artige og gode börn kan se ham, og høre, hvorledes hestene småsnakker sammen, mens de farer gennem luften. Deres tænder er af elfenben, bidselet af skinnende guld, tömmerne af to solstråler, og skoene er gjorte af kroneguld, og når man hører hestene vrinske eller hjulene rulle, er det som man hørte den dejligste musik. Vognen er fuld af æbler, pærer, nødder, figner, mandler, rosiner, bagværk, og når klokken slår tolv julenat, mens både himmel og jord fejrer den lille drengs fødselsdag, får börnene deres del af alle disse herligheder. Men der er også ris, ærter og rugbrød, det er til de uartige og ulydige börn. Da Jesusbarnet allerede kommer i tusmørket, må börnene være

ved den tid samlede i stuen med deres bedste klæder på. Dær må de knæle, fremsige de bönner, de kan, men de små börn skal sidde på faders eller moders skød. Såsnart Jesusbarnet nærmer sig, flygter alt ondt, hvor det så er, ud af huset, og lytter man stille, kan man høre, at det knager i møblerne, lyset knitrer og udenfor ligesom en svag susen, der bestandig kommer nærmere, indtil man hører den klingrende lyd af en lille fin klokke. Så holder Jesusbarnet, går ud af vognen og lader sine heste puste, og nu gælder det, hvilke gaver han bringer. Såsnart börnene hører klokken, beder de så höjt som muligt og ser tillige nysgjerrig og dog ængstelig til dören, der udenfra bliver lukket op, en helt forgyldt hånd bliver rakt ind og kaster en stor mængde gode sager hen til dem.

Jublende styrter de frem og enhver søger at få så meget som muligt heraf, men de viger angst tilbage, når riset, ærterne, rugbrødet bliver kastet ind. Thi det er tegn på, at der er en og anden iblandt dem, som Jesusbarnet ikke er tilfreds med. Riset betyder, at der er en, som har fortjent at få bank, ærterne er for at uartige börn skal knæle på dem, og rugbrødet skal de spise istedet for kager og sukkergodt. Til de små börn, der ikke kan være raske nok til at gribe noget af det, som kastes ind på gulvet, bliver der gerne henlagt noget i en krog i en af de andre stuer og dær finder deres moder det til dem. Endnu sætter enhver af börnene en tallerken op på bordet i deres sovekammer, inden de går tilsengs, og næste morgen venter de at finde en foræring deri af Jesusbarnet. Men det er absolut nødvendigt, at börnene må sove allesammen. Prøver nogen på at ligge vågen og passe på, kommer Jesusbarnet slet ikke.

Altså, nyårsgaverne er flyttede til julen. Mens man først gensidig sendte hverandre gaver, tog de efterhånden form af lön til underordnede, af almisser til fattige. Endelig i det 16de århundrede kommer börnenes gaver til at få en fremragende plads, og de ledsages af riset som en

advarsel eller trusel. Sædvanlig fremlægges gaverne i hjemmet, enkelte steder uddeles de i kirkerne. De har foreløbig intet et göre med juletræet, de kastes ind på gulvet af Jesusbarnet eller modtages på henstillede tallerkener julenat og bringes af Frelseren eller af en eller anden, han sender. Efterhånden, som skikken bliver almindelig, opstar der særlige julemarkeder, hvor alle slags passelige varer falbydes.

Der findes en skildring af julemarkedet i Leipzig 1785, en anden af markedet i Berlin fra omtr. 1790 i Tiecks Novelle »Weihnacht Abend«. Af den sidste meddeler jeg hovedtrækkene. Allerede fjorten dage för festen var der opført boder med alleslags markedskram i en af de store gader; når så den sidste uge kom, blev trængselen af købelystne stærkest. Ved middagstid gjorde de fornemme, ledsagede af tjenere, deres indkøb, men først om aftenen viste markedet sig i sin fulde pragt. Den brede gade var oplyst af tusinder af lys fra boderne på begge sider, og der var til trængsel fuldt af mennesker. Alle stænder, store og små mødtes og færdedes mellem hverandre. Hær er der en gammel borgermand, der bærer sit barn på armen, han peger på alle herlighederne og barnet jubler i vilden sky. Hist løfter en moder sin lille datter i vejret, for at hun kan få öje på voksdukkerne, der ser levende og naturlige ud. En kavalér ledsager en pyntet dame, en alvorlig forretningsmand glemmer over larmen og menneskestimlen sine papirer. Om det så er tiggerne glæder både unge og gamle sig over hele dette maskeradeoptog og ser uden ondt sind eller misundelse på alle disse herligheder, der er fremlagt for at glæde börnene, og selv de fattigste blandt dem venter dog at få et eller andet af det altsammen til sin del. Imidlertid trænges disse tusinder af mennesker og bølger frem og tilbage, fortællende, leende, råbende, forbi boderne med marcipan og sukkergodt, eller forbi andre, hvori der er alle slags figurer, dyr, mennesker, frugter, aprikoser, ferskener, kirsebær, pærer,

æbler, altsammen kunstig eftergjort af voks. Et andet sted, i en stor butik, klaprer, klinger og ringer legetöj af træ i alle störrelser, mænd og koner, göglere og præster, konger og betlere, slæder og kaner, piger, koner, nonner, heste med bjælder, ét helt bohave, jægere med hjorte og hunde. Alt hvad den dristigste fantasi kan forestille sig, findes hær virkeliggjort, og fra alle kanter råbes og skriges der på börn, barnepiger og forældre, at de skal komme, vælge og købe.

På den anden side af gaden er en bod, der straaler af blanke tinsager, man brugte jo dengang både tallerkener og fade af det metal, og ved siden af de nyttige genstande funkler og skinner det i rødt og grönt, blåt og gyldent, talløse soldater, Englændere, Pröjsere, Kroater, Pandurer, Tyrker, prægtig klædte Paschaer på pyntede heste, riddere i panser og plader, bønder, skov og forårsglans, jægere, hjorte, björne og hunde i skovmørke. Den bedøvende larms forvirring øges endnu ved legetöjssagernes klingren, menneskernes höjrøstede samtale, de talløse lys, og hertil kommer endnu de omvandrende handelsmænds råb. De trænger sig ind, hvor trængselen er tættest, råber, skriger, larmer, lér, piber som om det var dem mere om at göre at frembringe den störst mulige spektakel end at tjene penge. Unge knægte bliver ikke trætte af at svinge kvadratiske papfigurer, som er fæstede til en stok med hestehår og brummer höjt, mens de råber af deres lungers fulde kraft: »skovdjævle (Waldteufel) kom, køber!«

Dette brogede folkelivsbillede mødte man i juletiden, vel ikke blot i Berlin, men i andre af Tysklands byer til henimod hundredårets slutning. Lidt efter lidt forsvandt boderne for de pragtfulde butikker i selve husrækkerne og dermed markedet og alt, hvad der knyttede sig til det. I Danmark har jeg aldrig hørt tale om noget julemarked, i Sverige findes billedet af et sådant på Stortorget i Stockholm.

Fra de nordiske lande kan jeg kun oplyse lidet om skikken at give julegaver. Der omtales i slutningen af

det 16de hundredår, at Christian den Fjerde gav kostbare gaver til sine nærmeste, til moder, søster, regjeringsråder. Ligeledes har det været sædvane, at der sendtes officielle julegaver til øvrighedspersoner, man i årets løb havde stået i forbindelse med. Helsingør by sendte foræringer både til lensmanden på Kronborg, hans slotsfoged, skriver og ridefoged og desuden til byens sognepræst, hans kapellan, organisten, byskriveren, byens to politibetjente og fogedens to tjenere. Fremdeles gav herremænd deres underordnede istedet for til nyår juleaften foræringer. Erik Rosenkrands på Bergenhus og fru Anna Brahe til Løberød i Skåne er alt nævnede.

Der er antydninger i Christian den Fjerdes breve til hans broder, Ulrik, som kunde minde om den tyske skik, når det hedder: »vor Herre Jesus kommer vist til Eder med meget godt nu til hans fødselstid«, og i et andet: »vor Frelsers Christi höjtid tilstunder nu, og vor Herre Jesus plejede altid til denne dag at forære os med nogen skænk.« Hertil kommer endnu det i en gammel håndskreven dansk ordbog forekommende ord »julefad« fra slutningen af 17de århundrede, med forklaring: »et fad, som små börn sætter ud juleaften til at modtage gaver«, dette kunde jo tyde på, at en lignende skik som den, jeg har sét i Mellemslesvig fra årene tres, at sætte en tallerken op til »Kindchen« i vinduet juleaften, har været kendt i altfald i hofkredse om ved år 1700. På landet blandt bønderfolk har, såvidt jeg véd, julegaver været ukendte lige ned til vor tid, når da undtages sul og gryn og store kager af hjemmesigtet rugmel, som bonden gav til de arbejdsfolk, der havde hjulpet ham med sommerarbejdet (Sælland 1798). Alt dette kender jeg fra min barndom i Varde-Ribeegnen. Hver af folkene, store og små, fik sin sigtekage, som de selv kunde spise eller give bort i deres hjem, efter deres ønske, ligeså husmændene, der i høstens tid havde arbejdet hos os. Ja, det blev vel betragtet som en stilfærdig overenskomst, at høstfolkene

foruden daglönnen for deres arbejde, skulde have »skjön« til julen: kød, ost, julekager (Mols). Således blev også hyrdedrengen, der ad åre skulde passe gårdens kreaturer, indbudt at tilbringe julen hos sin husbonde, hos hvem også årets høstfolk fik »Steffensfrokost«, 2den juledagsmorgen (V. Hanherred): varmt øl, smörrebrød, steg; kvinderne fik kage og flæsk med hjem. En lignende skik træffer vi på Gotland, hvor de, som var fæstede til den kommende høst, indbødes til 2den juledag og trakteredes med den ene halvdel af et svinehoved, hvis anden halvdel gemtes til første såningsdag om foråret.

Husets börn kunde som deres del få en skål pebernødder eller to. Om særlige gaver var der ikke tale. Som en rest af den gamle skik i juletiden at give almisser har lige ned til vor tid den sædvane været iagttaget, at husmoderen satte gaver af gryn, brød, flæsk tilside som »jullest» (julevist). Hun vidste omtrent, hvormange der kunde ventes, og fordelte det så til dem, som kom, ikke sålige blot sognets egne fattige, men der var dem fra andre sogne, som afsøgte egnen i vide kredse. Byernes fattige mødte man indtil 2—3 mil borte fra deres hjem med kurve og poser, så det kunde henimod juletiden, f. eks. i Ribe, være vanskeligt at få konehjælp i et hus, de kunde tjene mere ved en tur ud på landet. Dette er jo alt omtalt.

I byerne og på landet i præstegårdene blev der vist alt i årene tredive dækket »julebord« for börnene. Derpå blev ved lys af tarvelige tællepråse henlagt smågaver, lidt pebernødder og legetöj. Der var kærlige slægtninge i byerne, som tænkte på börnenes juleglæde og i god tid fik en kasse med julesager sendt afsted, at den kunde nå frem i tide. Først efterhånden, som juletræet blev mere almindeligt, blev julen mere og mere en börnefest, og som følge deraf var det julegaverne til börnene, der trådte i forgrunden.

Nu hører julegaver jo til som noget selvfølgeligt, om

det så er Hs. Majestæt Sultanen af Tyrkiet, vil han ikke stå tilbage. Aviserne har meddelt, at han 1898 juleaften forærede kejserinden af Tyskland en ridehest, og hendes yngste barn, prinsesse Viktoria Louise, en ponyvogn med forspand. Desuden skal han i sit eget land til personlige venner uddele tyrkisk konfekt, hans veninder får desuden et par fine strömper. Kongelige personer adskiller sig nemlig ikke fra andre dødelige, når julen nærmer sig. Rimeligvis foregår der ingen steder en sådan udveksling af julegaver som ved hofferne skriver »København«.

Kong Edward forærer i år Dronning Alexandra 12 flasker lavendelvand, hvilket er hendes yndlingsparfume. Hun får desuden juveler, pelsværk og hvad hun ellers har ønsket sig.

Prinsesse Maud, der er meget musikalsk, plejer at få et klavér af sine forældre, og det vil næppe heller udeblive i år.

Til den tyske kejser sender kong Edward et vildsvinehoved, en plumbudding og nogle krukker engelsk syltetöj. Kejser Wilhelm sender til gengæld ligeledes et vildsvinehoved og til de kongelige damer portrætter af sig selv med egenhændig underskrift. Kejserinden faar af sin mand et kostbart smykke, og börnene faar bøger af nyttigt og belærende indhold.

Czar Nikolaj er meget rundhaandet med hensyn til julegaver. Han sender hvert år en hel skibsladning af de forskelligste ting til det engelske hof, og han glemmer heller ikke sine egne. Hver hoffunktionær fra den höjeste til den laveste faar i reglen en brystnål med diamanter. Gaven til kejserinden bestaar af juveler og bøger i kostbare bind. Börnene faar legetöj og slikkerier, der forskrives direkte fra Paris. Czaren uddeler endvidere 5000 kasser ægte havannacigarer, hvoraf kong Edward modtager broderparten.

Den gamle kejser af Østrig går selv omkring i butikerne nogle dage för jul og gör indkøb af legetöj og konfekt til

de smaa erkehertuger og -hertuginder, hvoraf Hofburg vrimler. Til alle regerende fyrster i Evropa sender han et parti af den bedste tokayer fra sin egen vinkælder.

Dronning Wilhelmine af Holland forærer kun julegaver, som hun selv har fremstillet. Hun skal være meget dygtig til hæklede og broderede arbejder, navnlig satte afdøde dronnig Victoria stor pris paa hendes muffediser. I år forærer hun dronning Alexandra en antimacassar.

Kong Georg af Grækenland sender en kasse vin til Windsor og modtager til gengæld en plumbudding og et udvalg af de nyeste engelske kriminalromaner. I år vil han bl. a. finde »Glasdolken« paa julebordet. Han læser aldrig anden litteratur.

Dyr spiller en betydelig rolle som julegaver. I fjor forærede kejser Wilhelm en af sine generaler 6 kulsorte heste og Czaren plejer hvert år at forære sine ministre en flok kronhjorte og dådyr. For 2 år siden gav den unge konge af Spanien sin moder en hvid bisonokse til jul, men det gör han ikke mere. Gaven gjorde sig nemlig udtilbens, da han kom trækkende med den gennem slottets sale, og havde nær spiddet ham på sine horn.

Kong Leopold af Belgiens julegaver er naturligvis brüsselertæpper. Men det er ikke udelukket, at han nu og da følger sin tyrkiske kollegas eksempel og lader et par silkeströmper følge med tæppet, navnlig med det tæppe, som går til Paris. *(Kold. Av. nr. 304. 1901.)*

I svensk Finland kender bonden ikke til julegaver. Fra Småland berettes, at »julgran« og »julklappar« er sjældne, de sidste synes at være indkomne med granen. De brugtes kun mellem kærestefolk. Fæstemanden red juleaften til sin fæstemøs hjem, bankede på dören og kastede sin pakke ind, når den åbnedes. Pigens fader eller broder gjorde gengæld overfor hendes fæstemand. I Södermanland siges, at den, som får mange gaver til julen, får mange året igennem, en tankegang, der stemmer med den

gamle hedenske betragtning, at begivenhederne på årets første dag varsler for alle de andre.

I Sverige har vel sagtens udviklingen i det hele og store gået for sig som i Danmark, julegaverne er knyttede til »julegranen«, og julen er bleven börnenes fest og derfor også deres forældres. I nutidens Stockholm bringer »Julegubben« gaver.

JULEOPTOG

JULEOPTOG

I julen er der fest i hjemmene, i kirkerne, men der er, kunde jeg fristes til at sige, også fest på gader og landeveje. Dog förend jeg nöjere omtaler de optog, som man ialtfald tidligere kunde møde, vil jeg give prof. K. Weinhold ordet. Han var født i Slesien 1823 i en præstegård, og skildringen af julen i hans barndom må falde i årene tredive af forrige hundredår. I hans bog om Julesange og Juleskuespil skriver han således:

»Jul! börnenes længsel, et ord der kalder brogede minder frem hos de ældre! Vi drömmer os tilbage til, hvad vi oplevede aftenerne i adventstiden, da vi börn sad i den mørke stue, trykkede tæt op ad hverandre og hviskede sammen om, hvad Jesusbarnet vel kunde bringe, og hvad han vel bragte. På engang faldt der et lysskær ind på væggen fra gaden. »Jesusbarnet, Jesusbarnet!« råbte vi og lyttede, om gadedörens klokke skulde ringe. Tys! jo, nu ringer den, der er en, der banker på stuedören, den springer op, og æbler og nødder triller henad gulvet. Men den blev straks slået i, og vi klagede over, at hverken den gamle Josef eller Ruprecht kom ind til os. Ved en anden lejlighed havde han bedre tid. Han kom larmende ind i stuen, klædt i en pels, med tilhyllet ansigt, et stort ris i hånden og på ryggen bar han en tung pose. Han spurgte efter flid og artighed, og delte han slag ud med riset, så trøstede han bagefter med gaver af sin pose. Helst så vi dog det yndige Jesusbarn, med hvem Gabriel eller St. Peter fulgte. De istemte de gamle, könne julesange og engelens og Jesubarnets milde færd var så overmåde forskellig fra

St. Peters godmodige men strenge tiltale og Josefs eller Ruprechts larmende og löjerlige væsen.«

»Imidlertid gik dag efter dag i de sidste uger i glad forventning. Vi måtte gå tidligere iseng end sædvanlig, Jesusbarnet havde noget at tale med vore forældre om, og vi tvivlede ikke på, at sagen var rigtig; thi om morgenen lå der guldglinsende dun på gulvet, dem havde Jesusbarnet tabt af sine vinger. I mørkningen kunde vi gå over til naboen, dær var bygget en »krybbe«, vi betalte et par ører og stod og stirrede med beundring på de oplyste, trappeformig opsatte figurer, der fremstillede den hellige historie ved Kristi fødsel. Underligt og broget så det ud: Jerusalem og Betlehem var pyntede med moskeer og minareter; pröjsiske soldater, de Hellige tre Konger og kameler fulgtes i broderlig forening. Det allerkönneste var et springvand, hvis stråler plaskede ved siden af »krybben«. Men alt dette forstyrrede ingenlunde vor andagt, ligesålidt som vore forfædre i det 15de og 16de hundredår havde ladet sig forstyrre af, at Kongerne var malede i tidens dragt, og at bekendte mænds ansigter stirrede dem imøde fra helgeners skikkelser.«

»Langsomt gik dagene, men omsider kom dog juleaften. Vi kunde knap oppebie mørkningen, öjeblikket kom da omsider. Fra mørket fo'r vi ind i den klart oplyste stue, hvor det grönne juletræ stod, stolt og frit med de mange lys, den gyldne fane, pyntet med alle de dejlige og søde sager. Ligestraks så vi jo efter gaverne, der var henlagt samlede til hver enkelt, men derefter søgte vore öjne træet, der kastede juleglans over vort hjem, indtil det, tört af ælde, omsider blev brændt.«

»Endnu éngang drog mærkelige skikkelser forbi hjemme: de tre Hellige Konger i hvide klæder med brogede bånd, — og så var julen forbi, der var intet mere at vente efter, langsomt gik uge efter uge, bølge efter bølge på tidens hav, indtil vi atter i vintertågen langtborte kunde skimte den bølge, der igen bar julefesten til os på sin brede ryg«.

»Du börnenes liflige fest, forældrenes höjtid! Tit medfører julen bekymringer i hobetal, og forstod börnene, at flitterguldet så ofte var udmyntet af et moderhjærtes sorger, var deres jubel forstummet. Men en moders tårer aftörres af Jesusbarnet. Er faders og moders hjærte rigt på kærlighed og barnesind, sejrer man over armodens bekymringer. Kun de er fattige, de rige, hvis kolde og tomme sjæle har sat barnesindet til.«

Således taler en gammel god, nu afdød mand, da han langt var over livets midte, om barndomsminderne. Han fortæller fremdeles om de skikkelser, der i adventstiden og juletylvten sniger sig omkring i mørkningen. I Nordtyskland er det de gamle, hedenske guder, blandt hvilke en af kirkehelgenerne har forvildet sig. I Sydtyskland og dets grænselande er det levendegjorte billeder fra bibelhistorien; blandt dem træffer man gamle hedninger, der minder om et styrtet dynasti, som tidligere drog omkring i landene, men hvis rige blev erobret af Jesusbarnet.

Om det just er hedenske gudeskikkelser, vi får at se, er vel tvivlsomt, men afgjort synes det, at gammelt og nyt, hedensk og kristeligt hær næsten uopløselig er sammenblandet.

Vi vil betragte nogle af disse skikkelser, der færdedes i advents og juletiden. I Nordtyskland drog »Skimmelrytteren« omkring. Figuren blev i Slesien dannet derved, at tre, fire karle lagde hver deres arme på formandens skuldre, over dem var hængt et hvidt klæde, og hestens hoved fremkommer så derved, at den forreste bærer sit hoved höjt. Rytteren, der også er tilhyllet, har ikke sjælden på hovedet en potte med gløder, der lyser ud gennem huller som öjne og mund. Det hele danner jo en rædelig skikkelse. I forskellige egne fremstilles og nævnes denne person forskelligt. På Usedom hedder han »Klaprebuk« og fremstilles af en karl med et hestehoved, hvis nederste kæbe er bevægelig. Når börn ikke kan deres bönner, klaprer han og puffer til dem.

I regelen er »Skimmelrytteren« ikke alene. Hyppig er en björn med i følget, en karl, der helt er indhyllet i ærtehalm og som forestiller en björn, der er lænket til en stang og gör kunster. I Sachsen er »Havrebrudgommen« den som følger, en karl helt indbundet i havrehalm. I Mark går »Troldheksene« (»die Feien«) omkring, unge karle i kvindeklæder med sværtede ansigter, i Slesien er det en flok tjenestekarle, der knalder vældig med deres piske foran huse og bliver ved, indtil de får en gave.

I nogle egne af Nordtyskland optræder blandt disse formummede skikkelser Ruprecht, han både kyser og glæder börnene, er klædt i en pels med det lådne udad eller hyllet i halm, hans ansigt er skjult, han har et ris eller en kølle i hånden og på ryggen en pose med foræringer. I følge med ham kan man træffe Berta eller Jomfru Marie, og istedetfor ham den gamle Josef eller St. Nikolaus, der af og til kommer ridende; sommetider er han »Skimmelrytter«, andre steder møder han som biskop, fulgt af en engel i hvide korklæder. Hans anden følgesvend kaldes Grampus, Bartel, Klaubauf og optræder indhyllet i en pels, sort i ansigt og på hænder. En lang rød tunge hænger ud af halsen på ham, og han har horn på hovedet. Begge hans arme er sammenlænkede, i hånden har han en ildrager eller et ris og på ryggen en kurv i hvilken han putter de uartige börn; han er kortsagt en rigtig bussemand. I Steirmark optræder sammen med den hellige Nikolaus en rædelig skikkelse, som kaldes »Habergeiss«, det er en slags klaprebuk, dannet af fire mand, der er omhyllede af et hvidt klæde. Den forreste af dem holder et gedehoved, gjort af træ, ivejret, hvorpå den nederste kæbe er bevægelig, så den kan klapre. Med sine horn puffer han efter börnene. Der er også de steder, hvor den hellige Krist, Nikolaus, St. Peter og en engel opfører et helt skuespil, kort, der findes den mærkeligste sammenblanding sted mellem bibelske personer, som de alt nævnte og flere foruden, og fantastiske skræmmebil-

leder og löjerlige dyreskikkelser, så man i det første öjeblik står helt forvirret ved synet af den skare brogede figurer, som drager forbi en, blandt hvilke der ingen sammenhæng synes at være.

Når vi går tilbage, turde der frembyde sig mulighed for en løsning af gåden, en løsning, som kunde have sandsynligheden for sig.

Da julefesten i det 4de hundredår var bleven en kirkelig vedtægt, lå det jo nær, som tiden dengang var, ved billedlige fremstillinger at levendegöre dens begivenheder for den enfoldige og ulærde almue. Alt i det 8de hundredår og flere gange senere omtales kapeller og kirker, hvori der fandtes fremstillinger af stalden og krybben i Betlehem. Der var dukker, som afbildede Josef og Marie, okse og æsel, der efter det gamle sagn var de første, der knælede for den nyfødte Frelser. Et alter, foran hvilket krybbestalden var bygget, blev i juletiden brugt til en höjtidelig gudstjeneste, og det indviede alterbrød, »hostien«, hvori Herren selv ved messeordenes mystiske magt levede og åndede, blev lagt ned i krybben. I det 13de hundredår optog Frans af Assisi tanken på sin måde og nöjedes ikke med dukkeskikkelser og billeder, men førte folket i midnatstimens mørke ad ensomme skovveje ind i en virkelig stald med levende dyr, hvor han tolkede juleevangeliets glædesbud.

Et nyt skridt fremad var det, da man istedetfor de ubevægelige dukker, lod levende mennesker, præster og kirkebetjente fremstille begivenhederne, alt kom derved virkeligheden nærmere. Men efterhånden som folket blev fortroligt med det religiøse skuespil, ændredes et og andet. Halm og krybbe blev ombyttet med vuggeklæder og vugge, man vidste ikke hvor fint og kostbart alt skulde være, intet var jo for kostbart til ham, som alles længsel stod til. Og fandtes så vuggen der, med Jesusbarnet i de bløde puder, lå det atter nær, at en vugge skal bevæges; når der er et lille barn i den, må den ikke stå stille.

Det var hæder og ære at kunne få lov til at røre den vugge, hvori verdens Frelser lå. Kvinderne vuggede, men når moderen sidder hos sit barn, synger hun det i sövn, så sang Marie en vuggevise, hvad enten den nu var tilpasset eller digtet til lejligheden.

Marie synger:

Josef, min ven, vær rede nu,
hjælp mig at vugge min lille dreng!«

Josef svarer:

»Gerne, kære, veninde, du,
han sover så sødt i sin lille seng!«

Og hele forsamlingen stemte i med, så det klang hen under kirkens hvælvinger. Men man var vant til, at sang og dans fulgtes ad, og dans, som udtryk for religiøs stemning, var ikke fremmed for middelalderens tankegang, så rakte man hinanden hånden, den lange række af mænd og kvinder, unge og gamle dannede sig og rundt gik det, til orgelspil, om höjalteret, på hvilket der blev opstillet en dukke af Jesusbarnet, og hele kirken fyldtes af syngende menneskers jubelråb og glædessange. Endnu ved reformationstiden, i begyndelsen af det 16de hundredår, omtales slige kirkefester som temmelig almindelige. Et dukkebillede af Jesusbarnet på alteret i Slesvig domkirke har jeg selv set for mange år siden. Sagnet påstod, at barnet hver julenat måtte have en ren skjorte på ellers græd det. En fortælling, der også genfindes andre steder. Så langt ned i tiden som 1883 blev i Øvre Østrig under gudstjenesten julenat rakt ud blandt kirkegængerne et udskåret træbillede i legemsstörrelse af Jesusbarnet, som lå i en pyntelig kurv. Det gik fra hånd til hånd, enhver kyssede fromt dukken og rakte den til sin nabo. Andre steder fortælles, at borgernes hustruer tog dukker, som forestillede Jesusbarnet, med i kirken julenat og vuggede dem i deres arme, og tankegangen, at barnet skulde vugges, får

i den grad fodfæste, at man som noget selvforståeligt afledede det tyske Weihnacht af wiegen, at vugge, og Nacht, nat, altså: den nat, da Jesusbarnet vugges.

Naturligvis har man ved siden af levende billeder beholdt dukkerne, og man gjorde sig således fortrolig med disse skikkelsers virkelige liv, at korherrerne i Zürich i begyndelsen af det 17de hundredår fra jul til kyndelmisse undlod deres sædvanlige processioner, ved hvilke et stort kors blev ombåret, for ikke at forskrække det lille barn i vuggen ved for tidlig at vise ham, hvad der ventede. Efterhånden vandrede »krybberne« ud fra klosterkirkerne til sognekirkerne, og derfra atter ud i privathusene, og der optog man skikken fra kirkerne at synge julesange og opføre små skuespil ved krybberne. Ja, man byggede transportable »krybber«, med hvilke sangerne vandrede fra hus til hus. Således har det været skik i Bayern. I Thüringen førte »Stjærnefolkene«, hvorom mere sidenhen, små marionetkrybber med sig på deres omgang. De var fastgjorte på en stang og fremviste forneden stalden i Betlehem, kong Herodes ved et vindue i sit slot og de Hellige tre Konger.

Som et eksempel på disse transportable »krybber« medtager jeg en slesisk skik, omgangen i juletiden med en »Schopa«, en hytte, der bares af unge folk rundt fra by til by og fra hus til hus. Schopaen fremstiller et stråtækt hus, der er henimod 3 fod bredt og som kan bæres. Deri er en »krybbe« med Jesusbarnet og Josef og Marie. Huset er åbent, klart oplyst, pyntet med helgenbilleder, guldflitter, broget papir og fine kniplinger. En melodi bliver spillet på fiolin, hvortil der synges en sang, som indeholder, at alle jordens folkeslag skikker deres sendemænd ud for at bringe det hellige barn hyldest. Forhænget drages til side, en rig bojar, i pelsbræmmet dragt træder ind, böjer sig for krybben og danser sin nationaldans til ære for barnet. Han kalder på sin hustru, og hun må danse med, og når de er færdige går de bort, og i deres sted kommer Ungareren og hans hustru, derefter udsendinge

fra en hel mængde andre folkeslag, tilsidst en Zigöjner, en Pröjer, en Litauer, ja, selv den polske Jøde kommer. Endelig træder en konge op; han har krone paa hovedet, rigsæble og scepter i hænderne og er meget for stor og mægtig til at synge eller böje sig for barnet, han værdiger ikke »krybben« et blik. Men som han allerbedst spanker om, møder på engang djævelen frem og angriber ham. Med horn, hove og fork farer han løs på kongen, slår til ham, så hans krone triller af hovedet, og han taber sceptret og tigger om nåde. Derpå træder »Døden« frem, hugger med sin skarpe le kongens hoved af. En ældgammel grå heks rydder med skovl og kost den stolte og ugudelige konges lig tilside og fejer det ind i en krog, og når dermed handlingen er forbi, kommer en lystig fyr og beder om en skilling i klinkpungen.

Vel noget nær allevegne i de katolske lande bygges »krybber«, der blandt katolske kristne er julens symbol som det grönne træ, pyntet med lys, er det hos os. Der siges at »krybberne« især i Tyrol elskes og pyntes med udsøgt omhu. Dær har først i de sidste år juletræet enkelte steder fundet indpas. Både gedehyrden på fjældet og borger og bonde i dalene bruger vinteraftener deres fritid til at skære figurer til »krybben«, der nogetnær findes i hvert eneste hus.

Såsnart St. Klaus begynder sin omgang og Klaubauf, som Ruprechtskikkelsen dær kaldes, lader sig høre med sine bjælder og sin lænkeraslen, begynder man at søge alle de enkelte stykker sammen til »krybben« oppe på loftet. Hvad der har lidt skade, udbedres; det falmede bliver malet op, og nye figurer, som behøves, skærer man ud. En mand bliver sendt ud i skoven for at samle mos, grangrene og kristtorn. I Sydtyrol tages mørkegrönne vedbendranker med deres store bær hjem til at pynte »krybben« med, som juleaften bliver opstillet, når aftensmaden er spist.

Barnet ligger sovende i en mørk bjærghule, Gudsmo-

deren knæler ved siden, Josef, står ved indgangen; hyrderne, iførte tyrolerdragt, knæler på mosset udenfor hulen i engen, hvor smålam græsser, og engle med gyldne vinger taler med hyrderne. Sædvanlig ser man en af hyrderne strække sig som et menneske, der lige er vågnet op. I forgrunden er en kilde; hvor en ko står og drikker. På bjærgene, der løfter sig over hulen, ligger huse og borge, kvæghjorder græsser, ledsagede af hyrder; jægere strejfer om med deres korte rifler for at skyde harer eller gemser. Folk kommer kørende med trillebøre nedad bjærget, en slagter trækker afsted med en kalv, en bondekone bærer en kurv med æg og smör, skovrideren har vildt i sin jagttaske, han vil også bringe barnet sin gave.

Udenfor bondegården står en mand og hugger brænde; ikke langt derfra er der en hule, foran hvilken et lille kapel, hvor en eneboer knæler, mens en anden munk kommer ned ad en stejl bjærgvej. Bjærgfolk arbejder travlt og slæber tunge vogne op fra dybet. En björn kryber ud af et hul, og en pjaltet tigger holder sin tomme hat henimod tilskueren.

En grund til Tyrolernes store kærlighed til »krybberne« er også deres store dygtighed i træskærerarbejde. Derfor findes allevegne krybber, som regel også i sognekirkerne og hær og dær er der endogså henlagt legater til deres udarbejdelse og opstilling.

Der er bevaret en ypperlig tyroler-bondekrybbe, som samler alle de begivenheder, der knyttes til julen, og som indeholder ikke mindre end 256 udskårne menneskefigurer, 154 dyrefigurer og desuden 24 forskellige bygninger.

Baggrunden dannes af fire på lærred malede bibelske landskaber, foran den rejser sig Betlehem til höjre, en bjærgby tilvenstre. Nedenfor Betlehem findes en hule med to eneboere og ved foden af bjærgbyen en mark med græssende dyr. Ud af byens porte kommer Kongernes tog fra Østerland, det bevæger sig i en bue bag om stalden ned i dalen. Foran går en fører, der ledsages af tjenere,

adelsmænd, der bærer allehånde gaver. Efter dem følger to »Vilde», som trækker et vildt dyr i en lænke og derefter kommer rødklædte betjente.

Så hovedtoget. Først den ene af Kongerne med en blå silkekappe. Den anden Konge er ledsaget af en Tyrk og bærer en rød bræmmet fløjlsdragt. Den sorte Konge Kaspar, er iført en klædning af sølvbrokade, og rider hen til kong Herodes, der står på en trone, båret af løver, og spörger de forsamlede skriftkloge om den nyfødte konge. De medfører adskillige videnskabelige instrumenter, kikkerter, globus, landkårt m. m., for at udfinde, hvor kongebarnet bo'r.

Midtpunktet i billedet er stalden, hvor den nyfødte Frelser ligger, over ham svæver en bueformig skare engle; foroven indskriften: »Ære være Gud i det höje«. Foran stalden knæler hyrder, andre iler til, alle med deres gaver.

Tilvenstre fremstilles flugten til Ægypten. En røver kommer ud af en hule og angriber Josef, ovenover hulen er en borg, tilhöjre et hvidt renaissancetempel, rigt forgyldt, hvori pagtens ark, den syvarmede lysestage og lovens tavler med de ti bud. Foran templet er rejst en prædikestol, fra hvilken den tolvårige Jesus prædiker for de skriftkloge.

Nærmest tilskueren, ved bjærgbyen og nedenfor Betlehem, fejres bryllupet i Kana. I et rigt stiliseret tempel i barokstilen er det fornemste bord dækket, ved hvilket Jesus, Marie, brudefolkene og apostlene sidder; udenfor står borgernes bord, og på skamler krukker, i hvilke vand forvandles til vin. I baggrunden er stillet et stort bord, hvor tjenestefolkene er bænkede og musikanterne spiller. Allerbagerst er et fuldstændigt køkken, en bænk til at hugge kød istykker på, vinhylder med alt tilbehør.

Som regel sér man dog kun en af disse begivenheder ad gangen, juledag hyrdernes tilbedelse, nyårsdag fremstillingen i templet. Den 5te Januar kommer de Tre Konger

med deres strålende følge af adelsmænd, riddere og svende og ledsagede af elefanter og kameler. Billedernes brogede pragt har især gjort dette optog yndet af börn og voksne.

Italien, og vel især Mellem- og Syditalien, skal være det sted, hvor de rigeste og pragtfuldeste »krybber« findes. Italienernes fantasi og livlige natur, deres forkærlighed for glimrende og pragtfulde optog, deres barnlige, inderlige religiøsitet, deres lyst til i billeder at udtrykke troens hemmeligheder og således ligesom at opleve de bibelske fortællinger, alle disse forhold har virket sammen til at skabe en række billeder, der er nye og fremmede for den mere kølige og mindre fantasirige Nordbo. Der er knap en eneste fest, hvor ikke Romernes sans for figurer, scenisk fremstilling eller gruppering er kendelig. I mange kirker ser man scener fremstillede fra den Hellige skrifts fortællinger, fra legender, fra jule- og passionsskuespil. Interessen for slige strækker sig lige til spækhøkerbutikkerne og gadekøkkener. Allesammen har de deres helgener og skytspatroner og deres fester, hvor de kappes med hverandre i at pynte boder med blomster og brogede bånd, lamper og figurer.

Man har fra begyndelsen af det 18de hundredår en skildring af de romerske »krybber«, forfattet af en dominikanerpater Labat. Han siger: i juletiden opbygger man i Rom en slags billeder, som man kalder »præsepier« eller »krybber«. Man går ud fra den forestilling, at der i Betlehem den dag, Herren blev født, er bleven holdt et stort marked, hvor der har været overflod af boder, købmænd, alle slags handelsfolk og håndværkere. Man laver saa en passelig stor flade, bygger derpå huse og boder af pap, fremstiller håndværkere og kromænd, lange tog af købmænd, alleslags dyr, der føres til marked. Desuden en boghandler, udråbere med alleslags nyheder, kirkelige processioner, ligtog, brudefolk, der går til kirke, personer, der slås, dansende bønder, hyrder med sækkepibe, banditer, skoledrenge, med et ord, alt er samlet i dette lille

rum, hvad man ellers kan finde rundt om i by og på land. I hele denne brogede omgivelse ser man så i en lille landlig egn stalden og krybben, Jesusbarnet, Marie og Josef. Okse og æsel mangler ikke, store flokke af hyrder møder med gaver. Nogle dage senere kommer de tre Hellige Konger, alt er på det nydeligste stillet frem og belyst af små lamper. Næsten i hvert hjem bygges der i juletiden »krybber«. Straks i begyndelsen af December kommer drengene og forlanger, at deres fædre og mødre skal tage dem med på julemarkedet og købe kork, klodser, vedbende og myrter, for at de kan få en hule lavet, bjærgene opbyggede, klipperne sammenföjede, og skaffe perspektiv tilveje. Desuden må der erhverves huse, hytter, lam og hyrder, som skal have plads rundt om på bjærge, i dale, skove og på sletter. Man kan ikke forestille sig, hvor alt det bliver nydelig gjort, Romerne forstår på en plads af nogle få fods længde at lave en udsigt, man kan forfølge milevidt; de anbringer et vidunderligt spil af lys og skygge, der falder ind over billedets forkortninger, over bjærge og dale. Hver aften belyses »krybben«, hele familien møder ved Jesusbarnets fod, og dær bedes bönnerne for de ni dages andagt sammen med rosenkransens Avemarier, og litaniet bliver sunget. Naboerne strömmer til, slægt og venner gör hverandre besøg, og der er gerne en lille dreng eller pige tilstede, som kan fremsige et vers, eller flere opfører et lille juleskuespil.

Men inde fra Abbruzzer bjærgene kommer hyrder, klædte i fåreskind, med sandaler og lærredsbånd om benene. De følges altid to og to ad, en solbrændt gammel fyr i kappe og som bærer en sækkepibe, en yngre som blæser skalmeje (piffero). De går rundt i byen, spiller og synger ved den ni dages andagt, hvormed Maries bebudelse og Herrens fødsel fejres, de spiller vuggevisen for barnet i krybben. Tre gange om dagen lægger de deres brune filthatte på jorden og blæser for Mariabillederne på gadehjörnerne, og således fortsætter de fra morgen til af-

ten, de går fra butik til butik, fra gård til gård, allevegne klinger deres tungsindige melodier, der atter og atter gentages. I mange slægtled er disse ældgamle toner overleverede fra fader og til sön. De er jo som en levendegörelse af det gamle evangeliske ord: »der var hyrder i den samme egn, som lå ude på marken«. En af deres sange lyder:

»Hyrder, kommer fra fjærn og nær,
kommer og priser Vor Frelser hær,
i julens hellige nat forsand,
ære være Gudfader, hans Ånd og vor Frelsermand!
Bönnen, vi frembar på barnevis,
den synger vi til vor Frelsers pris.«

Endnu omtaler jeg »krybben«, i Ara Celi kirken, hvor den er opstillet i et af kapellerne og forestiller Grotten i Betlehem og Kongernes tilbedelse. Jomfruen sidder derinde, holder »Bambino« (Barnet) på skødet, Kongerne knæler og rækker deres gaver. To piller danner indgangen, ved den ene knæler en anselig skikkelse, iført en skarlagensrød kappe, tyrkiske benklæder og turban, tilbedende løfter han hænderne i vejret henimod barnet. Lige overfor ved den anden pille står en stor kvinde, der viser den knælende mand Jesusbarnet. Det er Sibyllen, den mandlige skikkelse er kejser Augustus. Billedet fremstiller det bekendte sagn, at Sibyllen i et syn viste kejseren barnet, som skulde fødes for at herske over den hele vide verden, en af kristendommens mest dybsindige legender.

Jeg har dvælet så længe ved skildringer af »krybben«, fordi dens skikkelser, der fejrer julens höjtid, med så stor kærlighed omfattes af det katolske kristenfolk. I »krybbens« figurer kommer hver juleaften Jesusbarnet til folket, og de mange samler sig om stalden og krybben for at få ham at se, der i de fattige klæder er konge over alverden. Man kan måske sige, at det, som göres i håndens verden under dagenes gang i adventstiden: at et Betlehem tømres,

bygges, rejses med stalden, der rummer Jesusbarnet som midtpunkt, det samme sker i menneskehjærterne: dær tømres, ordnes, rejses en hel bolig for Frelseren,

»det er ej fremmed bolig,
du har den dyrekøbt,
hær skal du vorde trolig
i kærligheden svøbt.«

»Krybben« i de katolske lande samler börn, unge og gamle omkring sig. En mand, der har sét, kendt og elsket dens billeder fra sin barndom, siger: »Krybben hører til min ungdoms skönneste minder. Hvor var det dog lykkelige uger, mens jeg år efter år byggede krybbebjærget op, samlede klodser, rodtræ, stene og bark, byggede, tømrede, sammenföjede og så tilsidst overklædte de bare steder med grönt mos. Og så, hvilken glæde, når opstillingen af landskabet var færdig, og jeg kunde gå til at ordne figurerne. Jeg studerede bibelens fortællinger på det omhyggeligste, oplevede dem. Fantasien malede dem for mig, et uudsletteligt indtryk gjorde de på mit følelsesliv, og hvad rigdom, jeg vandt i fantasi og følelse, søgte jeg at give skikkelse i mit værk.«

Det er den ældre mand, der hær taler om sin ungdom, og han slutter med at sige: hvad der får liv i billeder og skikkelser griber enfoldige menneskers hjærte og sind stærkere end hvad der gennem øret uden billeder modtages ved ordet. Det går således, at man oplever svundne tiders begivenheder i nutiden, for sine öjne. I hyrderne ser folket sig selv, det er mennesker af deres egen kreds, som juleaften bringer barnet gaver og tilbedelse, personer i deres egen, kendte dragt, med deres egne sæder og tænkemåde, der samler sig om »krybben«, og dær i rim og små skuespil fremsætter deres tanker. Fra en slig vekselsang, der langt ind i det 19de århundrede blev sunget i en af kirkerne i forstaden til München meddeler jeg følgende træk. Den ene hyrde siger:

»Hejda, hvad er der på færde? Der er nogen derude; jeg har ikke hørt dem ringe solen op, alligevel er det lyst nok til at man kan tælle sine penge. Jeg må ud og se efter, hunden gør; det skulde vel ikke være en tyv, der vil stjæle mine lam. Jeg har dog ikke lyst til at miste et års lön.«

Derpå går han ud, sér englene, der flyver syngende omkring. Omsider taler han til en af de mindste og siger:

»Vær dog så god og sig mig, hvad alt det betyder; hvorfor kommer I og vækker os? Er det noget glædeligt, der er sket?«

Englen forklarer ham det altsammen og opfordrer ham til at følge med hen til stalden. Han svarer:

»Gå du så foran og vis vej, og siger jeg noget, der ikke rigtig passer sig, træd mig sagtens da på foden.«

»Dær er det, gå dær ind!«

»Å, tøv sagtens et öjeblik, lad mig først pudse min næse!«

Derpå går hyrden ind, finder barnet, tilbeder det, beklager at vejret er så koldt og stuen så fattig, sender en af kammeraterne hjem til sine kone med bön om, at hun skal koge en skål vælling til barnet, tilsidst går han og siger troskyldig:

»Så, Gud i vold da! nu går jeg, mit hjærte beholder du. Tænk nu lidt venlig på mig, og giv mig engang herefter himmerige, andet forlanger jeg ikke. Skulde du trænge til noget, så kom bare til mig!«

Slig godmodig spøgende tale forstyrrer ikke andagten, tværtimod, folket finder större opbyggelse i slige, enfoldige gudelige sange end i lange dogmatiske udviklinger.

Der er måske en fælles underström, som forbinder »Træet« og »Krybben«. Det er noget vi alle véd, at længselen efter foråret er stærkest, når man hårdest føler vinterens kulde, måske har de skönneste forårssange fået ord og tone ved midvinterstide. Her i Norden bringer det grönne træ, pyntet med lys og gaver, vårbud i vinterens kulde og mørke; i sydligere lande er det »Krybben«

med sit sommervarme landskab, der taler til folket om det sejrende liv. Således bringer både juletræet og krybben, hver på sin vis og til sit folk, et svar på menneskehjærtets spörgsmål om udløsning fra sorgens og dødens magt. I det 18de hundredår kunde man hær og dær se »Krybben« opstillet i ly af »Træet«, nu er de vel skilte ad ved store afstande, men dog sagtens udtryk for det samme, hjærternes vårlængsel mod Gud, de er et billedligt udtryk for julens store evangelium: »se, jeg forkynder Eder en stor glæde, Eder er en Frelser født«.

Hvor fristende det end kunde være at dvæle længere ved de mangfoldige krybbebilleder som fremstilles i Syd og Nord, i Øst og Vest, forøvrigt også enkelte steder blandt protestantiske kristne, må jeg dog standse. Endnu blot en bemærkning. Der er alt fra Slesien givet eksempel på krybber, der er førte fra sted til sted, ledsagede af et dukkeskuespil. Denne skik har været brugt i vide kredse. I Nedre-Østerrig var der folk som drog omkring fra hus til hus med et julepanorama. Det skete juleaften. Der blev stærkt ringet på portklokken: »julebilledet kommer!« Ind trådte to af messedrengene, iførte lange, røde klæder, sammen med kirkebetjenten, der bar en stor kasse, som han stillede på et bord, eller hvor der ellers var passelig plads. I kassen var et landskab, der forestillede en smuk egn med hyrder, jægere, de Tre Konger og i baggrunden stalden i Betlehem. Drengene sang med tændte lys i hænderne:

»Kristus er kommen,
vor synd har han sonet;
fra djævelen frelst
både store og små.«

Kirkebetjenten forklarede derpå billedet, de fik en lille gave og gik videre (1859).

I Masuren, pröjsisk Polen, var det endnu 1846 skik, at börn, udklædte som engle, gik om med en vugge, hvori Jesusbarnet lå. En, som fulgte, bar på en lang stang en

stjærne. Således gik de om fra dör til dör i byerne og sang julesalmer. I Hamborg så man för 1865 juleoptog gå omkring på gaderne; deltagerne var pyntede med grönt og sang julesalmer. Forrest gik klokkeenglen (»Klinggeest«), iført hvide klæder, hvorpå små klokker var fastgjorte. Ofte bar han Hellig-tre-Kongers stjærnen. Efter ham fulgte Josef, iført blå, sid dragt med gule bukser, sammen med Marie, der var klædt i höjrødt. De medførte og fremviste en »krybbe«, kranset med grönne grene, hvor okse og æsel ikke måtte savnes. De gik fra hus til hus og blev som regel venligt modtagne, hvor de bankede på.

Lignende optog synes at have været kendte over den störste del af Tyskland. Hær og dær mister »krybben« flere og flere af sine figurer og sin pynt. I Erzbjærgene siges 1860, at der kun var én dukke, pyntet som juleengel, opstillet i vinduet. Af og til bar han en indskrift i hånden, som han løftede over hovedet: »ære være Gud i det höje!« Om ved året 1870 var også englen borte. »krybben« er også vandret over Verdenshavet. En rejsende traf den 1851 i Montevideo i Sydamerika. Han fortæller, at der ved alteret i kirken var henstillet en lille nydelig krybbe, hvori Jesusbarnet hvilede på en håndfuld halm, ved siden stod i pragtfulde dragter Josef og Marie. Midt i kirken var et bord placeret, hvorpå et lille Kristusbillede, formet af hvidt voks; for at de sorte kristne ikke skulde mene sig forbigåede, men klart kunde forstå, at julefesten også gjaldt dem, lå der tillige et lille ibentræs Jesusbarn med sort uldhår.

Det vil nu være nødvendigt i korte træk at omtale det kirkelige julespil, som det har udviklet sig gennem tiderne. Blandt et folk, der er så fantasirigt og letbevægeligt som Italienerne, synes det jo ganske rimeligt, at præsterne forsøgte at komme folkets sans imøde ved at føre noget af et skuespils bevægelse ind i gudstjeneste og salmesang.

Der var nu og da lejlighed dertil som ved juleevangelierne. Og man forsøgte ved at tænde eller slukke lys, ved røgelse og optog i kirkerne billedlig at fremstille begivenheder. Det bliver udtrykkelig betonet, at sligt göres til belæring for folket, der ved slige skikke modtager stærkere indtryk, end ved prædiken.

Eksempelvis nævner jeg, at såsnart forelæseren i kirken forkyndte Jesu fødsel, kastede alle sig ned på gulvet for at tilbede. Alt i det 12te hundredår skal det have været skik, når den ene af præsterne læste: »en sön er født os«, udbrød de andre præster i höje jubelråb, hvori det forsamlede folk istemmede. Fra franske kirker er opbevaret beskrivelse af kirkeskikken juledag. En krybbe med den Hellige Jomfrus billede var opstillet bag alteret, hyrderne trådte ind gennem korets store dör, og en vekselsang mellem hyrder og præster udførtes, hvorpå messe læstes. Især havde gudstjenesten kongedag fået en rig dramatisk udvikling i den franske kirke. Fra tre forskellige dele af kirken kom Kongerne, iførte side dragter, med kroner på hovedet, og gik henimod alteret. De er ledsagede af kostbart klædte svende, som bærer gaverne. Den første Konge, som går op ad kirkens midte, peger med sin stav på stjærnen og siger:

»Höjt på himlens bue varselsstjærnen stråler.«

Den anden kommer derpå fra höjre og tilföjer:

»Som os melder kongers konges fødsel.«

Hvorpå den tredie, der træder ind fra venstre, slutter:

»Ham, hvis komme længst profeter varsled'.«

De mødes alle foran alteret, omfavner og kysser hverandre og siger:

»Ham vil vi søge og bringe ham gaver,
røgelse, guld og myrrha med os vi føre.«

Forsangeren istemmer dernæst en salme; det store optog ordnes, såsnart det kommer frem i kirkens skib, tændes lysekronen ved alteret, og Kongerne synger:

»Stjærnen, profeterne skimted' i Østerland, går strålende foran os efter Bileams ord, han som sagde: der fremgår en stjærne af Jakob, opstår et spir af Israel, han skal knuse Moabs sider, undergrave alle Sets börn, jorden skal vorde hans eje.«

Derpå træder fra begge sider af alteret to præster iførte lange hvide klæder og synger med sagte røst:

»Hvem er de, der ført af stjærnen, kommer og siger, hvad aldrig vi hørte?«

Kongerne svarer:

Vi, som I ser, er konger fra Tarsis, fra Arabien og Saba, vi bringer Kristus, den nyfødte konge, gaver, ham vil vi tilbede, stjærnen viste os vejen.«

De to i den hvide klædning slår herpå forhænget tilside og siger:

»Barnet I søger, er hær, iler at tilbede ham, i ham er frelse for alverden.«

Kongerne böjer deres knæ, hilser barnet med ordene: »Hil dig, alle kongers konge.«

Den første tager så guldet fra sin svend og siger: »Konge, modtag guldet!« Den anden ofrer røgelse: »Du, som er sand gud, hær er røgelse!« Den tredie rækker ham myrrha til hans død.

Imidlertid ofrer forsamlingen; alt hvad der gives, får de to hvidklædte kirketjenere. Sålænge dette står på, ligger Kongerne bedende på knæ, indtil en hvidklædt kordreng med tilhyllet hoved, og som forestiller en engel, står ved læsepulten og synger:

»Hvad profeter skued' er opfyldt; drager bort ad andre veje, og forråder ej vor store konge!« Kongerne rejser sig, som de vågnede af en dyb sövn, går gennem kirkens sideskib og dören tilvenstre ind i koret og anfører under den følgende messe korsangen.

Dette er jo et helt skuespil, og det bliver ikke indenfor de mægtige romerske kirkers porte.

En gammel italiensk krønikeskriver fortæller om op-

toget i Milano 1336: tre præster i kongelig dragt, med guldkroner på hovedet, drog frem, ridende på tre vælige heste, fulgte af pager i forskellige afdelinger med mange heste og stort følge. Foran dem førtes en stjærne, der bevægede sig gennem luften. Da de kom til San Lorenzo, var dær fremstillet kong Herodes med de skriftkloge og farisæerne, og de spurgte disse, hvor Kristus skulde fødes. Efter at de havde slået op i deres bøger, svarede de, at han skulde fødes i Betlehem, som lå 5 mil fra Jerusalem. Da Kongerne hørte dette, drog de videre med deres guldkroner på hovedet, med gyldne skåle, fulde af guld og røgelse og myrrha, med det store følge af heste, svende, som blæste på trompeter og basuner, aber, bavianer og mange andre dyr og en vældig folkeskare, mens stjærnen bestandig gik foran. Således nåede de omsider San Eustorgia kirken. Ved siden af höjalteret var dær en krybbe opstillet med okse og asen, og i krybben lå Jesusbarnet i Jomfruens arme. Kongerne bragte barnet deres rige gaver, lod derefter som de faldt i sövn, hvorpå en engel fremstillede sig og lod dem vide, at de ej måtte vende tilbage ad gaden forbi San Lorenzo, men ad Romanogaden, hvilket de også gjorde.

Kronisten slutter med at sige, at der var så mange mennesker samlede, soldater, adelsdamer, præster, at man aldrig har sét magen dertil. Det blev bestemt, at skuespillet skulde gentages hvert følgende år.

Således vandrer de bibelske skuespil fra kirken ud på gaden, fra det alvorlige latinske mål over i folkesproget, og kravet til morskab gör sig gældende hos forfattere og skuespillere, tilskuerne nöjes ikke blot med kirkelære og opbyggelse. Man danser om vuggen også udenfor kirken, Josef og Marie rejste sig fra deres pladser og dansede med. Den gamle Josef er ved siden af den unge kvinde bleven en komisk figur, han og hans svende danser med; englene synger til det, jomfruer træder ind, tilbeder barnet, danser ligeledes om vuggen. Handlingen foregår i en

åben stald, hvor Marie sidder i blæst og regn. På en gang begynder barnet i vuggen at tale og siger klagende:

»Ak, du kæreste moder blid,
Jøderne tager mit unge liv.«

Marie svarer:

»Ti, mit søde barn, Jesus Krist,
du glemme din kommende pine forvist«.

En engel vækker de sovende hyrder, opfordrer dem til at gå til Betlehem. Det gör de, hilser barnet, beder om dets nåde og gode villie, om rundelig mad, idet de omhyggelig opregner alt hvad de ønsker. Derpå danser også de om vuggen. Josef og Marie klager over deres armod, de har intet bohave, intet at spise, Marie har intet börnetöj, og Josef må skaffe hjælp. Han har et par gamle bukser, der er hele og gode allesteder, hvor der ingen huller er, dem bringer han, tager barnet og synger for det, men råber så på Hillegart og Gutte, at de skal skynde sig at komme. De lover ham en god lusing, han påtager sig at garve deres skind, hvis de ikke kommer ligestraks. De prygler løs på ham, til han beder om nåde, kommer straks efter i totterne på hinanden og slås, så Josef må skille dem ad. Ny dans om vuggen, englene synger og Josef fremsiger et stykke af Johannesevangeliet. Marie synger visselulle for barnet, beder Josef hjælpe sig, det lille barn istemmer omkvædet; men på engang kommer djævle ind og holder råd om, hvorledes de skal undgå den ulykke, Jesus vil føre over dem. På den anden side advarer engelen Josef mod Herodes, som vil dræbe de små börn; Josef fortæller det atter til Marie, og alle bryder op, idet Josef siger:

»Hermed forlader vi dette hus,
kom, lad os gå at tömme et krus!«

Som man sér, er hær jo lidet eller intet blevet tilbage af den religiøse höjtid, af opbyggelse; juleevangeliet er

blevet et spektakelstykke fuld af plump skæmt. Men dette er kun den ene form af disse julespil. Der er bevaret en hel række andre skuespil lige ned til vore dage. De er blevet opførte i afsides fjælddale i Øvre Slesien og Østerrig, og de står ved deres alvor og inderlighed höjt. Man har taget tiltakke med de tarveligste omgivelser. Der spilles i et åbent rum uden noget af alt det, som den moderne skueplads ejer og bruger for at frembringe illusion. En halmstol, der sættes hen på gulvet, forestiller Jerusalem, en lav skammel, Betlehem, men de spillende personer betragter deres færd som en gudstjeneste, for tilskuerne er spillet en kirkegang. Alle de hellige personer i stykket synger deres roller, de øvrige fremsiger versene i takt med versemålet. En sceneforandring antydes derved, at alle rejser sig og går salen en gang rundt. Hyppig forbandt man to stykker. Et »paradisspil«, hvor Adams og Evas fald fremstilledes, og forjættelsen blev givet. Dette var indledning og forberedelse til »hyrdespillet« i Betlehem julenat. Alle de deltagende var strængt forpligtede til from og sædelig vandel og udsøgtes blandt de mest uberygtede i byen; især gjaldt det den unge mand, der havde Jomfru Maries rolle. Den eneste undtagelse var ham, der spillede djævelen, dertil toges et forfaldent subjekt, om han kunde findes. Når skuespillerne i procession drog ind i salen, på hvis tre sider tilskuerne vare bænkede, blev »paradistræet«, et tre alen stort enebærtræ, pyntet med flagrende bånd og behængt med æbler, båret foran, fulgt af en stor, forgyldt stjærne, der kunde, ved et simpelt maskineri, både drejes og løftes og sænkes. Derefter gik engelen, så Josef og Marie, de Hellige-tre-Konger, Herodes, djævelen; ypperstepræster, skriftkloge og Jøder; Herodes' høvedsmand, Herodes' anden høvedsmand og tjener; tilsidst hyrder, lakejer, pager.

Man indøvede stykket således, at man var færdig til julen; bønderne drog så omkring fra dal til dal i juletiden; og hvor der kunde skaffes plads, opførtes skuespillet.

Det er ikke muligt hær at fremstille det religiøse skuespils historie gennem middelalderen til vor dage. Jeg har kun ønsket at fremdrage de to retninger, der kommer frem, da skuespillet forlader kirkehvælvingerne: det rent folkelige spil med löjer og gögl, der blot tager den religiøse baggrund i sin tjeneste for at have en ramme. På den anden side det alvorlige, religiøse folkeskuespil, for hvilket opbyggelsen er alvor. De samme to retninger genkender vi i de mangfoldige brogede optog, der i advents- og juletiden færdes i by og på land i Nord- og Mellemtyskland og langt ud over dets grændser: göglet og alvoren.

For nu at komme til fuld forståelse af de forskellige figurer i de mange juleoptog, der i December måned færdes omkring inden og udenfor Tysklands grænser, vil det være nødvendigt at søge tilbage til det antike Rom. Som der endnu i vore dage kan, især ved forårsfester og ringriden, træffes optog af helt eller delvis forklædt ungdom, der med sang, larm, dans drager om, har der utvivlsomt i oldtiden blandt Middelhavsfolkene fundet lignende mere eller mindre kåde og larmende optog sted. Eksempelvis kan nævnes de i bukkeskind hyllede skarer, der drog om under Lupercaliafesten med vittigheder og kåde viser, en fest, folket holdt så fast på, at det først omtrent 500 år (496) efter Kristus lykkedes pave Gelasius at få den afskaffet. Libanius' redegörelse for saturnaliefesten er alt omtalt, han var hedning, og det var ham i sin fremstilling om at göre, at alt, der kunde vække anstød blandt kristne blev undgået. Men hvad han tier med råbes ud af kirkefædre og ved præstemøder den ene gang efter den anden. Et vidnesbyrd er bevaret, hvor langt ned i tiden slige hedenske optog, trods alvorlige indsigelser fra kirkens mænds side, tog folk med. I året 742 skrev Tyskernes apostel Bonifacius til pave Zacharias og beklagede sig over hindringer i hans missionsarbejde blandt Alemanner, Bajuvarer og Franker. Når han forbød dem deres hedenske

optog, svarede de ham, at hvad der kunde være tilladt i Rom under selve pavens öjne, kunde dog vel tåles i Germanien. De påstod, at man kunde se hvert år i Rom lige ved Peterskirken, nyårsdag- eller -nat, at hedenske optog drog gennem gaderne, de sang ugudelige viser og brugte hedenske tilråb, de hensatte dækkede borde, og ingen vilde låne sin nabo ild, jærnsager eller andet. De sagde desuden, at de havde sét kvinder, der gik om med amuleter, efter hedensk skik bundne om arme og ben, og udbød sådanne til salg. Pavens svar lød på, at alt sligt var ham, såvelsom alle kristne, vederstyggeligt.

Et vidnesbyrd om lignende forhold har man fra Gallien i prædikener, der sagtens bærer Augustins navn med urette og menes at være fra det 6te el. 7de hundredår. Prædikanten, hvem det så er, klager over den magt, hedenske skikke har over menneskene, hedningerne vender alt på hovedet og iklæder sig stygge udyrs skikkelser. Disse stakler og hvad værre er, endog somme døbte kristne, forklæder sig og bærer grimme ansigtsmasker, som folk burde skamme sig ved, og hellere græde end le over. Thi er der noget fornuftigt menneske, der kan tænke sig, at folk, der har deres fem sanser vil påtage sig dyrenaturen, idet de spiller en hjort? Der er andre, der ifører sig huder af deres eget kvæg, nogle tager dyrehoveder på, og jubler i den grad over, at de er dyr, så man rent glemmer, at det er mennesker. Så er der én vederstyggelighed mere: fødte mænd ifører sig kvindeklædninger og gör mandig kraft kvindagtig ved deres usömmelige forklædning. De rødmer ikke ved at stikke deres stridsvante arme gennem ærmerne på en kvindekjole og vise deres skæggede ansigter under kvindehuer. I den anden prædiken hedder det:

»Hvad er det dog for en galskab at give mænd ved en usömmelig dragt udseende som en kvinde, og hvor er det galmands værk at skæmme sit eget ansigt og tage masker på, der kan kyse djævle! Og hvad er så tåbeligt, som ved skamløse gebærder og liderlige viser jublende at synge

lastens pris! At omskabe sig til et vildt dyr for at komme til at ligne buk eller hjort, skönt man er skabt i Guds billede, og så blive et offer til dæmoner.« »Er der da folk iblandt Eder, som nyårsdag giver nogen af disse elendige mennesker en gave, så skal han vide, at den gave skænkes ikke mennesker, men djævle. Er det nu Eders mening, at I ikke vil have hverken lod eller del i deres synd, så tillad hverken hjort eller ko eller nogen af de andre udyr at komme eders hus nær.«

Som man kan se, har det taget tid, inden den gamle hedenske surdej blev udrenset.

Der har i disse kåde optog altså været dyremasker, man går i hjorteham, agerer gammel kælling, folk synger gemene viser, holder ustyr, danser og tumler. Endnu i det 16de—17de hundredår måtte man i Frankrig værge sig mod optöjerne under narrefesten nyårsnat. Store flokke af maskerede personer af begge kön løb om på gaderne den nat, brød ind i kirkerne og forstyrrede gudstjenesten og samlede gaver ind til »stråkællingen«, der blev spillet af en maskeret karl, helt hyllet i halm. Der manglede hverken larm, dans eller viser, masker eller »kællingen«, kort, det var resterne af de gamle hedenske optog, som kirken endnu ikke havde fået tæmmet.

Et motiv kan endnu medtages, fordi det med rimelighed står i forbindelse med en gruppe sagn, der også slutter sig til juletiden. I den tredie af de ovenfor nævnte prædikener siges: »hine stakler, der ikke undser sig ved og ikke rødmer over at udføre springdanse ved kirken, de går som kristne i kirke og som hedninger ud af den, thi den slags danse er en rest af hedenske skikke«. Tillige opfordres de kristne til at tugte dem i deres kreds, der »tager del i den afskyelige skændsel med hinden og hjorten«. Der fortælles, at i året 1012, da præsten havde istemt messen i en af Sachsens kirker, begyndte en vis Otbert sammen med 15 mænd og 3 kvinder en dans på kirkegården. Det var julenat. Ved deres verdslige viser

og larm forstyrredes gudstjenesten, så præsten i vrede udtalte en forbandelse over dem og ønskede, at de måtte vedblive at danse året rundt. Hans ord gik i opfyldelse, dag og nat, i kulde og regn, vinter og sommer fortsatte de, sled hul i jorden, først til knæet, senere til livet og endelig da året var gået, blev de udløste, nogle døde straks, andre blev brudte for hele deres levetid. Sagnet er meget udbredt, på Island er det præsten, som fører an, og djævelen lader dem alle synke i jorden; i et dansk nutidssagn er det nogle piger, der får lyst til at danse på kirkegården og som synker i jorden.

Et billede af slige dansere i dyremasker er bevaret i et håndskrift fra 14de årh.

Rester af disse gamle hedenske optog, der slet intet havde med kristendommen at göre, kan man søge i den vilde skare af »Schoduwels«, der i begyndelsen af 15de hundredår løb maskerede om på gaderne i Brunswig o. a. st. og gjorde så vældige optöjer, at der 1428 i Hildesheim på én gang blev 11 af dem slåede ihjel. Fremdeles synes optoget »das Perchtenlaufen« i juletiden og »das Huttlerlaufen« ved fastelavnstide i Sydtyskland også at måtte regnes herhen, såvelsom et lignende »die Zembern«. Der kunde sikkert nævnes adskillige flere endnu.

I Libanius' fortælling om nyårsdagens höjtid forekommer den sætning: aftenen för er de fleste på færde i gaderne og tilbringer tiden med syngen, dansen og alleslags löjer, trænger ind i værkstederne, gör nar ad dem, der er der, banker på dörene og hindrer folk i at sove. Der er måske også en rest heraf i nutidsskikke tilbage. I Sydtyskland går i juletiden noget forskellige dage, især torsdagaftenerne i adventsugerne, börn og unge folk omkring i byerne og banker med trækøller på husenes döre, fremsiger et jule- eller nyårsønske og venter en lille gave. Rimene som bruges indeholder ingen hentydninger til Kristi fødsel, men derimod gode ønsker for året, som kommer, og må opfattes som en nyårsskik. Måske falder det svenske

udtryk for julegave hær indunder, når den kaldes »julklapp«: der blev efter gammel skik slået et stærkt slag på dören og gaven kastet ind.

»Kællingen«, der omtaltes sammen med dyremaskerne, kan måske også genfindes i nutidsskik. Det er omtalt, at der i Paris samledes gaver til »stråkællingen« i det 17de hundredår. I Italien får börnene sædvanlig deres julegaver Epifania. De hænger deres strömper ud i skorstenen og ved midnatstid kommer »Befana« og fylder dem med sine gaver. Men ved siden heraf er en anden skik: rundt om i Italiens byer samles folk i talløse skarer, i Rom på Navonapladsen, under en øresønderrivende larm af alt, hvormed der kan göres spektakel. En af pjalter lavet dukke, »Befana« el. »den gamle kælling«, la Vecchia, bliver ført ud af byen eller brændt. I Schweiz sker noget lignende på torsdagen i den tredje adventsuge, da en forklædt person eller en dukke under forfærdelig larm føres ud af byen. I England trækker unge folk på kongedag om med en plov, og blandt figurerne dær er »Old Bessy«, en ældgammel kælling med uredt hår, lang, spids næse og hage. Hun tilligemed narren spiller en hovedrolle i optoget og bliver tilsidst stukket ihjel.

Når man ser tilbage på det her fremstillede, synes det jo rimeligt, at juleoptogene, som de efter reformationen og ned til vore dage findes i Tyskland, er sønderspræengte stykker af middelalderens religiøse skuespil, eller dog ialtfald folkelige efterdannelser af scener fra dem. Dernæst har rester af dyremaskerne og de gamle hedenske optog hængt sig fast ved disse små, kirkelige skuespil, har smuglet deres personer ind, — eller mulig har det ikke lykkedes kirken og dens mænd helt at få magt med de gamle skikke, de har måttet give køb, men har så brugt disse personer som bussemænd for uartige börn. En hel mængde dyremasker følger jo, buk, björn, hest, som alt omtalt er, desuden på sine steder en ulv. De ledsager Kristus og helgener på deres omgang, og mens julestjærnen lyser ud

i mørket, stjærnefolkene synger gamle salmer om barnet i krybben, bryder disse vætteskikkelsers kåde og plumpe löjer midt ind i höjtiden. Er denne synsmåde rigtig, da sér man her et møde mellem to tider, to livsanskuelser, den verdenserobrende kristentro og det antike hedenskabs sidste omdannede, døende rester.

En bemærkning bliver det her nødvendigt at indskyde. Ved en del af disse optog göres larm, ja, det ser næsten ud, som om larmen nødvendig hørte med og skulde til. Det er vistnok også tilfældet. Først er der den rent barnagtige glæde ved at øve kræfter og opfindsomhed på at tilvejebringe et spektakel, der når det yderste, der kan skaffes; men ved siden heraf ligger der vistnok hær bagved en nu for det meste glemt forestilling om, at larm ved årets begyndelse er nødvendig for at kyse onde Vætter bort, og jo stærkere og i jo længere afstand larmen lyder, jo pålideligere er virkningen og jo videre strækker den sig.

Jeg kan eksempelvis nævne Naturfolks skyden, råben, skrigen, larmen under solformørkelser for at kyse Vætterne bort, der vil sluge solen. Og hvad skal man sige til følgende skildring fra ældre tysk bryllupsskik? »Natten för bryllupsdagen anstrængte man sig for at göre den mest mulige spektakel i brudefolkenes tilkommende hjem. Vinduerne blev tæt tillukkede, alle åbninger stængede, kun gadedören blev stående på vidt gab. Så begyndte man fra taget af, stænkede vand af brønden i alle kroge, man fo'r dundrende og larmende omkring, man slog vildt om sig med stokke, bandede og skældte, som man ævnede, og fortsatte ovenfra den vilde fart bestandig nedad gennem alle værelser, til man havde nået kælderen, og så med såmegen spektakel, der kunde skaffes tilveje, ud ad gadedören. Det var, hvad man kaldte »Polterabend«. Det, som man vilde opnå, var, at alle onde ånder, der volder tvedragt og fortræd, skulde jages ud af huset, så brudefolkene i fred og god forståelse kunde leve inden döre.«

Juledags eftermiddag kl. 3 begyndte man på sine steder i Schwaben at ringe med alle kirkeklokker. Samtidig blev der rundt om skudt med geværer i hele salver og enkeltvis på gader, stræder, i baggårde, ud af vinduer. Ringningen kaldtes »Schreckenläuten«, skræmmeringning, og må nu rimeligvis tydes som et middel til at kyse Vætter bort.

Ved de utrolig larmende optog, der ledsager »kællingen« »Befana«, i Italien, og den såkaldte »Posterlijagt« i Schweiz, forener man således det nyttige med det behagelige: man morer sig og gör en god gerning ved at kyse alle onde Vætter langt bort.

Vi går nu til de nordiske lande og gör forsøg på, om det er muligt at opdage dær bølgeslagene fra det store folkehav mod syd. I forbigående medtager jeg et optog, der har nogen forbindelse med vor sagnhistorie og som har været brugt i Lybæk. Det er et kort skuespil, hvor den romerske kejser Karl den Store er hovedpersonen og udæsker til kamp fem oldtidshelte efter hverandre: Josva, Hektor, David, Alexander og Judas Makkabæus. Klaus Låddenskæg (Klas Rugebart) får befaling til at kalde dem ind, hvad han også gör, men de undslår sig alle. Tilsidst siger kejseren til Klaus:

»Du gamle slughals, fyldebøtte, hvor er du dog?
hent straks Stærkodder ind, det drog!«

Klaus:

»Hvad er det, du siger? Hvad sa' du, han hed?
Påtværs det mig kom, skønt min hals den er bred.«

Så kommer Stærkodder, hvem de alle slår løs på; han kan ikke værge sig og råber:

»Hellige Odin, lån mig din hest,
op, før mig bort, det tjener mig bedst!«

Klaus:

Hvad? — har Fanden ham taget? — Ude er vort spil,
så lad os danse, sålænge holde det vil!«

I de nordiske lande kender jeg kun, foruden det alt omtalte Stefansridt, tre juleoptog: »plovgangen« på Als nyårsaften, en lignende skik synes ellers ukendt i Norden. Dernæst »stjærnefolkenes« omgang og endelig optoget med »julebukken«.

Jeg begynder med julebukken, og vi vil først se, hvad der kan oplyses om dens farter i forskellige lande.

For Danmarks vedkommende søger vi først til Holbergs skuespil »Julestuen«. I 9de scene kommer Arv ind, svøbt i et hvidt lagen og med to horn i panden, vil kyse de tilstedeværende og siger: »jeg er julebuk, husbond«. I sidste scene kommer han atter ind, denne gang ridende på to karle, der vender bagdelene til hinanden. Han er kullet i ansigtet, har en pind i munden, hvorpå står to lys. Börnene bliver bange.

Denne person passer bedst med skildringen af »julevætten«, der blev fremstillet af en person med sværtet ansigt, indhyllet i et kort dække og forsynet med en slags hale. Han krøb omkring på alle fire, havde en lille stav i munden, hvorpå små brændende lys var fastgjorte. Af de tilstedeværende fik han nødder og æbler og viste sig barsk mod dem, der intet gav. Når lysene var udbrændte, krøb han bort igen. Som sidestykke til denne figur kan endnu nævnes »julebispen«, som udvælges i julelegen, sværtes i ansigtet, får en pind i munden med et stykke lys på hver ende . . . Hvem der ikke ofrer ham noget, slår han med en askepose, han har skjult under sin kåbe.

Til bukkeskikkelsen med horn svarer beskrivelsen, at julebukken er en person, »udklædt som buk, der i juletiden går omkring i folks huse for at kyse börn og göre aberi for penge. I året 1668 udgik forbud mod, at gå med rumlepotte eller julebuk eller med noget usömmeligt hånligt spil«. Et halvhundrede år senere omtales »Contrafej af den underlige julebuk, præsenteret som en björn i staden Viborg, anno 1702«, og den beskrives:

»indvortes som et nød, udvortes som en björn,
mig synes, det var gjort at kyse folkes börn«.

Af nutidsoptegnelser kan nævnes en bemærkning fra Randersegnen: »juleaften har det været skik at ride om i nabolaget. To karle, malede og udstafferede i hovedet, vendte deres bagdele sammen og en tredje satte sig op at ride paa dem, som i Holbergs Julestue«. Hermed stemmer fuldstændig beskrivelsen af en leg i julestuer eller dansegilder fra Horsensegnen: to karle bindes sammen med bagdelene mod hinanden, böjer sig i lænden hver sin vej forover og støtter sig til en halv alen lang stok. Et dækken, der må skjule deres ben, lægges over deres ryg, hvorpå en tredie sætter sig op at ride på dem.

Endelig kan i denne sammenhæng endnu omtales, at folk i Lysabild sogn på Als, i juletiden har moret sig ved et spil om »julebukke«, d. e. småkager med et par knaster, der skulde forestille horn. Spillet kaldtes »bukkespil« og er vel de sidste rester, der er tilbage af julebukkens optog.

Vender vi os til sagnene, får vi bukken at se fra en hel anden side. Det er en strådukke, pyntet af karlene på gården med brogede bånd og opstillet i laden og siges at være »æret hele julen«. Den nævnes et enkelt sted »julenar«, og nu fortælles med få ændringer, at en pige påtager sig kl. 12 midnat at danse med denne dukke, går over i laden og synger til, men inden hun ser sig for, er det ikke strådukken, men Fanden, der er hendes kavaller, hun bliver ynkelig dræbt og sønderrevet. Det er som en nutids genklang af den gamle David Monraths ord; »intet vil jeg meget tale om, at man tit har hørt forskrækkelige udgange på sådanne julebukke, hvorledes at Fanden i sådanne julebukkes skikkelse er indkommen i samme julestuer og borttaget en del mennesker, som fandtes og havde behag i sådant abespil.«

Fra Sydsverige kendes lignende uhyggelige historier. I Eskildstorp, Oxieherred, plejede man at pynte julebukke ud som rene skræmmebilleder, og så skete det hverken

værre eller bedre, at, da bukken en aften var bragt ind i legestuen og man gjorde löjer med ham, slukkedes pludselig lysene og man fik at se en hel anden större og rædeligere buk, der udenfor vinduerne løb op og ned ad kornhæsset, et syn, som de gamle endnu ikke kan mindes uden at gyse. I Skåne fortælles om en julebuk, der gik fra gård til gård, drejede på »stjærnen« og sang sine salmer. Under sin vandring så han en stor sten i den hellige nat stå på ildsöjler. Dær blev han taget ind for at synge, men kom aldrig tilbage. Et andet sted havde en karl klædt sig i sort, sat horn på hovedet, lavet sig klør til hænder og fødder og syet rødt under hænder og fødder, kort, iført sig en djævlemaske. Blår havde han i munden med ild i og han blæste, så gnisterne røg om ham. Således udklædt gik han fra hus til hus, men i skoven mellem Brandstorp og Ingelsträde tog den Onde ham med hud og hår, og i mørke julenætter kan man endu høre hans jamrende skrig.

Ved disse fortællinger kan man jo ikke ret vel værge sig mod tanken, at folket trods sin morskab med udklædningen dog har haft en ond samvittighed og en følelse af, at alt ikke var med den julebuk, som det burde være.

I Sverige er bukkeskikkelsen fremtrædende. En person udklædes som julebuk med hår og horn; han bærer en sort skindpels med det lådne vendt udad eller er hyllet helt i halm og har en hammer i hånden. Han er jævnlig i følge med »Steffanspöjkarne« på deres omgang, og er der nogen, som ikke vil give dem noget, stanger bukken dem. Et andet følgeskab er »julgumman«. En tysk rejsende i Sverige fra begyndelsen af det 19de århundrede, E. M. Arndt, fortæller efter öjesyn, at unge folk iførte sig bukkeham med horn og tilbehør og fo'r så løs på de unge piger og karle for at kyse dem, idet de stak efter dem med deres vældige horn og kunde vel også piske dem med ris. I Vesterbotn bar man sig ad på følgende måde, man tog en riskost af dem, der bruges ved tjærebrænding, og gjorde

den fast i den ene ende af et skind, således at der fremkom et råt billede af et hoved. I den anden ende af skindet fæstede man en ildrager, over hvilken karlen sætter sig på skrævs, idet han med den ene hånd holder på ildrageren, med den anden tjærekosten, der danner skikkelsens hoved. Det hele ordnes således, at han helt hylles og skjules af skindet. Således udklædt drager bukken om fra hus til hus til morskab for tilskuerne, om han forstår at spille sin rolle godt.

Lignende forklædninger bruges på Dagø, Nukkø, hos Øsvenskerne ved den russiske kyst og på Øsel, hvor man gör et bukkehoved fast på den ene ende af en krum stang, et ris, som det bruges ved badning, på den anden ende. Karlen bærer stangen i en rem over skuldrene, sidder tilhest på den og hyller sig ind i en vældig pels med det lådne udad, kommer brummende ind og snapper efter börn og piger.

Til dette optog har der hørt et slags skuespil. I en beretning fra Øland siges, at to personer, »fader« og »sön«, følger med bukken og afsynger en vise. Ved tredie vers afskydes en pistol eller råbes: »puf!« hvorpå bukken falder om og ligger som død til sidste vers. Optegnelsen fra Bergen, hvor den har været brugt endnu så sent som 1860, lyder:

Bukken op på Elias top,
der stjal den sig en fåreflok, kidbukken min!
Bukken: Bæ!

Bukken op på Elias fjæld,
der faldt den ned og slog sig ihjel, kidbukken min!
Bæ!

»Og hvad vil du gi' mig for bukkens skæg?«
»Jeg skal gi' dig en tønde æg, kidbukken min!«
Bæ!

»Og hvad vil du gi' mig for bukkens horn?«
»Jeg skal gi' dig en tønde korn, kidbukken min!«
Bæ!

De bredte på bukken den kappe så rød,
og det gjorde de, for bukken var død, kidbukken min!
Bæ!

De bredte på bukken en kappe så hvid,
og det gjorde de, for bukken lå lig, kidbukken min.
Bæ!

Op stander bukken og ryster sit skæg,
den hopped og sprang på femten væg, kidbukken min.

Under almindelig jubel sprang bukken hær op og stangede efter store og små. På Øland havde visen væsenlig samme motiv og stemte i flere af versene med den norske opskrift. I Blekingen var bukken truffet på den høje fjældvæg, hvor han stod vred og rystede sit skæg. Fordi han åd brød (?), lagde de en rød kappe på ham; den ene truede ham, den anden slog ham, og han faldt død om. De lagde ham på en blå kappe, fordi han var grå, på en hvid kappe, fordi han var lig, på en gul kappe, for nu var jul nær. Dog för han blev lagt i salt, rystede han sit skæg og rendte sit hoved gennem den femte mur.

Adskillige optöjer har sagtens fulgt med hær som i Danmark. Der gives 1721 offentlig advarsel mod, at karle og løse personer løber om i husene med den såkaldte julebuk, stjærner og andre »fåfængeligheter«.

Foruden den udklædte buk kaldtes nogle figurer, sammenvredne af halm, »jubockar« el. »julgumsar«, samme navn fik nogle kager bagte i bukkeform, hvoraf en rest gemtes og både i Sverige og Danmark uddeltes til plovdyrene første arbejdsdag i våren. Halmbukkene kunde kastes under leg frem og tilbage mellem de forsamlede, idet man sagde: »tag julebukken!« hvad der kunde ligne en slags gætteleg. I Upland lavedes der af julehalmen bukkefigurer med horn og ben til legetöj for börn.

Man har altså bukken både som udklædt person, som kage og som legetöj.

Nu står Norge tilbage. Der bruges udtrykket »agjere julebuk«. Dette går således til. En karl skaffer sig en stang, omtrent af mandslængde. Foran fæster han en togrenet gaffel, bagpå en hale og ved gaffelen en rødmalet kæbe med bevægeligt led. Stangen bruger han som börnene deres kæphest og får et dyreskind lagt over sig, så det dækker hele personen. Han passer at møde, når julegrøden sættes på bordet, og venter at blive trakteret med noget af den gode mad samt brændevin og øl (Mandal). I Senjen var bukken ligeledes skindklædt, men havde istedetfor bukkekæberne et 3/4 alen langt ørnenæb med store tænder og store, røde, påmalede öjne. Han gik med fremrakt næb, ludende, hen over gulvet, så sig om til alle sider og lod, som han vilde hugge efter de tilstedeværende. I Sydnorge (Hægland?) binder man en ildrage i det ene hjörne af et skinddækken, i det modsatte en kost, således dannes et fugleagtigt hoved og en lådden hale. Dækkenet med det lådne udad bindes så om den, som vil agere »Kvældsgjøgl«. Således udklædt kryber han langsomt ind på gulvet, ser fæl ud og kyser börn.

I Bergen var der to almuesgutter i følge med bukken. En af dem bankede på dören til gangen og spurgte: »ska I ha bokken ind?« Lød svaret ja, blev de førte ind i »ammestuen«, hvor börnene med ængstelig spænding så til. Forestillingen begyndte med en hilsen til de forsamlede, i regelen alle husets folk:

»Goder aften, goder aften både kvinder og mænd!«

Derpå iførte den gut, som spillede bukken, sig sin maske: en stok med to bukkehorn på toppen, hvortil der var fæstet et strygeklæde, som han tog over sig, idet han krummede ryggen og holdt fast i stokken, hvilken han under sine vilde spring ofte stødte i gulvet, idet han brægede bæ. Den nysanførte vise blev så afsungen, og når alt var til ende og gutten rejste sig og strakte stokken med klædet i vejret, var det jo forbi med börnenes rædsel,

og bukken, der för var så kåd, stod nu undseelig og spagfærdig over for husets folk og ventede på en gave.

I årene fyrre blev dette optog forbudt af den daværende politimester.

Endnu kan mærkes, at det i Mandalsegnen var skik at lave et træbillede af en buk, som ungdommen julenat stillede op udenfor et eller andet hus, så at dette billede blev det første, folkets öje faldt på julemorgen. I de samme bygder blev der tegnet en julebuk, som angreb hest og rytter. Dette billede hængtes op under spejlet juleaften og blev dær hængende til 20de dagen. En vise, der ved den lejlighed er bleven sungen, har ikke været til at opspörge.

Et optog, som stod julebukken nær, var »Julagjejternes« trettende dagen. Ungdommen klædte sig ud i alleslags underlige dragter: somme til trold med pukler på ryggen, langt hår, et öje midt i panden; andre til gamle kjærringer med skaut og stav; nogle var krigsmænd med utrolig mave, overskæg af bukkerag og med sabel og gevær; andre var præster med kappe og krave og svære bøger under armen; endnu andre var tatere, troldmænd, lurendrejere osv. Alle var de sværtede med sod eller bar stygge masker. En spillemand og en trommeslager med en kobberkedel til tromme og behængt med kobjælder gik foran og larmede af alle kræfter. De andre kom da efter i stort optog, stormede ind i husene, kræved mad og drikke, dansed, tured, holdt spektakler, og stundum kunde det vel også hænde, at de brød over alle anstændighedens grænser med vold og ødelæggelseslyst.

Hvorfra stammer nu med rimelighed bukkeskikkelsen? I Danmark har den utvivlsomt været kendt, mens den sværtede djævleskikkelse med lysene, julevætten, er den, som i optegnelserne kommer klarest frem. Det er vel bukken, som har været i følge med »stjærnen« og undertiden

en björn. I Sverige og Norge er bukkeskikkelsen den almindeligste, om ikke enerådende, den har klaprende kæber, hammer, den stanger, pisker. En fugleskikkelse optræder nu og da i Norge. Endelig er der skuespillet og viserne. Med julen, som kristelig fest, eller med juleevangeliet har disse skikkelser, såvidt man kan se, slet intet at göre.

Hvorfra stammer så disse dyreskikkelser?

Lad os tage skildringen af et sligt optog andenstedsfra frem og se lidt på det.

I Blumenwerder i Pommern kan man juleaften se fantastiske og löjerlige skikkelser færdes på gaderne, det er björnen og dens fører, skimmelrytteren, storken, gedebukken, julemanden og Jøden. Såvidt muligt ser de ind alle steder. Den pukkelryggede Jøde banker på, og når der svares: »kom ind!« møder han med sin sæk på nakken. I sækken har han gamle udslidte stövler, fodlapper o. lign. Han fremlægger sine varer, men forlanger urimelige priser. Pludselig høres en ringen, Jøden lytter og ser sig ængstelig om. Igen lyder klokken, han pakker sine sager hurtig sammen, idet han udbryder med klynkende røst: »gensdarmen kommer!« Julemanden træder ind med en ridepisk i hånden, og giver sig straks til at prygle løs på Jødens kunstige pukkel. Denne råber jamrende: »ach wai mir!« og løber ud. Alle de øvrige er imidlertid komne ind i stuen og stiller sig rundt om julemanden. Alle, også Jøden, bærer stygge masker. Julemanden har langt skæg og et ris i hånden. Björnen fremstilles af en karl, der helt er hyllet i ærtehalm og som er omviklet med lænker fra hestenes halskobler. Den trækkes i en jærnlænke af føreren, som slår løs på dyret med tömmestrænge. Skimmelrytteren sidder på en kæphest, der forestiller skimmelens hoved. Bagpå har han to tøndebånd omtrent en alen i tværmål med afstand af et godt kvarter imellem dem. Over dem ligger et lagen, som han har hyllet sin person i. I hånden bærer han en ridepisk, med hvilken han driver sin hest til de kådeste spring. Storken er også klædt i et

lagen og har et trænæb, der omtrent er halvanden alen langt og således indrettet, at bæreren efter behag kan åbne og lukke det ved hjælp af en snor. Så lyder det som når storken knæbrer. Tilsidst kom gedebukken, der også er hyllet i et lagen. Han har en halmfork til horn og med den støder han efter tilskuerne. Jøden er imidlertid gået ind i det næste hus, hvor forestillingen begynder forfra.

Dette er altså et optog fra N. Tyskland. Her er en björn, en rytter, en buk, en fuglemaske. Buk, skimmelrytter, havreged (habergeiss) er forskellige navne til samme maske. Er det et hestehoved med klaprende kæber, kaldes han rytter; er det en buk med horn, »Klapperbock«, »Nyårsbuk« el. »Habergeiss«. Björnen er gerne klædt i ærtehalm og hedder »Erbsenbär« (ærtebjörn), har en askepose og et ris med sig. En julebuk, der sidder tilhest på to karle, som vender bagdelene mod hinanden, kendes fra Gossensass og sikkert fra flere steder. En djævlemaske er ikke vanskelig at finde, han kan søges i julespillene eller i en af de mange almindelige Ruprecht skikkelser, f. eks. »Grampus« i Nedre Østerrig, der er et skræmmebillede med horn og gloende öjne, lang rød tunge og alenlangt ris i hånden. Hammeren, som julebukken i Sverige skal bære i hånden, kunde jo stå i forbindelse med den banken på dören, der gik forud for at »julklappen« kastedes ind efter henfarne dages skik. Dette synes atter at kunne knyttes til den tidligere almindelige tyske skik, at unge folk de sidste torsdage för jul eller i juletiden gik omkring med træhamre, knipler og stokke, bankede dermed på folks döre, fremsatte et nyårsønske og modtog en gave, hvad alt er omtalt.

Endnu en lighed turde fremdrages. Juleaftensdags morgen slog man hinanden med ris, gav hinanden »joleskjerka« i Norge. Den svenske julebuk slog börn og kvinder med sit ris. I Danmark kender man riset, men til en anden tid, som langfredags- eller fastelavnsris. I Tyskland skal skikken endnu findes den dag i dag, at karlene i juletiden,

den 2den el. 3die juledag eller 28. December eller nyårsdag, slog kvinder, de mødte, med grönne grene om hænder og fødder, med ønsket: »liv og sundhed året rundt!« eller »godmorgen, grönne grene langt liv! skynd' dig en daler mig giv!« Istedetfor at tildele hinanden slagene, havde de mere fornemme for skik at sende hverandre et grönt ris, netop som man i det gamle Rom ved nytårstide sendte vennen en verbenakvist. Den næste dag fortsatte kvinderne og gjorde gengæld mod karlene. Betydningen synes uomtvistelig efter alt det meget, der er oplyst om denne ældgamle skik, at være et slag med en livskvist, der øger liv og værger mod alle magter, der er livets fjender.

Som en mulig tydning af »julebispens» herkomst nævner jeg, at biskopperne St. Nikolaus og St. Martinus begge hører med ind blandt juleoptogenes figurer, og det synes som om den sidste i flere egne går over til en Ruprechtskikkelse, en komisk person, der tumler med börnene. En efterklang af noget sådant, en lignende nydannelse, eller vel snarest et brudstykke fra de latinske folks narrebisp, hvorom mere senere, kunde jo være kastet som et vragstykke op på vort lands kyst.

Når der altså spörges om, hvorfra disse dyre- og djævlemasker stammer, riset og askeposen og de barokke optog, synes den naturligste og simpleste forklaring at være den, at de med den stærke kulturbølge sydfra engang i middelalderen er vandret nordpå, hvadenten det har været under Hansestædernes magtstilling eller ved en anden lejlighed. Skulde nu dette være tilfældet, hører de med til resterne af de kåde og vilde optog, der stammer fra hedenskabets sidste dage, og dette giver atter en naturlig forklaring til folkets onde samvittighed overfor dyreskikkelserne, at djævelen er med iblandt dem og benytter lejligheden til at kyse eller øde mennesker. Også dertil kendes ganske tilsvarende træk fra Tyskland. I »julemandens« ham farer djævelen bort med et barn, som ikke kan bede. »Skimmelrytteren«, som har været vild og kåd på sine farter,

møder djævelen i sin egen forklædning ved sin hjemkomst (Pommern). I Mecklenborg drog en flok udklædte unge folk larmende gennem landsbyen. Ved kirkegården var der kommet én mere, og den iblandt dem, der havde skrålet höjest, og som var hyllet i ærtehalm, stod i lys lue. Ved Constanz gik på Nikolausdagen flokke omkring i forklædning og larmede med lænker og bjælder, og man fortalte börnene, at djævelen ofte var kommen i slig skikkelse. I Tyrol stod med ét »der Kasermandl«, en ond vætte, midt i den larmende flok; ved en anden lejlighed mødte »die Percht« med sine bukkefødder midt iblandt deltagerne i optoget, der havde navn efter hende. Og der ligger noget i djævlemasken svarende til, at, når man taler om solen, så skinner den: den, der anstiller sig som død, risikerer at blive liggende, og den, der agerer djævel, at blive taget af djævelen. Horn og bukkeham hører nu engang med til folkets forestilling om den Onde.

For Norges vedkommende turde et særligt forhold göre sig gældende. Julebukken er dær dels en udklædt person i optoget og hører til sin familie i de andre lande, men ved siden deraf er han en Vætte, der sammen med »julegjeden« er med blandt dødningerne i Oskoreien. Om sommeren bor han i skoven, men nærmer sig menneskeboliger ved juletide, så han hver dag kommer et stykke hjemover, er lille juleaften i badstuen og juleaften i husets kroge. Han forlanger offer af julemad, og får han det ikke, øder han alt i stuen. I Søndmøre gælder det »Houbukken«, der bor i höjene, og han hører öjensynligt til »Julesvendenes« store følge. Det synes rimeligt, at ordligheden mellem bokkje, en vætte, og bukk, en gedebuk, hær har spillet med ind, så skikkelserne er blevne sammenblandede. »Jolesveinar« nævnes på Søndmøre ligefrem »Jolebokkar«.

Så er der det andet optog, plovgangen. Derom fortælles: I slutningen af forrige hudredår afholdtes nyårsdags

aften et gilde på Als. Der skulde jo penge til, hvorfor karlene »gik med ploven«, som styredes af »præsten«, hvem »degnen« fulgte, mens de andre karle trak ploven, alle tilhobe forspændte med et tov, der fæstedes til skagler. Laget gjorde holdt ved hvert hus, der beboedes af velhavende folk. En »musikanter«, der fulgte med, spillede op, »degnen« og hele laget sang:

1. I lukke op jer stuedör,
lad nyår ind til jer gå!
Velkommen nyår og velkommen her,
vi er velkomne i Herrens år og velkommen her.
2. Med glæde og med gammen,
med helbred allesammen.
3. Med plommer og med pærer,
som sommeren frembærer.
4. Med lange rug på hjolde
og favre foler i stolde.
5. Med fisk udi vor fænge
og smukke piger i senge.
6. Så vuggen den kan gange
med dejlige börn og mange.
7. Nu har den vise ende,
alt ondt Gud fra os vende!

Derpå holdt »præsten« følgende tale:

»Giver rum her i huset! Husbond og hustru må ikke fortænke os i, at vi bruger den gamle sæd og sædvane, som de unge karle plejer at bruge nyårsaften. Så vil jeg sige som den gamle Bernhardus haver sagt: 'hvo som giver en lille del, giver Gud en fuld del igen'. Vi er alle slags håndværksmænd, skrædere, skomagere, sudere, perlestikkere, — jeg er selv en suder, har en syl i min fikke, og vil I ikke tro det, kan I få den at se. Vi rejste alligevel fyrretyve mil, för vi fik et sting syet på vore egne sko. Vi rejste igennem Rysland, Tysland, Roland, Poland, Rotland, Skotland, og efter disse fyrretyve miles rejse kom vi til en mand,

han gik og såede over pyt og dige,
han fik ikke et strå i et helt kongerige.

Det var en slem mand, det var Plumprian, han var dog så from og god, at han viste os til det lille land Fyn.

Vi kom til Kjerteminde,
der var godt for øl og favre kvinde,
de holdt os længe inde.

De gav os bøster flæsk og vrimpler smör, speciesdaler, halvtrediemarksstykker, tyveskillingsstykker, tiskillingsstykker og femskillingsstykker. Det gav de os, fordi vi var sådanne karle. Men så kom vi til en anden mand:

Han gik og såede af en kande på en ble,
han fik hundred fold at gå med til sin le;
han såede en nævefuld,
han høstede en klevefuld,
han såede en handfuld,
og høstede et landfuld.

Det var en smuk mand; det var sådan en mand, som jeg er, og havde sådant et skæg, som jeg har. Leder I efter ham, så tag kynde på mig, så véd I, hvem I leder efter. Nu vil jeg også så min sæd, jysk sæd, tysk sæd, hollandsk sæd, lollandsk sæd, og för min sæd forgås, skal alle viber og krager forgås, der flöjer i snestormen.«

Spillemanden spillede derpå en dans, karlene dansede om i stuen med husets piger eller mellem dem selv indbyrdes. Husbonden gav den, der havde holdt talen, en pengegave, hvorpå »degnen« og hele skaren til spillemandens fiol sang disse vers:

1. Nu vi allesammen vil
— vores tak yde —
med lystig sang og frydespil.
— Gid vi alle leve vel
og os tilsammen fryde,
2. Gid sundhed, helbred, ro og fred
ledsag' enhver udi sit sted.
3. Nu vi ud af dören går,
og ønske vil et godt nytår.

Lagets »præst«, som hermed havde fuldendt sit hverv, sluttede således: »Så er I så goi nyårsdaw om æ awten å komm' te vos ve Jes Minkus i Flæskdamsmai. Hop, höj, åll' min hæst'!«

Denne fremstilling giver jo ingen anden oplysning end at optoget ved nyårstide drog om for at samle penge til et gilde; der er måske et enkelt udtryk, der kunde minde om, hvad der oprindelig har ligget bagved, når »præsten« taler om at så sin sæd. Søger man oplysning om skikkens forekomst andre steder, viser det sig først, at den kan spores tilbage til slutningen af det 15de hundredår og første halvdel af 16de i Tyskland (1553) og England (1493). I en snurrig gammel bog af Naogeorgus ɔ: Thomas Kirchmeyer om »Pavedömmet, Antichrists Rige« (1553) skriver forfatteren på latinske vers om alle optöjer på fastelavnsmandag: unge folk drager flokkevis omkring med spillemænd og slæber pigerne ud af de huse, de kommer forbi, og spænder dem for ploven. En af karlene holder pisken, en anden styrer ploven, på hvilken spillemanden sidder og synger med gabende mund drikkeviser. Pigerne slæber ploven og bag efter går en mand og sår aske eller sand. Når optoget således er draget gennem byens gader, driver plovstyreren pigerne med ploven gennem en dam eller et vandløb. Snavsede og drivende våde, som de er, indbydes de til gilde, og når maden er spist, danser de lystigt. I England føres ploven (1493) rundt om et bål nyårsdag. I senere tider kaldes mandag efter kongedag »Plovmandag«, og ploven førtes om med et overmåde broget følge: en 30—40 unge karle, som slæbte ploven og var iførte hvide skjorter, pyntede med brogede bånd, over deres klæder; dernæst den person, som kørte ploven og som istedetfor pisk havde en stok med en oppustet svineblære. Så kom spillemanden; kællingemasken, Gamle Bessy, med lang næse, hage, en vældig höj hat som en sukkertop. Endelig taleren, kaptain »Kalvehale« (Caufstail), der er klædt i skind med en

lang, hængende hale. Får de ingen penge plöjer de møddingen, eller pladsen foran huset, op.

Der ligger ganske almindeligt i folketroen den forestilling, at gerninger, som mennesker foretager sig under visse forhold, har en hemmelighedsfuld magt både i tid og rum. Hvad man gör i sit hjem, inden döre, gentager sig i store afstande: hvad man ved begyndelsen af et tidsrum sætter i værk virker gennem hele dette tidsrum. Der er alt givet eksempler, hvor der omtaltes det meget, der skulde göres eller undgås ved nyårstide. Plovgangen må høre sammesteds hen. Lystigheden og löjerne kan i tydningen overspringes. Men når ploven føres med sit forspænd af unge piger i vand, omkring et bål, eller som det endnu skal være tilfældet i Kærnten, omkring markskellet i sognet, og der sås efter ploven, så må det antages, at herved søger man at erholde regn og varme, at sæden kan gro, og året blive frugtbart for den egn, i hvilken optoget finder sted. Det er en symbolsk handling, en rest af gammelt hedenskab, hvorved mennesker vil skaffe sig regn og frugtbare tider fra de skjulte magter, som råder.

Et optog er endnu tilbage, »Stjærnefolkenes«, de, som her i Norden gik med »stjærnen«, »julestjærnen«, »syvstjærnen«, »morgenstjærnen«. Der er alt omtalt, hvorledes Hellig-tre-Kongers evangeliet formedes til et skuespil i kirkerne, og at dette skuespil forlod kirkehuset og gik ud på gader og stræder i optog og folkelige fremstillinger, og faldt omsider i hænder på fattigfolk, betlere og tvivlsomme personer, hvem det blot var om at göre at slå mønt, så fik det at være det samme med midler og måder. Der fortælles, at man endnu henimod slutningen af forrige århundrede i Belgien kunde træffe optoget i juledagene. Stjærnefolkene gik rundt i fattige forklædninger. Der var de Tre Konger, hyllede i pjaltede lagener med gyldne papirskroner på hovedet. Undertiden havde de i mangel af trediemand et udklædt kvindfolk med sig. Men de havde

hverken guld eller røgelse eller myrrha at bringe. Sneen lå på tagene, vinteraftenens tåger rugede over landskabet, gennem tåge og skygger skimtede man det rødlige lys af en osende tællepràs, og dær stod staklerne med hullede sko i gadens søl og snesjap, drejede deres stjærne og afhaspede med hæse og tonløse røster »stjærnevisen« på en ejendommelig slæbende melodi udenfor husene. Men når der kommer lys i vinduerne og dören går op, stirrer et par sultne og begærlige öjne én imøde, en mager hånd udrækkes for at modtage en gave, og sangen lyder:

»ak stjærne, du må ikke stille stå,
du skal med os til Betlehem gå.«-

Og atter forsvinder Kongerne i deres pjaltede, hvide lagener i vinteraftenens tåger og det bliver stille.

Herhjemme har Helligtrekongersspillet vel haft lignende kår, engang siddet i höjsædet og endt med at blive fattigere og fattigere.

Jeg gengiver en beretning, den udførligste, jeg har truffet.

I den blålige aftenskumring så man de Hellige Kongers tog komme hen ad vejen ned mod landsbyen. Forrest gik de tre vise Konger, Kaspar, Melkior og Baltasar, den sidste var sværtet i ansigtet, thi han fremstillede Kams æt. Ellers var de hvidklædte, idet de yderst bar nystrøgne skjorter, på hovedet havde de höje, spidspullede huer, der skinnede af perler, bånd og guldpapir. En af dem bar »stjærnen«, et tændt helligtrekongerslys, der var fastgjort på enden af en lang stang og anbragt således i et tøndebånd, overhyllet med papir, at det ikke slukkedes i vinden. Efter Kongerne fulgte deres store følge. Der var Jomfru Maria, en kön, ung bondepige, klædt i rødt og grönt og blåt og ridende på et lille æsel, der blev lånt på herregården. Hun havde en sivvugge på skødet, ved siden af gik Josef, tømmermanden, han var pukkelrygget og havde økse og sav i hånden. Der var også en Judas, en grim, latterlig udstafferet person med narrefagter, der

vakte folks lystighed. Han bar pungen og skulde modtage gaverne. Så fulgte Herodes, det gamle par: Simeon og Anna med krykke og stav, og endelig alle Kongernes svende og drenge, der havde klædt sig, som de kunde bedst og gjorde musik med violiner, flöjter, skalmeier og basuner.

Sognet rundt drog de fra by til by. Musikens brogede virvar af toner klang, Judas gjorde löjer, Kongerne stemte op deres gamle vise, som jeg gengiver efter en tilsyneladende ældre og mindre fordærvet tekst:

1. God aften, god aften, både mand og kvinde,
husbonde og Eders husgesinde,
vi ønsker Eder alle et glædelig nytår,
en sön eller datter idag om et år.

2. I Betlehems stad, hvor Kristus blev født,
de Hellig-tre-Konger var trøstig vel mødt.
Fra hjemmet de droge med heste og mand,
indtil de var komne til Jødernes land.

Her viser den ene den forgyldte stjærne frem, den er anbragt på enden af en stok.

3. En stjærne dem lyste til Jødeland
og hen til den himmelske frelsermand.
og barnet de funde så dejlig og skær
hos okse og asen i stalden dær.

4. De ginge i hytten med glæde og lyst,
fordi der var kommet et gudsbarn til trøst,
og neder de falde på deres knæ,
da barnet for öje de monne se,

5. De ofred til barnet det rødeste guld,
fordi det skulde være dem nådig og huld,
og røgelse, myrrha og røden guld,
de ofred den herre så frydefuld.

Den sorte knæler, mens de to andre går omkring ham og synger:

6. Herodes han spurgte, såvidt som han turde,
[du forstår jo nok, hvorfor han det gjorde],
»hvorfor er vel den ene så sort,
hvorfor er vel de andre så hvid'?«

den sorte:

7. »Ja, jeg er sort og velbekendt,
thi jeg er konge af Morians land.«

de hvide:

— »Ja, er du sort, så er vi hvide,
thi vi er komne af Kristenhed.«

Idet de atter går rundt, bliver den sorte slået med en briks af eftermanden, hvorpå hin synger:

8. »Ak, nådige herre, slå ikke for hardt,
når kødet er borte, sidder benene bart!«

De stiller sig i række:

»Vi byder Jer alle god rolig nat,
der hopper en höne, der springer en kat,
god rolig nat og mange tak.«

Börnene var halvt ængstelige og halvt glade, men altid fulde af forventning, når det hed sig, at Kongernes tog var i nærheden og snart vilde svinge ind ad porten. De unge morede sig og drillede Judas og trak gamle Simeon i hans lange frakkeskøder. Men i dören stod husbonden og skænkede en hjemmebrygget dansk kornbrændevinssnaps for majestæterne og udnævnte Judas til klørknægt, idet han lagde en skærv i pungen.

Dette er jo som et lille skuespil. Såvidt mands minde går i vore dage, er der kun fattige rester at finde. Toget har været fattigfolks privilegium og synes fornemmelig at være gået ud fra byerne til omegnen. Således har jeg bestemte efterretninger om, at »Syvstjærnen« er udgået fra Ribe både syd- og nordpå De, der bar den, mødte, når

folk havde spist nadver, i Roager f. eks. Stjærnen var indrettet til at dreje rundt, mens lyset i den stod fast, og det af flere grunde. Der var små klokker fæstede på dens arme, de skulde bringes til at lyde. Desuden var den malet i forskellige farver som skiftede ved omdrejningen. I disse gamle, stilfærdige dage glædede de enfoldige mennesker sig som börn over lidt brogede farver, der kom ind og bragte lidt afveksling under arbejdets grå ensformighed. Endelig lød i én af de tyske hovedtekster til »stjærnevisen«:

stjærne, du ikke må stille stå,
du foran os skal til Betlehem gå.

Så følger det af sig selv, at stjærnen ved sin drejning skal gøre bevægelsen kendelig, som den rullende vogns hjul trille afsted og vise vej. Mange syntes, at optoget var dejligt og enkelte gav endogså 2 lybske skilling til »stjærnefolkene«.

Meningen var jo at få nogle skillinger, og når det lykkedes, blev der sunget:

»Vi ønsker Eder alle et glædelig nytår,
med alt, hvad som Eder kan fornöje,
med lykke, med glæde, med velstand, med flor
fra himmelens gud i det höje.
    Vi byder godnat
    og siger mange tak,
Gud Eder al glæde tilföje!«

Men slog det fejl at få noget, var der også et svar rede:

Vi ønsker Eder alle et glædeligt nytår,
med alt hvad som Eder kan fornöje,
med et skævbenet, ragrygget, vindrumpet får,
en kat på tre ben med ét öje,
    og kyllinger små,
    som der ingen fjer er på,
det vistnok Eder alle må fornöje.

Af og til gik det jo galt for stjærnefolkene, dels på grund af førerens drukkenskab, dels ved andre uheld, som dog vel også stod i forbindelse med rigelig øl og brændevin. Således var der en mand fra Løgstør og en fra Smak der østen for, som fulgtes ad med en julestjærne. De kom ind i Kjetrup et sted, hvor der var julegilde, og dær var en gammel mand tilstede, som hed Jens Fage, ham vilde de bo hos. Da han blev til sinds at gå hjem, skulde de jo følge med ham hjem, men alle tre gik de vild og kom vesten for Ågård ud i noget morads, hvor der var helt ufremkommeligt. Jens Fage blev siddende og kunde ikke komme op, de to andre slap dog løs og blev så ved, til de gik i Mølleåen. Dær mistede de både stjærnen og deres store, lange »tejne«, som de samlede pølse og ost, kød, lys, kort alting i, som de modtog. Dybt var vandet, men de kom dog op og over på den anden side og ud på landevejen. De blev nu ved, til de kom til Ågårds vandmølle, hvor de fik nattekvartér. Imidlertid havde Anders Rotkjær været i besøg i Ågård, og da de hen på aftenen vilde følge ham ud af gården, hørte de nogle grimme væl som af ræven, men gik dog efter det. Da finder de Jens Fage, fik ham trukket op og fulgt hjem. Tejnen var med hele sit indhold drevet ned til sluseværket, hvor den ikke kunde komme igennem. Dær fandt de den om morgenen, fik den fisket op, og sagerne havde ingen skade taget. Stjærnen var også dreven derned, den fik de törret og kunde anden dagen derefter atter fortsætte. I Brovst gik der engang ild i stjærnen og den begyndte at køre rundt af sig selv. De kastede den i et vandhul, men den duede ikke mere.

Fra Norge mangler udførlig efterretning, personerne og optoget har vel lignet det alt beskrevne danske. Som rimeligt er har »bukken« og »stjærnen« fulgtes. »Kongerne var iførte hvide skjorter med rødt skærf og bar höje hvide papirshatte. I flokken var en buk med vældige horn, som på et bestemt sted i sangen faldt til jorden, hvorpå alle

de andre slog løs på ham med deres stokke. Der siges, at fordum sang de blot gudelige viser, i senere tider blandes liderlige viser i skrålet og stjærnen med hine Hellige tre Konger vandrer nu foragtet og husvild om på gaderne. Det er mærkeligt nok, at der endnu findes plattyske udtryk i de ravgale vers som synges.« (Bergen).

I Sverige kunde allerede »Lussigossarne« begynde deres omgang Lucieaften, og var det end særlig kongeaften optoget mødte, brugtes i det hele juletiden til at gå med »stjärnan«, »ljusa stjärnan«, »trettondags stjärnan«, »Betlehemstjärnan«. Der var indtil syv personer: tre vismænd med hvide klæder og skinnende huer på hovedet; to konger, den ene Herodes med bånd over skulderen og trekantet hat på hovedet. Desuden »stjærnemanden« og tilsidst Josef, »en riktig trasvarg«, pjaltekræmmer, med sort ansigt og hænder. Han var optogets komiske person. Jævnlig begyndte man med sangen om »Staffen stalledräng«. Når dören blev åbnet og »stjärngossarne« indbudt, gik først »stjærnen« ind, dærnæst de tre vise, så Herodes og endelig de øvrige og en hel forestilling begyndte. Istedet for eller sammen med Josef kunde Judas træffes, han var da den, der havde pungen og samlede ind.

Hvor der kun er fem personer, er de tre »de vise männen«, i hvide, fodside skjorter, alle med røde skærf om livet og forskelligfarvede bånd over brystet fra höjre og til venstre side og desuden et bånd om venstre arm. Jævnlig er den ene, som er fra »Morieland«, sværtet i ansigtet. Den fjerde er »stjärnkonungen«, klædt som de andre, men altid med en höj, broget papirshue. Stjærnen er en sekskantet papirslygte af broget papir med et tændt lys i. Den bæres på en stang og skal altid gå rundt. Den femte er Judas, der bærer en skindpels, det lådne vender ud af, og har en sort kegleformig eller trekantet papirshue på, og er ingen af de andre sværtet, så er han det. Troppen er alt omtalt under Steffansdagen.

Efter sangen om barnet, hvem Kongerne bragte gaver, sluttes.

1. När Christus var födder i Betlehems stad,
de heliga tre konungar voro lustig och glad.

2. Vi hafvom ock en Judas, som bär vår pung,
ja, jag tror, han är kommen från skogen.

3. Han hafver en mössa, hon är som en lur,
ja, jag tror, att hon lutar åt krogen.

Judas svarer:

4. »Så svarter jag är, är jag väl bekand,
en herre och konung af Morie land.

Når han har samlet, hvad der er at få, synges:

Hafven tack, hafven tack för eder goda skänk,
Eder skänk skal vara af Gudi betänkt.
Hafven tack, hafven tack, goder natt!

Optoget med stjærnen har her i Norden længe overlevet den romerske kirkes fald. I det 16de og 17de hundredår blev alt vel udført alvorlig og fromt af skoleungdommen, som havde eneret, senere gik det tilbage både med optrinets sömmelighed og tilskuernes sans for slige skuespil. Skikken var endnu 1824 i fuld gang i Bergen; anden juledag og kongedag 1850 er visen hørt i Stockholm. Så sent som 1860 gik Josef og Marie med stjærnen i Thy, men optoget blev i de samme år forbudt af politimesteren i Thisted som ulovligt tiggeri. I den sidste menneskealder er dette optog blandt mange andre folkelige skikke bleven fornyet og levendegjort af den geniale Artur Hazelius på »Skansen« ved Sverriges hovedstad.

Der kan vel ingen tvivl være om, at »Stjærnefolkene« både i Norden og andre steder stammer fra de kirkelige «Helligtrekongersspil». De havde alt i det 14de hundredår optrådt bl. a. i Constanz, og skuespillerne endte jævnlig

deres forestilling med en bön om penge, der vel mangfoldige gange er bleven forbudt af øvrigheden, men som ikke har været til at hindre og som til vore dage er gået igen i börns og voksnes omgang med »stjærnen«.

I England synes optoget med »stjærnen« ikke at være kendt; ialtfald har jeg i de kilder, der har stået til min rådighed, intetsteds fundet det omtalt. Derimod har det været brugt eller bruges endnu i Frankrig, Belgien, Holland, hele Tyskland, i Böhmen, Østerrig, Tyrol og idetmindste i Norditalien og Sardinien. Desuden har jeg optegnelser fra Rumænien og Vallakiet.

Rester, som minder om den romerske kirkes »krybbe«, findes også hær og dær iblandt protestantiske befolkninger i forskellige lande. Tit har der ifølge med »stjærnen« været fremvisning af dukker, som forestillede barnet i krybben, Josef og Marie. Et dunkelt udtryk hos Monrath: »gå med stjærnen, med barnet og vuggen« synes at tyde herpå. Selv tror jeg i bondestuer at have sét ophængte som billeder små flade kasser med glas for, i hvilke der med voksfigurer var fremstillet stalden i Betlehem. I Norge har Marie med barnet og vuggen været med i stjærnefolkenes optog, men i Sverige er »julekrybben« længe bleven omført. Den forevistes i den sidste menneskealder i Stockholm. Endnu bruges det hos familier i Göteborg at dække et bord med en hvid dug og derpå danne et landskab ved hjælp af grönt mos, legetöjstræer og dyr. En lille kirke med lys i står på marken og endelig er stalden der med Jomfruen og barnet. Denne fremstilling hører med til juletræets og juleaftenens höjtid.

Slige billedlige fremstillinger af begivenhederne julenat, »krybber« med dukker i kasser, der blev ombårne til husene i juletiden er til vore dage kendt rundt om i N. Tyskland og England.

JULEBISPEN OG BÖNNEKONGEN

For en række år siden traf det engang, mens jeg boede ved Vesterhavet, at et af börnene efter en stormflod bragte mig en ejendommelig dannet træpil og spurgte, hvad det kunde være. Jeg vidste intet svar, forhørte mig hos folk rundt om, de kunde ingen oplysninger give. Jeg sendte pilen til København og fik på Ethnografisk Museum at vide, at det var en laksepil, som Eskimoerne bruger den. Det er da rimeligt, at den er drevet op på kysten efter en lang rejse over det store hav og bringer blandt vor tids mennesker bud fra en kultur, som hær end ikke længer mindes, selv i de ældste skrifter. Noget lignende, tror jeg, er forholdet med de træk som følger, de er rester, uforståede, fra en glemt tid, vragstumper, forslidle, ukendelige, der er tumlede om på tidens hav. Det er noget som et tilfælde, om man bliver deres oprindelse og hjemstavn va'r.

Jeg nævner da først den, i byerne idetmindste, ganske almindelige skik, som jeg har kendt fra min ungdom, og som endnu bruges, at der røres én eller flere mandler i julegrøden, og så er der knyttet en lille ekstra julegave til dem, således at den, der træffer en af dem i sin portion, har et krav i den retning at göre. I Göteborg og vel forresten andre steder varieres skikken f. eks. således, at det er en ring, en knap, en mandel, og at den, som får én af sagerne, bliver gift i året.

Det var det ene, som er almindelig kendt, men dertil kommer et træk fra de engang så almindelige »julestuer», hvor allehånde optog og lege udførtes, men som i det

20de hundredår næppe mere mindes, undtagen måske af en ganske enkelt blandt de meget gamle. Man havde en leg, som kaldtes »julebispen«. Det var i Sydsælland. En karl blev udklædt med en hvid skjorte på, fik en pind i munden med et lys på hver ende. Han blev sat på en stol midt på gulvet med en strippe vand foran sig og en karklud, som han havde skjult under skjorten. Alle de forsamlede gik rundt om ham og sang:

»Her vier vi os en julebisp,
den gi'r vi nødder og ævle,
men den, vi havde ifjor,
den gav vi døden og djævle!«

Under sangen ofrede enhver, en efter anden, nødder og æbler. Var bispen ikke tilfreds med ofret, tog han karkluden, dyppede den i strippen og slog den, der havde ofret for knapt, i ansigtet med den.

En anden beslægtet leg kaldte man brudevielse. En af de vittigste karle fik en stor kofte på som præstekjole, en hør- eller halmkrans om halsen var præstekraven, hans alterbog var en græstørv. Derpå ringede et par karle sammen, idet de tog en dreng og daskede ham nogle gange imod dören. Det næste var, at »præsten« parrede i forening med »degnen« hele forsamlingen, hvor det da gjaldt at være så opfindsom som muligt. En rigtig stolt karl eller pige fik en af de mindst ansete til mage, kærestefolk blev skilte ad, halvvejs forlovede skulde have hinanden, jo vildere forvirring, jo bedre. Derpå gik vielsen for sig, f. eks. således:

»Så det hedder sig: ligesom hærfuglen haver en dejlig krone og opholder sig i skoven, så haver og påfuglen sine forgyldte fjer, men dertil sine skabede ben. Ligeså forekommer det mig i dag hos denne vor pyntede og upyntede brud og brudgom, at elskovens glød brænder hos ham af kærlighed til hende, så han elsker hende ligesom katten den store pølse, eller Mikkel Ræv den grå gås,

eller bindehunden en kødpølse, eller en rotte en sur ost. Ja, så forlibt er du i denne din formente kæreste, som står ved din side og er i dine öjne og for dit öje den skjönneste blandt menneskebörnene. Du frygter dog vel ikke, at du vil komme til at sige som Adam sagde: »kvinden, som du gav mig, bedrog mig«. Eller som der står i femte Mosebogs 28de kapitels 30te vers: »du skal plante en vingård, men du skal ikke nyde frugten af den.« Disse er tekstens ord. Forhen har du regeret som en fri herre over ild og vand, men nu er dine öjne bukkede under dit øre. Er du ung, da gift dig ikke for hastig; er du gammel, da lad det hellere være. Eller med andre ord: drag hende fra brønden ned til åen og overskyl hende med ramlud; thi ellers går det dig, som det gik den hængende Venus, da han ægtede den tålmodige Arkromus. Sålænge hans brud var ung, sa hun dejlig og rødkjæbet ud, men da hendes kinder falmede, da var kærligheden ude. Nu fornemmer jeg nok, at vor varme brudgom hellere vil have et fadfuld kål end en lang prædiken, og dermed vil jeg ende min tale.«

»Hjærtenskære brudepar, som jeg på embedsvegne haver at tilspörge. For det første tilspörger jeg dig, unge, æreløse Mads Bukseløs, om du har berådt dig med dine slægtninge, som er Kristen Grimmest i Randers, Sören Ralt på Mors, Terkel Surbrød og Mikkel Honningkage i Slik-op, om du vil have hende, som står ved din side, til din ægtehustru. Ligeledes tilspörger jeg dig, frøken Slæbehæl, om du har berådt dig med dine slægtninge, som er overbetjent i Viborg, blademester i Hem, sladderposen i Lystenborg og dine slægtninge, som er i Mariager, om du vil have ham, som står ved din side, til din ægtehusbonde, sa giver da hinanden Eders hænder derpå; thi hvad som en skrædder har sammensyet, skal intet andet end saks og kniv adskille.«

Når så en brudetale var til ende, sagde degnen »jammen«, og var alle parrene viede, gik de op og ofrede til

»præsten« og »degnen« æbler og nødder. Under offergangen sang degnen:

Fuglen flöj,
kys degnens pöj (?)
i fjæset.

Dermed endte så optöjerne.

En tredie leg, jeg også må omtale, var »Kongelegen«. En karl og en pige blev udpyntede som konge og dronning med halmkroner på hovedet. De fik plads for bordenden. Kongen lod da ved sin tjener alle folk skrive i skat, som enhver måtte betale i æbler og nødder, og når de betalte ordentlig, gav kongen tilladelse til, at de, hvem »præsten« havde sammenviet, måtte skilles ad. Dermed var legen ude.

Som en sammenstilling, der bör medtages, omtaler jeg, at i Eiderstedt har i enkelte koge ugifte folk af begge kön haft for skik, syngende og larmende at fare omkring i husene og tage med eller mod husbondens villie det bedste, huset ejede i køkken og kælder. »I juletylvten«, sagde en gammel bonde, »har vi hær den omvendte verden: karle og tjenestepiger regerer, og manden i huset må göre opvartning.«

Her er altså en julebisp og præst, der gör löjer med kirkelige skikke; en konge og en dronning ved julegildet, en mandel i grøden og nogle fordele, der knytter sig til den. Alt dette ser lidet hjemligt ud og turde være indkommet andetstedsfra, men hvorfra?

Vi gör et forsøg på at finde oprindelsen, men må nu atter gå tilbage til kejsertidens Rom og Saturnaliefesten. Det hedder hos Lukian, at Saturn siger: »jeg indlader mig i de dage, festen varer, ikke på nogetsomhelst, der er alvorligt, men det, som jeg vil og har lyst til, er at drikke mig fuld, at huje i vilden sky, at lege, spille med tærninger, udvælge festkonger, traktere slaverne, synge,

danse, vel også lade mig ansigtet oversmöre af sod og finde mig i at blive kastet i vandet. Jeg tilföjer efter en anden redegörelse: slaverne havde fuldstændig frihed, bar ridderklædning og hat og sad tilbords med deres herrer, som opvartede dem, byttede klæder med dem og fandt sig i at blive irettesatte af dem. Det samme gjaldt husmødre og tjenestepiger. Senatorer og fornemme bar simple klæder, at hver standsforskel kunde udslettes. Fattige spillede om nødder, rige om penge. Konger valgtes ved tærningespil, gav de kådeste befalinger, man kastede lod om kongeriger, og den, som vandt, blev konge.

En fortælling om et sligt ungdomsselskab er, som omtalt, bevaret, hvor spøgen kostede et menneskeliv. På Saturnus' fest havde i den romerske kejserborg Nero, hans broder Brittannicus og nogle andre unge mennesker af samme alder bl. a. moret sig med at kaste lod om, hvem der skulde være »konge«, og loddet faldt på Nero, som så gav de andre forskellige befalinger, som de kunde udføre uden at rødme, men Britannicus fik befaling til at træde frem midt på gulvet og synge en vise. Han håbede, at drengen, der ikke kendte til ædruelige selskaber, end mindre til svirelag, skulde göre sig til latter. Det skete ikke. Britannicus sang om den uret, der var skét ham, at han var bleven nægtet sin faders trone. Tilhørerne var fulde og blev rørte, men Nero opfattede brodden i hans ord og forgav ham, da han ikke offentlig turde lade ham myrde.

I Grækenland var det skik, at man ved festlige sammenkomster valgte en »Symposiarch«, en formand, ordfører, konge, hvis befalinger under drikkelaget skulde adlydes. Denne skik havde Romerne optaget, og da de ikke havde det græske jævnmål eller den finhed i sæder, som dette rigt begavede folk ejede, så blev Romernes færd til vildskab og tåbelighed. Hvad »kongen« befalede, skulde adlydes, hvad det så end var, eksempelvis nævnes: at fortælle en grim historie om sig selv, at danse i undertöj,

hvad der ansås for særdeles usömmeligt, at bære flöjtespillersken tre gange rundt i hele huset osv.

Romernes herredömme strakte sig i de første kristne hundredår udover Rhin og Donau og lige til Skotland i Britannien. Med Romerne fulgte deres skikke, og deres magt var så stærk, at kristen kirken mange slægtled igennem forgæves værgede sig mod dem og måtte finde sig i at tåle, hvad den ikke havde magt til at forbyde. Således med »Decemberfriheden«. Den vilde man ikke lade sig fratage. Det var altfor morsomt én gang om året at have frit sprog overfor alle dem, man ellers var tvungen til i tavshed at adlyde, at kunne göre löjer med de höjærværdige, mægtige bisper, med de strenge dommere. En eller anden person eller genstand blev ført frem for en lystig domstol, hvor alle i retten fra de øverste til de nederste anstrengte sig for at opføre sig så tåbeligt, som muligt var. Et æsel iførtes dragt som justitiarius, dommerne gav idiotiske betænkninger. Sagførernes indlæg var i en lystig form hvasse kritiker over de virkelige domstole. Det var noget, der faldt i mængdens smag.

Forfatteren Herodian, som levede i det 3die hundredår, siger, at nyår blev fejret i Rom både af kristne og hedninger under former, som stemmede med de gamle Saturnalier, og tidlig begynder fra kirkens mænd klagerne. Tertullian udbryder bedrøvet i slutningen af det 2det hundredår: »vi har fester, som Gud elsker, og vore folk fejrer Saturnalierne! Hedninger er langt mere trofaste mod deres gudstjeneste end vi. De skal vel vogte sig for at møde ved kristne fester, de frygter skinnet af at være kristne; vi, vi skammer os ikke ved at antages for hedninger«. Dette er blot en begyndelse og der fortsættes ned gennem tiden med forbud og klager, uden at det synes at have hjulpet synderligt. De små i samfundet vilde en kort tid prøve magtens sødme, og hvad der gjaldt trælle, bønder, tjenere, kom ligesåvel til at passe for det fattige, afhængige præsteskab, de vilde havde deres ret, have lov

til at kritisere de overordnede, til at spille mester i de prægtige kirker, iførte de gyldne dragter, og så opstod de forargelige narrefester i kirkerne, i Vesterleden især i Frankrig, dog også i Konstantinopel.

Saturnaliernes »rester« kan man knapt kalde disse optöjer, der vel har været ligeså vilde som den hedenske fest, men det er den gamle hedningefest, der til en forandring iförer sig messesærken og bispekåben i kirken, og i hjemmene fortsætter sit liv med valget af en »konge« ved festbordet, eller en »Lord of Misrule«, en Uordens Marschal i England.

Alt har jeg i en anden forbindelse omtalt de vilde maskerede bander, der med larm færdedes på gader og brød ind i huse. Optöjerne i kirkerne skal jeg nu kortelig skildre.

Om »narrefesten« findes en mængde efterretninger fra det 14de—17de hundredår for Frankrigs vedkommende. Den fejredes en af helligdagene i julen, 1ste eller 2den juledag, börnedagen, den 28de December, nyårsdag eller kongedag. Den kaldtes »narrefesten«, »de uskyldige börns fest«, »subdiakonernes fest« eller med et uoversætteligt ordspil »de fulde diakoners fest«.

Alle de lavere gejstlige, alle de mange bestillingsmænd, som havde arbejde ved kirker og i klostre, førte an. Lægbrødre, kokke, tjenestedrenge, grydeskrabere, havearbejdere indtog de regelmæssige præsters pladser i kirkerne, de iførte sig præsteklæderne, men så bagvendt som muligt. Af orangeskaller lavede de briller og uglede sig ud, så man matte se det for at kunne tro det. Så begyndte optöjerne i stor stil. De læste op af bøger, der blev holdt med bogstaverne nedadvendt, eller af græstørv, de holdt i hænderne. Synge gjorde de ikke, men hvinede og hylede som en flok svin og slog hverandre asken af røgelsekarrene i ansigtet. Bedre, siger den gamle meddeler (1645), var det at føre dyr ind i kirken, de kunde dog prise Gud

på deres vis, end at slippe denne vilde, sansesløse, tugtløse skare ind i kirkehuset.

Sædvanlig begyndte spektaklerne med, at der under de latterligste ceremonier valgtes en julebisp, erkebisp eller pave, som atter kårede sig domherrer eller kardinaler. Så blev der sunget Tedeum, »o, store Gud, vi love dig!« Narrebispen blev båret i procession ind i den rette biskops palads, hvor alle döre sloges op på vid gab for optoget. Narrebispen sattes for bordenden og biskoppen måtte være ham hørig og lydig som alle de andre.

I Notre-Dame kirken i Paris nåede festen sagtens toppunktet af vildskab. Den lavere gejstlighed spillede mester, støttet og hjulpet af alleslags tvivlsomme eksistenser fra gaden, fyre med stygge masker, forklædte som kvinder, hyllede i løveskind, i skikkelser som de værste udyr med ansigterne overmalede af sod. De valgte sig en narrebisp, som atter udnævnede et domkapitel. Så blev der holdt stor messe og til orgelets toner, som rullede hen under den prægtige kirkes hvælvinger, lød liderlige viser. I røgelsekarrene brændtes gamle skosåler, der udsendte en kvælende stank. Folk spillede tærninger og spiste pølser på alterbordet, mens vilde, gemene danse udførtes, hvor der i kirken var plads til det. Kort »Guds hus vanæredes ved tusinde usömmeligheder«.

Her kunde Vorherres ord få en ny anvendelse, når han siger: »mit hus er et bedehus, I har gjort det til en røverkule«.

Denne fest krævedes som en ret. Der er adskillige eksempler på, at den udvalgte narrebisp er bleven mulkteret, når han nægtede at udføre sine funktioner. Kirkens kasse bestred omkostningerne ved stadsen.

Som et træk fra disse vilde optog fortælles, at et æsel, der bar en ung kvinde, som havde et barn i armen, blev ført ind i kirken til lyden af en halv latinsk, halv fransk vise, der vrængede efter salmetonen, og hvor man i omkvædet efterlignede æselets skryden. Og skete det, at æselet,

opmuntret ved de mange mennesker og den megen larm, selv stemte i med, var der ingen ende på jubelen.

Af og til blev et barn valgt til narrebisp, men optöjerne og larmen synes at have været den samme.

Når man fra senere tider ser tilbage på denne vilde og ugudelige færd, undres man over, at sligt kunde ske i store stæder for öjnene af kirkens höjeste tilsynsmænd, og man synes det naturligt, at fornuftige, fromme mennesker forargedes, og at forbud på forbud blev udstedt, — de faldt jo magtesløse til jorden. Men hartad ufatteligt er det, at det theologiske fakultet i Paris den 12. Marts i året 1414 udsendte følgende omgangsbrev:

»Vore store formænd har tilladt denne fest. Lad os leve som dem og efterligne deres gerninger. Hvad vi foretager os er ikke alvorlig mént, det er for vor adspredelse og morskab; vi gör det efter gammel skik og brug, for at den dårskab, der er os i kødet båret, dog idetmindste én gang om året ad den vej kan få luft. Dersom man ikke nu og da åbnede spundsen på tønderne, hvori vinen gærer, måtte de springe, de skal nødvendig have luft. Men det samme gælder os. Vi er tønder, gjorte af gamle staver og med dårlige bånd, og vi måtte springe istykker, om vi lod visdommens vin ved daglig deltagelse i gudstjenesten gære i os. Den må have luft, den må have frihed, om den ikke skal tabe sig eller gavnløs spildes. Derfor overlader vi dårskaben og legen nogle dage, for at vi med större iver og glæde atter kan vende tilbage til de alvorlige studier og den kirkelige gudstjeneste.«

Ja, således står der.

Hvor langt om lande disse narrefester har nået, véd jeg ikke. Til England må de være komne mulig i en noget forskellig form, men kade og vilde over måde. Af en gammel meddelelse, vel fra det 16de århundrede, kan man få indtryk af, hvor kåde löjerne var:

»Alle de personer, som er opsatte på disse vilde optöjer,

mødes, vælger sig en fører, som de adler med navnet Uordens Marschal (Lord of Misrule), ham kroner de höjtidelig og kalder ham deres konge. Når kongen da er salvet, vælger han sig en, to eller tre snese eller et helt hundrede lystige gutter, der skal danne hans hof og forsvare hans kongelige person. Dem ifører han sit liberi, grönt, gult eller en anden stærk, afstikkende farve. Og, som de ikke alt i forvejen var brogede nok, pynter de sig fremdeles med skærf, slöjfer, kniplinger, og hvor de kan få plads til dem, med ringe, dyre stene, juveler. På hvert bén hænger de en 30—40 bjælder, i hænderne bærer de fine törklæder, altsammen lånt af deres piger, som de så til tak kysser i mørket. Når så alt det andet er i orden, møder de frem med »skimmelryttere« (hobby horses), drager og andre figurer. Piberne i deres brogede dragter spiller op, trommeslagerne slår af alle kræfter løs på deres trommer, så det ligefrem bliver et djævelsk opstyr, og hele flokken marscherer løs på kirken med flyvende faner og klingende spil, hvinende flöjter og dundrende trommer, stampende fødder og ringlende bjælder, idet de som gale mennesker svinger törklæderne over deres hoveder. Rundt om i trængslen vrinsker og stejler »hestene« under deres »ryttere«, dragerne slår med deres haler, og toget går ind i kirken, ligegodt om præsten er midt i sin prædiken eller holder bön, ind stormer de, trampende, tumlende, svingende med törklæderne som livagtige djævle og larmer, så det er umuligt for nogen at høre sin egen røst. Og de tåbelige folk, som er i kirke, de ser, stirrer, brister i latter, hviner af glæde, springer op på bænke, stolestader for at se på löjerne, der på en vis måde tilstedes og anerkendes. Når de så er færdige indenfor, går de ud, atter og atter rundt om kirken, ud på kirkegården i deres boder, hvor de svirer, sjover og danser dagen igennem og måske natten med, og det er måden, hvorpå disse furier holder söndag.«

Såvidt jeg kan se, har dog vildskaben ikke fået så kåde former i England, som i Frankrig. Uordens Marschallen

blev under noget forskellige navne ceremonimester ved hoffet, på adelsmændenes slotte rundtom, og stod for opførelsen af skuespil, optog, dans og forlystelser juletiden igennem.

»Drenge-biskoppen« valgtes i England nok altid St. Nikolaus dag, 6te December, og har der måske fra begyndelsen været noget af narrebispens löjer med i optoget, når han ledsagedes med sang og dans fra hus til hus for at modtage gaver og uddelte velsignelsen til skarerne, der samledes om ham, synes valget af ham at være taget i tjeneste af skoletugtens og opdragelsens alvor. Hans embede varede til börnedagen, den 28de December, og han havde i den tid ret til at prædike, bortgive ledige præsteembeder i hans stift. Døde han, blev han begravet som biskop tilkom. De første spor til udnævnelse af drenge-biskoppen skal kunne eftervises alt 867—70. Jeg tænker mig, at skolelöjerne Thomasdag, som jeg alt har omtalt, må stå i en måske fjærn forbindelse med disse middelalderlige vedtægter.

Reformationstiden gjorde sit til at hindre eller afskaffe slige forargelige optog. I Frankrig fejede revolutionens forfærdelige uvejr de fleste af middelalderens ejendommelige skikke bort, og nu er der vel kun sprængte rester at finde i krogene.

Som sådanne kan nævnes, at der endnu i enkelte franske og italienske kirker er larm og optöjer under midnatsmessen julenat. Drenge og unge folk syr kirkegængerne sammen med seglgarn, stryger beg på stolesæder og vrænger efter salmerne. Fra Syditalien fortælles, at kirkefolkets lystighed i höj grad er stødende overfor stedets alvor. Nogle sover, andre larmer, gör sjov, ler i vilden sky; hele forsamlingen holder måltid, hvorom skaller af kastanier, valnødder og andet affald, der dækker gulvet, noksom vidner. Fortælleren föjer undskyldende til, at dette sker undtagelsesvis kun denne ene gang året rundt. Forbud er givne, unge præster har forsøgt at afværge optöjerne, det

har alt været forgæves. Sönnerne kræver i den sag fædrenes ret.

Hermed lader vi julebispen, narrebispen og hans følge fare og vender os til hjemmene.

Det er jo alt nævnet, at man i kejsertidens Rom valgte sig en festkonge, der en kort tid skulde adlydes og hædres i familiens kreds. En ganske tilsvarende skik har indenfor den tyske og latinske kristenhed rådet i en stor del af Europa, uden at man dog sikkert, såvidt jeg véd, kan knytte den til den hedenske fest. Den er, vel sagtens på grund af kongedagens navn, henlagt til denne.

Fra begyndelsen af det 16de hundredår har man fra Franken en efterretning om, at hver husmoder på kongedag lavede en peberkage, udrørt med honning og ingefær. I den gemte hun en lille sølvmønt, og når kagen var bagt, brækkede hun den i såmange stykker, som der var personer i huset, og så tre til. Kristus, Jomfru Maria og Kongerne fik hver sin part, der blev bortgivet som almisse. Den af familiens medlemmer, som fandt skillingen i sit stykke, blev af alle udråbt til konge, sat på en stol og tre gange løftet tilvejrs under jublende tilråb. I höjre hånd havde han et stykke kridt, og hver gang skrev han et kors dermed under loftet, og det var i årets løb værn mod onde magter.

I Frankrig har man i midten af det 17de hundredår efterretning om skikken ved hoffet fra samtidige memoirer. En udførlig skildring fra familier, der i Midtfrankrig holdt på gammel sæd (1875), gengiver jeg nedenfor.

En kage, hvori der er indbagt en bönne, skæres istykker af husfaderen eller den ældste, som er tilstede i selskabet. En af börnene, jævnlig den yngste, får plads under bordet. Husfaderen peger på et af stykkerne og siger: »hvem skal have det?« Barnet svarer, og kagen fordeles blandt de tilstedeværende og desuden henlægges et stykke som »Guds del«, der bortgives som almisse til börnene,

der kommer og synger for dörene og beder om det. Tidligere har man jævnligt henlagt stykker for borteværende, kære venner, og man sluttede derfra som fra et slags livsmærke i æventyrene til de fraværendes liv og velfærd.

Den, som i sit kagestykke traf bönnen, var aftenens »konge«, og han valgte straks sin »dronning« ved at kaste bönnen i en af damernes glas. Alle rejste sig, klinkede og råbte: »kongen drikker«, »dronningen drikker!« hvad der forøvrigt skulde göres hver gang en af de fyrstelige personer førte glasset til sine læber. Efter et lystigt gilde samledes kongedag alle de forskellige »konger« med deres »dronninger«, som de bød armen, og gik i procession i fuld stads til sognekirken, mens alle klokker ringede, som til en stor fest. »Kongerne« bar bredskyggede hatte, besatte med brogede bånd, og enebærkviste som epauletter. I en beretning fra det franske hof (1684) siges, at bönne-majestæterne valgte sig ministre, gesandter og andre fornemme embedsmænd. Ude i provinsen, i Berry, bar man sig ad ganske på samme måde, og det var såre fornöjeligt at se den ene hofstat efter den anden drage forbi. Den, som igår var husbonde og herre, böjede sig idag ærbødig for sin ringeste tjener, der af bönnens nåde var bleven konge.

Da majestæterne, som andre dødelige, trængte til mad og drikke, stod to betjente ved deres side, hofbageren med sin kagekurv og hofmundskænken med sin sine flasker. Når en af kongerne drak et glas, råbte hele følget af deres lungers fulde kraft: »kongen drikker!« mens alle, der kunde skaffe bøsser og krudt, fyrede løs, skud på skud, vinduerne klirrede og husene rystede. Derefter trådte den første kammertjener ærbødig hen til »kongen« og aftörrede hans mund, hans ansigt og hans hænder.

Som man kan tænke sig, hørte der en nar til hoffet, han var jævnlig omviklet med halm, så han lignede en bikube, og var fuld af vittigheder og löjer. I hænderne havde han en krukke mel, hvoraf han strøede på vejen

for de höje herrers fod, men jævnlig tog han fejl og slog dem melet i ansigtet.

I kirken tog følget plads i skibet, mens kongerne majestætisk tronede i koret, og når tjenesten var forbi, holdt de trontaler til det udenfor kirken samlede folk.

Man kan nu engang ikke holde hof uden at behøve penge, og fra kirken drog optoget hele byen rundt, til ærkebispen, øvrighedspersonerne, byfogden og ellers honoratiores og præsenterede deres messingbøsse til bestridelse af omkostningerne ved gildet.

Var så omgangen tilende, drog »kongerne« hjem for at afgöre statssager, d. v. s. de satte sig til et velfyldt bord for dær at spise godt, drikke godt og le af hjærtens lyst, et regimente, der hos efterkommerne er bevaret i den allervenligste erindring.

Naturligvis er sådanne festskikke til forskellige tider og i forskellige lande underkastede store ændringer. Istedetfor at vælge konge ved den indbagte bönne, sker det somme steder ved lodtrækning med kort. Foruden bönnen lægges der en ært i kagen, ved den vælges »dronningen«, og sker der uheld, at en mand får den, giver han den til en af damerne, og damen til en mand, om hun får bönnen. Skikken bruges i Sydtyskland og England, Nord Italien og måske flere steder. I Sydfrankrig morer man sig med at gemme små, nögne porcellainsdukker i kagen og spiller dem i hænderne på et ungt ægtepar. En skik, der står nærmere ved den svenske, bruges i Cornwall. Dær lægges en ring, en sixpence og et fingerbøl i helligtrekongerskagen. Den, som får ringen bliver gift; sølvmønten giver rigdom, fingerbøllet er ugift stand.

Det er ikke nødvendigt længere eller udførligere at dvæle ved disse julelöjer. Jeg antager, at vore julestuers »julebisp« og »konge og dronning« hører til de franske og engelske julebispers og kongers familie, som deres sidste fattige efterkommere, der ved tidernes ugunst har søgt ly i de lave og fattige bondestuer. Bönnen er bleven til en

mandel i risengrøden og kongeværdigheden er glemt, solgt for et kræmmerhus konfekt eller en »Napoleonskage«. Der er endnu et kommersspil, der, såvidt jeg véd, særlig hører juledagene til, »svinepisker«, »prikinorris«, måske der er andre navne, däri lever »kongen« endnu, valgt ved lodtrækning med kort; men han nødes ganske vist til at underkaste sig spillets luner og kan ende som »svinepisker«. Dettte spil er mulig også en »rest« fra gamle dages julemorskab, og endelig skulde jeg næsten tro, at julens pebernødder har fået nød til familienavn, fordi man i Sydeuropa og Sydtyskland brugte frugterne af valnøddetræet og hasselen. Da de ikke kunde skaffes, fandt sindrige og betænksomme husmødre på istedet at bage nødder, de som endnu er börnenes glæde.

DEN SØGNE JUL. NYÅRSAFTEN
KONGEAFTEN. ELDBJÖRGSAFTEN

Med juleaften og første juledag er festens store höjtid tilende; det, som følger, er kun en svag afglans. Med 2den juledag tager man fat på besøgene og gilderne. Hvor der endnu er gammeldags skik ved magt, som hær og dær i Vestjylland, begyndes julegilderne ved Mikkelsdagstider og fortsættes jævnt gående til henimod fastelavn, alt efter den gamle dansestrofe: »nu har vi jul igen, og julen varer ved til påske«. Det har dog sagtens været undtagelsen, mens regelen var, at med 2den juledag begyndte besøgene, »julebojler« og »julestuer«, som de nok også endnu enkelte steder kaldes. Sædvanlig blev de ældre indbudt, mens ungdommen kom selvbuden. Traktementet var overmåde tarveligt på landet, smörrebrød af sigtekage med en dram eller to til og desuden æbleskiver eller vafler. Den ældre skik har nok været, at mændene morede sig med kortspil om »streger« af kridt på bordet. Der spilledes i Vestjylland »hundrede og et«, brus, fedt og magert o. lign.: ungdommen drev på pebernødde-lege, »min so løber ad skoven«, »effen eller ueffen« og andre, og når man var færdig hermed, blev der sunget, fortalt æventyr, gættet gåder, mens der kun sjælden var dans. Et sådant gammeldags julegilde har jeg beskrevet fra Mellemslesvig for mange år siden, et norsk følger.

ET JULEGILDE

Det er mellem jul og nytår. En velhavende bonde har inviteret nogle af sine venner og naboer til gilde, og i skumringen samles de indbudne i den rummelige røgstue.

Mændene tager plads på bænkene foran bordet og under glasset, kvinderne holder sig mer tilbage og tager plads på krakker og stole bortmed væggen, et par stykker af dem har småbörn med og pusler med disse. Konen i huset er ivrig ifærd med sine gryder og kedler, på bordet har hun bredt en hvid dug og båret frem hele hauger med fladbrød og Hardangerkager, opskåret ost på store tin- eller stentallerkener og smör i kummer eller små træambere. Manden selv går omkring og skænker brændevin af et stort gammeldags sølvstob, arvegods fra forfædrene, mens træbollerne, fyldte med skummende Hardangerøl, allerede vandrer fra hånd til hånd og roses for sin styrke og velsmag. Dampen fra de tændte tobakspiber blandes med dampen fra gryder og kedler på kakelovnen og finder sin udgang gennem den lidt løftede ljore i tagmønningen. Under alt dette er en livlig samtale kommen igang, mellem mændene om heste- og kvæghandel, jagt, slagsmål, gæld, renter, smör og ostepriser osv., mellem kvinderne om frieri, giftermål, spinding, vævning, kreaturstel o. a. lign. Tjenestejenten er kommet ind fra fjøset og hjælper husmoderen med at få maden på bordet. Kød, flæsk, suppe, poteter bæres frem i store træfade og i så vældige portioner, at man kunde tro, en liden kirkealmue kunde få nok. En ske af horn eller træ lægges frem til hver i selskabet, gaffel bruges ikke og kniv plejer gæsterne selv at være forsynede med, enten slirekniv eller en diger tollekniv. Så går man da tilbords. Kvinderne skal sidde på langbænken indenfor bordet, mændene fremfor, værten selv tager plads i höjsædet. Der er nogen strid mellem kvinderne, hvem som skal sidde øverst, mellem mændene ordnes dette lettere. Når alle har fået plads, tager værten stille huen af og læser andægtig sin bordbön, de andre gör ligeså. Så skænker han i en dram til maden og foregår de andre med et godt eksempel ved at hugge i et stykke kød, som han lægger på fladbrødet, trækker sin slirekniv og skærer det op i småbitter, tager en potet, skræller med

neglen af tommelfingeren, lægger skallen på bordet, bryder et stykke fladbrød og gör sig en »bete«, som det hedder. De andre gör ligeså. Husmoderen går omkring og ser efter, at ingenting mangler, gör tusinde undskyldninger for den simple anretning, og beder, at man må være så snille at forsyne sig af det slag, som er. Somme af mændene siger spøgende, at hun har båret frem forlidet kød, smör eller ost, mens andre i mere alvor trøster hende med, at om de end er dygtige at hugge i, må det dog endelig blive nok.

Måltidet fortsættes længe, men omsider lægger en efter en sin ske ned, stikker sin kniv i sliren og er ikke, trods vært og værtindes forenede anstrengelser at bevæge til at tage fat pány. Ølbollen har imidlertid gået flittig rundt, og da alle er forsynede både med mad og øl, bæres der frem kaffekopper og sukkerskåle og store mælkemugger og skænkes op kaffe, den sorte gudedrik har fundet vejen også hid. Værten slår i en dram til hver og giver dem valget mellem at drikke den alene eller blande den med kaffen. Han har noget stræb med at få kvinderne til at drikke sin dram, men efter at en del indvendinger er snakkede tilside, går det dog. Endnu en stund sidder man ved bordet, derpå tilspörges alle, om de er forsynede, så læses bordbön som för, man rejser sig, går frem på gulvet og takker for mad og sætter sig i små grupper til samtale, ølbollen går flittig omkring og stemningen stiger lidt efter lidt.

Den ene ende af bordet ryddes, og nogle tager plads for at spille kort; de slår kortene med hårde slag mod bordet, bander og er höjrøstede. Udenfor vinduerne sés mange hoveder, der glytter ind for at se, hvad der foregår. Det er en flok halvdrukne unggutter, der har gjort ende på sit julebrændevin og nu går fra hus til hus for at få en dram eller en slurk øl. De forvrænger sin stemme og råber ind efter brændevin eller slænger et fanteord til nogen af gæsterne. Så skikkes en fyldt flaske ud til dem

med høflig anmodning om at forföje sig væk. Lidt efter stikkes den tömte flaske ind gennem den halvåbne dör med et »tak for lånet«, hvorefter sværmen forlader huset for at aflægge lignende besøg andensteds.

Imidlertid er stemningen i stadigt stigende inde i stuen og höjrøstet snak, latter og munterhed lyder fra alle kanter. Så kommer der en spillemand ind, felen bærer han i hånden, hatten har han trukket ned over ørene, han er drukken. De yngre modtager ham med jubel, de ældre siger ikke noget, men liker ikke, han kom. Han har i længere tid ramlet omkring i bygden og forvildet ungdommen med sit spil.

Han får en dram, sætter sig ned og begynder at spille. Af hans gebærder kunde man tro, han var gal, men alligevel spiller han godt, og ungdommen begynder at danse. En af de ældre indlader sig i underhandlinger med ham om hans fele, som han vil købe af ham, han véd, at spillemanden altid er forlegen for penge til drikkevarer. Endelig enes de om, at han skal få en daler for felen. Han modtager pengene og leverer grædende instrumentet fra sig. Nogle lér, andre synes synd i den fordrukne spillemand og søger at snakke ham tilrette, og atter andre ligger i kiv med ham, som har købt felen og endelig vil knuse den. Det holder dem hårdt at få ham til at forstå, at det dog ikke er til nogen hjælp at slå felen istykker, fordi han er vred på spillemanden eller på hans spil. Spillemanden fik et par drammer til købskål og er dermed forsvunden. Lidt efter kommer han imidlertid igen og har da en flaske brændevin med, som han har købt for den daler, han fik for felen.

Imidlertid er nogle blevne temmelig drukne. En Hallingdøl, som er med, bliver ustyrlig, trækker kniven, begynder at skære i bord og bænke og vægge; kniven bliver taget fra ham, og han selv sættes på dören. Borte på en bænk sidder to store, stærke, halvgamle mænd, som græder bitterlig. De har været venner fra ungdommen af, nu

er de begge drukne og har kommet til at røre ved gamle minder fra ungdomsdagene, om lyse tider, som er farne forbi for ikke at komme igen, om skuffede håb og fejlslagne forventninger, om et langt liv fuldt af kamp og strid og besvær. Så snakker de om sine börn, sine sönner og sine flinke, frodige døtre, og gråden standser og tårerne törres. På en anden bænk sidder en gammel lidt skummelt udseende mand og en ung kone. Hendes søster er gift med mandens ældste sön og han klager over, at de unge ikke lader ham få sit livaure ordentlig. Konen har taget de unges parti og forsvarer deres sag med fynd og klem.

Efter at man atter har været tilbords, spredes selskabet lidt over midnat med mange taksigelser for god beværtning og ligesåmange forsikringer om uforandret venskab og velvillie. Nogle af de drukne mænd gör en runde om for at drikke mere, kvinderne går hjem, unggutterne løber afsted i alle retninger for at søge nye kammerater og ny lystighed.

Blodet er for hedt til at de kan lægge sig i ro. Havde de fået danset mer, vilde de også være mer afkølede og havde måske ladet denne sidste rundtur være. Nu kan det hænde, man gör det, som er værre end at danse.

På Møn havde ungdommen 2den juledag »pigelag«, et gilde pigerne betalte, mens karlene sørgede for dansen i fastelavn. Tredie juleaften hørte det sig til, at der blev »ribbet fjer»; folk havde mange gæs, og hele ungdommen, karle og piger, sad i kreds om det store kar, hvori fanerne af de afribbede fjer kastedes. Blev man ikke færdig den ene aften, fortsattes den næste, indtil de tætte og tykke dyner kunde blive stoppede. Dette må sikkert, som fællesarbejde på andre årstider, regnes med til morskaben. Rokkene stod på loftet til efter helligdagene, fik man ende på fjerene, kunde pigerne sy på deres linned, hvad der betragtedes som helligdagsarbejde. Til ethvert bord i jule-

tiden hørte »fedtnonner« (æbleskiver) og klejner med syltetöj og så hilsede ungdommen spøgende hinanden:

»hilsen og sundhed, fedtnonner i rundhed!«

mens de alvorligere gamle sagde:

»glædelig jul, helsen og sundhed,
vel til mode vi nyder hær det gode!«

Som jeg i senere tider har kendt julegilderne på landet, har de lignet alle andre selskaber, man har fået god mad, de gamle har røget tobak og spillet kort, og ungdommen har danset.

Således gik den »halvhellige« eller »søgne« jul sin gang, man drev tiden hen, som man kunde, bestilte kun det allernødvendigste, gik i byen eller modtog fremmede. De gameldags »julestuer«, der førte med tugtløse sammenkomster, stærkt øl og tvivlsomme selskabslege, blev forbudte (1735) af Kristian den Sjette, og veg ikke blot for kongens befaling, men vel fuldt så meget overfor uvillien mod dem hos hæderlige folk og hele folkestemningen. Af legene, som brugtes, er nogle glemte eller ukendelige, andre lever endnu og anvendes engang imellem, hvor ungdom samles, eller er, som udviklingen regelmæssigt fører det med sig, blevne börnenes eje og kan ses på gader og stræder.

Blandt juletidens helligdage véd jeg intet om, at »börnedagen« ($^{28}/_{12}$) er bleven helligholdt her i landet eller blot i omtale bemærket, nyårsaften derimod samler igen folk i hjemmene om god mad og drikke, og når måltidet er forbi, så kommer alle löjerne, og de plejer at være mange og store, som de i gamle dage var i Rom og middelalderen igennem, indtil vore dage, allesteder, hvor det romerske års begyndelsesfest fejredes. Ja, når måltidet er forbi, — men det sker ikke sjældent, at man spiser med forhindringer: thi nyårsaften gælder alle kneb, nadvergryden er forsvunden, når den skal løftes af ilden, og man kan

få held til at søge den byen rundt uden at finde den. Vor kaffekande blev et år borte og opdagedes næste morgen tilfældig af en blandt börnene stående på skorstenen, idet den betragtede tilværelsen fra et ophöjet stade. Såvidt om gryderne; men det er ikke blot dem, som den aften får vagabonderende tendenser, det går ligeså med plove og harver, der har søgt tilflugt på hæssene; en gammel vogn rider på skrævs over mønningen, tromlen med kammerater og venner tager sig et bad i branddammen. Da husmoderen tænder ild nyårsdags morgen, fylder røgen køkken og stuer, og da hun smækker dören op for at få luft, falder trillebøren hende om halsen, og en af karlene må i byen efter en brandstige, husets egen er sporløst forsvunden, for at komme op på taget og få skorstenen ryddet. Ved hjælp af et fastpakket knippe hø er der sat en solid og tæt prop i piben. Den aften gælder det, som 1ste juledagsaften i Vendsyssel: jo galere, jo bedre!

Og alt imens knalder skuddene nær og fjærn, igennem tåge og dis ser man glimtet. Karle og mænd henter de gamle muskedonnere ned, giver dem en forsvarlig ladning, går i byen, skyder udenfor bekendtes og venners vinduer. Indenfra hører man hvin af kvinderne, en dör bliver hurtig smækket op, og en af husets ungdom farer ud for at finde og gribe skytten, der har skjult sig, men dog ikke omhyggeligere end at han let findes. Trods vægring bliver han slæbt ind, sommetider bunden til kakelovnen og straffet med at skulle spise småbrød og æbleskiver og drikke brændevin og kaffe. Den, som skyder, gör huset en ære. På Falster hilser hver »gasse«, svend, på sin »gås«, pige, med et skud. Börnene, der ikke får lov til at bruge bøsse, har fået lavet sig træhamre, med en affilet sömstump på, »pillehamre«. En knaldpille fæstes på sömmet og slås mod en sten, det knalder også, hvorpå de beder om nyårsgave, som de også får: pebernødder og småkager.

Det gælder at gøre så megen stöj som muligt. Flokke

af glad ungdom går omkring med »rumlepotter«, eller gjorde det. Jeg har nu i mange år ingen hørt. Det er en potte, der er overspændt med blæreskind, stramt som på en tromme. På midten er fastgjort et rør, en pennepose, som man med våde fingre gnider op og ned ad, hvorved der fremkommer en hul, ubeskrivelig, rumlende lyd, der ikke ligner nogen anden, jeg kender. For mange år siden indbød jeg hele flokken til at komme indenfor og synge visen endnu engang for kager og pebernødder, ungerne stemte op af deres lungers fulde kraft, så ruderne klirrede og det sang i træværket. Visen var i Mellemslesvig plattysk, således hørte jeg den nyår 1861; i Nordslesvig og den søndre del af Nörrejylland er den gjort om til dansk og lyder:

Jomfru, luk din dör op,
luk rummelpotten ind!
Der kommer et skib fra Holland,
det har så god en vind.
I morgen skal vi rejse,
vort sejl det vil vi hejse,
vi sætter sejlet höjt i top,
giv mig lidt i min rumlepot!
Halli hallo,
en æblekage eller to!

Under forskellige navne, buddipotte (Horsens), gummipotte (Løgstør), vukkepotte (S. Hald h.), kendes den hele Jylland over. Kan man ikke skaffe sig den i orden til dag og tid, er der det råd at skrabe på en kridtet fjæl med en træske eller gnide med en sten langs husets sylsten, det gör næsten ligeså megen spektakel, ja måske mere.

Længe i forvejen er skår af gryder og potter lagte tilside til nyårsaften. På Samsø har unge folk forklædte gået om og slået potter på döre, så man hær og dær kunde finde hele bunker af skår udenfor. Sædvanlig er det unge folk, der umaskerede slår potter på families og venners döre. Nu og da bliver gangdören lukket op og

en potte med tör aske slås i gulvet, så stuen står i en tåge. Potteslagerne fanges naturligvis og trakteres. For at spare på materialet, kan skår fyldes i en sæk, hvormed man giver et dask på dören, eller man kan kyle en gammel træsko på dören. Et reb er gjort fast ved den, så man kan trække den til sig og bruge den, sålænge der er en stump tilbage af den.

Enkelte steder fortælles det, at man har udhulet en kålrabi eller en anden stor rod, skåret den ud i form af et menneskeansigt, stillet et tændt lys indeni og sat den nyårsaften på folks mødding. Heri er et underligt sammentræf med en fransk skik: et græskar udhules, der laves mund og öjne på det og hensættes så med et tændt lys på vejen, når folk nyårsnat går til midnatsmesse. Et dødningehoved med en lygte i bruges også, undertiden hensættes en hel dukke med lagen over og med hovedet indenfra oplyst, altsammen vel sagtens for at kyse folk på kirkevej. Også synes det at være brugt, at folk gik forklædte om nyårsaften og besøgte naboer og venner; mand og kone gik om som tiggere, bad om æbleskiver, somme spillede vandrende håndværkssvende, alt under megen löjer (Rolvsted, Fyn).

Således går aftenen, urolig og larmende. Mange bliver oppe til midnat, for ikke at gå sovende ind i det nye år. Fa minutter för kl. 12 rejser alle sig, enhver gör så megen stöj, som han ævner, og når klokken falder til slag, står enhver op på en stol, for, når midnat lyder, at kunne springe ind i det nye år.

Med nyårsaften er endnu ikke årets festlige modtagelse forbi. Nyårsdagsmorgen fortsættes tit med skydningen til henimod kirketid. Et sted nævnes det, at der den morgen skulde affyres tre skud ved et vandsted, hvorfor? — ja, det er der nok ingen mere, der véd. Endnu kommer flokke af börn med deres pebernøddeposer og beder om nyårsgaver. Der kan takkes med rimet:

Vi ønsker Eder alle et glædeligt nyt år,
med alt hvad som Eder kan fornöje,
med lykke og glæde, med velstand og flor,
fra himlens Gud i det höje;
vi siger Eder tak
og ønsker godnat,
Gud Eder al godhed tilföje!

I Sundeved drog börn om, det var vel mest nyårsaften og sang:

1. En sang jeg Eder synge vil,
Gud give os sin nåde,
kom hele verden og hør til,
så sandt det er nyårsaften!

2. Kristus, vor Frelser, han er født,
og al verdens sorg er rént forødt.

3. Marie er hans moder kær,
og foruden mand hans fødsel er.

4. Kristus ned på jorden kom,
og kommer igen for at holde dom.

Når sangerne så havde fået deres gave, fortsatte de:

5. Eders gave jeg annammet har,
Gud Eder fra alt ondt bevar!

6. Nu siger jeg Dem ære og tak,
og ønsker Dem en rolig nat:

7. Ret går jeg nu af dören ud,
Gud give os sin nåde!
Det hus bevar den store Gud,
så sandt det er nyårsaften!

Naturligvis måtte alle nyårsmorgen tidlig op; skete det ikke, vilde man sove over sig i årets løb og komme sént til arbejdet. Fra et hjem i N. Sundby, hvor husmoderen var fra Bornholm, blev der sat en tallerken med salt og

skåret rugbrød på. Husets folk skulde alle dyppe et stykke brød i salt og spise det, vel for at alle skulde have brød og sundhed i det kommende år.

En ejendommelig nyårsskik må her medtages. I Randersegnen var det sæd blandt unge folk, at »nyårsgaver« uddeltes på en af legestuerne i juletiden. Ved Novembertide vælges en »gadebasse« blandt karlene. Efter aftale gribes en af de tilstedeværende, løftes op til loftet, og når hans hovede har rørt ved brædderne, er han dermed kåret. Han er da med pigen, »gadelammet«, han vælger, fører og formand for ungdommen. En af hans bestillinger er at uddele alle de ugifte piger til de ugifte karle i laget, så hver får sin, en vanskelig og lidet taknemmelig opgave, og hvor det jo jævnlig går til med drilleri og löjer. Når afgörelsen er truffet, går »rådet« tilbage til legestuen. En af dem træder hen på gulvet med en tintallerken i den ene og en nögle i den anden hånd, slår til lyd, hvorpå der synges:

Der stander en lind i min faders urtegård,
jeg frygter, det skal blive en silje.
tilsammen gro i rod, tilsammen gro i top,
tilsammen gro i elskovens villie.
[Kr. Nielsens] hjærte det brænder så såre,
slet ingen kan det udslykke
foruden [Maren Jensen], i hvor hun må gå,
Gud give dem begge dertil lykke!

Med ny melodi:

Til lykke med din unge mand,
som Gud dig haver bekikket,
jeg véd, han er udaf ærlig stand,
og Gud og hver ungkarl til ære.
Til lykke ham med hans veninde,
jeg véd, han får en kuradsig kvinde,
i ære og alder, hun ham gefalder,
hun er en dejlig pige.

Atter ny melodi:

Om söndagen kom der en kræmmer til by,
så skulde hun ha sig lidt stads på ny,
han købte et bælte af skarlagen rød,
og det skulde om [Maren Jensens] liv.

Når da alle pigerne er uddelte som »nyårsgave« til karlene, tager hver pige sin svend med hjem og trakterer ham. De to følges så ad ved alle ungdomsgilder til Valborgaften, da en ny fordeling finder sted. Selve denne skik tör jeg ikke i denne forbindelse beskæftige mig med, den synes knyttet til begyndelsen af en periode i året, nyår, forårstiden eller St. Hans, og står utvivlsomt i forbindelse med forårsskikke i Vest Tyskland. Der er i andre dele af landet skikke, der synes beslægtede med denne. Således hedder det sig, at det første fremmede karlfolk, der kommer i det nye år ind på gården, er konens »nyårsgave«, han modtages høfligt, trakteres og får et æble som foræring. Den næste karl hører den ældste af pigerne til o. s. fr., mens de første kvinder er mandens og karlenes.

Mulig kan hermed sammenstilles, hvad der fortælles fra Syd Norge. De tre juledage, nyårsdagen, trettendedagen og tyvendedagen var »helg«, de andre dage kun »romhelg«, hvad vi kalder halvhellige, i hvilke man kan udføre uopsættelige arbejder. Karlene gik dog gerne en liden stund på loen mellem nyår og kongedag, for at de kunde få »låvedunker«. Den første kvinde, som kom og som ikke havde været der för, blev »låvedunke« til den ældste tærskemand, den anden til den næstældste osv. Hver fik tre slige »låvedunke«, men den første gjaldt for at være den bedste. Kvinderne spandt sig en tenfuld i de samme dage, så fik de »rokkemænd«, således at den første karl blev den ældste spinderskes »rokkemand«; selv om denne traf til at blive en gammel krogrygget betler i kalveskindströje og hudsko, måtte hans »rokkekone« ved-

kende sig ham, sætte frem en stol, brede over et hynde, og bede ham sidde ned og være velkommen. Derpå måtte hun komme med brændevin og andet traktement. Når derimod »lävedunkerne« kom, satte »låvemanden« hende frem en stol, bredte over en melet skindsæk og bad hende sætte sig ned; så trakterede han med en sild eller en kold kartoffel, samt et glas af den sure mælk, og dermed var de parfolk.

Somme gjenter, og kjerringer med, var så guttegalne, at de gik på loen og tærskede nogle neg, så fik de også »låvemænd«.

Måske kan man tillige i denne forbindelse drage en svensk gildeskik frem. Den hører Dalarne til.

Kongeaften holdes legestue, det er altid vedtægt. Når man har danset en stund, tier pludselig musikken, dansen hører op, dörene låses og to mænd, der skal stå for legen, vælges. De forlanger, at alle kvinderne skal tage hinanden i hænderne og danne en kreds, mændene skal holde sig ved væggen. Musikken spiller da atter op, og kvinderne danser rundt, mens kort efter de to førere med höj røst råber til alle karlfolk, gifte og ugifte, at de skal tage sig »trettondags-källinger« udaf de dansendes flok. De raskeste blandt karlene griber straks de mest ansete kvinder. »Lykkelig den hustru, som manden, der har ret til at tage en pige, vælger.« Når mændene alle, hver har valgt sin mage, befaler førerne, at hver skal give sin mage et favntag, et kys og en dans, hvad der bliver anledning til spøg og morskab i store måder, når unge karle får gamle kællinger. Såsnart dette er tilende, hører forbindelsen op, og dansen går atter sin sædvanlige gang.

Hvorledes det hænger sammen med disse skikke får at stå hen, jeg tör ingen mening yttre om det.

Går man ud at ønske glædeligt nyår eller at göre besög, må man i disse dage være nöjeregnende med at fremføre sin hilsen, inden man når forbi den første bjælke i stuen.

Bliver det glemt eller forsömt, får man sit navn med kridt skrevet på bjælken til advarsel for ligesindede.

I vort lands byer plejer det at gå lystigt til nyårsaften, den er sædvanlig god for alle, der handler med kanonslag og andet fyrværkeri. Iforvejen går gerne advarsler og forbud fra politiet, f. eks. følgende fra Varde:

»I lighed med tidligere år appellerer jeg til de besindige medborgere om deres vægtige medvirkning til, at det også på den forestående nyårsaften kan gå stille og roligt til, hvilket bedst opnåes ved at ungdommen, og ikke mindst den kvindelige, holder sig såvidt muligt borte fra gaderne.« (1897.)

Men når aftenen så kommer, går det løs alligevel, og det synes at skulle gå vildest til, hvor politiet farer hårdest frem.

Det 20de århundredes aften blev fejret i København på følgende måde:

NYÅRSNAT I HOVEDSTADEN

Fyns Tid. nr. 2. 1901.

Når Københavnerne »holder fest«.

»Her er fest i gaden iaften!« hørte jeg en glad gut råbe til höjre og venstre, da jeg henad midnat trængte mig gennem Østergade for at komme ud på Vesterbro og høre det nye århundrede blive ringet ind fra Raadhusets klokketårn.

Og det kan nok hændes, der var fest! Aldrig i sine dage har København i den grad været sat på den anden ende, som i nat. Og det var så at sige hele København, der deltog i löjerne. Pelsklædte herrer og damer, jævne borgermænd, butiksfrøkener, læredrenge og alskens janhagel var lige gode om denne heksesabbat. Alle havde de lommerne fyldte af fyrværkerisager, som de futtede af i næsen på hinanden; alle brölede de op, lo, sang, skreg hurra, peb og hujede, som om alle djævle var slupne løs.

De, som ikke var på gaden, fyldte de åbne vinduer, lod det regne med »kinesere«, viftede med lommetörklæderne og råbte »glædeligt nyår«!« Og nede fra gaden viftede de tilbage og stemte i med taktfaste, ensformige råb: »glædeligt nyår!«

Det gjaldt om at have öjnene med sig, når man masede sig gennem det myldrende hav af kåde mennesker, thi luften var bogstavelig opfyldt af eksplosioner. Med sekunders mellemrum lød de drønende kanonslag, men de kinesiske pistoler knaldede af i hele salver, uafbrudt, uden et öjebliks ophør, medens raketterne fo'r hvislende mellem husrækkerne, og »skruptudserne« hoppede ildspruttende rundt mellem benene på folk. Her snurrede en »sol« i alle regnbuens farver, hist pilede en »komet« hen over mængden, eller en bombe skød til vejrs, eksploderede og sendte en regn af kulørte stjærner ned over det jublende publikum, som hilste den med et langtrukkent, begejstret »åh!«

Krudtdampen lå som en osende tåge over Vimmelskaftet og Frederiksberggade, men endnu langt værre blev det, når man endelig nåede ud til Rådhustorvet. Fra Dagmarteatret til Vartov var den mægtige plads et eneste myldrende menneskehav, i hvilket der herskede en ubeskrivelig stemning. Man tænke sig op imod et hundrede tusinde mennesker beskæftigede med det ene: at brænde fyrværkeri af! Fra alle kanter spruttede, gnistrede og knaldede det. Bengalske flammer kastede hist og hær deres skarpe røde skær over den råbende og hylende mængde. Kåde mennesker anbragte et brændende juletræ i favnen på den kæmpestore David.

— — —

Og så pludselig dyb tavshed! Oppe fra det höje Rådhustårn, Københavnernes glæde og stolthed, lød det første dumpe drøn fra den mægtige malmklokke. Alle var grebne af öjeblikkets stemning, — i dette nu holdt det tyvende århundrede sit indtog.

Så tog ringningen fat, og i det samme var tavsheden brudt. Først lød et mangetusind-stemmigt »hurra!« Og derefter brød fyrværkeriet løs pány med vældig kraft. I den halve time, ringningen varede, var Rådhuspladsen et eneste gnistrende ildhav, i hvilket latter og hurraråb forgæves søgte at overdøve kanonslagenes dundren, alt medens en tæt krudttåge efterhånden hævede sig op i den frostklare luft og kælent hyllede sig omkring det slanke tårn.

Nu forstummede malmtungerne deroppe, og mængden begyndte at sprede sig gennem de gader, der førte ned til byen. »Strøget« kunde jo langt fra optage hele den uhyre sværm. Hist og hær blev trængselen så faretruende, at man måtte sprænge portene og fylde gårdene for at skaffe luft.

Men endnu gik der en times tid, inden man mærkede noget til, at ammunitionen begyndte at slippe op. Hver gadedör og hver kælderhals var besat af en gemytlig klynge, som uafbrudt sendte futtende »kinesere« og hvislende raketter ud i menneskeströmmen, der selvfølgelig ikke blev dem svar skyldig. En yndet »sport« var det at anbringe projektilerne midt imellem kærestepar, som gik kærlig med hinanden arm i arm; men nægtes kan det jo ikke, at gemytligheden nu og da blev temmelig ondartet, og at der vistes grumme lidt respekt for næstens gode klæder.

Mandfolkene lærte dog hurtigt at »dække« sig. Nogle gode hoveder fandt på at vende vrangen ud på frakkerne, og inden man vidste et ord af det, var denne „Mode de 1901« optaget af tusinder. Ved halvto tiden fo'r der fra Kongens Nytorv en sværm på flere hundrede unge mennesker hylende og skrigende ned gennem strøget, — allesammen med vrangen vendt ud på frakkerne og holdende hinanden i skøderne. Tænk Dem dette syn af hundrede forskellige slags frakkefo'r, lyst og mørkt, stribet og tærnet, lyst fo'r og mørke ærmer og omvendt! Og dette op-

tog i susende fart med blus og fakler stormende gennem byen, skrålende af fuld hals:

O, du gode gamle borger,
vil du aldrig vågne mer!

Der var vist ikke ret mange gode, gamle borgere, der sov i denne stund!

Ved totiden begyndte det at blive lidt roligere, men på dette tidspunkt var asfalten også bogstavelig dækket af et tykt lag papirhylstre fra de afbrændte fyrværkerisager. Hvormange penge der er blusset op og knaldet af denne nyårsnat, er det jo vanskeligt at have noget sikkert skön over, men man kan bestemt gå ud fra, at hvis samaritanernerne havde disse penge, kunde de med sindsro se en lang og streng vinter i møde.

Såvidt man kunde se af svenske aviser, blev aftenen året i forvejen i Stockholm fejret noget anderledes:

Man måtte jo vente, at det nye hundredårs indtog i hovedstaden vilde blive fejret af höj og lav, og at livet inden döre såvelsom på gåderne vilde blive præget af höjtiden.

Og det skete. I flere år har gaderne ikke vist en så livlig færdsel som sidste nyårsnat, og det til trods for vejr og vind og gadernes bundløse ælte.

Alt ved titiden var de fleste kirker og kapeller fyldte til trængsel, og ved midnat var der sort af mennesker, som ikke kunde komme ind, rundt om dem. Kirketjenesten var allevegne kort med bön, salmesang og musik. Slotskapellet var fyldt af indbudne fra hoffet, klokken lidt over 11 trådte kongen ind og förte kronprinsessen. I følget var de øvrige kongelige personer. Da kongen havde taget plads, forvandledes det tusmørke, som havde radet derinde, i et nu til blændende klart lys. Efter altertjenesten spilledes salmen, som kongen havde forfattet i anledning af dagen:

Väl år och dagar svinna
Med hejdlös fart,
Här vandringsåren hinna
Sit sista snart.
Då blandas sorgen, fröjden
I samma krus,
Men evigt står i höjden
Guds fadershus.

Ja, därpå fromt förtröste,
O, menskobarn!
När sist en gång bli löste
Jordlifvets garn,
Skall Herrens hand dig räckas,
Och så din själ
I kraft af tron uppväckas
Till evigt väl.

Da velsignelsen ved tjenestens slutning lystes, hørtes dumpt lyden af ringningen fra kirketårnene.

Mange havde foretrukket at fejre aftenen mere verdsligt. Det er ikke hvert år en hundredårs fest. Alle byens restauranter og kaféer var fyldte af mennesker. Der blev drukket skåler, holdt taler i mængde, mere eller mindre idiotiske, alt i forhold til stemningens höjde og altsammen for at byde det nye hundredår velkommen.

Skönnest og mest stemningsfuld var aftenens höjtid på »Skansen«. Store skarer tilfods og tilvogns søgte derud mellem 11—12, mens de rigt oplyste husrækker på Strandvägen frembød et pragtfuldt syn. Over indgangen til Djurgården løftede Skansen sig som et flammende bål. Der var vel den nat om ved 7000 personer derude, og havde vejr og vind været gunstigere, var antallet let blevet dobbelt så stort. Der var livligt på Skansen, fra estraden lød alvorlige koraler og hymner, spillede af fuldt orkester, bål og tjæretønder brændte rundt om på de snedækte kuller og kastede et rødligt lys over den snetunge himmel. Lidt efter lidt tav klokkerne pa Häsjötapeln, som havde ringet det gamle hundredår til graven. I det öjebilk klok-

ken slog 12, blev alt stille; det var et öjeblik fuldt af gribende alvor. Folkeskarerne havde samlet sig rundt omkring Renberget, musikken tog plads ved dets fod og deroppe læste fil. kand. R. Berg følgende vers:

Hör — alla klockors klang i natt förkunnar,
Et nytt århundrade går in till oss.
Då söker blicken nya stjärnors bloss,
Och törsten söker efter nya brunnar.

Hör klangen! Böner, önskningar och frågor,
Allt hopp, all längtan, mänskligheten bär,
I denna djupa klang det samladt är
Och stiger öfver mörka land och vågor.

Den blir till jubel, att det skall oss gifvas
För höga verk på nytt ett tidehvarf;
Se, stora segrar var det gångnas arf,
Men större måste på det nya skrifvas,

Vår kraft att gå framåt vardt ständigt tyngre,
Ty ständigt ökats förgångsmännens skörd,
Mot högre vägar är vår vandring förd,
Och vidgad tro gör våra sinnen yngre.

Förtröstningsfulla våra skaror bölja,
I id och uppsåt trogne fram vi gå,
Ty ännu högre mål vi skola nå,
Och högre än miljonerna, som följa.

Så sant som ljusets seger är vår sändning,
Trots mörker, villor, sorg och nöd och kval,
Du skall oss varda, nittonhundratal,
Ännu ett steg på vägen till fulländning.

Næppe var det sidste ord udtalt, förend »sekelskuddet« dundrede løs fra Bredablick, et hundredår var til ende, et nyt begyndte; det vældige bål på Renberget tændtes, orkestrets toner brusede frem.

Pludselig fyldtes luften af mægtige toner, det er klangen af alle Stockholms kirkeklokker, som for den vestlige vind

med stærke, gribende røster klinger ud over folket, gennemtrænger alt, omslutter alt som med usynlige mure.

Derpå blæses reveillen som hilsen til det nye sekel, og med et fakkeltog i spidsen går toget til Morastuen, nedenfor hvilken sangerne mødes med en fuldtonende hilsen til det nye år. Under det altsammen slynger Hellestadsstapelns nye klokker deres dybe røst ud i natten.

Omsider bliver der stille på Skansen, folk søger mod udgangen, endnu rejser hvert vindpust en gnistregn fra tjæretønderne, rødglødende pletter på mark og fjæld viser, hvor bålene har blusset. Kun et enkelt par tøver endnu deroppe, lykkelige over at kunne finde et sted, hvor mennesker, der ønsker at være ene, kan en lille stund sysle med deres egne hjærters håb og frygt.

NYÅRSAFTEN I BERLIN

Berlin, 1ste Januar.

Uger i forvejen mærker man hær, at det lakker mod jul, årets störste fest; nede i Friedrichsstrasse skriger en hærskare af forhandlere i munden på hverandre med de mærkeligste nyheder på juleindustriens område, og alle torve og pladser er dækkede med duftende graner fra de pommerske skove. Der gives juleaften ingen familie, der ikke har sit juletræ; tjenere i livré slæber afsted med mægtige træer, medens de fattige folk nöjes med en gren, som de har købt for nogle groschen.

Midt i det störste værelse bliver juletræet stillet, pyntet med hvide og blå bånd, og oppe i toppen funkler en stor, gylden julestjærne. Når husmoderen har kastet et sidste prøvende blik på alt, bliver dören til det allerhelligste åbnet, og hele familien, iberegnet tjenestefolkene, samles om træet. Först fremsiger en af de små nogle bibelvers, derpå istemmer alle den gamle julesalme: »O Tannenbaum, o Tannenbaum«, og på et givet vink kaster alle sig over træet. Til alle er der gaver, selv til den fremmede er der en eller anden lille ting for at vise, at der »Weihnachtsmann« ikke

har glemt ham. Dog, det er tyendet, der får de störste gaver, og i håb om rigelige presenter til jul ere tjenestefolkene derfor mere medgörlige og elskværdige i November og December måned.

Men er julen den stille hjemmets fest, er nyår, eller rettere sylvesteraften, den aften, da Berlineren ret slår sig løs udenfor hjemmets döre. Berlineren, der alle dage i året er en såre agtværdig borger med den störste respekt for pikkelhuen på lovens håndhæver, er den aften ikke til at kende igen. Hans respekt er med ét flöjet bort, og han lader med den störste åbenhjertighed hånt om alle »Schutzleute«, kort sagt, der er en »Jubel und Trubel«, som var den aften en flok vilde dyr pludseligt slupne løs. Man begynder om aftenen med at drikke, naturligvis mere end man kan tåle, og sat i passende stemning ved adskillige »Münchener«, går man ved halvtolvtiden ned på strøget for at blande sig med storstadens befolkning, der også er søgt derhen, og hele livet koncentrerer sig så på Friedrichsstrasse og »Unter den Linden«. Den lange gade er som et eneste oprørt hav, i hvilket det gærer, bruser og syder, man bröler, synger og flöjter i munden på hverandre, og når kirkeklokkens förste slag melder det nye år, bryder den mest infernalske larm løs. Fra alle sider lyder råbet »prosit Neujahr«, »prosit Neujahr«! Råheden og vildskaben er ubeskrivelig, folkemassen ved knap, hvad den gör, en droske kommer kørende, og med djævelens vold og magt river man den forfærdede passager ud og opfører den lystigste runddans om den, brølende og tudende: »prosit Neujahr«, »pro'st Neujahr«! Folk, der ikke kender hinanden, omfavner hinanden og bröler og tuder den uundgåelige hilsen i hinandens øren. Oppe i vinduerne og på balkonerne ses hoved ved hoved, og damerne, der ikke har turdet vove sig ned i al postyret, svinger med deres små, hvide lommetørklæder og råber og skriger »prosit Neujahr«, »pros't Neujahr«!

Ve den, der sylvesteraften møder med cylinder, ejer-

manden af denne aristokratiske hovedbedækning kan være vis på i løbet af få minuter at se den slået så flad som en pandekage. Fra alle kanter lyder det skæbnesvangre råb: »Cylinder, Cylinder«, og i samme nu har et par kraftige stokkeslag oven i pullen betænkelig forandret dens façon. Og politiet ser rolig til, thi det ved, at den ulykkelige gentlemann må vide, for hvilken grum medfart hans silkehat er udsat slig en aften.

De fleste kaféer og »Brauereien« på strøget ere lukkede til klokken et, da de ellers frygter for deres vinduer, og selv den verdensberömte kafé »Bauer« sætter sylvesteraften nogle timer skodderne for de kostbare spejlglasruder. I »Wintergarten» og i de elegante ballokaler som »Cour-Saal« og »Ballhaus« hersker der nyårsaften det största liv og danses til den lyse morgen, og med dans og musik stormer man ind i det nye år.

Nyårsaften er hele Berlins politistyrke på benene, på alle gadehjörner er der posteret dobbelt politivagt, og selve »passagen« holdes afspærret og stærkt besat, at menneskeströmmen fra Linden og Friedrichsstrasse ikke her skal støde sammen; i det öjeblik, de to bølgende menneskemasser mødte hinanden, vilde det noget nær blive en regulær kamp, hvor politiet måtte trække det korteste strå. Og guderne skal vide, at de ellers har möje nok med at holde styr på mængden, der insulterer de beredne betjente og søger at skræmme deres heste, så de i vildt firspring sætter ned ad asfalten, kort sagt, de viser en opsætsighed og kådhed, der er ganske uden lige den øvrige del af året. Om end politiet ser igennem fingrene med de værste »Radaubrüder«, så finder der dog flere hundrede anholdelser sted, og mellem de arresterede ser man ofte meget elegant klædte personer, og ganske ejendommeligt er det at se et sådant optog bevæge sig ned ad asfalten. I forvejen komme to pikkelhuer med synderen, der dog ikke ser særlig angergiven ud, holdende ham fast i håndleddene, og allersidst kommer en betjent tilhest, der hvert

öjeblik må sætte ind på mængden, der følger bagefter som en hale og på alle måder søger at true ham.

Rigtignok skulde man ved at se saadan en transport tro, at det gjaldt en eller anden arg forbryder og ikke en lystig fyr og spektakelmager, der af glæde over principalens »Hundertmarkschein« har kigget lidt for dybt i glasset. Naa, i de fleste tilfælde slipper han også, når det viser sig på stationen, at hans navn og adresse er rigtig, med at bøde tre mark.

I den jævne berlinerfamilie består sylvester-aftensmåltidet af et dampende fad med blåligskinnende karper, og enhver husmoder sætter en stolthed i at kunne præsentere denne nationalret. Og når punschebollen senere kommer på bordet, og viseren nærmer sig stærkt mod tolv, og det gamle år får sin sidste afskedshilsen, så åbnes dören, og to mærkelige ting bliver bragte ind, en blikske og et stykke bly, — og endnu för det gamle år drager bort, skal det hemmelighedsfuldt forkynde, hvad det nye bringer i sit skød, og de mærkelige figurer, som det smeltende metal frembringer, skal sige det. Og se, for den unge pige stiger der en ung frier frem, for faderen en god forretning og for moderen den sålænge ønskede lille villa derude i Grünau, og hver ved at tyde de gadefulde figurer pa den måde, det behager ham mest.

Endnu et træk: nyårsaften 1903 i New York.

En landsmand skriver: da vi kom ud på gaden kl. ½ 12 var der en øredøvende koncert af trompeter. Med korte mellemrum stod der mænd, som solgte slige for en billig penge. I det öjeblik klokken slog 12, begyndte alle New Yorks dampflöjter, der kunde skaffe damp, at tude. Selv lokomotiverne på luftbanen, der ellers ikke plejer at flöjte, hylede. Koncerten varede en fuld klokketime. Nyåret blev også skudt ind, hvert öjeblik hørte man knaldet af revolvere, der blev på aben gade fyret med skarpe skud. Klokkeringning hørtes derimod intet steds. Ganske lignende fejres den i Chicago.

Spektakel og larm, jo mere, jo bedre synes at høre med til aftenens höjtid. I Europa skydes der hos os, i S. Sverige og Tyskland. I Italien samles optöjerne om »Julekællingen«, la Vecchia di natale, en dukke, som forestiller en gammel rynket kælling og som følges af hundreder af drenge og andre, der tuder i oksehorn, konkylier, råbere. Nogle ringer med koklokker, andre slår på tallerkener, gryder, kasseroller, råber, skriger, hyler, enhver anstrenger sig for at göre såmegen larm, som han ævner. Den oprindelige mening med spektaklen har sikkert været at kyse vætter bort fra det kommende års indgang, som alt er omtalt. Dette er glemt, nu er det blot löjerne og larmen, der morer folk, og de skal den aften göres: »det plejer vi altid!«

Idet julen blev kirkefesten og årets begyndelse, måtte den naturligvis i det kristne samfund ved sit evangelium og sin festglans overstråle den gamle hedenske nyårsfest, og hvad der endnu lever af den, er vel kun hedenske »rester«. I Vesterlandet er også kongedag trådt i skyggen, det kunde jo ikke være andet, al jordisk storhed må böje sig for himmelkongens sön, vismændene fra Østerland ofrede knælende deres gaver til barnet i Betlehem. De varsler, der knyttede sig til dagen er alt omtalte, hvad ellers kan nævnes er ikke af stor Betydning. Fra flere steder, omtales det som en skik, der er ved at forsvinde, at ungdommen maskeret går på besøg rundt om i byen kongeaften. I Lysabild sogn på Als har endnu i den sidste menneskealder lignende morskab været brugt. De udklædte unge anvendte både umage og bekostning på at skaffe smagfulde og pyntelige dragter, og når de således gik om fra hus til hus, kaldtes de »Helligkrister«, og blev vel modtagne, hvor de kom. For en del år siden var der nogle af mændene, der fandt på, at denne forlystelse skulde høre op, og efter aftale blev arbejdet begyndt og alle spinderokke sattes igang som sædvanligt. Bønderne havde dog gjort fejl regning, en skare af »Helligkrister« indfandt sig,

gjorde rokkene udygtige til arbejdet eller brækkede dem istykker, og dermed var den modstand brudt. Om dette har stået i forbindelse med »Stjærnefolkenes« omgang, véd jeg ikke.

Ellers er kongeaften ikke synderlig festlig holdt nuomtide. Nogen stads blev der jo gjort, der skulde enten være tre lys på bordet, eller et grenlys med tre flammer. Hvor grenene mødtes, var der gerne støbt noget krudt ind, så det kunde give et blus og et knald, når en af grenene brændte ud. Undertiden tog man varsel af lysene som jule- eller nyårsaften og troede, at den hvis lys brændte først ned, skulde dø først. Endelig hørte det også til, at der skulde være tre smörhuller i grøden, altsammen til minde om kongerne og til ære for dem.

En ejendommelig rest er bleven stående ned til vore dage i Kogsbølle ved Nyborg. Såsnart man kongeaften havde afrøgtet, og folk havde spist nadver, gik de udenfor gårdens port og råbte: »Kaspar, Baltasar, Melkior, de hellige tre konger; hvo, som hører, han svarer!« Såsnart råbet hørtes, kom folkene fra de andre gårde ud og råbte: »vi svarer!« idet de gentog hele råbet, hvorpå der blev svaret fra næste gård, indtil råbet var gået hele byen rundt. Man antog, at byen derved skærmedes for ildsvåde. Som så mange andre skikke var råbet for en del år siden ved at gå af brug, men da nogle gårde derefter brændte, begyndte man atter med det.

Med kongedag er julen som regel slut, næste dag begynder man at spise rugbrød, og dermed går man ind i det nye års arbejdstid. Dagene længes et hanefjed, og den mørkeste tid ligger bagved.

Kongedag kaldes i den islandske almanak »Eldbjargarmessa«; i Norge nævnes på de gamle runekalendere d. 7. Januar »Affaredagen« eller »Eldbjörgsdagen«. I Valders hørte festen til 20de dags jul. Et stort bål af birkeved tændtes på arnen, og såsnart det var udbrændt, ragedes gløderne frem på arnens sten, »pejshellen«. En stor bolle

godt og stærkt juleøl, som var gemt til dagen, gik fra hånd til hånd. Den som drak, tog skålen i hånden, bukkede dybt for ilden og sagde:

»E drikke St. Ildbjørsminne te!«

kastede derpå med en ske lidt øl ind på gløderne og bad, at den røde hane ej måtte gale over hus og ejendom. Når alle havde drukket, tog gamlekonen eller husfaderen en ske fuld af øl eller brændevin, satte den ind i ilden og lod den brænde op med ordene:

»Godt år varme!
Gid du ikke kom videre, end at jeg kunde styre dig!«

Ved sengetid ragede man gløderne sammen og sagde halvhöjt:

»I kveld vil e ilden raka,
imorgo vil e han levande taka;
hjælpe me Gu å Sante Knut,
at alder min verma slokna ut.«

Midt i forrige hundredår har skikken endnu været almindelig i Valders.

Fra Bohuslen er opbevaret en ældre redegörelse med et udførligt ceremoniel. Dær holdtes festen kyndelmisse og kunde jo mulig være knyttet til dagen, fordi den kaldtes »kærte-« eller »lysmesse«. I ovnen tændtes en luende ild, og når den bedst brændte, lagde husmoderen tykt smör på en fladbrødskage og skænkede en skål fuld af øl. Hun kaldte derpå alle husfolkene sammen. De stillede sig i en halvkreds foran ovnens mund, spiste under knæböjninger, lykønskninger eller bönner en mundfuld af brødet og drak Eldborgs skål i øllet. Hvad der levnedes af mad og drikke blev kastet i ilden med den tro, at man derved i det kommende år forskånedes for ildsvåde. Efter en anden meddelelse skulde hver enkelt sætte sig på en pude mellem to store brændende lys, drikke skålen ud og kaste den over sit hoved. Man tog så varsel af, hvorledes den faldt: bunden ivejret var død, hulningen opad liv.

OVERSIGT

OVERSIGT OG SAMMENLIGNING

Lad os så standse et öjeblik til slutning. Det er et almindeligt træk, måske et almén-menneskeligt, at de afdøde ikke er længere borte, end at man kan fra de levendes verden vise dem gæstfrihed, modtage dem, bringe dem offer og gaver, d. v. s. man viser de henfarne sjæle en dødskultus. Dette er sket, som i mange andre lande, blandt romanske, slaviske, germanske folk hær i Europa.

I Middelhavslandene har denne kultus dels taget skikkelse af en mere privat höjtid, en familiefest på de dødes grave, sædvanlig knyttet til hvilestederne for de sidst afdøde af slægten, dels har de været folkets fælles höjtid, således som i al fald Anthesteriefesten i Grækenland, Parentalia og Lemuria festerne i Rom. Det er årlig tilbagevendende, hedenske Allesjælesfester, der synes at stå i et vist forhold til det spirende og voksende korn. I den mørke jord er de dødes bolig, dær er deres rige, dær råder de. Når bonden udstrør sin sæd i jorden, sæden, der giver mennesket det livsnærende brød, så betror han sit eje i de dødes hænder, og tanken ligger ikke fjærnt, at når velsignelse og rigdom vælder op af den mørke jord, skyldes den de magter, som råder dær, de døde, hvem det ej blot er kærligt, men også klogt, at stemme mildt ved ofre og gaver.

Hær mødes jo så tre hovedtræk: indbydelse til slægtens døde, deres modtagelse og beværtning og endelig anmodningen til dem om skikkelig at gå bort og ej forstyrre de levende, når de har fået deres ret.

I nordligere lande, hvor årstidernes skel er skarpere og hvor mørket og lyset står som stærkere modsætninger, synes denne dødskultus at være knyttet til årets mørke tid. De døde bor i den mørke jord, og når mørket ruger over landet, behøver de ej at ræddes for solens stråler. Natten er lang ved midvinterstide, i den kan de frit færdes på de steder, hvor de som levende havde deres hjem. Det er börnenes pligt og skyldighed at modtage fædrene som gæster og yde dem, der i den kolde jord fryser, hungrer og tørster, varme, mad og drikke, med andre ord: familieofferet.

Om der nu hær i det hedenske Norden har været en julefest, i den betydning vi tager ordet, en fest med et bestemt, religiøst indhold: en fest for den sejrende sol, eller for årets rige grøde, eller hvad man vil, — det stiller sig meget usikkert. Navnet »Jul« oplyser intet. Udleder man det af det gammel-engelske ord »geohhol«, betyder det at holde sig lystig. Når folket i vikingetiden om efteråret kom hjem fra langfarter i fremmede lande, når de havde fået skibene satte i nøst, og alt udearbejdet var forbi, og man ikke havde andet at bestille end at sidde hjemme ved ilden i bjælkehusene, jå, så har man slagtet heste og svin, — der er vidnesbyrd i mængde, om hvor stort svineholdet har været på Island i de tider, — høvdingerne har stævnet folket sammen til gilder og drikkelag. De store gæstebud både i Norge, Sverige, Danmark indledes ved offerfester, Guderne bydes med. Det er et helt almindeligt hedensk træk og synes en ganske naturlig ting.

At der i Norden har været en oprindelig, ældgammel dødskultus, derom vidner folketroen. De litterære oplysninger fra sagatiden er få og dunkle. Der omtales Alfetroen og ofre til Alfer, en tro og skikke, der kan have gemt en dødskultus i sig. Men hvad sagaerne kun dunkelt antyder, træder såmeget klarere frem i folketroen og spörgsmålet bliver da, om man tör antage, at nutidens folketro, trods påvirkninger og omdannelser, kan have sine

rødder i oldtids hedenskab. Folketroen kan umulig være et barn af kristentroen, det höjeste, man tör sige, er, at kristendommen har sat sine mærker i den, sat engle, Jomfru Maria, Kristus istedetfor dødninger og Vætter. I det hele er dens berøringer med kristendommen kun få. Er den indvandret helt eller delvis fra fremmede lande? Fra hvilke da? Eller er den groet op af nordisk rod? Det sidste synes i höj grad at måtte foretrækkes. Sverige, Norge, Island er jo tilmed ved sø og salten vove skilte fra det øvrige Europa, og disse lande har mindre stærkt end Danmark været udsatte for de mægtige kulturelle bølgeslag fra de store nationer i Syden.

Jeg går altså ud fra, at nutidens folketro i de store grundtræk gæmmer i sig stykker af gammel, hedensk, religiøs tro, og at det vidnesbyrd folketroen aflægger om en oprindelig, ældgammel dødskultus, også i Norden, er pålideligt, såvelsom at denne kultus fandt sted i årets mørkeste tid. Dette er jo ikke noget for Norden ejendommeligt, andre landes folketro yder vidnesbyrd i mængde. Hvor sej slig tro, der knytter sig til død og grav, kan være, derfor giver jordefærdsskikkene bevis i overflod. De samler sig jo, som alt nævnt, om, at den døde bor i graven, at han færdes ved nattetid som genfærd, og så gælder det for de levende dels at værge sig mod ham, binde ham i graven, dels at hjælpe ham afsted på rejsen i dødsriget til hans sidste hjem. Hær er jo et tilknytningspunkt til nordisk folketro. I klare og stærke træk peger den på, at alle døde og Vætter i årets mørkeste tid rejser sig fra grave og skjulte kroge, hvor de har tilhold, og gæster menneskeverdenen. De levende bringer dem dær deres offer, dels værger de sig mod dem efter ævne ved hjælp af ild, stål, kors, der måske alle oprindelig er hedenske amuletter.

Jeg nævnede de enkelte stykker, hvoraf den gamle dødskultus bestod. Indbydelsen til slægtens døde at komme i besøg, er det første. Så klart udtrykt som den findes hos

Ester, véd jeg ikke, at den nogensteds i Norden kan eftervises. I det hele og store kan man i vore dage kun vente at finde sønderspængte brudstykker af oldtids skikke. Men det forekommer mig rimeligt i den islandske sæd juleaften (II. s. 5. 162), når husmoderen efter at have fejet og pyntet huset og tændt lys, lukker dören op og siger: »kommer I, som komme ville!« at se indbydelsen. Thi at Alferne, hvem indbydelsen gælder, i en forhistorisk tid, har været opfattede som afdødes sjæle, synes ikke ret vel at kunne omtvistes. I de øvrige nordiske lande véd jeg intet træk, som hermed kunde sammenstilles.

Det næste er de dødes modtagelse i hjemmet og offergaverne til dem af mad og drikke. I svenske og norske juleskikke kommer dette klart frem, mens det ikke sikkert kendes fra Island. De døde ventes julenat som gæster i hjemmene. Der dækkes bord til dem med mad og drikke i varme stuer; man undgår med omhu alt, hvad der kunde skræmme dem bort, de bringer velsignelse med til deres slægt. For Islands vedkommende kunde måske fremdrages fortællingen om Alferne, der byder sig selv til gæst og som ingen fortræd gör, hvor de modtages høfligt og venligt. De har deres egen mad med og kyses bort ved råbet »dag!«. I norske og svenske sagn er det Oskorejen, Huldrer eller Vætter, der tager bondens mad og hus; de flygter for en björn, en hund, et skud af et skjult menneske. Ejendommeligt er det, at Vætterne kalder björnen en hund og ræddes for den. Dette træk, at det »usynlige folk« ræddes for hunden, er udbredt i vide kredse. Efter nygræsk folketro lukkes omhyggelig hunde inde den aften, da skæbnegudinderne, Mørerne, der skal afgöre det nyfødte barns livskar, ventes. Blandt Sydslaver er det »Pestfruen«, som frygter hundene. I skotsk-keltisk folketro siges, at Alfer ikke kommer den nær, der vogtes af hunde. Lignende træk skal findes hos de gamle Perser. Forresten findes sagnet om hvidbjörnen og dens kamp med Vætterne både i Danmark og Nordtyskland, og selv om det skulde vise

sig, at være et vandresagn, kunde det jo i de egne, hvor det har hjemme, oprindelig bero på et måltid for de døde, som er de levende aftvunget.

Endelig er der udjagelsen af de døde gæster. Når Knuds dag, tyvendedags jul, »farängladag«, den 13de Januar kom, var julen tilende. Blandt de forskellige skikke, der knytter sig til dagen, er særlig de norske og danske tydelige. I Norge brændtes halvparten af de levnede lysestumper, og er der mere tilbage i tønden, drikkes en »sovedrik«. På primstaven mærkes dagen ved et drikkehorn eller en tønde, som nu er tom. Også dog med en klokke; thi nu skal julen ringes ud. I Mandal jog man julen ud med birkeris. Folk gik omkring med koste, en mand begyndte inde i stuen og endte ved dören efter at have slået og jaget i hver en krog. Nu er det især börn, som gör dette, dog også gamle i spøg. Hermed sammenstiller jeg en af Bangs Norske Hexeformularer »vise dvergin«: 2den juledag væbnede alle store og små sig med støre og stænger og slog indunder krakke og senge og skab og skreg: »ut dverg om dynn, in kårn å kyr!« Skikken knyttes jo ganske vist til en forskellig dag, men meddelelsen stammer fra en anden egn, og uddrivelsen af Vætter er overmåde tydelig. Endelig fortælles fra Ejdfjord i Hardanger, at ungdommen 13de dagen foranstaltede et optog for at drive julen ud. Folk mødte i de mest fantastiske skikkelser, ringede med bjælder, dunkede på trommer og kobberkedler og fo'r ud og ind af husene.

I Sverige siges, at »tjugonde Knut kör julen ut« eller »dansas julen ut«. Da afdækkes julebordet, rester og levninger gæmmes, husbonden går ind i stuen, hvor »julkalaset« er holdt, og hugger sin økse fast i gulvet. En af pigerne følger ham med en kost, kokkepigen med kniv og fejespån, kældermesteren med spundsen til den tomme øltønde. Så skal gæsterne drives ud, man kalder det »gästabudskrig«. Er der nogen tilstede, som kan læse og synge, fortæller han historien om kong Orre og synger hans vise:

»Kung Orre han skulle till gästabud fara,
han hade ingen skjorta att på sig taga,
skjortan hänger i liljegren,
Känner du Jakob i Bulseriben?
För lilleritå, där dansa de små,
de spela så väl för Kung Orre.«

Det er nu nok en selskabsleg.

Her i Danmark er brugt en række udtryk om julens afslutning. På Falster blev den »drevet ud«, i Randersegnen »trådt i jord«, i Vestjylland »spillet i jord«, i Vendsyssel »trampede de den ud«, i Roskilde-egnen blev den »pisket ud«. Tiden var St. Knud, Kyndelmisse eller fastelavn.

Nu kan der ganske vist siges, at noget kunde tydes anderledes. Det er nemlig et almindeligt træk i Mellem- og Sydeuropa, at fester göres til personer og ihjelslås billedligt ved deres slutning; det gamle år bliver skudt i Italien, »Prins Karneval« begraves i Frankrig, ligeså »Fastelavn« og »Kirmesse«. Mulig blander træk sig hæraf, når der skal göres ende på julen, mens dog andet: larmen, dværgenes udjagelse, fejningen bestemt synes at tyde på, at det er det »skjulte folk«, det gælder. Det fortælles om de gamle hedenske Pröjsere, der beværtede de døde, at tilsidst stod den, som havde anrettet offret, op og »fejede sjælene ud med en kost, som om de kunde have været lopper«. At det imidlertid er Vætterne, døde og andre, der udjages, bestyrkes yderligere ved en skik, der er optegnet og beskrevet fra Shetlands Øerne. Når den 24de aften kom, — tidsregningen er mig ikke fuldtud klar —, blev alle döre på huset åbnede, og folk gav sig til at lade, som de jog og drev det usynlige folk ud, så de spredtes til alle kanter. Man brugte alle slags fromme navne, fremviste jærn, thi Alfer (Trows) kan nu engang ikke tåle synet af jærn. Stykker af bibelen blev oplæste og fremsagte. Folk gik bestandig flere sammen, ingen alene, småbörn blev der læst over af kloge koner, og når det gryede ad dag næste morgen, var Alferne borte og julefesterne forbi. Der er udtrykkelig

gjort rede for, at Alferne syv dage før juledag har ret til at forlade deres boliger under jorden, og at en kone, Katrine Jonesdatter, så dem komme ud fra kirkegårde og höje og i julen besøge menneskeboliger, hvor der var gæstebud og lystighed.

Det næste spörgsmål, der frembyder sig, bliver da dette, om der i nordisk folketro findes noget tilsvarende til den sydeuropæiske tankegang, at de døde, Vætterne, der bor i i den mørke jord, råder for sædens spiring og høstens overflod.

Et klart og bestemt svar formår jeg ikke at give, men jeg skal fremdrage træk, som peger i den retning, at de, der offres til, er jordmagter, eller med et kunstord, chtoniske magter.

Falder noget på gulvet fra dem, der sidder ved bordet juleaften, må det ikke tages op; gör man det, dør man, inden året er omme. Spilder man øl på gulvet, siges: »det er til Troldene, de skal også have lidt!« Underjordiske har del i alt, hvad der jule- eller nyårsaften falder til jorden. I svensk Norrland siges, at man ej skal være ked af at spilde; thi »det är väl någon, som skall hafva det ock«. Man plejede at kaste en brødrand på gulvet til Go Nisses føde, hver gang man bagte. Juleaften blev der sat øl hen under bordet til Vætterne og man bar omhu for »att vattna de goda vättar« ved at hælde øl i stuens vråer og i fæhusene. I Norge sattes mad under huset til Vætten. Selv om kniv eller ske falder på gulvet, må man lade dem blive liggende juleaften og først tage dem op næste morgen. Heller ikke må der lyses under bord, ikke efter nedfaldet kortblad, sker det, fortörner man Vætterne, eller man kan få djævelen at se sidde med kortet i sine klør. Ingen må, hvad der ellers tit sker på landet, hvæsse kniv under bordet, mens man spiser.

Så er summen af dette, at intet, der falder ned, må tages op, för sol næste dag står pa himlen; under bordet har juleaften ingen af de levende noget at göre.

Hvorfor nu alt dette? Öjensynlig for ikke at forstyrre de jordbundne sjæle, hvis bolig den mørke jord er. Jeg skal tage eksempler. I en retssag påkaldes sjælen af en afdød som vidne. Den møder, sidder under tingbordet og aflægger derfra sit vidnesbyrd. Således fortælles fra Sverige. Juleaften får den norske bonde bud hjem med fra en Vætte han møder, til »Bodil under bordet«, hun bliver imidlertid vred, da det varer for længe, inden hun får besked, og vælter bordet. I Norrland siger man, at Vætter eller sjæle spiser de brødsmuler, der falder fra bordet. Sammenlignes kan det tyrolske rim, når noget spildes:

»Arme Seelen rappet,
dass 's der Teufel nit dertappet.«

d. e. sjælene må skynde sig at gribe krummerne, at djævelen ej skal komme dem i forkøbet. Efter tysk folketro opholder sjælene sig foran eller bagved dören, under dörtrinet. »Småfolket« opslikker i tudseham spildt øl og mælk og fortærer nedfaldne brødkrummer. Dette gælder de frisiske øer i Vesterhavet. Et lignende vidnesbyrd kommer fra Skotland: spildes der mælk, er det Alfernes (Fairies).

Dette er ingenlunde noget nyt træk eller alene indskrænket til germanske eller nordiske folk. I nutids folketro på Sicilien opfordres til öjeblikkelig at slukke lys eller brænde, der falder på jorden, da sjælen, der bor i mørket, pines derved. Og går man til oldtidsfolk, findes det både hos Græker og Romer som en form af offeret til de døde: hvad der faldt på gulvet af madvarer tilhørte dem, var »heroernes« eje.

Nu er det jo til at forstå, at man ikke, som det hedder, »må sopa golfvet, sedan man ätit gröten om kvällen«, thi da er Vætterne ifærd med at spise de nedfaldne levninger; fejekosten jager dem ud og med dem husets lykke og trivsel.

Af det hær fremdragne sés, at træk fra nutids nordiske juleskikke stemmer med ældgamle antike hedenske, og det

synes atter at tyde på, at der hos folkeslag i Europa har været en fælles grundbetragtning af sjæle, Vætter, afdøde. Man har antaget dem for jordmagter, magter, der har deres bolig i eller ved jorden, og som skal stemmes gunstigt med offer og ikke må forstyrres, når de i skygge og skjul kræver og får deres ret.

Har nu disse ofre en bestemt betydning for den sæd, der ligger i jorden eller som i foråret skal sås? Herpå ævner jeg intet bestemt svar at give. Når der i sagaerne siges, at der ved midvinterstid ofres »til gródrar«, vilde det jo passe i denne sammenhæng. En forbindelse mellem julen og sædetiden synes der at være såvelsom mellem julen og Vætter, der bor i jorden. Der sættes i Norge øl og grød ud på höj til den, som har sit hjem dær under jorden, et enkelt lignende træk er omtalt fra Danmark. Endvidere hælder man øl og mad i sprække på fjæld og julemorgen øl på ageren, som ad åre skal bære maltbyg, og på humlegården. Det gælder ligeledes Norge. I Sverige har man brugt at nedgrave det brød, der levnedes i julen i »sädesbingen«, korndyngen, hvor det så blev liggende til første plöjedag om foråret. Når husbonden havde spændt for, delte han det med sine trækdyr. Blev der noget tilovers fra måltidet, knustes det, blandedes i sædekornet og såedes sammen med det. I det hele synes skikken at have været den, at brødlevninger lagdes tilside i juletiden og fremtoges, når ploven skulde sættes i jorden den første forårsdag, da plovmanden delte det med sine arbejdsdyr, okser eller heste. Således i Sverige. I Danmark lagde husbonden endeskiven af juleaftensbrødet op på bjælken. Den ene halvdel fik hestene för forårsarbejdet, den anden blev smuldret og sået blandt sædekornet. Skikken i svenske bygder er, at plovskæret skal, første gang det sættes i jorden, smöres med tællen fra julelysene. Endelig ofres sammesteds til Glosoen for kornafgrøden og til Nons heste for god engslæt, og i Danmark levnes det sidste neg til det mystiske væsen »Goen« (Falster); det

kastes hen på ageren med de ord: »det er for Jøden af Upsala, det skal han have til sin hest juleaften!« (Møen).

Endnu kunde i denne sammenhæng nævnes, at i Danmark de for den kommende sommer fæstede høstfolk indbydes til jule-, nyårs- og kongeaftens nadver i bondegården. Samme skik kendes fra Gotland. I Nordtyskland og England bringes der offer til frugttræerne i haven. Men alt dette synes mig ikke klart nok til derpå at bygge en teori om et juleoffer til jordguder, at de skal fremme sædens spiring og frugtbarhed. Måske har man i den tid, da slige offerskikke blev rådende, slet ikke haft vintersået korn i Norden, men kun kendt sommerkorn; det var da naturligt, at offeret blev gemt til sæden om foråret blev lagt.

Altså: offermåltidet til de døde, som har været almindeligt blandt barbariske folk, og som Græker og Latiner ligeledes frembar, er ikke blevet bragt ud af verden, da folkeslagene blev kristne. Folket har holdt fast ved sine gamle begravelsesskikke og gennem århundreder trodset alle forbud fra den kirkelige styrelse. Man har vedblevet at stille tændte lys og mad ud på gravene; om skikken i hjemmene er det vanskeligt at sige noget. Der er så mellem 800—1000 efter Kristus kommet den tid, da rester af den gamle hedenske dødsfest har fået anerkendelse ved indførelsen af den kirkelige Allehelgens- og Allesjælesfest. Nu fremtræder lys og ofre af spisevarer på gravene som kirkelig vedtægt. Det dækkede bord, der i hjemmet fremsættes til de døde, bliver efterhånden ej blot tålt, men familiernes sædvanlige skik, når kirkeklokkerne ringer Allesjælesfesten ind. Hovedtrækkene ved denne fest bliver da følgende, en ligefrem indbydelse finder ikke sted til de døde, men:

1. de rejser sig af deres grave i efteråret og søger deres forskellige hjem;
2. de modtages dær med pyntede stuer, lys, varme, mad, drikke, opredte senge;
3. sporene af dem sés i udstrøet aske og sand;

4. fra hjemmet besøger de kirkehuset, et træk, der helt synes at skyldes kristelig påvirkning;
5. de udpeger dær dem, som i årets løb skal dø;
6. endelig søger de atter deres grave, når festen er forbi, uden at være blevne bortjagede eller anmodede om at gå.

Alt dette knytter sig til efterårstiden, da bladene falder og minder om livets forkrænkelighed, og sæden lægges ned med håb om nyt liv. Under sin sejrsgang nordpå har Romerkirken taget sine skikke og vedtægter med. Allesjælefestens höjtid er fejret i Frankrig, England, Tyskland, vel også her i Norden; men resterne af den romerske kirkeskik synes nogetnær forsvundne, hvor den lutherske eller calvinske reformation fik magt. Et par måneder senere træffer vi en tilsvarende dødskultus blandt Ester, vestslaviske folk og i Skandinavien, men dær er den ikke knyttet til efteråret og den døende natur, men til årets mørkeste tid. Festerne synes nær beslægtede; thi stykke for stykke genfindes i den nordiske julefest de samme træk, der kendes fra Allesjælesfesten i Sydeuropa. Fælles er:

1. i den mørke tid rejser alle døde og Vætter sig fra grave og skjulesteder og søger menneskers boliger;
2. de modtages med lys, varme, mad, drikke og opredte senge;
3. man kan se deres spor i udstrøet aske, sand eller i gravmuld, de har efterladt; derefter
4. besøger de kirken, hvor det hedenske træk er bevaret, at de døde sønderriver eller vil sønderrive den levende, som tilfældig er kommen iblandt dem;
5. i kirken eller ved den varsles, hvem der i årets løb skal dø.

Séregen for nordisk folketro er spor af den ældgamle hedenske indbydelse til Vætterne at være de levendes gæster og festens afslutning ved en bortjagelse af Vætter og Dværge.

Vi må blive stående ved et måske; thi end er folketro

og folkeskik rundt om i Europa forlidet undersøgt og opredet til at bestemte slutninger tör drages.

I det gamle Rom holdtes en Allesjælesfest, »dies parentales«, ved det romerske års slutning, i Februar, men der siges udtrykkeligt, at nogle romerske familier fejrede denne fest i December. Da kalenderåret ændredes, kan jo skikke være fulgte med fra den gamle afslutning i Februar til den nye i December, altså til jule- og nyårstiden. Når der dækkes bord for de døde i hjemmene er der en anden ældgammel skik, der må tages hensyn til. Kirkefaderen Hieronymus omtaler, at i Ægypten på årets sidste aften, der dog ikke svarer til vort nyår, har det været skik at dække bordet med mad og drikke, da man så ventede sig et frugtbart år. Senere nævnes en hel række lignende skikke i germanske lande fra den tidligere middelalder og langt ned i tiden; et dækket bord blev fremsat nyårsaften og de, som skulde nyde godt af maden nævnes som Diana, Herodias, Abundia; længere ned i tiden er det »Guder«, Berta, Engle, som skal mættes. I Frankrig dækkes bordet til tre søstre, skæbnegudinderne, i Bretagne til Jomfru Maria.

I en anden gruppe overleveringer, hvor der også er tale om et offer af mad og drikke eller andet lignende, gælder det de døde, de fattige sjæle, således i Østerrigsk-Schlesien. I Pröjsisk-Schlesien og Böhmen henstilles mad til englene, de himmelske gæster, Kristusbarnet. I Pommern er det døde, der kommer julenat og vil have varme stuer, mad og drikke. Man ser sporene af dem, om man strør sand på bænkene. Ligeså hos Masurerne, et slavisk folk i Østpröjsen.

Gör vi springet til Frankrig, siges i Normandiet, at forfædrenes sjæle i de 12 dage mellem jul og kongedag besøger börnene og påvirker deres beslutninger. Efter folketroen i Auvergne møder slægtens døde julenat og varmer sig ved den brændende »juleblok«, og der blev efter den ældre folketro den nat stillet mad frem til sjælene.

I Bretagne sætter de døde hverandre stævne jule- og midsommernat. Julenat kan man på vejene høre lyden af deres salmesang. Hertil kan endnu föjes, at i Lüttich stiller folk under fromessen julenat alleslags levnedsmidler på deres slægtninges grave.

I det skandinaviske Norden synes den ældre skik bestemt at gælde de døde og Vætterne; det er dem, der skal have have mad og drikke i juletiden, senere er det engle og helgener, der modtages som gæster. Er så måske det dækkede bord julenatten, måske larm og optog ved julens slutning indkomne i den form, vi nu kender den, under påvirkning af fremmede, sydfra fremtrængende skikke, så synes dog alt dette i Norden at være taget i sjæletroens tjeneste. I korte træk kan resultatet således opgöres: Allesjælestiden har ikke ævnet selv syd for os at samle alle dødsofre om sig. Sprængte rester af en gammel dødskultus i årets korteste dage er hær og dær blevne stående syd for os, men har hær i Norden bestemt haft overvægten, og det så stærkt, at den har mulig taget fremmede skikke i sin tjeneste og omdannet dem efter sit behov.

En hel anden tankegang har gjort sig gældende som forklaring af julefestens indhold. Den indtræffer jo ved solhvervstid om vinteren, nuvel, det er en solfest, en fest, der hær i det hedenske Norden, vel også blandt germanske folk, fejrer solens sejr over mørket, det er den sejrende sols fødselsdag. Jo længere man kommer mod nord, jo större betydning får solen både for naturen og menneskers liv, og man tör antage, at modsætningen mellem lys og mørke har i slægtens tidligste barndom været et af de forhold, der stærkt har grebet sindet, stærkest i det höje Nord. Det er i årets skiftende dage blevet et punkt, man har lagt mærke til, at når det så ud, som om mørket og natten havde bastet og bundet solen, »så lo den så hjærtelig, at alle lænker brast« og løftede sig sejrende med sine rige, varme stråler, så nattemørket måtte

vige. Der henvises til Prokopius' beretning om de 35 døgns nat, til gæstebudene og glæden, når solen atter sås. Ganske vist, man helligholdt ikke den korteste dag, men »høgenatten«, midvintersdagen, 6te Januar. De store blotfester i Lejre og Uppsal var udtryk for festglæden: de store guder, til hvem der ofredes, Odin, Thor og Freir var lysguder, og så stærkt har indtrykket været fra denne gammelhedenske festtid, at der endnu lige til vore dage findes rester derfra: svinehoved, skinke, kager i svineskikkelse, julegalten minder om Freyrs galt. Julebukken med sin hammer og kagerne i bukkeform er skyggebilleder af Thors våben og hans bukke. At julen har været opfattet som en solfest, kan også skönnes af hjulkorset, solbilledet, der tegnes på huse og kager. Endelig trillede man i Sønderjylland et hjul østerind gennem landsbyens gade juleaften, det er jo naturligvis solens hjul.

Denne tankegang er overmåde bestikkende, alt er så selvfølgeligt, at det først er, når man tænker over de enkelte punkter, at tvivlen møder.

1. I første række kommer et rent praktisk spörgsmål: hvorledes kunde man, fōr den romerske kalenders indførelse, udfinde solhvervsdagen blot tilnærmelsesvis, og kunde man det, hvorfor fejrede man ikke den men høgenatten? De 35 dögns nat, Prokopius omtaler, indtræffer henimod Tromsø-egnen og festerne, som hos den græske forfatter nævnes, må vel være holdte af et lappisk folk mange, mange mile borte fra Trøndelagen og endnu længere borte fra Vigen eller Sydsverige. Hvilken beregning af året Nordboerne brugte, jeg tænker bestandig på tiden för den romerske kalender blev kendt, turde være vanskeligt at oplyse. De har vel sagtens som andre naturfolk haft et måneår og så forresten slumpet noget til med årstiderne og taget mærker af træernes løvspring, trækfugles komme eller rejse o. lign. Stor usikkerhed i datoer har sikkert rådet langt ned i tiden, også længe efter at solåret var fundet. Når det da må antages som såre tvivlsomt, om

ikke umuligt, at et naturfolk her i Norden har kunnet finde den korteste dag, regne sig til den, så synes det ikke mindre utænkeligt, at man holder fest for den sol, man ser grumme lidt til, og hvis magtesløshed man føler under 20—30 graders klingrende kulde, under vældige snestorme. Skal der endelig holdes fest for solen, synes det rimeligere, at göre det, når sneen smælter, elvene bryder isen og våren kommer i sin rigdom og magt. Det har været skik i Vang og Valders, at bonden hilste med et fyldt ølkrus på de drivende isstykker:

»E segjer takke aa drikke De te,
di Du kom attiende te me;
eit godt grjønaar lava Du me, Du,
Du er velkome stødt, maa Du tru!«

Og hvor husene lå dybt nede i dalen, så solen var borte endel af vinteren, lagde husmoderen et smörgran på det sted i stuen, som vårsolen først skinnede på, et offer med en tavs bön til den almægtige stjærne. Dette er langt forståeligere.

2. Så er der de store blotfester i Lejre og Uppsal, og at de har været fejret på den mørke årstid, kan der jo ingen tvivl være om; men er der i de opbevarede beretninger om hvad der foregik pa dem blot et eneste spredt solglimt, der kunde støtte teorien om, at julen oprindelig er en solfest? Jeg ved det ikke, jeg har ærlig søgt uden at finde.

3. Flæsket og kagegrisene skal være minder om Freyrs galt; men hvorfor just om Freyrs? Rimeligt er det, at svinet, hvis avl i sagatiden synes at have været stærkt udbredt, har været offerdyr, samtidig med at dets kod var en festret. Som i henfarne dage er det blevet slagtet i efteråret og sat på gildesbordet. Kagerne er jo måske, hvad der stærkt er bleven gjort gældende andetsteds, substitutioner for dyret ved et offermåltid, d. e. man affinder

sig ved et brød i dyrets skikkelse som offer istedet for at give dyret selv, og er skikken med slige brød først indkommet, kan den vedblive i hævd gennem mange slægtled: »sligt har vi altid plejet at göre«. Vi spiser jo Mortensgås, drikker Mikkelsmjød, og skal have »varme hveder« St. Bededag. Bukken er sagtens indkommen fra optogene i N. Tyskland, og da julebukken skulde aflevere »julklappar«, har han haft hammer med til at »klappa« på dören. Kagerne i bukkeskikkelsen kan jo blot være for at minde om, at nu kan julebukken ventes.

4. Endelig er der hjulkorsene som festmærker, ældgamle som de er, betyder de muligvis oprindelig solbilledet, men at støtte sig særlig til et sådant mærke og göre slutninger fra dets anvendelse synes mig usikkert. Hagekorset og mange andre magiske tegn bruges, efter at de først er blevne anvendte, på de mest forskellige steder og ved mange lejligheder, uden at man tör göre bestemte slutninger fra den betydning de måske oprindelig har haft. Hjulet der trilles ind i byen, synes mig at smage af den uheldige afledning: jul = hjul, og skikken er så enestående og uforklaret, at det er vanskeligt at sige noget bestemt om den.

5. Endelig turde jeg måske pege på, at holder man fast på julens karakter som solfest, så gives slet ingen forklaring af, hvorfor netop i julen, da, billedlig talt, kampen mellem lys og mørke er afgjort, alle døde og vætter i den grad har og beholder magten, at mennesker må opbyde alle de magiske midler, de ejer, for at værge sig mod dem.

Jeg tör dog måske derfor tro, at en fremstilling af juletiden, som den, der i nordlige lande svarer til en Allesjælestid, kommer virkeligheden nærmere, en tid med et trendegarn af en hedensk folketros, tit slyngede og urede, tråde og med et islæt af kristne forestillinger.

ANMÆRKNINGER

JULEMØRKETS LÖNDOM

S. 3. Dagen er din . . ., Heyl, Volkssagen Tirol 224.35, Zingerle S.[2] nr. 46. 314. 315. 316; Schönw. I. 418; Wolf NS. 457, jfr. Zingerle S.[2] 190.313: die Nacht ist keines Menschen Freund. Vom Abendgebetläuten bis zum Ave Maria-Läuten morgens, soll man nur im Nothfalle über Feld gehen, denn der Schwarze, die Geister u. Hexen haben da Gewalt, se også Strackerj. II. 20. Genfærdet siger: »tu as le jour pour toi; tu ne devrais prendre ma place, la nuit« Le Braz[2], La Légende de la Mort II. 260. — Naturrædslen, jfr. Robertson Smith, Relig. d. Semiten 86.

S. 4. Sålænge det er dag . . ., Le Braz, 274 (Bretagne). — I den lyse tid: spøgeriet udeblev, indtil »dag tók að leingja og nótt að birta« J. Þorkelsson, Þjóðsögur og Munnmæli (1899) s. 121. — Julenat, nyår, Arnas. I. 125, Krossgötur, jfr. Dreikönigstag, der hie u. da auch wohl noch wie in Bayern Grossneujahr heisst. E. H. Meyer, Badisches Volksleben 72.

S. 5. Skik, Arnas. I. 105 g; Maurer, Isl. Sagen 26. — To bondedøtre, Arnas. I. 124. — Manges trin, Arnas. I. 121.

S. 6. Thorleif, Arnas. I. 521; Maurer, Isl. Sagen 26.

S. 7. De dødes besøg i badstue, se Cav. Wärend I. 176. 493, II. 416. — Ilden må ej slukkes for »spökens« skyld, Gasl. 21. — »På julnatten besökte äfven »dödningarne« sina fordna hem, innan de till gemensam gudstjenst samlades i kyrkan, och man fick ej, så länge seden att på julqvällen gå i badstuga fortfor, der utsläcka elden eller utsläppa värmen, i händelse de skulle önska att med ett bad förbereda sig till högtiden, Durkl. Unnarbo 71. — Badevandet blev stående till »tomten«, Aldén 127. — Slægtens døde samles, engleøl, farengledagen, se Cav. W. II. 443. LIII., I. 177; sts. I. 176 »de aflidnas andar gästa denne qväll osynligen hos de lefvande. Det är fördenskull som man på julafton, under ryggåsen, öfver dörrarne och flerestädes i huset uppsätter julavippor och julakors af halm.« — Gasl. 22: »öfver Jula-natten sättes öl på bordet til Änglarnes tjenst, hvilket kallas Ängl-öl. Jula-natten tros alla aflidna besöka de hemvist, hvaräst de tillförene bodt eller vistats«. — Hofberg Nerike 210: »julaftonen och julnatten äro alla andeväsenden ute och fara, och de döde besöka och gästa sina

lefvande anhöriga». — Lloyd 94: »en stanka med engla-öl ställes på bordet för englarnes räkning«. — Djurklou Unnarbo 71: »Under julen gästade englarne huset och derför skulle allt på bästa sätt ordnas för deras emottagande ... Mat skulle för deras räkning qvarlemnas på »store bord« och sedan hvar och en druckit sitt lystmäte af julölet, stankan fyllas och stå till farengledagen eller trettondagen. Detta öl kallades englaöl eller englavin, och dermed beströkos kreaturen och bestänktes akrarne, för at hindra onda makter att göra dem skada«. — Wigström FS. 151.482: »Det var förr sed i Asarums socken att låta julmaten stå kvar på bordet julnatten, ty då komma de avlidna familjemedlemmarna och »da skola de också ha något gott«. — 190.592: »offer till de döda förekomma i mer eller mindre förklädda former. Ett dylikt är att låta matbordet vara dukat julnatten, då husets avlidna släktingar samlas där och fira jul«.

S. 8. Ericksons Saml.: Julaftonen skall alltid kvarstå något af hvarje rätt, sedan man ätit, og stolarne hvarpå man setat aftorkas noga med hvitt och rent linne, nyss innan man går att lägga sig. Om morgonen efterser man medelst aftorkning med samma linne på stolarne, och om då befinnas jord, sand eller smuts på någon stol, är tecken, att någon af dens anhörige, som begagnat stolen och som förut död är, varit på besök och att någon af dens släkt, ell. personen själf i fråga, blir kallad el. död inom årets lopp«. — På garden Rön, Bergh I. 64. — Frelserens Spor, Henriks. 10. — Storaker 56: Endnu (1881) er der sikkerlig bygder i vort land, hvor man ikke alene efter gammel skik lader julemaden og juleøllet stå på julebordet julenatten over, men også véd at kunne fortælle, at det efter gammel tale sker for draugenes skyld, som da kommer hjem, nyder deraf i den hellige nat og meddeler levningerne en forunderlig kraft mod alskens forgörelse. — Storakers Saml. 38) øl, som juleaften levnes i krus, kaldes »drøv-øl«, men »drøve« er udtalen af »draug« (Sundal, Nordmöre), jfr. Aasen, i betydning af dødning, genganger.

S. 9. Gudbrandsdalen osv. — Storaker Saml. (37). — Tusserne, jfr. også Wille Opt. 183: »når man indkom (juleaften), dækkede man bordet, satte maden derpå og to tændte lys, der med alt skulde stå natten over, at de vandrende »Tusser« kunde have god forflegning. — »Tuftekall« Nisse; »Tussar« underjordiske el. vætter i almindelighed; »Troll« trold, vætte; »Hulder« ellekone, bjærgnymfe; »Haugfolk«, underjordiske, vætter i höje (Aasen). — Stabburet, se Storaker Saml. (10) Romsdal, Gudbrandsdal, Strinden, N. Hordeland, Søndmøre. — Rede leje til de døde, Storak. 56. — Frelseren, Cav. W. II. LIII.: »på jul-afton skulle högstolen och sängarne i stugan bäddas med sängkläder högt upp emot taket. Detta var för frälsaren och änglarne, som väntades till julen. Under de tre första julnätterna låg husets folk således icke i

sina sängar, utan i julhalmen pa golfvet, alldeles såsom seden och var vid de gamla bröllоppen, att sängen bäddades för brudparet, men gästerne lago i halm, som breddes på golfvet«. — Djurklou Unnarbo 71: »under julen gästade englarne huset, och derför skulle allt på bästa sätt ordnas för deras emottagande. Mångenstädes lag folket sjelft under julnatten i den på golfvet utbredda julhalmen, medan åt englarne bäddar reddes pa bänkarne«. — Kvalset, Faye 72. — Bornholm, Kr. Alm. IV. 100.307. — Rendestenen, Kr. Sagn V. 187.707. — Alle døde på vandring, JKamp 416.91. — Genfærd overnatter pa gård, Kr. VIII. 250.427. — Død gör besøg i sit hjem, Kr. Sagn IV. 163.370.

S. 10. Drost Peder, Kr. Sagn III. 257.81. — Myrdede barn, Kr. VI. 121 øv. — Nedmanede, Sgr. XII. 203.97. — Spøgelser larmer og tumler, Kr. III. 152.12. — VIII. 196.25 Juleaften sang og lystighed i Sonderholms kirke af genfærd; slgn. 227.92. — Herremand kører, Thiele I. 285. 297. 319, jfr. s. 303. — Kr. VIII. 145.257 spil høres julemorgen fra Folmer Spillemands höj. — Tærske, Kr. VIII. 204.44. — Frisk halm, Kr. III. 235.54; VIII. 231; VI. 145; jfr. kirkelammet skal have frisk halm juleaften, Kr. Sagn II. 350.28. — Larm, Cav. W. 1. 176: man må for de dødes skyld juleaften »icke göra nagot buller, såsom hugga, bulta eller ropa, ja icke ens tala högt utan blot hviska«, jfr. s. 492. — Amins. VIII 84: »för de aflidnas skull, som då gästa i de gamla hemmen fa icke heller något bullrande arbete företagas sasom att bulta, hugga, hvissla, ropa«, jfr. s. 92.

S. 11. Sagatiden, Grönl. hist. Mindesm. II. 101; jfr. Kr. Alm. IV. 106.9: »såsnart det morknedes, turde ingen göre noget arbejde, hvor fornødent det end var, end ikke hugge brænde, at de ikke skulde göre deres Nisse nogen uro« D. Monrath. — Heyl, Sagen 751.2: »in die Zeit von Christabend bis Dreikönigen fallen die Still- oder Schweignächte, da musste sich Alles still verhalten. Wenn einer husten musste, that er es in einer Wettsteinbehälter u. wenn die Kinder nicht ruhig sein wollten, steckte man sie in einen Balg«. — Esterne, Löwe, Kalewipoeg 332: »während der ganzen Festzeit, [der Seelenzeit] durfte keine geräuschvolle Arbeit vorgenommen werden, man schlich sich auf den Zehen u. vermied selbst lautes Sprechen«. — Frankrig, Trad. pop. VII. 216. — Norge, Asbj. III. 21; jfr. Arnas. I. 4. 32. 34. 36. — Achelis, Arch. f. Religionswissenschaft IV. 288.

S. 12. Wh. Vlk. XI. 157: »am Neujahrstage wird die Ofenbank für die Seelen freigehalten, das Feuer im Heerde od. im Ofen angezündet u. auch in manchen Gegenden ein Licht die Nacht hindurch brennen gelassen, sodann Sand vom Ofen bis zur Thüre od. auf der Kurischen Nehruug rings um den Tisch herum gestreut«. Man erwartet darin, ich habe diese Erwartung mehrmals aussprechen hören, dass die Toten, welche ja in den Zwölften erscheinen, ihre Spuren im Sand zurück-

lassen werden (Ostpr.). — Knoop Pm. 177.212: In der Sylvesternacht zw. 11—12 Uhr muss man den Ofen tüchtig heizen, denn dann kommen die Verstorbenen u. wärmen sich; hat man Sand auf die Ofenbank gestreut, so kann man sehen, wo sie gesessen haben. Auch muss man die besten Speisen auf den Tisch stellen. Hängt man Wäsche heraus, so kommen sie nicht herein (Kassuben). — Pm. Vlksk. IV. 45.13: In der Silvesternacht müssen die Oefen gehörig geheizt werden, weil in dieser Nacht die Verstorbenen in ihre Sterbezimmer kommen und sich dort zu wärmen. Nach andern nehmen die Geister der Abgeschiedenen hiebei ihren Weg durch den Schornstein, daher bis nach 12 Uhr nachts Feuer auf dem Küchenheerde sein soll. — Ssts. VI. 141.7 ... desshalb dürfen weder Menschen am Ofen sitzen, noch Kleidungsstücke an demselben hängen, es würde dadurch ja den Verstorbenen der Raum beeinträgtigt. — Pm. Vlk. X. 74: Am heiligen Abend vor Weihnachten zw. 11—12 Uhr müssen noch einmal die Oefen geheizt werden; dann kommen die Geister u. wärmen sich (Garzigar). — Wuttke Abergl. nr. 75: Abends wird die Stube gereinigt, mit Sand u. Tannen bestreut, und gut geheizt, damit es den »Engeln« behaglich werde (nyårsaft. Øster.). — Mitteil. d. schl. Gesellsch. f. Vlk. II 54 ned. Dass das festliche u. ganz besonders reichliche Weihnachtsmahl als Opfer für die segenspendenden Geister galt, ist noch deutlich erkennbar in dem aus der protestantischen Diöcese Ratibor bezeugten Brauche, dass man den Familientisch die Christnach hindurch gedeckt stehen lässt »damit die Engel ihr Mahl halten können«. — Jfr. Folklore XII. 301. About the Rel. & Sacrifices of the ancient Prussians, an Epistle of John Meletius to George Sabine, aftrykt af Lasicius i hans bog: De diis Samagitarum (1615). Ved måltiderne for de døde på den 3die, 6te, 9de, 40de dag efter begravelsen indbydes den afdødes sjæl ved bön foran dören. Ved disse måltider, hvor de drikker den dødes skal, sidder de i tavshed ved bordet og bruger ingen knive. To kvinder, som heller ikke bruger knive, sætter maden frem for gæsterne. De kaster noget af hver ret under bordet, som de tror, sjælen nærer sig af, og de iskænker drikke [til de afdødes sjæle]. Falder tilfældig noget pa gulvet, tages det ikke op, man overlader det til »de forladte sjæle«, at de kan fortære det. Det er udtrykket, de bruger om de sjæle, som hverken har slægt eller venner ilive, der kunde traktere dem. Når måltidet er tilende rejser sig den, der bragte offeret og fejer huset ud med koste. Han kaster sjælene ud sammen med fejeskarnet som om de var lopper og beder dem med følgende ord at forlade huset: »I har spist og drukket, kære sjæle, gå nu bort, ga bort!«; jfr. Töppen Masuren[2] 112; Wh. Vlk. X. 119, XI. 157 anm. — Tylor Anf. II. 391; Psyche[2] I. 239; andre formler for afskeden: »tilgiver, I, de afdødes sjæle!« el. »lever vel, I sjæle, gar med Gud, og giv os,

der lever velsignelse og vort hus fred!« el. »gar, hvorhen skæbnen kalder, men I må vogte Eder for, når I går bort, eller når I flyver hen over vore dörtrin, gårde, haver, enge, marker, at I ingen skade anretter«, se Hanusch, Sl. Mythus 409; jfr. »in that sand I see light prints of litte feet, childrens' feet, tiny naked feet, ... the footprints of the infants ghosts ... The dead exceedingly fear the Lady-Sun«, Lafc. Hearn, Glimpses of Unfamil. Japan 1. 221. 223. — Dødsfest, Verh. d. estnisch. Gesellsch. II. 3. H. s. 44; VII. 2. H. s. 82.

S. 13. Kalevipoeg, Löwe, Kalewipoeg XIV. 373 flg. — Reinsb. Düringsfeld, Fest-Kalender aus Böhmen s. 558: Unter dem Tischtuche lässt man in einigen Dörfern bei Reichenberg einen angeschnittenen Laib Brot für die himlischen Gäste liegen.

S. 14. Ssts. s. 579: Die Luft ist mit Todtenseelen angefüllt, welche mit Melusinen einherfliegen. Melusina, die deutsche Alvina, die weisse Frau ... — Zingerle Sitten[2] 189.1561: Es ist eine allgemeine Gepflogenheit am Christabende nach dem Essen eine grosse Schüssel voll Milch aufzutragen und die Löffel um dieselbe in einem Kreise herumzulegen. Wenn man dann nach Mitternacht aus der Kirche zurückkommt, so findet man einen, manchmal zwei Löffel nicht mehr an der früheren Stelle. Jener Person, der ein solcher Löffel gehört, wird binnen Jahresfrist etwas Auserordentliches wiederfahren, weil Maria und das Jesuskind damit gegessen haben. — Wh. Vlk. VI. 308: In der Christnacht wird der Verstorbenen neben der Geburt des Heilands gedacht: für die armen Seelen, und damit das Christkindchen sehe, brennt in jeder Hütte ein Licht bis zum Morgen. — Bulletin de Folklore p. E. Monseur III. 97: À la nuit de noël, les habitants de Bra (prov. de Liège), ont coutume, pendant le chant des matines, de déposer, sur les tombes de leur parents toutes sortes d'aliments, qu'ils enlèvent avant la messe de minuit. — Mélusine I. 14: Pendant les douze jours de Noël aux Rois, sans qu'il y ait d'apparition, on croit, que l'esprit des ancêtres vient visiter les enfants et leur inspirer les résolutions, qu'ils prennent (Normandie); Bretagne; Møllers Franske Folkesagn (1871) s. 63 uden kildeangivelse.

S. 17. Telemarken, Norges Land og Folk VIII.; Bratsb. Amt I. 414; XIV. 642. 645. — H. N. Tvedten, Sagn fra Telemarken s. 27: på Jönneberg i Bø står en eg ... Ved foden af dette træ har man i lange tider dyrket Haugebonden, hvilket foregik på den made, at man hver juleaften satte et fad med grød ved foden af træet ... Som belönning for denne dyrkelse fik man leve i fred med de underjordiske, og man ventede lykke af sine heste og andre kreaturer. — Haukenæs III. 176: På mange steder havde man et væsen, som kaldtes Gardsvoren eller Gårdsforsvareren, han luskede omkring garden til enhver tid, var stor og styg, men tusled dog mest for sig selv og lod andre i ro. Men

for at give fred og forsvare hus og gård og folk og buskap mod overlast og vold og huldrefolk og andet troldskab, fordred han en pænt opredt seng på loftet og en skal øl og et fad römmmegrød hensat i gardstunet eller ude pa marken hver juleaften. — Haukenæs VI. 259 flg. . . . Gardsbonden var gårdens beskytter mod huldrer, nisser og drager . . . Torsdagskvælden f. eks. måtte man ikke larme, ikke spinde el. göre nogen stöj . . . Tøris gik hver juleaften med en stor ølbolle hen til en stor indhul »tønderbjork«, hvor Gardsbonden boede.

S. 18. Tuntræet . . .. Bratsb. Amt I. 416. — Slidre. Norges Land og Folk XIV. (Nordre Bergenhus Amt) s. 643. — Storaker 57.78. 79. tuntræet pa Egeland: hver jul sættes et krus øl, lidt kød og nogle lefser ved stammen, . . . en skål øl og et fad med julegrød. — 59.81 tuntræer i Vennesland: en gammel eg, hvortil man hver juleaften bar øl, grød, brændevin, mælk m. m. — 60.82 tuntræet pa Løvdal, et stort træ, på hvis rødder hver mand på garden slog øl i julen. — 62. pa garden Hortvedt i Grinnem skal have stået to birketræer, ved hvilke ejermanden hver lördag lod tjenestegutten lægge en kjærnebete og sla ud et spand kjærnemælk, ligesom ogsa humlen fra hver julebrygning blev slaet omkring dem . . . I Lyngdal bar man også øl ud til visse træer. I Bygland i Sætersdalen går sagn om, at man lördag slog mælk og lille-juleaften øl ud ved bestemte træer til vætten i den tro, at man da vilde have god lykke med buskap, ager og eng, jfr. Storak. Saml. 206. — Daae, Norske Bygdesagn II. 129: Det har i fortiden været almindeligt, at der pa gårdstunet var plantet et træ, »tuntræet«, »vættetræet« el. »botræet«, der betragtedes som helligt. På samme måde har man i Sverige »boträd« eller »tomteträd«. Det skal endnu en enkelt gang kunne hænde, at en gårdmand ved sin førstefødte söns fødsel henter en ung træstamme fra skoven og planter den nær husene. Træet er da fra den tid guttens og fredes omhyggeligt. På sine steder mener ogsa overtroen, at tuntræet falmer, når husbonden ligger pa sotteseng, og visner, når han dør . . . Mange steder har man for skik at slå øl ud ved rødderne af et træ nær husene. Cav. Wärend I. 142 »heliga träd«, »Vård-träd«, »Bos-träd«.

Enligt ett ännu lefvande föreställningssät bodde i dessa gamla träd gardens vättar och skydds-andar . . . Man har vid dem bedit och offrat, särdeles på thordags-qvällarne och före stora högtider . . . Offren ha gemenligen varit mjölk eller öl, som gjutits öfver trädets rötter. jfr. Grimm Myth.[2] 476: Mannh. BK. I. 65. — Fødende kvinde, Cav. Wärend I. 357. »det har varit folksed i Wärend att barnsängsqvinnor i sin nöd omfamnat Vård-trädet för att få lindrig barnsbörd«, jfr. II. 11; ligeså romerske kvinder, jfr. Roman Questions LXVII. — Telebondens skik, Bratsb. Amt I. 416: Wille Opt. 184. — Hyldefruen, se Wigstr. Folktro, Sägn. 20.73. 84. 87. — Offer på vättehöjen, Storaker

59. 62. 63. 97; Storak. Sm. 65; Norges Land og Folk XIV s. 644; Haukenæs II. 64, til denne samme haug (ved gården Kjærland) blev der i ældre tider båret ud mad og øl hver jul. — Wille Opt. 184 [juleaften] henbar [man mad] i haugene til Vetten. — Sande I. 4: »det hev sume stader voret skikk at ein her boret mat og drykk på visse stader, paa haugar og steinar«, jfr. s. 69.

S. 19. Gården Øslebo, Storak. 63. 60. — Sten. granne, Storak. 66 a. b. c. — 7 slags ved på arne, Storak. Saml. 34. 35. 129. — Hellige træer, til hvilke der offres, se det alt anførte, Cav. W. I. 142, fremdeles s. 310—11; Wigstr. 1. 127 øv.

S. 20. Vestsælland, JK, 403: »Vættemanden (efter meddelelse fra docent A. Olrik (Vestsælland); slgn Kr. Sagn I. 282.941, når de havde kærnet der på gården, skulde det aldrig fejle, at konen fyldte en lille krukke med kærnemælk og satte den hen på höjen, der kun er et par hundrede alen fra gården. Hun lod aldrig nogen se, hvad hun gjorde... Det gav altid god lykke, når man var god mod höjfolkene. — Husets gode vætter i nærheden af arnestedet, Cav. W. I. 272. — Nissen, hans navn, se Wh. Vlk. VIII. 270. — Slægtens grundlægger, Haugbonden, Sande, Fraa Sogn II. 202. »Gardvorden er attrgangaren av den som fyrst rudde garden, og den mannen er all vyrdnad verd«, jfr. Wh. Vlk. VIII. 277. — Nisses nadver. Danmark: se Kr. Alm. IV. 98.300; Sgr. VII. 72.427; Kr. III. 73, VI. 46.61, VIII. 47.88. 94; Kr. Sagn II, 44.16. 35, 95.210; jfr. Jysk Ordbog II. 688.37 a; Wh. Vlk. VIII. 135 flg. — Norge: Storak. 31.82, ved gården Hammer i Gylands sogn er der et skjær, hvorpå man hver juleaften skulde sætte et fad vælling eller grød med en smörklump i til Nissen. — 33.35 ... et fad grynegrød med smör i. Fadet måtte sættes på florstaget (tag af kostald) hver juleaften. — 36.42, en mand på Birkeland i Bakke vilde en juleaften gå ud i fjoset, og da fik han se, at Nissen og Tussen røg sammen i en smug og sloges. — Asbj. III. 77, i Hallingdal skulde en jente gå med flødegrød til Nissen, om det var en torsdagskvæld eller en julekvæld kan jeg ikke huske. — Faye 43. Hun må ej glemme Nissen torsdagskvæld og især juleaften med god mad og drikke. — Sverige: Lloyd 94: »för att försäkra sig om Tomtebondens fortfarande flit och välvilja, utställer man på loggolfvet både mat och dryck, särskilt julgröt, äfvensom litet tobak samt ett eller flera mycket små klädesplagg. — Amins. VIII. 84, »julafton bör ej heller försummas att bringa Tomten offer genom att utsätta julagröt åt honom, på logen, i ladugården eller bakom förstugudörren. — Aldén 127. »husdjuren fingo äfven smaka på julbrödet, ty annars klagade de inför tomten. Denne fick sin beskärda del i ett grötfat under loggolfvet«. — Hofberg Nerike 205. »under qvällsvarden lades litet gröt på en tallrik, hvarmed en af flickorna aflägsnade sig under djup tystnad. Detta var åt »tomten«, och utsattes i

ladugården«. — Sundblad [2] 131, »den omtänksamma husmodren försummade nämligen sällan i de äldre husen att ge dem (de hemlighetsfulla väsen) »sin lön«. Hon uppdukade sålunda på något ställe, dit ingen plägade gå, ett litet bord, fullsatt med den vanliga julkosten. Detta skedde alltid med en viss hemlighetsfullhet, men dock så, att alla visste om det«. — Gaslander 21, »på logan sättes af jula-gröten och annan mat i små skalar till Tomte-gubbens förplägning, att han må fortfara draga godt til garden, samt en liten klädning». — Cav.W. I. 274, »gammalt folk omtalar, att man i Wärend fordom brukat på julafton och andra stora högtidsqvällar sätta ut mat at Vätten eller: ge Vätten. Maten, som mest bestod af hvit gröt med mjölk utsattes i en skal, under lofts-trappan eller i nogot annat afsides hörn inne i stugan eller å gårdstomten«; jfr. s. 177: »julgröt åt Tomten«. — Rääf Ytre H. I. 72, Tomten bespisades af folket med hvitgröt, hvaruppå honing lades. — Wigstr. FS. 138.451, »att stöta sig med Tomten är mycket illa ock oklokt, ty blir han vred, gör han skada istället för gagn. Därför finnas de, som både giva dem kläder ock mat ock alltid varje julkväll sätta fram julmat till Tomten, som han ock riktigt förstår«. — Wigstr. FS. 137.450, »i mera avlägsna skogstrakter förekomma dessa offer [till vättarna] jul-, nyårs-, ock trättonafton. Då lägga husmödrar något av högtidsmaten i en vrå vid ugn eller spis, på det att hemmets gode vättar även framdeles matte skydda husfreden«. — Wigstr. FS. 91.293, »ännu finnes här en och annan gammal människa som julafton offrar till de goda vättarna genom att hälla öl under matbordet. — Wigstr. FS. 91.294, »julafton hälles öl i stugans vrår ock i fähusen. Detta senare kallas att vattna goda vättar«. — I et hult træ, Haukenæs VI. 260.

S. 21. Ilden ej korses, Kr. VI. 46.61. — Seng på höjsædebænken, Bergh I. 64; jfr. Hauken. III. 176. — Fossegrimen, Wille Optegn. 183: man bar juleaften grød og lefsekling (fladbrod med smör på) hen i kværnhuset til Nissen og Fossegrimen. — Storaker 65.85, »Folkje bar kver Jol Ol aa stad te Kvednæ aa slo ne i Oua, for at hu skjille gjera goe Mad te Sommaaren«; jfr. Storak. Saml. 156. — Cav. Wär. II. xv, På [Thomasmesso-qvällen] har man ock ... brukat offra till »Vatten-herren« eller »Vatten-mannen«. Offret består af öl (eller brännvin), som kastas ut i qvarn rännan, eller af gröt, smörgås ock annan mat, som utsättes på en bräda under qvarnhjulet (Moheda, Anebo, Slätthögs socknar til henimod 1868). — Kværn ved fos, Asbj. III. 5.

S. 22. Frugttræer: træet slås juleaften, Sgr. VII. 72.429; rystes, Sgr. V. 6, VII. 73.430—31; Kr. Alm. IV. 108.36—39; Kr. IX. 31.323, juleaften; Sgr. III. 125.589, VII. 76.63; Kr. Alm. IV. 137.30, nyårsaften; Kr. Alm. [2] I. 64.565, kongeaften; jfr. Sgr. VIII. 42.79. — Husmoder binder i blotte linned halmbånd om træ nyårsaften, Sgr. VII. 76.464; båndet bindes juleaften,

Sgr. III. 154.50, VII. 72.28. — Svensk skik, Bruzel. 92; Cav. Wär. I. 316; Aldén 130. — Holsten, Schütze Idiot. I. 10, III. 22. — Mecklenborg, Bartsch S. II. 228.89. 90. 06—08, 242. — Oldenborg, Strackerj. I. 106. 365. — Westphalen, Kuhn Westph. S. II. 108. 116; jfr. Nordd. S. s. 407. — Pommern, Knoop Pm. 177; Bl. f. Pm. Vlk. III. 185, IV. 45, V. 56, VII. 59. 176. — Posen, Knoop Ps. 315. 320; Wh. Vlk. IX. 168 (Marsken), I. 179 (Brandenb.), VI. 369 (Lynburg), 432 (Anhalt), IX. 235 (Thüringen). — Böhmen, Reinsb.-Düringsf. Böhm. 558 flg.; Schles.-Mähren, Globus 78 s. 322. — Sydtyskland, Birlinger Sagen II. 12; Meier S. 461; Zingerle Sitten [2] 190.68—71, Vernaleken Mythen 290; Z. f. M. II. 229, III. 336. — Ungarn, Wh. Vlk. IV. 312. 317. — Slaver, Krauss Vlksgl. 34; Folklore Rec. IV. 53. — Frankrig, Trad. pop. IV. 372, XII. 497, II. 535 (Bretagne); jfr. Wolf Beitr. I. 230.359 flg. — England, Gentl. Magaz. Library I. 233, II. 18; Hardwick Trad. 66; Folkl. Journ. IV. 117; Hazlitt Brand I. 4; Kuhn Westph. S. II. 109; Folklore VI. 93; Folklore Rec. I. 13; Aubrey Remains 40. — Almindeligt om skikken, se Mannh. Baumk. I. 9. 276; Meyer Volksk. 206; Gr. Myth. III.[4] 419. 439; Wuttke Abergl. nr. 74. 75. 78. 439. 668; Meyer Germ. Myth. 257.

S. 24. Atten steder brænde lys, o. s. v., Arnas. I. 24.

S. 25. Oplyste stuer, Arnas. I. 126; jfr. s. 50. — Arnór, Arnas. I. 32; jfr. s. 103. — Lavastrækninger, Arnas. I. 28. — På korsveje, Arnas. I. 125. — Nyårstide flytning, Arnas. I. 127; jfr. Thorkels. 142; Wh. Vlk. VI. 382. — Søfolket, Arnas. I. 118—20.

S. 26. Troldens tid, (Storaker Sm. 8); Storaker 24 ned.; Asbjörnsen III. 348. — Mad til Huldrefolket, Haukenæs I. 127. — Danse til fiolinspil, Bergh Segner 72. — Jul hos Huldremand, JFærø 166.10. — Underjordiske, Faye 21. — Tjenester af msker, Storaker 54.75, (Sm. 195); Arnas. I. 7, Ingibjörg á Svelgsá og álfkonan; Álfkonan i Miðdal. — Vætterne, (Storak. Sm. 39). — Hør du drauge, Tr. Lund VII. 52 m. henv. t. Norsk Magaz. II. 159.

S. 27. Bæger, Asbj. III. 312; Storaker 18.13; Hauken. IV. 548; Selbu 108; jfr. Fb. Ordb. horn 2. lykke II. 475.48 b; Saml.: *bæger med mange henvisn. — Kjætten, Asbj. I. nr. 56 s. 290, III. 194; Kleiven 31, smstilles med Bjovulf, Asbj. I.[2] 501; jfr. Gr. Myth.[2] I. 447; fortællingen findes først Hagen, Gesammtabenteuer nr. LXV; »Schrätel u. Wasserbär« fra 14de årh., jfr. Gr. Elfenm. CXV; moderne, Mhoff s. 257 »Wassermann u. Bär«.

Nordiske varianter er meget afvigende, snart er det en hvidbjörn, snart en hund, som fordriver trolde el. huldrer; i norske former er Trond el. Trone fører for følget og skydes jævnlig; se Storak. 10.2. 40.52; Selbu 37, Storsmeen aa Tuftenn, jfr. Storak. Sm. 187; fremdeles Storak. 113.165; Haukenæs VI. 255; Soegaard 123; Nielsen, Segn. 47; Haukenæs III. 178. — Svenske varianter findes: Rääf I. 55; Hazel. V. 25 = Kr. Sagn I. 434.1403; Wigstr. FS. 52.199. 200; Hofberg S. 109. — Danske vari-

anter: Kr. IV. 312.411. Sagn I. 434.00—02; Gr. Gl. d. M. III. 91; Møller, Bornh. 27; Schaldemose. Fynske S. 146; Krist. Efterslæt 158.114, björn fordriver tolv stærke karle. — Til sammenligning henviser jeg endnu til Eisel S. nr. 119. kobold og björnetrækker i mølle, uden tidsang.; P. Vlk. VII. 15.5, björnetrækker pudser sin björn på djævel; ligeså Folkl. Journ. I. 293, orne jager »Kelpie« ud (skotsk); Z. f. M. I. 183, ævent. fra Bukovina om björn som prygler djævel; Heyl S. 284.102; Alpenb. Alpens. 276.291, tolv røvere kommer julenat, bindes af en troldmand, Venediger, til dag.

En række sagn omtaler, at trolde, hekse, spøgelser kommer juleaften og volder fortræd, så ingen kan blive hjemme, jfr. Maurer S. 52; Arnas. I. 208 flg.; Thorkels. 82, trolden bliver til sten, da dagen kommer; Kr. Sagn IV. 211.706, det blev så galt [med spøgeri] tilsidst, at ingen vilde være der, og de tre höjtidsnætter, jule-, nyårs-, kongeaften, måtte de især ud, for da var det værst. De måtte römme fra stuen og op i storstuen. — Krist. VII. 97.321. 22, hekse i katteham afbrænder mølle jule-, nyårsaften; — 323, må folk forlade hus juleaften for spøgelser; fattig gæst kaster kogende tjære over dem; — 324, folk fordrives St. Hans nat af hekse; VI. 211.615, juleaften forlader folk gård, ellers brænder den. — Tuftefolket på skæret, Asbj. III. 346. — Björnøer, Øverland s. 3; Faye s. 8.

S. 29. Ellefolk danser på höje, Storak. 24, »man så også at der brændte lys«. — Leg hos Huldren, Hauken. IV. 294. 548. — Trolde holder gilde julenat, Runa V. 48. — Vætter på ulve osv., Afzel. II. 179 flg. — Höj på stager, Kr. Sagn I. 199.737; på sten, Kr. Sagn II. 25.91. — Løfte boligens top, Kr. Sagn I. 98.380.

S. 30. Se höjen rejser sig, Kr. Sagn I. 165.604. 198.726. — På guldstøtter, Wigstr. II. 345; sølvstøtter, Wigstr. FS. 57.214. — På piller, Krist. Sagn I. 64.77, på fire gloende piller; 76.302, på fire gloende pæle; jfr. nr. 315. 467. 484. 541. 640 osv.; Arne, Slagelse 28; Møller, Bornh. 12; Thiele II. 216, på røde pæle; Kr. Sagn I. 199.734, ildstøtter, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 86.97; Kr. Sagn I. 201.755, på höje ildpiller; s. 198.727, støtter, der gløder som af ild derunder; s. 299.743, på söjler; Kr. VIII. 4.6, på gloende suler; Kr. Sagn I. 201.749, på fire fødder. — guldpæle, Kr. Sagn I. 19.76. 201.751. 753. 765. — Gullfötter osv., Cav. W. I. 159, fyra gyllena stolpar, jfr. s. 18; Wigstr. I. 132, guldpelare, jfr. II. 260; I. 225, guldstöttor, jfr. II. 205; Skytts h. 91, gullfötter.

At der så hyppigt siges, at en el. anden har sét höjen stå på guldpiller, synes at måtte kunne forklares, om et lysfænomén lå tilgrund herfor, og fortællingerne er så mange, i det mindste her i Danmark, at man knap kan værge sig mod, at noget sligt måtte være tilfældet. Iøvrigt synes der at være en forbindelse mellem genfærd og ild, der strækker sig tilbage til hedenskabet og ikke antages at kunne være

påvirket af kristelige forestillinger om skærsild eller helvede. I Hervarar S. (udgivet af N. M. Petersen 1847), s. 15: »Ilden spiller, åbnes höje, jord og sumpe brænde, bort lad os ile!« og »ild over hele øen brænder«, jfr. s. 17: »brænde kan I ej så bål om natten, at jeg frygter Eders flammer« siger Hervor, da hun så höjildene og höjboerne stående udenfor. Hun vadede ilden som røg, indtil hun kom til bersærkernes höje. I nr. 1 af Islenzk Fornkvæði i visen om Olav Liljeros, der kommer til Alfernes bolig, lyder omkvædet: rauður loginn brann, jfr. Arnas. I. 223 ned. Lys i höjene kunde måske sammenstilles med den almindelige gildeskik: lys tændte i hallen, bålene på gulvet mellem mændenes rækker, således at livets skik udenvidere overføres til de døde. Jeg henviser til fortællingen om Skarphedin og Høgne, der så Gunnars höj åben og fire lys brænde derinde. Eyrbyggja Saga beretter, at fårehyrden så Helgefjæld åbnet mod nord og indenfor store ilde og hørte desuden glam og hornlyd, da den døde Thorsten Torskebider blev budt velkommen, se Njála k. 14. Eyrbyggja S. k. 11 (Vigfus. s. 12.29). Sammenlignes hermed kan udtryk som: »den østre höj stod i en lysende lue på fire gloende støtter«, Kr. Sagn I. 203.758; »hun så höjen stå på fire støtter, der var tændt lys under den«, nr. 759; »man så Store Vorbjærg stå på fire gloende pæle, og ildsluer brænde under det«, nr. 763. — Bönhög. Skytts h. 90; Wigstr. I. 166; Cav. Wär. I. 18; jfr. nåde, Fb. Ordb.

S. 31. Valborg aften, Kr. VIII. 2.2; Thiele II. 179; Kr. VI. 9.12, höjene står hver nat på gloende pæle. — Gods ud at sole, Thiele II. 179. — Hvid kirke, Kr. VIII. 8.19; Arnas. I. 32.

S. 32. Ryste muldet af lemmer, Kr. Sagn V. 241.66; jfr. Vigfuss. Eyrb. s. 100.277. — Spøgeriet begyndte i Novb., Kr. Sagn V. 463.1639. 372.1364. 553.1929; Kr. III. 152.212. — Slag på kokkendören, Kr. Sagn V. 244.875. — genfærd: går juleaften på kirkegård, Kr. Sagn I. 437; kommer hvert femte år, juleaften, Sagn V. 210.765; hver jul, s. 545.1900; driver folk ud jule-, nyårs-, kongeaften, IV. 211; selvmorderske, V. 372.1305; barnemorderske, V. 348.1207. 362.1259; genfærd kører under hundetuden, IV. 176.616. 229.751. V. 159.609, jfr. Wigstr. FS. 192.601; kommer hanetrin nærmere gård, Kr. Sagn IV. 191.657. 238. 768, jfr. Fb. Ordb. kokketrin.

S. 33. Genfærd af prokuratorer, Kr. Sagn V. 140.546. — Samuel i Thorsjö, Cav. W. I. 490. — Gravmuld fra de døde, Cav. W. I. 491; Djurkl. Unnarbo 73; Gasland. 22; Gr. Tjust 23. — Kirkegården rejser sig, Arnas. I. 223; Maurer, Isl. Sagen 76.

S. 34. Tilhold i prædikestolen, Arnas. I. 260. — De dødes gudstjeneste, Asbj. III. 79. — Sagnet er gammelt og meget udbredt. Dets ældste form, jeg kender, findes hos Gregor af Tours, De gloria Confessorum, og lyder i overs.: I byen Autun ligger ved Stefanskirken en kirkegård, hvor man fordum hyppig om natten hørte stemmer, der sang

salmer. Så skete det en gang, at to fromme borgere besluttede at besøge kirkerne og de hellige steder i nattens stilhed og der at forrette deres andagt. Da de nærmede sig den hellige Stefanskirke, hørte de pludselig forunderlige sange og harmonier. Glade ved at høre tonerne, gik de ind i kirken, satte sig i en krog og bad ivrigt i lang tid. Da de rejste sig, så de kirken opfyldt af fremmede, syngende personer. Hvad der undrede dem var, at intet lys af nogen slags brændte, og dog var der lyst, men da de så nærmere til, opdagede de, at klarheden kom fra de syngende personer. Fulde af forundring stod de og så til, da en af forsamlingen kom hen til dem og sagde: »I gör uret ved at forstyrre vore hemmelige bönner; gå straks bort, ellers må I dø!« Den ene af borgerne lod sig det ikke sige to gange, men løb sin vej, så hurtig han kunde; den anden derimod var stivsindet, blev, hvor han var, men kom til at bøde derfor, da han kort efter døde; se ZfM. IV. 80. Henne am Rhyn, Volkssagen 432, omkr. 6te årh.; slgn. Thietmar af Merseburg I. bog 7: En præst i Wallisbro (Walsleben), som plejede at læse messe ved daggry, traf engang, da han kom ind på kirkegården, en stor skare, der bragte en præst, som stod foran kirkedören offergaver. Uden at kende nogen, gik han ind i sakristiet. En kvinde, der nylig var død, og som han godt kendte, spurgte ham, hvad han vilde og sagde derpå, at det var altsammen besørget og at han ikke skulde leve længe. Thietmar föjer til, at i hans egen levetid har vagterne set noget lignende i en kirke. De hentede øvrighedspersonerne, som i afstand så tændte lys og hørte den 15de salme og morgenlovsangen, opdagede intet, da de kom nærmere. Ligeledes havde en præst i Deventer set på kirkegård og i kirke de døde offre og hørt dem synge; omtr. år 1000, se H. a. Rhyn s. 433, hvor flere lignende fortæll. findes. — Dobeneck II. 99 i året 1516 i St. Lorenz kirken: Gammel kvinde kommer ved en fejltagelse i kirken, ser lutter fremmede, delvis hovedløse skikkelser, hun ræddes, en af skikkelserne trækker hende i kåben og siger: »hvordan kommer I her? Når præsten udtaler indstiftelsesordene må I løbe ud, så hurtig I kan, uden at se Eder om«. Det gjorde hun, hørte larm bag sig, hendes kåbe blev revet fra hende, men hun kom dog hjem. Hendes kåbe blev fundet revet i små stykker, strøede om på alle grave. Samme fort. hos Grimm Sagen nr. 176, natten för Allesjælesdag. — Runa III. 19. Eng-söen, Vestmanland omtr. 1600: En adelig frue, som to gange havde været gift, boede på Engsø slot. Det hændte sig, at fruen en nat vågnede og så den nærliggende kirke oplyst. I den tro, at ottesangen allerede var begyndt, stod hun op, klædte sig på og tog tjenestepige med sig til kirken. Næppe var hun traadt ind, förend hun til sin forundring fandt bænkene fulde af hvidklædte personer, der for længe siden var døde. Hun kendte dem næsten alle og så

blandt dem sin nys afdøde fadeburspige. Denne gik stille hen til sin frue og sagde: »hvad vil de levende blandt de døde?« — og opfordrede hende til straks at gå ud af kirken. Ved kirkedören stod hendes to afdøde mænd, hun måtte vogte sig for ej at gå den ene nærmere end den anden, heller ikke måtte hun se sig tilbage. Gjorde hun det, slap hun ikke lykkelig ud. Hun fulgte nöje anvisningen og kom uskadt til slottet, men pigen, der ikke havde hørt advarslen, så sig tilbage, da hun gik ud, og »borttoges«. Hendes ynkelige råb hørtes viden om.

Af nyere sagn: Danmark, Kr. Sagn II. 282.144 flg. Bornh., Møen juleaften: Thiele II. 183, uden tid (Odense): Kr. VIII. 378.72. 73, jul: Sagn VII. 390.04 u. t., Møller Bornh. 17: Kr. Sagn V. 233.43. 51. ofte er der set lys i kirker og hørt sang ved nattetide, se Kr. Sagn II. 282.142. 143. 156. — Norge, Folkeven XI. 475.486 St. Hansnat, alle døde i kirke: Letterst. V. 589 Jonsok nat: pigerne møder i kirken en afdød bedstemoder, som siger: »kot ve di her, drosinne (piger) mina? skonde dikkon ut alle, ellaa drepa dei dikkon!« Jenterne slap, men de døde fulgte dem til porten; jfr. Munch, Saml. Sk. 1887) I. 147: den forl. kirke: Wille Opt. 165, søster bl. drauger advarer; hun kaster tröje, forklæde, gribes, klemmes til døde, u. t.; do. fra Vor Frelsers kirke, Kristiania, Storak. Till. 13. u. t.; Storak. Saml. 45: de døde, som er komne i Guds rige, samles julenat i kirken til gudstjenesten; Nicol. Nord. I. 31: Finne, som sover ind i kirke frelser sig under klokke, u. t.; do. IV. 27: mand lister sig ind, frelses af præst, som er nærværende: Qvigstad 142. 187. u.t.; Hagemann 80, jul.

Som en kuriositet meddeler jeg, at sagnet i Sverige er omt. i en vise sunget på Skansen. Den handler om »båtsman Blombergs sorgliga ändalykt« og lyder:

En visa vill jag sjunga, som jag själf diktat har,
den handlar om en båtsman, som var en kronans karl,
och mor hans hette Gertré, och far hans han var död,
och själf han kaldtes Blomberg allt till sin bleka död.

En juldagsmor'n gick Blomberg till kyrkan uti byn,
på himlen blänkte månen och stjernorna i skyn;
han var så grufligt ensam, men tänkte inte på,
att det var midt i natten, och klockan hon var två.

Men när han kom till kyrkan, så var der mycke ljus,
fast inga klockor ringde tillsamman till Guds hus;
och han steg inom dörren och tog sin mössa å,
och satte sig i stolen för att få höra på.

På predikstol'n stod presten, en grufligt svarter en,
och ansigtet blänkte då med ett hiskligt sken;
på honom såg nu Blomberg — »åh herre Jössus mej!«
han skrek så at det skongade i kyrkans hela vägg.

För prästen var ett spöke så stort som själfve skam,
och käftarna de gick på 'an som vinga' på en kvarn,
och ögona de rullade så vildt i skallen kring,
men fast han skrek och sparkade, det hördes ingen ting.

Med dö'n i hjärtat Blomberg nu på sin granne såg,
då börjte hufvudhåren att uppå ända stå;
der satt hans döda pappa och sjungde uti bok,
men det var bara benen förutan kött och blog.

»Gud hjälp mig stackars båtsman,« nu Johan Blomberg skrek,
»nu bär det väl åt skogen för mej, mit arma kräk!«
och hu! då pekade presten med sin benrangelarm,
på båtsman Johan Blomberg allt till de dödas land.

Och spökena de steg upp från sina stolar då,
och kramade Johan Blomberg allt både gul och blå,
sen smorde de i sig köttet, för det är gastamat,
och höll sen uppå honom ett grufveligt kalas.

På morgon, när det ringde, så barkade de ut,
men på den stackars Blomberg det hade de allt gjort slut;
kyrkvakten hittade benen, men aldrig mer ett fnask,
det andre den Onde tagit, så sade presten Ask.

Och hör I menskor alla uppå Guds gröna jord,
O lyssna till min stämma, gi akt uppå min ord,
gå aldrig till julottan, när klockan hon är två,
då kan den Lede ta' er, som Johan Blomberg tog!

Meddelt af kand. C. W. v. Sydow, Lund.

Sverige, Wigstr. FS. 152.486 flg., jul (Skane); Cav. W. I. 176. 298, jul (S. Småland); Gaslander s. 22, jul (Jönköping); Hofb. Nerike 210, jul; Amins. VIII. 84, jul, vende klædningsstykke, spytte, gå baglængs ud (Söderml.); Lloyd 106, jul; Grundtv., Tjust 23, jul, hovedløse præster for alter; Jonsson. Möre 22. jul; Renvall, Åland 22, jul. — Tyskland, Mhoff 170.233, domkirke Slesvig. Kiel; uden tid; Bartsch, S. I. 363.497, u. t. 2. jul; — 498 u. t. (Mecklenb.); 389.524 u. t.; Urdsbr. II. 72, jul (Hildesh.); VI. 90 jul (Ostpom.); P. Vlk. V. 4.2, jul; s. 37.6 langfredag, dødes altergang, VI. 69.2 u. t. natvægter ser g. nöglehul; død, s. er forsinket, græder; IX. 63, jul, levende frelses v. at lægge sig langs dörtrin; Knoop Posen 136, allehelgen; Töppen, Masuren 105, jul, Østpröjs., jfr Wuttke nr. 751; Strackerj. I. 228, væddemål, mand i prædikestol, ser om, sønderrives, u. t.; Schambach-Müller, Nieders. S. 236 u. t.; Pröhle Unterh. S. s. 163, jul; Harzsagen 96. I. II., skærtorsdagnat; s. 118 u. t.; Wolf, Hessische S. nr. 121, præst vil have hjælp til messe; Koln, u. t.;

Kuhn, Nordd. S. 5.5 u. t.; Wh. Vlk. VI. 442, Koln, u. t.; henvisn.: dværgene i Salzburg; Perseus II. 89, Bonn. t. allesj., se Martinengo, Study of Folksongs s. 242; Eisel, Voigtl. S. nr. 284, jul; Köhler S. 530.139, jul; — 140 u. t. el. allesj.; Wucke[2] 358.573, jul, Mittlere Werra; Wolf, Niederl. S. s. 666 u. t.; Wh. Vlk. X. 286 u. t., Bayern; Panzer II. 109 nr. 167 u. t., Bayern; Alpenburg, Alpens. nr. 373 u. t., Tyrol; Zingerle Sagen 269.482. — 483 u. t.; 484 jul; s. 640.482 henvisn.; Sitten[2] 188.1555-56, julenat, Tyrol; Heyl S. 17.12, præst vil have hjælp, u. t.; Schneller S. 240.36, Italiensk Tyrol, jul; Zs. f. Oest. Vlk. IV. 3 u. t., Mähren; IV. 304, Böhmen, u. t.; Grimm KM., Kinderlegend. nr. 8 u. t.; Wh. Vlk. IV. 314, jul, Ungarn; trækket, at dødn. sonderriver kåben, se Arnas II. 389, Olaf Hell. S. kap. 16 (Rafn IV. 26), Veckenst. Vek. II. 144 Polen, Magyar T. s. 282; angreb af dodn. i kirke, de er ved trolddom kaldte frem af grave, se Arnas I. 489. — Romanske lande, jfr. henvisn. under Allesjæle. Rivista I. 143, jul, dødes gudstjeneste, når levendes er forbi, dødningehoved på alter (Sardin.); Tr. pop. I. 86 u. t., kvinde ofrer vielsesring; Le Braz 14 u. t., ligeså; Luzel Légendes Chrest. II. 350, pige modtager sakr., følger med spøgelsepræsten til doende; Tr. pop. XV. 621. VII., præsts messe jfr. XVI. 90.

S. 36. Sjælenes Messe, Le Braz 275 flg.

S. 38. Draugene kommer i land, Asbj. III. 348.

S. 39. Draugen og tjenestegutten, Nicolaus. Nordl. I. 11.

S. 40. Digtet er af Welhaven, se Lassen, Norge[2] 71. — Oversigt over stoffet, som behandler Oskereien; økse, kors, værger: 1 Valders underjordiske i besøg imbreaften hos bonde, Folkev. VIII. 394. — (2) Sognefjord, ond lensmand på Dalsøren med i juleskrej, en af de höjeste farer næst efter Nokke; man må ej sige: »nyk på beitsle!« Asbj. III. 321, jfr. Storak. 108 ov. — (3) Nordfjord, Asbj. III. 321, i skrejen skelflyttere, ildgerningsmænd, kvindfolk, styghed. — (4) Asbj. III. 322: druknede piger kommer af hav og følger skrejen, gl. lensmand, skelflytter, nogle på heste, sadel, tønder, kærrer, med dur gennem gårde, dans, stoppested. — (5) Asbj. III. 323, person med hoved under arm med i følge. — 6) Urland, Asbj. III. 323, skrejen er inde i alle kældere at smage på øllet. — (7) Nordhordland, Asbj. III. 323: skrejen med to hunde, gaver til den, som hjælper den (Berta). — Justedalen, Asbj. III. 323; stål på låve, i fjøs, bæk, kors på dör med skrej. — Mjølhus, gård, Stor. Sm. 205 Asgårdsreia, Guri i spidsen, hale, [mistet sokkebånd]; i fölget er julebuk, benløs, blodløs, med 8 store horn, langt hår, sidder i rand, kyser börn, med i omgang (s. 209). — (10) Lovdal, St. Sm. 207, Asgdsrei kan göre sig synlig el. usynlig. — (11) Mandal, sts. 207, de fem darlige jomfruer. — (12) Oidne, sts. 207, Herodes' datter og hendes afkom, afsadler. — (13) Svartemo, sts., små folk, sorte, med sorte tophuer, afsadler. — (15) Vennes-

land. Stor. 105. rejen, en kvinde, gik i forstue, på loft, i stald, tog sadel, stal over hest, tog bondes datter med istedet, sj. kørende. — (15) Øslebo. Skolland. Storak. 105. Aaskureia ridende med musik, dunder, hun selv er bortkommen brud, red brun hest; mand borttages. — (16) N. Hordland, Aas. Ldm. 27.15, julareia, frue, et følge efter, i kærre el. rider med så i kærre, fast mell. huse, hun hjælpes, giver solvstob til tak; to hunde med, som prygles, da de stjæler. — (17) Finsdal. Storak. 106.51, rejen begynder 8 dage för jul, sadler af, kan skade mennesker mellem 7—9 juleaften, pigen Guri borttages. — (18) Fidjesdal. — nr. 52, rejen afsadler juleaften, sigmundssvøber værger, jfr. Storak. Sm. 16. — (19) Fosdal, — nr. 53, adsadler juleaften; nr. 54, høres juleaften, standser, hvor menneske er dræbt. — (20) Lister, Storak. Till. 16, Oskoreia, Lussinat, tar heste, mennesker med, somand; mand må kaste s. næsegrus i korsform; (?) Daae Bygdes. II. 128, Lussinat, tar msker, pige røvet, kom aldrig igen; (?) Haukenæs III. 176, Lussi, styg kvinde, Lussifærd. — (21) Mandal, Storak. Sm. 6, Lussi, hun råber i skorstenspibe: »inkje brygdja!« osv., vælter skorsten, om man ej er færdig. — (22) Hardanger. Storak. Saml. 39, Trond fører for Lussifærd, tar folk, som flyttes til ode skær, alt odes, Lusserne driver folk fra hus; sts. s. 40. 41, Trond skydes, jente sprængt; jfr. Haukenæs IV. 552. III. 178 unævnt. — (23) Mandal, Storak. Sm. 1, Oskerei færdes fra gard til gard, at se om börn er rene, putter skidne i vand. — (24) Sogn. Aasen. Ldm. 27, Julaskreii juleaften, et følge, rider fort, på tomme tønder, mand i bad tages, frelses af kone, s. kender ham; følget inde i alle kældere, drikker øllet, når ej vandbøtte står foran tønde. — (25) Sandfjord, Storak. Sm. 11, Tussedriften og Ymrekærringen; Storak. Sm. 13, ingen ligger alene, at reien ej skal ta ham, jfr. Sande. II. 278 — (26) Aker Mandal, Storak. Sm. 14, tar heste i stalde. — (27) Sætersdal, Storak. Sm. 15, den, s. tages, dræbes første afsadlingssted. — (28) Hansens Archiv II. 369, Aaskerei, Guro Reiserova, tar heste, folk, som får livstid mén, færdes, hvor mord skal ske; kors værger. — (29) Faye 62. Aasgaardsreia, Guro Rysserova, Rumpeguro; i Valders Trond; Sigurd (Snaren)svend forrest, hægter på öjnene, msker tages, kaster s. næsegrus korsvis; i følget drukkenbolte, slagsbrødre, bedragere nidvise kvædere; de rider til verdens ende, hvor slagsmål, drab skal ske; de bager brød; fortællinger, börn trues med haskålreia; foran ser alt stort ud, bagfra ses kun Guros rumpe. — (30) Sætersdal, Storak. Sm. 126, fuld bonde drömmer, at han er med. — (31) Storak. Sm. 16, fører hedder Sigmund. — (32) Storak. Sm. 16, Guro Rysserova (Bugge). — (33) Valders. Bergh I. 60, juleskrei imberaften, kørende ad forskellige veje ældste julesvend foran på hvid buk, gnistrende under fod, tar, hvad ej er korset. — (34) Bergh I. 58, tar slæder med, om de ej hvælves.

— (35) Hardanger, Hauken. I. 148, juleskrei ned fra fjæld i bygd, alle flygter for gengangere; heste og folk i fygende fart under torden og lyn, barn taget, kamp med Nisse. — (36) Hauken. III. 177, alle søger ly i stue for reien; den som tages med, slæbes på harve, bliver helselos; fylder stue pa gard, mad; mørke, sodede skikkelser; unævnt [Trond] skydes, derefter fortæll. om hvidbjörn (s. 211). — (37) Hauken. IV. 552, julereien, stor skare huldrefolk paa bukke, geder, svin; s. 553, Trond, Horgekongen selv, skydes. — (38) Hauken. IV. 556, huldrefolket i optog juleaften gennem bygder, tar folk med, bl. dem Svein, som helbredes af huldredoktor. — (39) Hauken. IV. 562, møde medfører sygdom, vanvid. — (40) Storak. Sm. 201, Underjordiske tar heste ud af stald, s. låses, rider dem hver julenat. — (41) Søegaard 112, Höjfolket drager til gæstebud hvert ar i jul; Guro medtages ved vejskel, blaklædt mand med lang næse, de farer med rammel og skrammel og bjælder, til Kysseberget i gæstebud. — (42) Nordland, Nicol. Nordl. I. 44, Gangfærd, dodes sjæle, som farer med dump, hvislende lyd, bortfører mskr til strandbred; værgemal at kaste sig næsegrus. — (43) Hardanger, Hauken. V. 254, reien i udhuse, smager øl, sorte mænd med lange haler, vinger som björneskind, ingen ma ligge i udhuse, halsben brydes pa sådanne, alle i stue med lys pa bord. Fru Reid. — (44) Valders, Vang Segn. I. 1 flg., Julesvende, ridende, stiger af, råber t. hverandre, larm m. bidsel og grime, ind i hus, spillemand med, danser, fra Imbreaften t. 20de dag; kommer fra höje, lange næser, vidmundede, tyklæbede, storöjede, må fare afsted, nar det dages; vil tage jente, fylder stue, opsadlede heste i gard, person kastes i snebunke, kaste sig næsegrus i kors, se gennem arm, fine heste, ringlende sadeltöj osv. — (45) Sætersdal, J. Moe, Saml. Skr. II. 150, Guro og Sigurd Svein forrest, han har hægter i öjnene; ildgerningsmænd, slagsbrødre, i juletiden med gny, larm, ringskoede heste, ranglende ringbidsler, rider om hjörne, så hus ryster, kaster sadlen på tag. — (46) legemet m. frådende mund, sjæl med færden, løfter tag af hølader, lader heste æde, kors af St. Hanstjære værger. Moe, Saml. Skr. II. 150. — (47) Hardanger, Hauken. Livskildr. 241, havde man ikke nye klæder el. sko pa, tog reien folk med sig. — (48) Univ. o. Skoleannaler 1880, særtryk s. 13; Oskureii næsten ukendt O. Telemarken, dens forekomst ved Kristianiafjorden og störstepart af ostlandet höjst tvivlsom; det tilhorer i snævrere betydn. udelukkende den Rygske folkeæt; Wille, Beskr. af Sillejords Præstegjeld. Ovre Telemarken s. 252. — (49) Aske-Reia rejser i julen; Guro Rysse-rova, foran alt smukt, bagfra ses kun Guros hale, de rider m. gloende stænger og vægte og græsselig larm af jærnbidslernes ringlen, jærnstængernes sammenstod og rytternes skrigen. Levende opsnappes, man lægger sig næsegrus for at undga den, dydige mskr behover ej at frygte, enhver af selskabet

spytter på slig, er de forbi, må han spytte på dem, bliver ellers ulykkelig. Fayes redegörelse herfra. — 50) Norges Land og Folk VIII. Bratsb. Amt I. 418 flg., Askereien: utilstedelig tydn. er: 1. Åsgårdsridt, Gudernes ridt til Åsgård ell. juleveitsle; 2. ás-ekju-reið = gude-age-ridt, svarende til Wuotans hær, Arthur's Chase, exercito antiquo (spansk), Mesnie d'Hellequin; 3. må smstilles med on. øskur, rædsel; Charon, Guri, Sigurd Svein, tilhører den Rygske æt, dødningeridt; Lussireien, Gandfærd osv. — (51) Norges Land og Folk XIV. N. Bergenhus Amt, s. 652 flg., Våsedrift, Vossedrift, Kringlefylgjet, Krokafylgjet, Jolasveinar. Oprindelig har Juleskrei og Julesvende været enstydigt = følger af julegæstende Höjfolk; der er ikke én Juleskrei, men mange. Hos den hordske stamme er forestill. om Höjfolket, Julesvende = de døde nær den Rygske stammes Askerei.

S. 41. Asgårdsridt, se nr. 50. — Julereien, Nielsen, Søgnir 42 flg.

S. 45. Rygske, Hordske folkeæt, se nr. 48, 50, 51. — Navnene på Asgårdsrejen: Åskereien, Oskurreien (Telemarken, Sætersdal); Ålgareitla, Orgereitla, Hosselreia (Jæderen, Ryfylke); Jolarei, Jolaskrei med sideformerne Lussirei, Vossarei, Mossarei (Hardang.), se Norges Land og Folk, Bratsb. Amt I. 418 flg.: Jolaskrei (Sogn), Jolareiæ (N. Hordeland), Våsedrifta (Søndfjord), afløst af Troldkærringers færd (Nordfjord). Våsedriften kan jævnføres med Våsemyran, se Draumkvæe, Moltke Moes tekst v. sommerkursus 1899, s. 6 v. 21, der udledes af angels. wáse, dynd, men er bleven opfattet som afledet fra glnord. vás, möje, lidelser. Med ridtet til dødsriget forbindes forestillingen om dyndede veje, höje, besværlige fjælde, som Åskereien skal færdes over. Dette er så i S. Bergenhus Amt opfattet som Voss og der siges Vossedriften. Våsedriften i Søndfjord kører eller rider gennem hvert eneste tun og nulevende folk beretter, at der i deres forældres tid blev lagt bidsel på hestene til brug for driften. Den høres langt borte, farer op og ned gennem alle skar, rejser 13de dags jul hjem med samme stöj, som den drog ud: Tussedriften og Ymrekærringer, se nr. 45. — Gangfærden, se Gandferd, Aasen, Ordb., Nicolais, Nordl. III. 14, I. 44. — Kringlefylgjet kommer fra en stol, som hedder Kringla i Dalsdalen (Lyster), standser ved Øvre Skar, fortsætter bygden igennem til Nes, ja til Gaupne. Krokafylgjet flyver som en krageflok fra gården Kroken, sætter sig på gården Haganes, derfra til Feiga, senere i båd til Flahammer, se N. Bergenhus Amt 652 flg. — Guro Rysserova, se nr. 9, 28, 29, 32, 45, 49; i Storak. Sm. s. 16 er afskrevet af Bugges Msk. III. 73: Guró Rysseróva va' födde på Gjæri i Eidsborg; hó grötte nie bánkjerringar á så ble ho nestött'e i Åskorreii. Ebbe Skammelsön æ' au dær. Dæmæ kva hó:

Sútinne å Sorgjinne dreg eg unde min skó,
då æ' eg allerglaeste, når dæ gjeng meg mest ímótt.

— Sigurd Svein, se nr. 29. 31 Sigmund: trækket, at Sigurd er så gammel, at han må have hægter i öjnene, genfindes under en lidt forskellig form andre steder, således i Guest's Mabinogion, i fortæll. om Kilhwc og Olwen, hvor Yspaddaden Penkawr skal have sine öjenlåg løftede med forke, jfr. Jacobs Celtic Fairy Tales 104; i en italiensk legende om St. Antonius' besog i helvede, får djævelen sine öjenlåg løftede, se Gubernatis Rivista d. trad. pop. ital. I. 500, oversat i P. Bjerges Aarb. 1899 s. 61; i Schumachers overs. af ungarske æventyr II. 47 er det Fandens oldemoder; i et nygræsk ævent. Folkl. XI. 453 et uhyre (ogre), hvis öjenlåg af ælde når knæerne.

S. 46. Julebukken, se nr. 9. — Nokken, se nr. 2; Storaker Folkes. 107.153. — Drukkenbolte osv., se nr. 2. 3. 4. 29. 45. — Ridende, kørende med larm, se nr. 4. 15. 19. 24. 33. 35. 37. 41. — Mange følger, som mødes, N. Bergenh. Amt s. 655.

S. 47. Trond Langtand, se Storaker Saml. 39—41; Haukenæs IV. 552 flg., jfr. III. 178; Nielsen, Søgner 47. — Dodningefolge, som henter døde, se nr. 19. 28. 29. 36. 39; — Bugges Msk. i Storaker Saml. 17. Åskorreii avsala eigang i Tóne pa Håtveit (Morgedal), a sa kasta dei salanne på takje. Mannen å kjeringji låg i sengji a sag, att bóri va' umskipa mæ folk, å da kasta Guró ein halve lefsekling'o te kvor, som sat um bóri. Å som att dei ha' eti upp dæ, kasta dei salanne på; mannen å kjeringji høyrde, att dæ klamra pa takje. Dærmæ falt dæ ein tung'e svefn på dei å sa ha kjeringji leggi ihel bane sitt fyre dagjen. — På færebræunne, austafyr Brunkeberg kyrkje, va' dæ nokle karar, som mötte Åskorreii, a sa høyrde dei, att dei sa i lufti: »te Skararu te dugnings, te Skararu te dugnings!« (Hatdal). Dær avsala dei, a så va dæ ein, som drap dæn are dær um notti. — Norske sagn efter forsk. Kilder. Kria 1888 s. 9 flg., Asgårdsrejen sadlede af i Telemarken, efter den tid blev der begået syv manddrab; da folket engang var til julegilde i nabolaget, havde færden igen været der, drukket øllet og tæret over halvdelen sf julekosten og i aresvejven havde den hængt efter sig en død. Da der skete manddrab ved et fæsterøl pa Bygland havde rejen nylig været der. Samtidig sadlede den af pa Raulandsstranden, hvor to manddrab skete. — Bages brød, se nr. 29. — Sadle af, se nr. 4. 12. 13. 18. 19. 27. — Ind i alle kældere, se nr. 6. 24. — Kaste sig næsegrus, se nr. 20. 29. — De, som tages med, se nr. 15. 17. 20. 24. 26. 27. 29. 35. 38. 40. 42. — Nordbø, Faye 63.

S. 48. Sorte mænd, vinger som björneskind, Hauken. V. 254. — Svein, Hauken. IV. 556.

S. 49. Julesvendene, Vang, Segner s. 1 flg.; s. 50 »troldrid«, en farlig indvoldsorm, se Aasen.

S. 51. Bor i höje og fjælde, Storak. Saml. 208. — Bor pa røgovn, rejser 13de dag, Hauken. I. 94, III. 176. — I Vang, Hazel. VI. 34. — ol og mad

til Julesvende. Sande I. 4. — Korset og kriklet, Bergh I. 59. — Seng i höjsædet, Storak. Saml. 71. — Nye klæder, Storak. Saml. 6. 7.

S. 52. Nordland. Furo 82. — Ymrekærringen. Storak. Saml. 11. — Island. Arnas. I. 129. 219. II. 570: Maurer S. 54: rim om dem se Olaf Davidsson. Gátur, þulur. Skemtanir VI. 143.18, 172 flg. — Svenske Lapmark, se Lindholm, Lappb. 64.

S. 53. Lussifærden. Storaker Sm. 6. 39. 40; Hauken. III. 176, V. 238.

S. 54. Nordhordland. Aasen. Ldm. 30. 15: Berta, se Gr. Myth.[2] 252, B's vogn kommer i ulave. hun hjælpes tilrette af en bjærgarbejder, som modtager lön af hende. — Bortkommen brud. Storaker 105.150. Øslebo. — Fem dårlige jomfruer. Storak. Sm. 207. — Herodes' datter, se Gr. Myth.[2] 260: »man wähnte ihrer mehr leichtsinnigen als boshaften Handlungen wegen. sei Herodias (die Tochter) verwünscht worden in Gesellschaft der bösen u. teuflischen Geister umzuwandern. Sie wird an die Spitze des wüthenden Heers od. der nächtlichen Hexenfarten gestellt, neben die heidnische Diana, neben Holda u. Perahta oder an deren Platz. — Oskorejen ser, om börn er rene, Storak. Sm. 1.

S. 55. Hekse juleaften: til Trondhjem. Kr. Sagn VII. 120.433; til Troms. Asbj. III. 364; til Blåkolle, Kr. Janss. Ev. 27, Storak. Sm. 9. Amins. VI. 117, C. Wär. I. 293. 179; til Bloksbjærg. Storak. Sm. 10 (Odal), jfr. Kr. Sagn VII. 101.334; til Hornelen. Storak. Sm. 9; til Heklafjeld. Storak. Sm. 9; til Jönsås. Storak. Sm. 9; til kirke. Asbj. III. 121; Hvidbjærg k. Kr. Sagn VII. 157.529. jfr. Storak. Till. 8 flg., Sm. 9. 10. — Gæster hos Gamle-Erik. Fylling S. 1. 62. — Julekirke. Qvigst. 146. 150, jfr. Fritz. Lapp. 156, »Julefolket« med sin »Jauloherre«. — Kværnsagn. Kr. Sagn VII. 96.319–22; Wigstr. FS. 52.198, jfr. Asbj. III. 8. 307.

S. 56. Hedin og troldkvinden, Helgakvíða I. 4; troldkvinde på Island se henv. Fb. Ordb. II. 580 5. a. — Söm i dörkarme, Kr. Alm. IV. 108.34. 35. — dværg, jfr. Wille Opt. 182: för jul skulde man 3 torsdage efter hinanden ikke spise andet end kødmad og vel gemme benene ved den øverste bordende. Dær stod man og kastede til dören og langt ud pa garden med disse ord: »ud dværg af dör, kom ind korn og kjør! Du skal ikke få mere af maden min end af brød skoren (!)«. — Lyre stoppes, Storak. Till. 17. — Trold sættes over vand. Faye 19. — Dræber bondes svin. Wigstr. FS. 54.202. — Færo, troldene danser. Jacobs. Færø 207 flg. — Mangle menneskekød. Arnas. I. 188. — Trold gæst hos bonde. Gl. d. M. III. 146. — Jutul og Joh. Blessomen. Asbj. III. 124; Segn. fra Bygdom I. 134. — Brygge øl til Jætte, Wigstr. FS. 37.155. der brygges af 7 sk. malt. — Jætte stjæler juleøl. Runa IV. 45.94. giver til gengæld god grøde. — Skælder ud over juledagen, Storaker 40.49: kalder juledag »lortedagjen«; »drátedagjen«, Storak. 29.27, jfr. 39.47. — Rise vil slå mand. Storak. 40.59. — Jættekvinde gör ondt. Grettes S. k. 64. 65: Jætte tar maden juleaften fra kongens bord, Flat. I. 563:

s. 567 er det Thor og Odin, som tager julemaden; julegilde hos Jætter, Barðars. Snæfellsáss k. 13, s. 25; efter Kjalnes. S. lukkede Dovrejætten op for den msklige vandringsmand, se Ark. f. nord. Filol. XVI. 12; Årmannss. k. 5.1 7 (Maurer); k. 10 (s. 28-30 Akureyri udg.) omtaler, hvorledes Årmann byder de andre Jætter til gilde, deres boldlege og brydekampe; Barðars. Dumbsonar, s. 19 ned.-22 (Vigf. udg.) k. 10: Odd Önundsön forvilder sig i tågen, møder en mand, der kommer ned fra lavamarken i grå kutte og med kløftet stav i hånden, han hedder Bård, bor på næsset [ɔ: er Jætten Bård Snefjældsas] og byder ham til julegilde. Odd rider hjemmefra 6 dage för jul, er gæst på en gård med jætteagtige folk og stævner videre tilfjælds. Det bliver snevejr, hans ledsagere fra gården forsvinder, og han hører en mand med stor kløftstav i hånden støde brodden af den hardt i jøklen, kender i ham Bård Sn. og følger ham til hans hule, hvor to store kvinder hjælper ham af overtöjet. Dær bliver han julen over og bejler til Jættens datter; Íslend. Sögur II. (1847) 469, Jøkuls þ. Buasonar: Jökul, som har skænket Jættens datter Gnípa livet, tages af hende med til julegilde hos Jættekongen Skråm, hvor Jökul omsider dræber Jætterne og tilsidst deres konge. — Jætten på den ubeboede ø, Runa IV. 43.84.

S. 57. Odin gfærd, ridende, Cv. W. I. 214. 207. 177; »Goen«, Sakskøbing landsogn, medd. af A. Olrik, jfr. KrO. DS. I. 36; Odin, se R. Steffen, Svenska Sagböcker 2. s. 138; Fynshovedmanden, Gr. Gl. d. M. III. 59, Kr. Sagn. II. 110.34, jfr. Fb. Ordb. II. 732.21 a; »Vojensjægeren«, se Dania VIII. 145 flg.

S. 58. Kirkelammet, Kr. Sagn II. 350.20. 23. 26. 28. — Skaden, Wigstr. FS. 33.138. — Glosoen; Gloso'n, Rietz 202 skal der levnes sæd til; Wigstr. II. 90. do., s. 148 møder v. kirke; Glo- eller Gluffesugga, Wigstr. FS. 173.545 = myrding; Wigstr. I. 221 flækker folk; C. Wär. I. 177 under julebord; s. 240 ved årsgang, beskrivelse, nævnes også »Ulfvagårdsso'n« (Rietz 780 a); Gloso, Gloffeso, fordi dens öjne glor i mørke og fordi den »gloffar så rysligt«; den flækker, Sm. Medd. II. XVI (Smål.); nævnes sts. II. XV »sugga« (Småland), jfr. Wigstr. FS. 403.06, en sort so findes i alle kirker = kirkegrimen; Grafsugga, Skyttsh. 159, flækker msker = myrding = grafso, Wigstr. I. 232; Gräfso, Cav. W. I. XII. 59 skal have strå til offer; Gluggso, Wigstr. I. 151 = myrding; Grubbso, Grobbso, Gropso, Cav. W. II. XI. XII. med sav på ryg og »skära öfver tryne« julenat; skal have offer af strå (Finveden), grubba angives at betyde plovfure; Torresugga, Cav. W. I. 243 (N. Smaland) Thors-so. I folketroen om dette dyr synes to forestillinger at være sammenblandede: den mytiske Gloso, der må stå i forhold til høsten og som kræver og får offer af korn, som Odins heste får offer af hø, og et dyr Gravsoen, som er ham for et myrdet barn, der går igen og for kirkegrimen, genfærdet af det dyr, der er begravet under kirkens grundsten. — Julebukken, jfr. Aasen bokke, busemand, vætte; Julebukken med i

julefærden. se Storak. Sm. 205: bor i skov om sommer, Storak. Sm. 5; den vil have sin kvældsmad bag ovnen. Storak. Sm. 6: Houbuk, Ström Søndm. I. 538: Nyarsbuk. Storak. Sm. 7: Julebukken stanger, Lidm. 107; billede af den. Storak. Sm. 46, Hest 26. — Julegieden, se Storak. Sm. 6. 7. — Julekat. Juleræv. Arnas. II. 570: om alt dette jfr. Mannhardt BK. II 192 flg., N. Bergenhus A. (1901) 654 flg.

S. 60. De dødes færd julenatten. Det er altsa min tanke, at vætterne, der færdes i julenætterne, væsentlig er dødninger eller skikkelser, der stammer fra dødningernes kreds. Heksene er mennesker, Trolde og Jætter hører til dæmonerne. men de synes forsvindende i antal og magt. Af »Vættedyrene« har kun »Glosoen« nogen betydning, og når der fortælles om den. at ilden gnistrede ud af dens børster, kunde jo mulig forestillingen herom støttes til et eller andet lysmeteor. Jeg kan blot nævne, hvad der var anført i Aftonbl.s Halfvecko Uppl. nr. 7, 1903. at præsten C. Lindstén i Tanna, på sin rejse sidste julenat til ottesang i Värnamo. mødte et »irrbloss«, der fulgte vejens bugter og gik imod vinden. Først antog præsten, at det var en mand med en lygte, men lysningen nærmede sig og standsede i en hestelængdes afstand. Da hesten ikke kunde drives frem imod det, steg præsten af og gik det imøde, hvorefter det på en gang sluktes. Der tilføjes, at meddelelse om det skete er indsendt til Videnskabernes Akademi.

Slægtens og folkets døde er det unødvendigt at dvæle ved, men hvorledes forholder det sig med Alfefolket og i det hele taget med alle de andre skikkelser. der med det »skjulte folk« gæmmes i tåge og mørke?

Alferne, on. alfar, nyisl. álfar, kaldes også huldufólk (Arnas. I. s. 1); i norsk alver, elver. der nok kun sjælden findes. I Sverige er »elfven« el. »älven« ved ordenes lydlighed knyttet til elven og blevet en nøkkeskikkelse. Dansk folketro drager Elverfolket, også påvirket af lydligheden, til elletræerne og anviser det plads i ellemoserne. Det andet navn pa alfefolket »Huldufolket« betyder det skjulte folk (hylja, fort. huldi, dække. skjule: dansk hylle, tilhylle) genfindes i Norge som Huldrer og i Danmark som »Hyldefolket«, knyttet til Hyldetræet, hvis alf hedder »Hyldemor« (se Jysk Ordb.).

Om Alfefolket er meddelelserne uklare. Sammenstiller man fortællingen i Eyrb. s. 4 (7 flg.): Thorolf Mostrarskæg troede, at alle hans frænder efter døden skulde tage bolig i Helgafell og vilde, at næsset hvorpå fjældet stod. skulde holdes så helligt, at ingen dær måtte forstyrre alferne ved at forrette sin nødtørft (alfrek ganga), med beretningen i Flatø Bogen II. 7, at Olav blev lagt i höj, og der ofredes til ham under navn af Geirstade alfen, synes deraf at fremgå med nogen rimelighed (Fritzn. Ordb. under alf, Lappernes Hdskb. 209 flg.), at i en gammel tid, måske en forhistorisk, er alfer blevne opfattede

som »sjæle« af døde, de nævnte beretninger kunde være »rester«, der er blevne stående af fortids tro.

Alfer bor i höje. I Kormaks S. (Peters. Isl. Færd II. 216.14) siges at Alfer bor i en höj og der bringes dem offer, jfr. Flat. I. 254.6, 421.19; i nyislandske sagn fortælles almindeligt, at de har deres boliger i höje og stene rundt om på landet, nogle bor i havet, men andre i luften (Arnas. I. 1 flg.). At Alfer i höjene oprindelig er afdødes sjæle kunde også styrkes ved den lappiske folketro om Saivvofolket (Friis, Lapp. Myth. 114), hvilke forestillinger synes i en forhistorisk tid at være indkomne blandt dem fra skandinaviske folk (jfr. Fritzn. Lapp. 214). Efterhånden er det oprindelige forhold glemt og folketroen ændret således, at Alferne opfattes som et folk for sig, og de døde går til Alferne. Huldremanden bærer den dræbte ind i fjældet (JFærø 50.15, jfr. fortæll. 93.12 flg.).

Denne forestilling, at de døde kommer til Alferne, eller at et mskes død betyder, at Alferne har taget ham, er ganske særlig stærkt fremtrædende i keltiske folks Alfesagn. Jeg kan nævne, som et af de ældste Exempler, omdigtningen af Orfeus og Eurydike. Kong Orfevs' dronning borttages af Alfekongen (se W. Hertz, Spielmannsbuch (1900) s. 71 m. henv.) og spilles fra Alfehjem tilbage til menneskeverdenen.

Skotland: Campbell, Superstitions of the Highland & Islands of Scotland (1900) s. 70, en kone dør, der siges: det er folketroen, at kvinden blev taget bort af Alferne (Fairies) og bor blandt dem, hendes ham (semblance) forblev i hendes hjem og blev begravet (jfr 82. 87. 148 sts.); Kirk Fairies XXXIII: the Highlanders believe the souls of their predecessors to dwell in the Fairies' hills.

Irland: se Yeats Fairy Tales 128 flg.; de døde er fanger i Alfeland, Yeats i XIX Century 1898, Januar s. 91. »The prisoners of the Gods« jfr. Forthnightly Review, April 1898 s. 524 »The broken Gates of Hell« af samme forf.; jfr. fremdeles Scott, Demonol. (Paris) s. 342. 366. 360. 363; Folkl. V. 179; Curtin Fairy T. fortalen, s. 23. 59. 108 178; Kennedy Fictions 117; Grimm Elfenmärch. XXVI. XXXIX; Tamlane påkom dødssövn og han førtes til Alfer, Mhard Germ. M. 316 øv.; Alfer de dødes sjæle s. 724; GML. III. 7.

Som det af de mange henvisninger vil skönnes, er denne forestilling, at et mske ved sin død kommer til Alferne, hvor levende, der tilfældig besøger Alfelandet, træffer deres afdøde slægtninge, særdeles almindelig i skotske og irske sagn. Det siges udtrykkeligt (Yeats Fairy T. 128), at en bonde engang sa i Alfernes höj alle de mange, der i en række år var døde i byen.

Men når nu folkefantasien ser på Alfefolket og begynder at arbejde med det, spalter forestillingerne sig i flere grupper. Man kan tænke sig udviklingen omtrent saledes: mange, mange er de døde,

deres sjæle drager skarevis ud fra menneskeverdenen, de griber ikke ligefrem mere ind i de levendes kår, således som Marer, Fylgjer, Valkyrier, Norner, men lever som det store, stille, »skjulte folk« ude i den store natur, bor i luft og vand, i bjærg og dal, i skov og mark, i hus og gard. De bor som et stort ordnet folk i statssamfund med konger og præster, gudstjeneste og kirker og bliver efterhånden udtryk for naturens stille virkende elementarkræfter. Mange af dem er små, måske fordi »sjælen« tænktes som et lille afbillede af legemet, eller i modsætning til de overnaturlig store Jætter.

Vi får så de mange forskellige vætter: Havfolk, Søfruer, Skovfruer, Tuftefolk, Nisser, men især nævner jeg dem, der klarest viser slægtskabet med de døde, »Höjboerne« i oldnordiske og nynordiske sagn, de, som også kaldes »Djúplendingar«, de, som bor i dybet, Jarðbúar, i nysvensk »Jordfolket« (Wigstr. II. 197). I nydanske sagn lever Bjærgfolkene, tit også Dværgene i de mangfoldige kæmpehöje i Jylland, i Sønderjylland er de »Underboernes« eller »Undervætternes« boliger. På øerne og vist i Sydsverrig kaldes höjfolket Trolde, et ord, der også kan betyde genganger. Jeg nævner blot dette i forbigående, at blandt de oldnordiske Dværgenavne findes: Nár, Náin, Dáin (Völuspá), ɔ: Lig, Dødning.

Med andre ord, skönt den oprindelige betydning er glemt af folket, er træk bevarede, der tyder hen på, at Alfefolket og deres slægtninge blandt Vætterne hører dødsriget til, bor under jorden, i gravhöje, i mørket. Foruden hvad der alt er anført, kan jeg pege, for Norges vedkommende, på fortællingen (Soegaard 113) om Guro, der juleaften føres ind i höjen af Höjfolket. Da hun ses af mennesker senere, er hun iført gode og fine klæder, men mangler sko; hendes slægtninge havde nemlig bortgivet hendes klæder til fattige, da hun var forsvunden, men beholdt hendes sko. Dette kan sammenstilles med, hvad der står i Drömmekvadet (Landstad s. 77.33. 37) om virkningen af gaver, som gives fattige, for den som skal træde gravlivets mørke stier:

33. »Sæl er den i fødesheimen fatike geve skó,
han tar inki berfött gange
på kvásse heklemo.«

37. »Sæl er den i fødesheimen fatike geve klæði
han tar inki ræddast i ann' heimen
anten fer spott hell hæði.«

Jfr. P. Bjerge, Aarbog IV. 117 flg.; Søegaard, Fjeldbygd s. 113. Den borttagne pige træffer i höjen sin [afdøde] bedstefader (Hauken. I. 124. 130); desuden siges Gardvoren (Nissen) at være sjælen af slægtens grundlægger (Sande II. 202), jfr. død hjælper ligesom en Nisse sin

slægt ved markarbejde (Gr. Myth.² 865 a***). Med andre ord, Guro betragtes som død, og den døde bor i Alfelandet.

Efter gammel svensk folketro fra 16de årh. kom ugudelige og vellystige mennesker efter døden i Alfernes selskab og omtumledes af dem i deres natlige danse, eft. Olaus Magnus, Hist. Gent. Sept. III. 11, anført af Finn Magnussen i Eddalære IV. 293. Iblandt nyere sagn findes en fortælling om en kvinde, som døde i barnsnød juleaften, således så det ud, men i virkeligheden var hun tagen af troldene og opholdt sig hos dem i bjærget (Cav. Wär. I. 428).

I Danmark peger et par enkelte træk i samme retning. En mands afdøde fader findes hos Nisserne, Kr. Sagn II. 47.34; i Sagn I. 16.65 fortælles der, at en kone ser en grönklædt elle'kvinde, der bestemt lignede den afdøde Mariane Krympes. Til alt dette kommer endnu, at alle, der har været i alfers vold, men atter kommer tilbage til menneskeverdenen, er sære, forvirrede, sanseløse, til liden glæde for deres nærmeste. Guro vil ikke tilbage til sin slægt; kom hun, vilde hun ikke få helsedag mere (Søegd 113); kvinder, der har været i bjærgfolks vold, er indesluttede og sære (Kr. Sagn I. 228 flg.), jfr. CHS. 149; En bjærgtagen kvinde, som manden fik tilbage, græd altid og var stum. Thiele II. 205. Dette træk stemmer atter fuldkommen med, hvad der fortælles om døde, der er grædte tilbage til livet (se JO. opskrig).

Endelig nævner jeg, at bjærgfolkenes rejse over Fjorden f. eks. Kr. III. 8.5 stærkt minder om »sjælenes« sejlads med færgemanden til Britia. Skönt båden tynges til rælingen, ser færgemanden ingen og fortsætter hele natten med sit arbejde. jfr. Gr. Myth.² 792; sammenstillingerne JO. færgemand; Bjerge, Aarb. IV. 114 flg.; jfr. Kloster XII. 261 flg.

Tilbage står endnu sagnene i Norge om Oskorejen, det susende dødningeridt gennem dale og bygder. Forerne er Gudrun Gjukesdatter og Sigurd Fåvnesbane. Alt midt i det 13de årh. kan træk eftervises, der tyder på, at Gudrun færdes til hest og har ikke fundet hvile i graven. Der fortælles i Sturlunga S. (Vigf. II. 220 flg.) om en ung pige, for hvem en stor kvinde i mørke klæder, ridende på en stor hest gentagne gange i drömme åbenbarede sig. Hun sagde, at hun kom fra Násheim (Lighjem), nævnede sig Gudrun Gjukesdatter og sås sidste gang med død mand bunden i hestens hale. Gudrun var grum, hun havde spist af Fåvnes hjærte (Gudrunarkv. 1). Da hun havde dræbt Atle, gik hun til havet, hun gik ud i søen og vilde dræbe sig, men kunde ikke synke, og drev i land (Guðrunarhvöt, indledn.). Hun havde været i skovene, hvor hun allevegne hørte om sig ulvenes tuden, og tyktes så, at det var blidere at dø (Bugge, Völs. S. s. 163. kap. 32). I de færingske Sjurðarkvæder (II. s. 36.237) hedder det:

»Guðrun gonger um allan heim,
hon heldur í Grána teym.«

Om Sigurd fortælles, at han i helvede er både ilderen og branden (kyndari), der tænder balet, og at ingen dær táler pinslerne bedre end ham (Flat. I., 416.26, Rafn oldn. S. III. 177, Thorstein Skelks S.). I Sigurd. Kv. (II. 51.163) siger hans afhuggede hoved:

»Eg fári aftur á heiðin skóg,
so vitt ivir vörild og heim.«

Her er altså træk, der svarer til den senere udmaling, hendes og hans vilde færd over allen land med dødningeflokken i følge.

Hentydninger bertil findes i visen: Sigurd Svein (Landstad nr. IX. s. 111). Sigurd spörger om sin fader; hans morbroder Greip svarer, at han ligger under marmorsten og fortsætter:

v. 42. »du rið með Guro Rysseróva,
dei sej' deð skal vera sá gaman.«

Sigurd red da bort, men

v. 47. »da han kom seg i myrkan skóg
der mötte han Ásgárðreiði,«

og får spörgsmålet af Guro:

v. 51. »hokken vil du af dessom gera:
anten högaste mann i Ásgárðreið
helt lágast i himilen vera?«

og svarer:

v. 53. »sá rið eg með deg til Ásgárð idag
um Grane meg orkar bera,
den högaste mann i detta reið,
deð er så vont vesolmann vera.«

derpå siger Guro:

v. 54. »Grane er så veik i sit bein,
han orkar inki okkon fy'gje,
eg láner deg Skerting, svarten min,
sá rið eg sjo'v på ein líme.«

(Jfr. anm. s. 128 flg.)

Jeg har alt henvist til ligheden med den nygræske folketros Charos, der henter dødninger til underverdenen. Han er sort, rider på en sort hest, de unge driver han foran sig, de gamle slæber han efter sig, smabörnene er fastgjorte ved hans saddel (Schmidt Vlksl. 225 flg., jfr. Grimm Myth. 803 flg.); slgn Hekates følge af afdødes sjæle, Psyche[2] II. 411 m. henv., jfr. Scott Demon. 344.

Uden at göre for dristig en slutning tör da vel siges, at Huldrefolket, som ligner mennesker, går over i en række beslægtede halvmythiske skikkelser, Alver, Höjfolk, Höjtusser, Hittfolk, Medelsfolk og

Vættefolk, Underjordiske, Usynlige, der alle peger mod en forhistorisk dyrkelse af afdøde, betragtede som sjæle eller ånder. Oprindelig må man så antage, at Juleskrej og Julesvende har været enstydige navne, følger af Höjfolk, der drog på julegæsteri indbyrdes og hos mennesker (Bratsb. Amt I. 418, N. Bergenh. A. 655). Førerne for flokken, Guri og Sigurd, henter tilmed rundt omkring i juletiden døde, som de tager med sig.

Den sidste udløber af denne forestilling er måske den islandske Grýla, Julesvendenes moder, som er bleven et skræmsel, hvormed börn kyses, hun har femten haler, på Færoerne endogså to og fyrre; jfr. Antikv. Tidsskr. 1849—51 s. 308: i fastelavnstiden går en som skræmsel udpyntet person om med maske for ansigtet, hale af tang o. lign. og kaldes langafösta, og kvæder med fordrejet mæle, hvor han kommer:

> Ned kommer Grylen fra gårde,
> med fyrretyve haler,
> pose på ryggen, sværd i hænde,
> kommer at skære bugen af börnene,
> som græder efter kød i fasten.

jfr. Fritzn.[2] I. 653 b. grýla m. henv. t. Sturl. I. 246.32, Loptr kvað þetta: hér ferr Grýla i garð ofan ok hefir á sér hala fimmtán. Grýla og Leppa-Lúðis sönner er Julesvendene: verset lyder:

> Grýla reið fyrír ofan garð, hafði hala fimtán,
> en á hverjum hala hundrað belgi, en i hverjum belgi börn tutugu;

Arnas. I. 218, II. 571; jfr. Daviðson, Islenzk. þulur og þjóðkvæði VI. (1898) s. 111 flg. 146. 172. Endelig kunde nævnes Huldren, som har kohale, mens Troldhuldren i Guldbrandsdalen kaldes Langrova på grund af sin hestehale.

Sagn om en natlig færd, hyppigst vel en jagt, der ført af en fredløs jæger farer hen over egnen, er i Danmark og S. Sverige nærmest knyttet til efterårsaftnerne og støtter sig til trækkende, vilde fugles skrig. At der må være naturforhold i Vestnorge, hvori sagnene om Oskorejen får magt over sindene, synes ikke at kunne betvivles. Der fortælles om den susende larm, at det brager i huset, når sadlerne kastes på taget, at færden kommer med torden og lyn både foran og efter sig, så himmel og jord skælver og bæver. For den, der ikke af selvsyn kender et lands naturforhold er det vanskeligt at have nogen begrundet mening. Det kunde jo se ud, som om uvejr og storm spillede med heri. Hos Mohn, Die Climatologie Norwegens, Chria 1872 s. 13 hedder det: »die Stürme, die hauptsächlich von dem Meere kommen, kommen an der Küste sehr häufig (30 Sturmtage des Jahres), im Innern des Landes aber selten vor (4 Sturmtage des

Jahres. Sie sind überall am häufigsten in December u. Januar, die durchschnittlich 4 Sturmtage des Jahres haben«.

Bortførelser af mennesker og dyr kan forklares som optöjer af den overgivne ungdom, der i flok og følge færdes fra sted til sted. Tit siges, at sjælen tages med af rejen, mens legemet som en ham bliver liggende, med andre ord, manden ligger urolig og drömmer i rusen, hans uro og råb i sövne tydes af de omstaende, og vel bagefter af ham selv, som udtryk for den vilde fart over bjærg og dal. Jeg har selv under et ophold i Norge for en del år siden hort en slig fortælling; jfr. Faye s. 65.

S. 60. Stor. Sm. 4. Helgen begynder med morket, lys på bord, börnenes tanker er delte mellem Oskorejen og Betlehem, farerne er ude, lyset inde. — Stor. Sm. 22 flg.: Vinduerne dækkes, at vætter ej skal få skade af lys, jfr. Wigstr. I. 151; klodyr ma ej se det; gar julelys ud, kommer trolde og holder jul i stue; ulve ma ej se ind, Henriks. 9. — Stor. Sm. 13: Man skal blive i stuen juleaften, ej fjerne sig fra beboede steder, vogte sig for at komme i skov (Gudbrandsd.). — Stor. Sm. 12: Man må vogte sig for mørket i troldenes og gengangernes tid, de går i besøg, skifter bolig. För sol går ned, ma kor røgtes. Det er farligt at gå alene ud juleaften, troldene skader en; s. 78, det er farligt juleaften og 13de dagen at være ude, troldkærringer og spøgelser er på færde; Afzel. II. 179 flg., farligt at færdes i morke; Amins. VIII. 83, ingen bör gå ud för midnat, Odin jager, dodninger er pa færde, glosugger; Cav. Wär. I. 177, utvungen gar ingen ud juleaften; Kr. Alm. IV. 101.11, festaftnerne gar ingen ud, intet töj måtte være ude; Aasen Ldm. 25, ingen henter vand juleaften, brøndtrold er ved brond, jfr. Stor. Sm. 5. — Stor. Sm. 80: Vand og ved må ej bæres ind i kvæld, ondt kunde følge med; vand ma ej slås ud, især ikke varmt. Börneklæder må ej lægges ud, flaggermus vil så nappe hår af menneskers hoved og bære dem til den Onde. Skal man over rindende vand, må man nævne Jesu navn. Rabes man an ude, må man tie. På sætrene må ej tales höjt, såsnart det er mørkt, at tusserne ej skal forgöre dyrene. Ilden må brænde klart på åren, så kyses vætterne. Bankedes efter morket på dör, abnedes den i visse bygder aldrig, för man havde faet svar, hvem det var. En gang blev der lukket op for ukendt mand, men den, som kom ind, havde klør og var den Onde, de kunde ej blive ham kvit, för de havde haft bud efter tre præster. — Stor. Sm. 26: Skal man nødvendig ud, må man tage lys med. — Stor. Sm. 82: Börn må ej morke høstaftner, ej blot jul, se ud gennem vindue; jfr. Folkev. XI. 456.297; Bergh I. 64. — Gasl. 53: Barn, som ser ud af vindue juleaften, bliver sygt; Rääf I. 127, ligesa den, som ser i spejl; Folkeven VIII. 384, om aftnen, ellers ikke, tilholdes börn at nævne Jesu navn; Stor. Sm. 11, alt ondt på færde; Wigstr. FS. 117.375. Nøkke vrænger; Storak. Sm. 5,

den, som går ud juleaften, står fare for at indtages af huldrefolk; Wigstr. I. 151. Gengangere eller Jordefolk farer mest omkring i nætterne og 14 dage för jul, da morket på jorden er störst; de jamrer sig, når de ser lys el. skal over rindende vand. — Storak. S. 4: Med mørket åbner underverdenens döre sig, skarer af vætter kommer tildels noget för jul. Lucifer færdes alt Lucienat d. 13. Decemb. Fra söndag för jul til julens ende færdes Huldrefolket (Hadeland). Imbre-lördag rejste Höjfolket eller de Underjordiske ud i besog hos hverandre, de tog også ind på bondegårdene (Valders, Hadeland): Havamál 113, man skal ej forlade sin seng om natten; Regbus's råd, se Magnus Godes S. kap. 33; jfr. Strackerjan II. 20: die Nacht ist keines Menschen Freund, sie ist die Zeit des Teufels, des Weltjägers und aller Gespenster und spuckhafter Erscheinungen. Wer nicht muss, bleibe daher des Nachts zu Haus.

S. 61. Stal i vugge, Wille Opt. 184. — Fødende kvinde bjærgtages, Cav. Wär. I. 428.

S. 62. Guro Lysing, jente efter klæder, se Søegd 112, Aasen Ldm. 25. — Anna, Haukenæs I. 130. — Gasatös, Wigstr. FS. 67.234. — Mænd, Sande I. 323; Amins. VI. 113; Hofb. 30.

S. 63. Island; Arnas. I. 108, Ulfhildur rejser julenat til Alfehjem; — 151, Gygja bortfører mænd julenat; — 153, Skessa vil julekvæld lokke præst i sin vold; — 154. 155, bortfører bonde, karl, æder menneskekød; — 197, fårehyrde forsvinder; — 209, trold borttager julenat vagt; — 246 flg., Skeljung tog fårehyrde; jfr. Maurer Isl. S. 68 flg., jfr. 52; sml. den døde henter sin brud (Lenore sagnet): Arnas. I. 281 flg., Maurer s. 73 flg. — Gretters kampe, se Gretters S. kap. 64 s. 148 i overs.; jfr. kap. 32 s. 78 flg. Glámr. — Bjærgtagen grædende, Wigstr. FS. 75.10. — Lænket, Thorkels. s. 4.

Endnu kan henvises til: Sande II. 325 mand forsvinder julekvæld i huldrebo; St. Sm. 40, Jente, som går ud Lucienat, gribes af færden, findes sprængt i udhus langt borte. — Dalarne, Sv. Ldm. I. 591. — Danmark, Kr. Sagn III. 186 øv. (Århus egn).

S. 64. Skål til Oskorejen, Stor. 62 ov.; havfruen, Wigstr. FS. 33.138. — Kors: julekors af halm, Cav. W. I. 176; Folkev. VIII. 466.13, kridtkors på alle döre uden fæhusdören; trækors ved brønd, bæk, mødding, møgroger på mark, i kornband til fugle; Kr. Alm. IV. 100.309, juleaften kors over alle döre; i korndynger, JK. 399.05; Bergh I. 59, kors over döre mod Julesvende; tjærekors, jfr. s. 60; Storak. Saml. 14, kors af dej på sædekorn mod troldskab (Sogn); af tjære el. kridt på øltønder i kælder, at Oskorej ikke, saidt som Julebuk og Huldre, skal drikke det (Lister, Aker, Mandal.). Kors alm. over alle döre med kridt, tjære; de indskæres på redskaber; tjærekors males på pande og ryg, på kryds af ko og på væggen over den (Hallingd.); kors af træpinde,

helst af rognebusk, stilles ved brønd og mødding, på udkørte gødselsdynger (sts), over döre (Toten); korsning bör ske, når döre låses, især i stald, da Oskorejen vil tage hestene: Storak. Saml. 15, kors over fjøs mod troldmænd, hekse, julegæster og trolde; tre kors på stolpebod og stuedör mod Oskoreja (Sætersd.), mod trolde (N. Hordel.), mod tusser (Søndfj.); tre kors mindst skrives over fjøsdör med brand fra skorsten, hvorover fadervor og andre bönner må læses; hvis ikke får hverken dyr i stald el. börn i hus ro (Odal); kors med kridt og kul skrives i Jesu navn over fjøsdör, at hekse og troldmænd ej skal ride kreaturerne (Hedemark.); kors indhugges over alle fjøsdöre, tjærekors på andre döre mod julegæster og trolde. — Nissen skal have lov at koge grød. Kr. VI. 46.61; Sagn I. 113.435.

S. 65. Australnegere, se Tylor Anf. II. 195 flg.; Oldenb. Veda 337; Mannhardt BK. II. 39. 43. 108; ild. Fb. Ordb. II. 12.12 a. — Sjera Vigfus, Arnas. I. 590. — Lys slukkes, når Bjærgfolk skal komme, Kr. Sagn I. 230.827.

S. 66. Julhöna. Aldén 127. — Bjerkekubbe, Stor. Sm. 26, ild må ej slukkes i ovnen [ɔ: på arnen] julenat, för brændte lyset, nu »julekvældskubber«, store bjerkekubber at lægge i ovn til nat, de bruges næsten i hver gard (Hedem., Ringaker). — Ilden person, se Fb. Ordb. II. 10.16 a, jfr. Eldbjörgs skål, derom senere. — Lys, se Fb. Ordb. julelys; »Bondeliv« I. 234. — Julelys skal brænde natten igennem, Lidmål 105; tændes ved måltidet, brænder natten igennem, Cav. W. I. 297. — Det fornemste lys havde grene efter börnenes antal; to lys i hvert vindue; julelyset stilledes i et stort tinfad med vand, at det kunde brænde natten igennem. Aldén 128. — Bergh I. 65: Julelyset måtte brænde hele natten; såfremt ikke nogen af karlene havde hu til at »sidde oppe hos brændevinet«, måtte en sidde og passe lyset. Det er hændt, siges der, at julelyset har sprunget tværs af og tændt sig på midten, så begge enderne har brændt på engang. Ensteds hændte det, at julelyset tændte sig på to steder, så alle tre enderne brændte. Det år døde begge de gamle og fire af börnene. — Storak. Sm. 21: Lys sættes på bord juleaften sammen med julegrøden og skal brænde natten over (Mand., Hedem.). Andre steder sættes to lys frem, et for mand og et for kone, undertiden et for hvert barn. De må ej tændes ved træstikke, kun ved andet lys (Smålen.). Julelys må ej flyttes, røres, når de er tændte, ubekendt hvorfor, må ej pudses julekvæld, og hvor det sættes kl. 12 midnat, skal det stå urørt til morgen. — Storak. Sm. 22: Ej må andet lys tændes af julelys (Gudbrd.). En mand, som var »rar«, boede afsides, og ilden gik julenat ud på åren for ham. Julemorgen drog han ud på ski for at »låne« lid. Folk vilde, han skulde vente lidt, det var jul, men han svarede: »ljose står på borde og brænne«. Folk troede, det var dumhed, men det har det næppe været, julelyset måtte stå urørt, jfr. Gasl. 22. — Storak. Sm. 23: Vågestue,

juleaften ..., gerne sidder en enkelt af familien over hele natten. — Sgr. III. 122.563: To lys sættes på bord juleaften, skal stå urørte, til de er opbrændte. — Sgr. VII. 78.432—34: Lys juleaften må manden kun tænde og slukke, han løfter dem, når dug tages af bord; lampe må ej bruges; ingen karle må tænde pibe ved lysene, den som rører dem, dør (Vonsb.); de må ej byttes, tages af bord, slukkes (Ørslev). — Lindh. Lappb. 65: To lys sættes i vinduerne, et tre- el. seksgrenet lys på bord; tre- el. firdelte lys brugtes også juleaften. Storak. Sm. 26 (Mandal). — Wigstr. FS. 151.483; Lys må ej tages af bord julenat, sker det »får den Onde makt att visa sig denna kväll«. — Storak. Sm. 23: Julelys skal brænde hele natten, til sol er rundet, el. til man skal i fjøs næste morgen; slukkes det för, holder trolde jul i stuen (Helgel.); s. 29, onde vætter er på færde som ved dødsfald. — Storak. Sm. 23: Julelys slukkes af den ældste i huset, når sol er oppe (Mand.(?)); det slukkes ikke i stuen, stumpen sættes i lygten, når man juledagsmorgen gik i stalden. — Aldén 129 ned.: mens de øvrige drog til kirke, måtte én blive hjemme og lade julelysene brænde, til man antog, at gudstjenesten var begyndt. — Storak. Sm. 20: I den usleste hytte måtte der for en tid tilbage være oplyst hele julenat, hvortil det smukkeste lys måtte vælges. En mand, jeg mindes, søgte. hvorledes han skulde få et ret stort julelys støbt. Et stykke af et par skindbuxer syede han med begsöm om en glathövlet rund stok, støbte deri lyset; det brændte hele julenatten, derpå hver aften og hver morgen til nyår.

S. 67. Varsel af julelys; gik julelyset ud af sig selv, varsles død; ved uheld, ulykke, Djurkl. Unnarbo 72, jfr. Gasl. 22, Bore 38, Aldén 128. — Slukkes julelyset af sig selv, skal husfolk dø; tændes det straks igen, skal husmoder dø; slukkes det på alteret, varsles præstens død, Amins. VIII. 84, jfr. Hofb. Ner. 210. — Tænder nogen lys med julelyset el. pudser det, sker ulykke, Cav. W. I. 298. — Er de to lys, et for mand og et for kone, varles død for den, hvis lys først går ud; slukkes det, för det er udbrændt, får vedkommende en hård og brat død (Senjen), jfr. Kr. Alm. IV. 106.17. 18, 13—16; Sgr. V. 5. VII. 73.432 flg. — Julelys ma ej pudses; den person ved julekvældsbordet tanen vender sig mod, er fej (Hedemark.); böjer tanen sig mod dör varsles ulykke, ligfærd, at en skal bæres ud; ildebrand, at alt skal føres ud (Mandal); brænder det dunkelt, varsles ulykke; klart, lykke; danner tanen en ligkiste, er det dødsvarsel; trækker røgen af det slukkede lys mod dör, varsles lig; mod stue, bryllup, Storak. Sm. 21 flg.; løber tælle ned, varsles død, Lidmål 105, jfr. Bergh I. 64. — Person, som slukker julelys el. tager det af bordet, jule- el. nyårsaften, skal dø, Kr. IV. 389.472; JKamp 382.10. — Julelyset bringer velsignelse: Cav. W. I. 297, efter gammel skik hos folket i Värend fremlagde bonden på julebordet sine »hvide« penge og sit sølvtöj, at julelyset ma skinne derpå, man

troede, at dermed fulgte lykke og at godset øgedes. Ligeledes ophængtes hele husets helligdagsklæder, at også de kunde modtage lysglansen, derved mente man, at de i årets løb skærmedes for møl, jfr. Djurklou Unnarbo 72. — Ol, som det har skinnet på til kreaturer, Amins. V. 87, julenat fyldes stenfad med øl, deri sættes stager med tændt lys, som skal brænde på julebord, til det slukkes; øllet får kreaturer juledag. — Bore 48, når alle er iseng juleaften, sætter husmoder kl. 9 en kobberskål med 4—5 kander øl midt på bordet. Et stort, særlig støbt, lys sættes i en metalstage, som stilles i kedelen; nar hun går iseng, tænder hun lyset, som skal brænde natten igennem; slukkes det, varsles død. Husmoderen står først op om morgenen, kommer sirup i øllet og stålsigtet brød, går ud i stalden dermed og giver kreaturerne det. — Kreaturer svides med stumpen af julelys, Bergh I. 66, juledagsmorgen var budejen oppe kl. 4—5, hun skulde give køerne ottegrimen. Den stumpen, som nu var igen af julelyset, tog hun med og sved med den 3 kors på hver ko, et på yveret, et over korsbenene og ét i panden. For hvert kors, hun sved, sagde hun: »jeg svider af dig utrevden og atpå dig trevden!« Somme troede, tjærekors var bedre (Vald.). — Stor. Sm. 24: Stubben af julelyset sættes i lygten, når man juledagsmorgen gik i stald, dermed brand man hver ko i halen (Søndfj.); julemorgen svedes hver ko på höjre sidet ved flammen af lyset (N. Hordel.). — Slukkedes julemorgen lyset, når kreaturerne svedes, var det dyr fej, ved hvilket det skete. Tusserne vilde tage det, der siges:

»dei svarta, dei graua,
dei kvite, dei raua,
dei ligge daua!»

— Rester af julelys til lægedom, Djurkl. Unnarbo 72: til lægedom for sår på læber, hænder, fødder, kreaturers patter, jfr. Hofb. Ner. 211, Cav. W. I. 297, Gasl. 22. — St. Saml. 79, d. 11. Jan. samledes alle helgens lysestumper til helsebod for mennesker og kvæg, m. henv. t. Lieblein, Norden IV. 290. — Kr. Alm. IV. 105.7, lysestumperne fra juleaften gemmes, lægedom for syge kreaturer. — Julestubberne af julelyset brugtes som lægedom mod «grand« (rachitis), Stor. Sm. 23. — Kr. Sagn VII. 447, stumper af lys fra juleaften gnides ringorme med. — Amins. V. 88, til ko, som ej vil tage tyr; Amins. V. 89, til ko efter kælvning. — Stor. Sm. 24, ko svides med julelys efter kælvning. — Kr. Alm. IV. 110.49, smuler af lysetælle fra julelysene smæltes og gives hönsene, sa kan høgen ej tage dem. — Amins. IV. 102, med julelys smöres plovskær, förste gang i år det bruges. — Sgr. VII. 73.436, et helt lys sættes på bord juleaften og nyårsaften, de levnede rester tændes i tordenvejr, værger mod lynnedslag (N. Slesv.). — Lyse-Per, Storak. Sm. 25.

S. 68. Julelysene indsamledes rundt i byen, fra Thomasdag, af bud, vægtere, pibere, spillemænd, portnere og skarpretter, se Troels Lund VII. 56. — Kaste sig næsegrus og danne kors, Storak. Till. 17. — De tre korslagte linier, Bergh I. 59. — Tussemærket, Storak. Sm. 15, på brød. — Troldkoste, Simonssvøber, Storak. Sm. 16, Sagn 107.152, samme forf.s Hesten s. 6. 7; Faye 76. — vugge vigsles med fladbrød, en 10 skill. i svøbet, Wille 184. — Mennesker må ej ligge alene eller nögne, Wille 184, jfr. Troels Lund VII. 34, Sande II. 278, Storak. Sm. 13. — Kirkegårdssmuld strøs store höjtidsaftener over alle kreaturer, Sgr. III. 123.569. — Stål: i vugge, Wille 184; i korndynger jule- og nyårsaften mod hekse, JK. 399.1305; over dör mod Julesvende, Bergh I. 59; kastes i kilder og brønde, sts.: mod Huldre (Gudbrandsd.), Troldkærringer (Søndmøre), Juleskreja (Sogn); Julebuk, Juleged og Tusser (Søndfj.), Stor. Sm. 18: over kor, heste, i vand; i låve, fjøs, bæk mod Juleskreja (Sogn), Storak. Sm. 18; stål under dör (Larvik), sts.

S. 69. Økse: over fæhus, stalddör, Folkev. VIII. 466.13; i mødding, Kr. Alm. IV. 101.7 (Fyn), 104.35, at kraft holder sig; i væg, over stuedör, mod troldkærring (Søndm.), Storak. Sm. 18; indenfor tærskel med æg mod dör (Søndfj.), Storak. Sm. 18: over döre til kreaturhuse, Bergh I. 59. — Söm: i dörkarme, for döre, ved dörgreb for at ingen dværge skal komme ind, Kr. Alm. IV. 108.34. 35, jfr. Bang, Hexeform. s. 22.42 flg. — Saks: over alle döre, især fjøs og stald, stukket i sprækker, huggede i tømmer, snart udenpå, snart inde: i Stjørdalen, når höjtiden ringes ind, står så hele julen, Storak. Saml. 18. — Kniv: i lade med Juleged og Julebuk; ad de af hoet blev der fodermangel, Storak. Sm. 18; kniv over alle döre, sts.; over stalddöre mod troldkærringer (Helgel.); sts. s. 19: de vil ellers tage heste og ride til Hekkelsfjæld på; mod trolde (Stjørdal); hekse (Østerdal. Larvik), Oskoreja (Mandal), Tusser (Guldal); Underjordiske, Huldrer, Troldkærringer, Julebuk (Gudbrandsd.). — Navr: lægges i lodör, Bergh I. 59; i hø og kornbinger, Stor. Sm. 18. — Le, segl, »ljå« i hø og »sigd« i korn, at året skulde blive rigt (Søndfj., Larvik, Mandal); »ljå« på korndynger mod huldre (Gudbrandsd.); i høstak, at hoet ej skal stjæles, Stor. Sm. 18. — Endelig kan endnu anføres, at trold holdes borte fra bygninger ved stål, flint, kul, sod, svovl, krudt, »bjørkpinner«, ægjærn, korstegn og hvidløg, Djurkl. Unnarb. 70. — Skud: genfærd, som færdes i jul, ved gilder og gravøl, kan kyses ved at afbrænde krudt (Nordfj.); man skyder ved gård juleaften for at afværge troldes besøg; affyrer skud over fjøstag mod alt ondt (Gudbrandsd.), Storak. Sm. 19, jfr. Achelis, Arch. f. Relig. IV. 110 flg.

JULETRO, JULEVARSEL

S. 74. Årets begyndelse, Bilfinger Julfest s. 93 flg.

S. 76. Siciliansk folketro, P. Archivio X. 4. 10; begyndelse afgörende, jfr. Strackerj. I. 22.

S. 77. Ny, kongelig hilsen, rimet se Kr. Alm. IV. 141.300; Cav. W. I. 302 (Skåne). — Danmark, Thiele Overtro nr. 118; Kr. Alm. IV. 143.11. — Aftenstjærne nyårsnyets tjener, Cav. W. I. 302; Gasl. 23; Djurkl. Unnarbo 74; Amins. VIII. 86. — Lignende folketro i Danmark, Kr. VI. 271.166. — Forste gang se nyet, Amins. VIII. 86; Hofb. Nerike 212.

S. 78. Tage i hånd pengepung, kornneg, Kr. VI. 270.163; Kr. Alm. IV. 142.6–14. — Trække töj vrangt på, Wuttke nr. 75 (Erzgeb., Vogtl.). — Skåret hul på sidste brød, Wuttke nr. 293. 461. 78. (Erzgeb., Vogtl., Thüringen); Storak. Saml. 42. — Ej feje udad dören, snavs, aske, Kr. Alm. 140.5, 103.17; Sgr. V. 6. — Ej køres gødning ud, Sgr. III. 154.857. — Intet gives ud af hus, Knoop Ps. 314.5. 7. — Uden penge i lomme, Kr. Alm. IV. 135.2, 141.13; Gaslander 23. — Hvad der hænder nyårsdag, Cav. W. I. 303. — Fortræd og ærgrelser nyårsdag, Amins. VIII. 85.

S. 79. Hvad sker nyårsdag, sker i året, St. Saml. 77. — Ej låne noget ud, Kr. Alm. IV. 101.10. 16; Bilfinger Julfest s. 48. — Sydengland, Folkl. Journal IV. 123. — Betale gæld, Wuttke nr. 626. — Udrette noget godt nyårsmorgen, Sgr. VII. 78.481. — Tidlig færdig, Kr. Alm. IV. 105.8. — Sent færdig, Sgr. III. 123.572. — Nadver tidlig, Kr. Alm. 135.3, 140.1, Urquell III. 42.2 (Galizien) juleaften rask færdig med arbejde. — Ingen fastende til arbejde julemorgen, Sgr. III. 122.564. — Først hjemkommen fra kirke, Cav. W. I. 292; Runa VIII. 36.

S. 80. Spise blodpølse, Sgr. III. 153.848. — Overflødig mad, Wuttke 455. 461. — Pige lukke stalddör, Sgr. VII. 71.417. — Råbe: gimmerlam, Sgr. III. 125.588; Kr. Alm. IV. 140.385. — Jævne muldskud, JK. utrykt medd. — Hundens navn, Sgr. VII. 76.462, jfr. Gr. RA. 75, et råb juridisk formel. — Basse, basse se Bang. Hexeform. nr. 70. — I begyndelsen varsel for fremtid, Bilf. Julfest 52 flg.

S. 81. Husbonde tager 3—4 skefulde grød. Sgr. VII. 71.421; JK. 170.52; Kr. Alm. IV. 135.4. 5.

S. 82. Ej ribbe fjer, Sgr. VII. 71.414. — Ej smöre læder, Sgr. VII. 74.47; Kr. Alm. IV. 103.28. — For Tysklands vedkommende: se Kuhn Nord. S. 411.160; Wuttke nr. 74 (Franken); Wh. Vlk. 429 (Anhalt). — Ej bage, Mélus. III. 277.11, så dør nske i huset (Voges.); Folkl. Journ. II. 332 (Skotl.); Kuhn. Westph. S. 112.336; Wuttke 74. — Ej koge ærter, Bartsch II. 247.1282, ej koge ærter, garn; do. 1284, ej spise ærter (Mecklenb.); Tr. pop. VII. 63 ej koge ærter eller hegle hør (Masurer, Østpröjsen). — Ej hegle hør, Knoop, Pm. 177.208, gör man det får man lus som skæver. — Ej vaske og törre töj. jfr. Fb. Ordb. II. 51 a; Sgr. VII. 175.455;

Kr. Alm. IV. 102.1. 2, 141.11. 14; skal endnu overholdes i Ribe (1902); Bartsch II. 243.1262, 349.1288 a. b. c. d. e; Kuhn, Westph. S. 112.337. 341; do. Nordd. Sagen 410.154; Wuttke nr. 74, »man hängt in dem Jahre so viel Kuhhäute auf, als man Stücke Wäsche aufhängt (Franken); Knoop Ps. 319.40; Folkl. Journ. II. 332 (Skotl.); Monseur, Bulletin III. 100.229 (Belgien), jfr. Sauvé, Folkl. des Hautes Vosges s. 308, vasker man i Allesjæles ugen, kommer Husbonden til at lide derfor, eller der bringes ulykke eller død over dem, der vasker. — Jomfru Maria törrer börnetöj, Bartsch II. 243.1288 g; Trad. pop. V. 320 (Toulon s. m.).

S. 83. Solhvervsdagen i Karasjok, Aftonbl. Hv. Upl. nr. 15 (1900) eft. Norsk Morgenbl. — Alle kværne standser ved solhverv, Cav. W. II. XVI. 72; Amins. VIII. 84. — Alle floder standser, Rivista II. 156. — Jorden støder imod, Kr. Alm.[2] I. 60.506; jfr. Fb. Ordb. under solhverv; Kr. IX. 30.370; JSaml. X. 77; Liebr. Volksk. 315.22 (Norge). — Thomas Bryggers dag, Wille Opt. 182. — Økse springer istykker, Cav. W. II. xvi. 72; Amins. VIII. 84.

S. 84. Sol ændrer sit løb, Meier 462.206. — Hrabanus Maurus, se Wh. Vlk. III. 361 med henv. til udgaven Coloniæ 1626 V. 605.

S. 85. Soldan-Heppe I. 74 med henv. t. Plin. Hist. XXVIII. 2, forbud mod at dreje ten på mark; forbud mod at lade noget gå rundt, jfr. Tr. Lund VII. 26; Kr. Alm. IV. 101.7, man må ej spinde eller vinde, så løber man selv rundt; do. —9, lam, gås løber rundt; do. —11, fårene får drejesyge; Sgr. VII. 74.49; jfr. Kuhn Westph. S. II. 111.33. 34 ej spinde, køre, tærske, kalve bliver svimle; Wh. Vlk. I. 179, får får drejesyge. — Navleunger, Kr. Alm. IV. 102.12. 15. 26. 27, 101.8, 111.6. 7; Kr. IV. 353.68; Sgr. VII. 74.48. 50. — Man får bulne fingre, Kr. Alm. IV. 101.5; Sgr. III. 122. — Spinde efter sin død, Kr. IV. 362.173.

S. 86. Blodig hånd ses, Kr. Sagn II. 278.127, se Fb. Ordb. »spinde«; Kr. Sagn II. 280.185 gå fredløs til dommedag; Nic. Nordl. I. 80, spinde torsdagskvæld. — Alm. forbud, Cav. W. I. 176, intet må gå rundt, man må end ej vride halm sammen om høbundt til kreaturer. — Storak. Sm. 1, man må ej spinde længere end til Thomasdag, rokken må være inde, men først bruges, når jul er forbi. — Plovtöj går istykker, Sgr. VII. 74.51. — Folkeven XI. 391.189, rok må ej være inde i julen, må först tages ind efter juls ende. — Nyland IV. 42, der må først spindes efter 20de dags jul, og der må ej bindes fiskegarn. — Spinde strikke til egen hals, Kuhn Westph. S. II. 112.35; Wuttke nr. 74. — Djævel gör lænker af garn, Wuttke nr. 74; Strackerjan II. 28. — Lille finger rådner af, Meier S. 464.211. — Vætter vredes over spind: Kuhn Westph. S. II. 112.36, spinder man juleaften, nyårsaften efter solnedgang, så vil »der Klaus kommen; dieser zieht auch mit einer Wagenkette rasselnd umher u. lässt beten«; do. II. 113.44, der må ej være hør på rok, »sonst haben böse Wesen Macht und können Schaden thun«; Wuttke nr. 74,

garn skal være afspundet för jul, »sonst kommt Wod oder die Frigg und zerzaust oder zerkratzt die Spinnerinnen oder besudelt sie oder den Rocken mit Pferdemist« (N. Tyskl.); Wh. Vlk. IX. 310 »... de ole Frick kommt« (N. Tyskl.); Mhoff 168.230 »... sonst jagt Wode hindurch«; Z. f. M. III. 334 »... sonst nistet die Perchtl drin« (Salzburg); Kuhn Westph. S. II. 113.45 »... sonst kommen die Heiden und spinnen ihn ab« (Zigeuner, Zwerge); jfr. Wuttke nr. 74; jfr. Zingerle Sitten 185.1530, ligesá; jfr. Z. f. M. II. 89 (Berta); Gr. Myth.[2] 247 (Hulda); Bartsch II. 247.78. a. b. c. »... sonst verunreinigen die Hunde der Frau Gauden den Flachs auf dem Spinnrocken«; Wh. Vlk. IX. 307, Frau Harfe, de Marte, Frau Harke, Arche, Herkster kommer og tilsøler horren (N. Tyskl.); Wh. Vlk. I. 179 »... sonst zersausen die Burschen das Garn«. — Ulv æder spinderske, Kuhn Nord. S. 408.143. 150. 152. 164. — Utöj, lus og andet kommer: Kuhn Westph. S. II. 112.39. 40, kreaturer får lus; Knoop Pm. 177.209, ligesa; Wuttke 74, hekse bringer tudser, mus, rotter i hus; Kuhn Westph. S. II. 113.43, jordlopper kommer i hørmark; Wuttke nr. 78, mus æder traden (Tyrol); Wh. Vlk. I. 179 »die Frösche fressen dem Flachs die Knoten ab« (Brandenb.); jfr. Mélus. I. 478, der må ej være hor på rok, för kvinder går til midnatsmesse juleaften, ellers vil mus og rotter »y déposer leurs ordures et le manger« (Voges.). — Kvæg dør, hus brænder: Wuttke nr. 74; Strackerj. II. 28, »die Regel, dass nichts umgehen darf heisst in Theilen des Ammerlandes »das Römische Recht« und scheint ..... gleichsam wie eine auf den Landstellen ruhende Verpflichtung beobachtet zu werden«. Forsér man sig derimod, dør alle dyr, der fødes i gården, eller den bedste ko dør, eller huset brænder. — Man bliver doven, får ingen hør i året, garnet holder ikke, Bartsch II. 247.78 c. — Spinder man »am Rauchabend« (24/12) skal man dø i året, Zingerle Sitten 185.1531-32. — Juletylvten spinder kun hekse, Wuttke nr. 74; Meier S. 473.235. — Endnu kan med hensyn til forbudet mod at spinde i juletiden henvises til: Z. f. M. I. 394; Busch Volksgl. 26, hverken rokke- eller vognhjul må gå rundt; Wh. Vlk. VI. 429 (Anhalt); Knoop Ps. 319.41. Frankrig: Tr. pop. XIV. 669 (Fr. Comté). Schweiz: Tr. pop. II. 532, rok skal gemmes juleaften; man må ej spinde, ellers river stormen tag af hus (Canton du Vaud). Belgien: RD. Belge 327, ej spinde juleaften. Skotland: Tr. pop. IX. 634, en række exempler. — Forbuddet mod at spinde indskrænker sig ikke til juletiden, men også til kyndelmisse, fastelavn, torsdag, lördag o. fl. se Fb. Ordb. under »spinde«, jfr. Wh. Vlk. IX. 305, Wuttke nr. 619. — Dreje en slibesten, Sgr. VIII. 74.446; Kr. Alm. IV. 102.13. 14. — Man må ej køre gødning ud, Kr. Alm. IV. 111.6, ej julemorgen, nyårsdag, hoved moges ud; do. 62.123, bedste hest dør; jfr. Kuhn Westph. S. II. 112.335, ... miste kvæghøved; Kr. Alm. IV. 112.322, ... moges lykken ud; jfr. Sgr. V. 6, der må ej muges juledag; Bruzel. 90, der må først muges

2den dags jul, ellers kommer troldkvinde i lade og skader kreaturer; Bartsch II. 243.1261. 63, blottes gulvet, graver Fru Gaurs hunde sig igennem og gör kvæg skade. jfr. nr. 1270 a; do. 1266, fritliggende gödning gir vætter magt over kvæg; do. 1270 b. ulv graver sig ind i stald; jfr. Kuhn N. S. 409.151; Wuttke nr. 74; jfr. endnu: P. Vlk. III. 184; Z. f. M. I. 394 (Mark); Wh. Vlk. I. 178.1—2 (Brandenb.), VI. 429 (Anhalt); Kuhn N. S. 412.171 ... så mugner brød; Kuhn Westph. S. II. 112.337. 340.. 346, kvæg får lus; —342, der kommer orm i mark; fremdeles kan mærkes en anden tankegang: når gødning 2den juledag føres ud, skal den sættes tæt sammen, at dyrene må følges i årets løb, se Amins. V. 87; Sundbl.[2] 141, Cav. W. II. LIV. — Forbud mod at sy og strikke, se Fb. Ordb. II. 51 a; Kr. Alm. IV. 107.25, gör man det — bulne fingre, jfr. 101.14; Sgr. VII. 75.454, ligeså; JK. utr., man stikker öjne ud på kvæg (Bogø); Kr. Alm. IV. 101.15, kreaturer bliver halte; jfr. Kuhn N. S. 411.166, man må ej stoppe strömper: P. Vlk. VII. 95, ligeså, får bliver drejesyge; Tr. pop. II. 464 (Skotl.).

S. 87. Man må ej i juletylvten udføre larmende arbejde: Fb. Ordb. II. 51 a, ej hövle, save; Amins. VIII. 84, »ej bulta, hvissla, hugga, ropa«; Cav. W. I. 176, »ej göra något buller, såsom hugga, bulta, eller ropa, ja, icke ens tala högt, utan blott hviska«; jfr. Gasl. 39, det samme gælder torsdag aften: Bartsch II. 247.1276, ej kløve træ juleaften; Kuhn Westph. S. 112.336, ej slå söm i; Wuttke nr. 74, der må ej tærskes og bankes (Erzgeb.); bord må ej flyttes, der må ej smækkes med dör ... så slår lynet ned (Steirmark); nr. 75, banker man med hammer, kaldes mske fra hus til grav; jfr. fremdeles Meyer, Abergl. 212, i juletiden må ej tærskes: RD. Belge II. 328 ... så langt lyd af tærskning høres, ødes korn. — Forbud mod at nævne alt slags utöj: Fb. Ord. II. 51 b; JK. utr., mus og rotter må ej nævnes i jul, så bliver der mange, man skal sige »utöj« eller »ondskab« (Bogø); på Fyn »ukræ«, se Sgr. III. 122.560, 152.840, VII. 75.457. 58, 47.170; Kr. Alm. IV. 103.22; jfr. Wuttke nr. 74, ræv og mus; Kuhn N. S. 411.162, ligeså; Bartsch II. 246.1273. 74, ulv, ræv, mus; P. Vlk. VIII. 11, ulv; RD. II. 327, ulv; jfr. Rolland Faune I. 118.

S. 88. Forbud mod at nævne hund med navn: JK. 195.102; Sgr. VII. 47.170; om hele dette forbud, se Nyrop, Navnets Magt, Opuscula Philologica (Kbh. 1887) s. 119, jfr. Wh. Vlk. I. 109.

S. 91. Grön jul, hvid påske o. følg., se Fb. Ordb. II. 50 a; Kr. IV. 369.249 flg., 406.618, IX. 22.204, 75.795, jfr. 34.368; Kr. Alm. IV. 104.36—38, 140.387 flg., I.[2] 86.26 flg.; JK. 383.1216; Thiele III. nr. 1 flg., 57 flg.; Sgr. VII. 70.411. 12, 78.479—89, jfr. I. 47.199. — Julasommar och fåglasång, se Hazel. V. 15. — Østen-krig, se Sgr. VII. 70.413; Krist. Alm. IV. 101.5. — Tilsvarende vejrmærker, se f. eks. Bartsch II. 242.58—60, 250.93. 94, jfr. 229.1191—93; Zingerle Sitten 197.1608—15; -1611, julemorgen gör sol to glædespring; s. 200.1629; Strackerj. II. 29.294; jfr. Hildebrandsson, Saml. af Bemärkelsesdagar

s. 54 flg.; Dunwoody, Weather Proverbs (Washingt. 1883, Signal Service Notes IX., s. 101. — Julemærker, se Kr. IV. 372.289; Kr. Alm. IV. 104.30 flg., I.² 85.25; Tr. Lund VII. 63. 405.88: Birkerod. Palæstra Antiquaria s. 48: soliti sunt, vigiliis natalitiorum Christi, trabibus hypocausti sui, 12 incisuras pro totidem dierum numero cultro insculpere, ita ut prima feriis natalitiorum primis responderet, secunda secundis etc., has incisuras singulas singulis circulis creta incluserunt. Adventante jam diei primi temperie, si nubila deprehenderetur, circulum integrum reliquerunt. Si serenus illo die Jupiter fuerit, eundem deleverunt, si dimidia pars diei clara et dimidia pluviis, nive vel nubibus obscura, dimidiam circuli partem, vel aliquam ejus portiunculam pro necessaria portione expunxerunt« etc. Mærkerne må efter denne opskrift have været noget anderledes end ovenfor angivet: var vejret skyfuldt, blev kredsen stående urørt, var dagen klar, blev den udslettet; var dens ene halvdel regnfuld eller tåget, den anden klar, slettedes et större eller mindre stykke af kredsen. Tilsvarende mærker i Norge, regnede fra 1ste juledag: se Folkeven XI. 470.410; Bergh I. 69; Storak. Saml. 77, på Island, se Arnason II. 564.2, jfr. jólaskrá s. 561; beregningen efter timerne i natten för mikkelsdag, se Lexic. Myth. 1111. Hos Bilfinger, Julfest s. 60, omtales, at denne forbindelse mellem de 12 dage og årets 12 måneder må have været kendt i Byzans under Constantin Porphyrogenitus, i det 10de århundrede; i Mélusine I. 14 (Frankr.) omtales de 1683. Et lignende varsel af 12 dage ved solhverv, da Ribhuserne sover i Savitars hus efter Vedaerne, er hermed sammenstillet, se Hardwick Trad. 66, hvad der dog vel er en usikker gætning, jfr. Oldenberg, Religion des Veda (1894) s. 236. Dagene kaldes i Tyskland »Loostage« og formen af kredsene er beskrevet, Meier Sagen 473.237, jfr. Kuhn Westph. S. II. 115.354; Schmitz Sitten und Sagen des Eifler Volks I. 4; Meyer Bad. Vlk. 483; Schindl. 258.

Der er dog her visse ting at mærke, idet disse eller tilsvarende 12 dages vidnesbyrd kan omstødes. I Danmark er Pouls dag (25/1) den, der skal passe med dem, ellers kaster St. Poul alle julemærker om (Fb. Ordb.). Hermed kan sammenstilles, at i Italien begynder man at tage mærke fra 1ste Januar og tæller til 12te, men fortsætter så med d. 13te svarende også til December, d. 14de til November, således at de næste 12 dage varsler for månederne i omvendt orden (Pitré Arch. III. 524 (Romagna); Rivista I. 453 (Castel Bologn.). Det kunde synes rimeligt, at denne tællemåde oprindeligt har stået i forhold til den her brugelige, idet d. 25de Januar for begge bliver en afgörende dag. I Schwaben, hvor der tælles fra 1ste juledag, er kongedag, d. 6te Januar, afgörende for mærkerne. Er det tört vejr denne dag, gælder julemærkerne, falder sne eller regn, er de ugyldige (se Meier, Sagen, Sitten u. Gebräuche aus Schwaben s. 473.237.

1) Som alt omtalt er den sædvanligste beregning, at man begynder fra 1ste juledag og tæller til kongedag; se Wuttke nr. 74; P. Vlk. IV. 121; Wh. Vlk. IX. 235 (Thyr.), II. 190 (Gossensass); Z. f. M. I. 240 (Mosel), 394 (Mark); Meier, Sagen 473.237 (Schwaben); Vernal. Alpens. 346; Tr. pop. IV. 651 (Normandie); RD. Belge II. 328; Mélus. III. 278.19 (Vosges). — 2) Andre steder begynder man fra Luciedag, d. 13. December, og tæller til 1ste juledag, »calende di natale«; Tr. pop. IV. 651; P. Usi III. 102 flg. (Sicil., Calabr.); Pitré Spett. Feste 458; P. Arch. III. 524; Rivista I. 458 (Puglia). — 3) Eller der begyndes Thomasaftensdag og tælles til nyårsdag, se Wuttke nr. 74; jfr. CamW. 243, dagene regnede fra jul eller nyår eller fra »handselmonday«, ɔ: förste mandag efter nyårsdag s. 245. — 4) Endelig begynder en temmelig almindelig beregning med nyårsdag, således at det er de første 12 dage i det nye år, som råder for vejret i årets 12 måneder; se Kr. Alm.[2] I. 81.25 (Sundev.) Tr. pop. IV. 651. 239 (Bretagne, Landes), IX. 333 (Mentona); P. Arch. III. 524 (Romagna); Rivista I. 71 (Valesia), 145 (Syracus), 385 (Siena), 453 (Castel Bologn.); jfr. Amer. Folkl. V. 300 (Tenessee). — Efter en fransk meddelelse, Laisnel de la Salle II. 280 hedder det gamle års 7 sidste dage »les éprouves« og råder for de 7 første måneders vejr. — 5) En hel anden beregning i Makedonien: de 12 første dage af August råder for vejret, MaFlkl. 62. — Skåle af løg med salt, Urdsbr. II. 99 (Ditm.) i juletylvten: Wuttke nr. 329, jule- el. nyårsaften; Wh. Vlk. V. 97 (Thyr.); Kuhn NS. 404.128, juleaften; Meier Sagen 469.226, nyarsnat; Meyer Bad. Vlk. 483, juleaften kl. 12, løg- el. nøddeskaler sættes på 12 skrevne månedsnavne; Vernal. Alpens. 340, juleaften (Nedre Østerr.), under messe; ZfM. I. 240.11, juleaften (Mosel); RD. Belge II. 328, juleaften, vand i 12 løgskaller, varsel af, om det svinder hurtigt eller langsomt; Tr. pop. III. 103, XIV. 663 (Franche Comté), juleaften, svar når man kommer fra messe, do. XI. 568 (Elsass), 12 ringe af stort løg, fyldte m. salt, hensatte juleaften, svar kongedag, jfr. Laisn. II. 280; Mélus III. 278.20 (Vosges); RD. Böhmen 562, jule- el. kongeaften; Urquell III. 346 (Bulgar.), nyårsnat, do. 305 (Riesengeb.), I.[2] 310 (Czech.); Wuttke nr. 329, på hvert bordhjörne en saltdynge, som gælder for 1/4 år, synker den sammen varsles dårligt år (Erzgeb.), jule- el. nyårsaften; Ndl. Vlk. III. 180.27, varsler fra 12 grankogler på kakelovn, kongeaften, en for hver måned.

S. 93. Kaste bygkorn på hed arne, Tr. popol. XI. 93 (Metz); Urquell I. 130 (Elsass); Finamore, Credenze Abbruz. 73, tolv ærter lægges, mens klokkerne ringer eller under elevationen, på den fejede arnestens glødende flade, og man tager varsel af deres spring, det kaldes: fare le calende di natale«; Rivista I. 237 (Bologna); P. Arch. XV. 265 (Sardin.) m. henv., korn el. bönner; den samme prøve umiddelbart efter høst, se Tr. pop. II. 427 (Frankr.), Leland, Etr. Remains 319; Meyer Bad. Vlk.

484, tolv kærner i ske over ild: Wh. Vlk. V. 97, fire skåle m. korn måles (Thyring.). M. h. t. varsel af mål kan endnu anføres: Wuttke nr. 329, juleaften fyldes et lille mål med korn el. salt, og hældes på hvert hjörne af bord en dynge, måles næste morgen om, rigeligt el. knapt mål, rigelig el. knap høst (Erzgeb.); RD. Böhm. 571, juleaften under klokkeringning måles korn af; det ligger urørt, til folk næste morgen kommer af kirke, måles atter, rigeligt el. knapt mål, sål. høst, ligeså med vand, varsler tört el. fugtigt år. jfr. Grohm. Abergl. 51; ZfM. IV. 42.22, julenat kl. 12 tages 12 mål af hver afgrøde, de måles om næste morgen; er der mindre, bliver korn dyrt, mere billigt (Schwab.); Jerikorose, se I. 272. — Drömme i juletylvten, se Wh. Vlk. IV. 86 (Schles.). — Helbred i juletylvten, se P. Arch. XIV. 42 (Sard.) — Kaste lod om apostle, Schindl. 258 efter Cæsarius af Heisterbach.

S. 94. Grav i julegrisens milt, Kr. IV. 359.138, jfr. Fb. Ordb. u. milt. — Sove nyårsaften, Kr. IV. 389.474; JK. 382.1206. — Spise, JK. 381.1205; Kr. Alm. IV. 106.12; 135.7; Sgr. VII. 72.425; Storak. Sm. 37 (Gudbrsd.). — Nyse, Storak. Sm. 73; Sundbl.[2] 141. — Grav åben, Wuttke nr. 74. 300 (Oldenb.); Bartsch II. 743.1261. 89 a 91; Wh. Vlk. I 799.8. — Vælter bænk, Wuttke nr. 303. — Ko løs, Storak. Sm. 44. — Økse på bord, Kr. Alm. IV. 137.29, jfr. Cav. W. II. LIII. — Julelysene, Kr. Alm. IV. 106 13 flg., 137.28, III.[2] 164.30 -32; Kr. IV. 389.472—73; IX. 31.328, jfr. Fb. Ordb. II. 482.13 b; Storak. Sm. 21, et lys for forældre og börn, slukkes er død; Wigstr. I. 118 ligeså; Sundbl.[2] 141; Amins. VIII. 84; Djurkl. Unnarbo 72; Thiele III. nr. 658; Sgr. VII. 78.475; Arnas. II. 551, slukkes lys julenat er person fej i hus; Cav. W. I. 292; Gasl. 22; Lidmal 105, jfr. RD. Böhm. 571, den s. under aftensmåltid slukker lys, dør. — Brand, tane, Stor. Sm. 21. 23; Folkeven XI. 376.13; Bergh I. 64.

S. 95. Alterlysene, Kr. Alm. IV. 141.12; Amins. VIII. 84; Hofb. Ner. 210, jfr. Zingerle Sitten 193.1584. — Kongeaftens lys, Kr. Alm.[2] III. 164.33 — Spor i aske; Wigstr. II. 129, ingen må blæse på ilden; Cav. W. I. 292, asken af julbrasan, jfr. Amins. VIII. 85, Sundbl.[2] 141; Hazel. Nord. Folks Lif. Skane s. 14, klappes efter kl. 12; Kr. Alm. IV. 100 310. 3; 108.40—41, spor af hænder; — 42, løfte fod over, jfr. 138.36; Sgr. VII. 77.72. 73, hestesko, fod; IX. 235.15. 17, hul, fod; JKamp 382.11, fod, hånd; Thiele III. nr. 653; Norge, Sætersd. osv., Storak. Sm. 30.

S. 96. Kærestevarsel, Hofb. Ner. 211. — Aske, sand foran dör, Kr. Alm. IV. 138.34. 35, jfr. Kr. IX. 33.350. — Tyskland, Strackerj. I. 91.123, om man julemorgen tænder et lys, ser man i asken mærket af alle dyr, man har haft i huset det år; Kreutzwald, Abergl. 73, ild dækkes nyårsdagsaften af aske, som jævnes; sporene deri måles næste morgen; de, til hvis fødder sporenes længde passer, dør. Høres larm nyårsnat, er det ondt varsel, man siger: »der alte Aschentreter hat gepoltert!« jfr. Gr. Myth. III.[4] 489.40; Aubrey Remains 95, varsel af spor i aske.

ligkiste død. ring ægteskab; Harland. Lancash. 140. allehelgens aften stror pige aske. der vil frembringe et el. flere bogstaver af hendes kærestes navn; Brand Hazlitt I. 108. mærker af fod i aske St. Markus aften, død; Leland Etrusc. Remains 149. 345 flg., orakel af asken. måske fra ofrene. — Dalsland. se Henriks. 10. — Spor af sjæle i aske. Gr. Myth.[2] 1117 anm.; Tylor Anfänge II. 198, mange henv. — Orakel af korn og julehalm. Storak. Sm. 70. fejes med halmkoste (Sætersd.); varsler af havre. byg. rug (Mandal); s. 71 korn i sko (Mandal); Wille Opt. 186. Folkeven XI. 375.11. korn. fundet på mands plads; Cav. W. I. 292. korn. fundet under julebord. varsler frugtbart år. jfr. I. 316. korn af julehalmen.

S. 97. Ingen véd. hvorfra kærnerne kom. Bergh I. 65; julesvendenes gave. Storak. Sm. 71. sts. Jfru Marias (Hedemark. Nordmön). — I Danmark. Sgr. VII. 74.41 (Falster). — Halland. Hazel. IV. 15. — Finland. Nyland IV. 43. — Tilsvarende skikke ej andre steder: Strackerj. I. 91.122 nyårsnat kl. 12 omrøres aske i ovn. findes rugkorn deri. varsles frugtbart år; nyårs- eller kongenat fejes under spisebord. søges om rugkorn findes; Kuhn NS. 404.130. man trækker halm ud i jul af arvet huses tag. den tærskes; er der kærner deri. varsles lykke. jfr. Wuttke nr. 339 (Thür.); Meier S. 462.203. man fejer juleaften nedenfor kornlugen. næste morgen søges efter korn; den kornsort, som findes. lykkes bedst i året. — Varsel af knive i rugbrød. Sgr. VII. 76.465. rødt. sort anløben, jfr. s. 71.419. 420; Kr. VI. 273.199, jo mer anløben jo bedre; — IX. 26.268, er kniv anløben. mislykkes korn. fejlhuskning? Kr. Alm. IV. 137.23. 24. brød klæber ved kniv; — 25. staldkarlens kniv for havre; Thiele III. nr. 618. brødstykker sættes på kniv. jfr. Urquell[2] I. 310. på kniv bindes et stykke rugbrød (»Brot«) og et stykke julekage. rust slet varsel (Czech.); ligeså RD. Böhm. 571. Globus vol. 78 s. 340 b (Czech. i Slesien).

S. 98. Dyreorakel for kornhøsten. Kr. IV. 136.19—22. nyårsaften. mad på spækkebræt, jfr. Thiele III. nr. 617; Kr. IX. 26.268; Sgr. VII. 76.461. om høsten 1885. jfr. X. 126; JK. 170.53; Kr. Alm. IV. 136.16; Sgr. V. 6. katten; Sgr. VII. 77.466, grydelåg; Kr. IV. 369.244, hund snuser til aksene.

S. 99. Sverige. se Lidmal 105. — Norge. Storak. Sm. 44. hesten; do. 34. fugle ved juleneget. — Flue. Sgr. III. 122.566. »julefluе«; JK. utr.; Amins. VIII. 115. Sverige. — Dødsorakel af hund. henkastet mad. Kr. Alm. IV. 107.28. 29. Hans Thomisen. P. Septimius. De vulgi erroribus; JK. 195.104—5 (Vestsæll.); Kr. Alm. IV. 135.8. 18; Sgr. III. 124. først taget. mest held; JK. 195.106, grød, klipfisk, jfr. Kr. Sagn VII. 260.1007.

S. 100. Skåne. Wigstr. FS. 11.44. — Hunds gøen el. tuden. Kr. Alm. 107.27. gør hund juleaften — død; nr. 31, tuder han — krig; s. 135.6, tuder han nyårsaften — lig; Kr. Alm. IV. 101.6. hund gives megen mad (Thy); JK. 195.103. gør gårdhund under nyårsnadver — lig (Fyn). — Krage bespises. Storak. Sm. 4 (Søndm.). — Tyrol. Zingerle Sitten 197.1625. »die

Habergeis«; tuder hund, varsles hungersnød. — Salthob for hver person, Kr. Alm. IV. 136.15, Petrus Septimius: Sgr. VII. 77.467; Thiele III. nr. 621. — Norge, Wille Opt. 184; Bergh I. 63. — Tyskland, Wuttke nr. 330; Knoop Posen 320.50, meldynger nyårsnat; Wuttke nr. 330, Andreasaften; Knoop Pomm. 178.214, sanddynger ved hjælp af fingerbøl, nyarsaften. Skikken er gammel, Gr. Myth.[2] 1072: »die Sermones disc. de tempore ... führen auch an: qui cumulos salis ponunt et per hoc futura pronosticant.« jfr. III.[4] Abergl. nr. 1081.846. salthobe i ligstue. — Varsel af klæder el. linned, Storak. Sm. 54 (Gudbrandsdal, Guldal); det samme kunde göres påskeaften (Nordmöre); Haukenæs IV. 364, klædningsstykke for hver person i huset på lävegulv; Aminson VIII. 85, kastes det aftagne linned skødesløst hen i stalden, kan man af armenes stilling göre slutninger. Er armene lagt korsvis over brystet, betyder det ejerens død. Mest bruges det dog som kærestevarsel; Cav. W. I. 291 ned., udrakt ærme, giftermål; Gasl. 22, ærmerne korslagt, død; et ærme udlagt, giftermål; »lintyget til neder-delen upviket, lägersmal; men om det befinnes orört, blifver ingen ändring det året,« jfr. Rääf I. 108. — Dansk optegnelse, Kr. Almuesl. IV. 107.26, J. Bircherod.

S. 101. Sko el. tøfler sættes om ilden, Kr. Alm. IV. 139.49, optegnelsen fra 14de arh.; Amins. VIII. 85, se jule- ell. nyarsaften gennem vindue, »feje«; Tr. Lund, VII. 55, se juleaften, hovedløs; Kr. Alm. IV. 106.20 — m. kirkegardsmuld på hoved, se hovedløs; do. 135.12, nyårsaften, med muld fra sidste grav over hoved (vestslesv.). — Tavs, Kr. Alm. IV. 136.13, man gar stiltiende uden om huset tre gange nyårsaften. En, der prøvede det, så en karl stå og skære brød af uden hoved; Stor. Sm. 56, man går tavs ud, mens de andre spiser julegrød, ser gennem vindue; den, der sidder hovedløs, er fej; do. s. 58, den, som skal se, må ej have talet hele kvælden (Romerike), jfr. Folkeven XI. 375.12, fej sidder hovedløs; Fb. Ordb. under stiltiende.

S. 102. Lagen, dug, Kr. Alm. IV. 135.10, tage nyårsaften lagen over hoved, se gennem vindue under måltid, hovedløse feje; jfr. 107.21, ligeså juleaften; JK. 385.27, ligesa nyårsaften, gå tre gange mod sol rundt hus, se hovedløse (vestj., sønderj.); Sgr. VII. 72.426, pige tog juleaften lagen over hoved, ser sig selv hovedløs, døde samme nat (N. Slesv.); jfr. Bartsch II. 235.24, nyårsaften el. nyarsnat kl. 12—1, tage borddug eller lagen om sig, slgn Wuttke nr. 358. — Græstørv, gravmuld på hoved, Kr. Alm. IV. 136.11, man tager nyårsaften græstørv af nyeste grav på kirkegård, lægger den på hoved, ser genn. vindue; tørven må lægges tilbage inden midnat, jfr. III.[2] 165.29; Kr. Alm. IV. 136.12, muld af grav, jfr. 106.20, juleaften. — Ga rundt mod sol, Kr. Alm. IV. 136.13, gå tavs rundt om hus 3 gange nyårsaften; Sgr. IX. 235.818, tage lagen over sig, gå 3 gange avet om hus, nyårsaften; jfr. 813, løbe tre torsdags aftener i træk om hus, se 3die aften gennem vindue hovedløs; Sgr. VII. 77.469,

tre gange, nyårsaften, avet om kirke; Aminson VIII. 84, gå mod sol om hus, se fej skyggeløs el. hovedløs; Runa VIII. 37, tre gange mod sol om hus, se gennem gavlbænksvindue hovedløs, træde efter synet bort til venstre, ellers »gastakramat«; Storak. Saml. 58, tage hvidt lagen om, gå 3 gange, antagelig mod sol, rundt om hus, tredie gang se ind, idet man holder ske med julegrød i hand, for ansigt et silkeklæde, som skal lægges på ruden, efter at man først derpå har tegnet et kors; jfr. Folkev. XI. 376.12, om alle huse; — s. 59, tage tvoren, hvormed julegrød er rørt, i hånd, gå 3 gange mod sol rundt hus, se fej i hvide klæder; går man bort, må man ej se tilbage, for ej at få skævt hoved (Mandal, Verdal); Bartsch II. 235.24, gå baglængs gennem husdör, læse fadervor baglængs. — Ske, tvore i hånd, Storak. Sm. 59. — Se gennem vindue, løkke på skagle, vielsesring, törklæde, skorsten, Storak. Sm. 58, gennem öje i afbrudt skagle og gennem vindue; Wigstr. FS. 11.45, juleaften se gennem vielsesring og vindue hovedløse; Storak. Sm. 58, se gennem sort silketörklæde og vindue under måltid, jfr. s. 59; Bergh I. 64, se gennem silketörklæde, man har brugt ved altergang, og vindue; jfr. Wuttke nr. 358, se feje genn. skorsten (Østpr.); Sgr. III. 154.849, karl og pige ser tilfældig juleaften genn. vindue mand hovedløs; Sgr. VII. 77.471, kige gennem vindue nyårsaften, se hovedløs; jfr. Kr. Alm.[2] III. 164.28. — De feje ses hoved- el. skyggeløse, undertiden med dobbelt skygge; Sgr. IX. 235.874, persons skygge ses hovedløs nyårsaften; Gr. Gl. d. M. II. 242, se gennem vindue nyårsaften hovedløse; Wille Opt. 185, se juleaften gennem vindue hovedløs; Nikolaiss. Nordl. III. 4 ligeså; Folkev. VIII. 469.41, juleaften, skygge hovedløs; Hofb. Ner. 210, skyggeløs; Bore Bergmsl. 48, ligeså; Sundbl.[2] 141, mens man spiste grøden, kunde det hænde, at en gik ud og kom nogen tid efter tilbage, man så spörgende på ham, men frygtede svaret, man antog, han havde gennem vinduet sét på de spisende og frygtede, at han havde sét en hovedløs. Somme steder skete dette kongeaften; Cav. W. I. 291, juleaften, skygge hovedløs; Gasl. 21, man så person med dobbelt skygge eller hovedløs; jfr. RD. Böhm. 571, fej er den, der ingen skygge sés af, når der tændes lys juleaften, eller som har dobbelt el. hovedløs skygge; Knoop Pm. 178, når lampe tændes nyårsaften skygge hovedløs; Bartsch II. 237.29, ligeså; Urquell III. 141, folk hjemkomne efter at have vasket gafler og knive i vandhul ser hovedløse (Tønderegn); Wuttke nr. 314, juleaften, se egen skygge dobbelt, sig selv uden skygge hovedløs, er fej (Bay., Erzgeb., Vogtl., Böhm., Schles., Oldenb., Schwer.); Wuttke nr. 310, den hvis skygge nyårsaften har tykt hoved, bliver ulykkelig (Erzgeb.); Wh. Vlk. I. 180.13, den som ses nyårsnat skyggeløs i måneskin er fej (Brandenb.); II. 185, den, som under gudstjenesten julenat ved tændte lys ej sér sin skygge på væg, er fej (Bosnien). — Blege og visne, Wuttke nr. 357, i juletylvten ser man i

morkningen gennem vinduerne ind i stuen og ser de feje »ganz gelb und wie vergangen«. — Sidde hvidklædt, Storak. 58, den feje ses hvidklædt, eller pladsen tom og et lagen bredt derover (Mandal), ligesa s. 59. — Brud i fuld stads, Storak. Sm. 58. — Se sig selv skyggeel. hovedløs, Storak. Sm. 58, se sig selv hovedløs gennem vindue, gå fra forstanden; Sgr. VII. 78.474, se nyårsaften sig selv hovedløs; jfr. s. 72.426, døde samme nat (N. Slesv.); Folkeven XI. 376.12, ligeså; jfr. Kuhn NS. 408, se egen hovedløse skygge nyårsaften, dø; Knoop Pm. 178, ligeså.

S. 103. Ligkiste på bord, se Kr. Alm. IV. 135.9; Gr. Gl. d. M. II. 242. — Nordtyskland, se varsel pa tag, Bartsch II. 235.24, nyårsaften el. nat med borddug el. lagen over hoved, se ligkiste, krone, vugge på mønning; — nr. 25, ga baglængs ad by, træde i fodspor, om ej vætter skal forfølge ham; — nr. 26, ga med bog i hand; Wh. Vlk. I. 175.6, se nyårsnat pa tag ligkiste, vugge, krans, medicinflaske (Brandenb.); Knoop Pm. 178.213, det sædvanlige samt fidel og bas; Wuttke nr. 358, gå med plade, hvorpa nyarsdej æltet, på hoved pa tag (Østpr.); se ligkiste, vugge (Meckl., Lauenb., Tyrol); — nr. 320 (Thyr.). — Orakel på kirkegard, Island, Arnas. I. 223, jfr. 206. — Norsk folketro, Storak. Sm. 68.

S. 104. Skane, Wigstr. I. 193. — Tolv jomfruer, Mhoff 348. — gravmuld pa hoved, JK. 385.1228, juleaften, grön torv, kirkegardsmuld på hoved, se skrædderen; Kr. Alm. IV. 136.14, nyårsaften ved solnedgang, grön torv på hoved; Kr. Sagn II. 408.280, nyårsaften, se person med strikke om hals; — 402.62, ligeså, se 8 ligfølger; — 405.268, kirkegårdsmuld på hoved; — 407.275, de døde som gæs; — 408.277, sidde tavs under harve; — 409.282, lys ved ligskarer; jfr. Sagn II. 408.279, se ligskarer og brylluper; — nr. 287, jule- eller nyarsaften se de feje og heksene; — II. 478.520, nyarsaften ligtog; Kr. Alm. IV. 110.50, julenat; — 138.40, se feje, kæreste, brylluper; jfr. Kr. Anholt 93.229.

S. 105. Udenfor Norden: Wuttke nr. 357, 359, på kirkegård, se gennem ligkistebræt osv.; P. Vlk. V. 94, söndagsbörn kan nyarsnat se ligtog.

S. 106. Tyrol, Zingerle Sitten 189.1563. 1576. 1626; Weinh. Vlk. I. 180.16. 14, se gennem nöglehul i kirkedör. — England, Suffolk Folkl. 32, St. Mark's eve; Nichols. Yorksh. 84; Folkl. Journ. I. 362; Hazlitt I. 108, tre år i træk; Dyer Br. pop. Cust. 200; Flkl. XIII. 174, nyårsnat; Dorsetshire, Folkl. X. 480.11.

S. 107. Retslig afstand fastslaet ved kast, Grimm. Rechtsalterth. 55. 65; jfr. »Glückstopf«, Weinh. Vlk. I. 446 flg.. — Norsk lykkekast, Folkeven XI. 373.5, juleaften; Liebr. Vlk. 324.91; Storak. Sm. 28 . . . nyarsaften, personen sidder pa stuegulv med benene indad i stuen; skoen hænger løst pa höjre ben, han kaster med et spark skoen over hoved mod dör; det gentages 3 gange, vender taen de fleste gange mod dören, skal han flytte, indad blive.

S. 108. Steirmark, Wh. Vlk. VIII. 444. — En for andre, Sgr. IX. 235.866, nyarsaften: Gr. Gl. d. M. II. 242.385, ligesa, leve, do: Kr. Alm. IV. 139.46, ligesa: nr. 47 »slå toffel«, jfr. nr. 48. 384. — Ramme dören 3 gange, Kr. VI. 226.308: kaste ud af dören, JK. 395.77: jfr. Thiele III. 620. — Sverige og Norge: Bergh I. 64, kaste juleaften sko med fod over hoved, jfr. Wille Opt. 186; Lindh. Lappl. 68, nyarsaften over venstre skulder: Amins. VIII. 85, juleaften: Wigstr. FS. 8.23, ligeså; Hofb. Ner. 210.

Endnu bemærker jeg, at skokastning er brugt, når et stykke kvæg er bleven borte. Hyrden kaster sko af venstre fod tre gange over hoved, så skal det borteblevne dyr findes i den retning, hvor tå viser, eller sko triller. Det samme bruges, om man farer vild i skov for at finde bygden, se Storak. Sm. 30 (Gudbrandsd.).

S. 109. Skikken i Tyskland: Schütze Idiot. I. 11, »Tüffelsmieten« nyarsaften, jfr. Bartsch II. 236.27; Strackerj. I. 88.115; Wuttke nr. 332, Andreasaften (Schles., Østpr.), nyarsaften (Mecklenb., Østpr., Voigtl.), Thomasaften (Tyrol, Bayern); beholde höjre sko på om natten, kaste den, når man vågner med fod over hoved (Østpr.); jfr. Wh. Vlk. VII. 315, sidde på jord, kaste sko af venstre fod (Østpr.); Gr. Myth.[4] III. 437.101; Knoop Pm. 178.215, nyarsaften; — Ps. 21, juleaften; RD. Böhmen 544, sidde på gulv, sko på höjre nögne fod, jfr. 575. 601; Wh. Vlk. I. 304, VIII. 398 (Bayern), jfr. IV. 162 flg. mange henvisn., V. 416.15 (Franken); Vernaleken Mythen 349.59 (Tyrol); jfr. Heyl S. 754.14; Zingerle Sitten nr. 1590 juleaften, nr. 1521 Thomasaften; skooraklet er gammelt, se Gr. Myth.[2] 1072, hvor i en middelalderlig prædiken omtales »calceos per caput jactare«, slgn Wh. Vlk. IV. 161. — Kaste med æbleskræl, danske og svenske henvisn. angiver ingen tid: Thiele III. nr. 615; JK. 79.110; Kr. IV. 374.314; Sgr. VIII. 142.616; Rääf I. 104, kaste med venstre hånd over höjre skulder; Wh. Vlk. VII. 316, sidde på fladt gulv med ansigt mod nord (Østpr.); Schütze Idiot. I. 44, juleaften, nyarsaften; Wuttke nr. 347, juleaften, nyårsaften, Andreasaften ($^{30}/_{11}$), med höjre hånd over venstre skulder (N. Tyskland), jfr. nr. 328; Wh. Vlk. IV. 163 anm.; Strackerj. I. 89.117, nyarsaften; Urquell VI. 157.4 (Ditm.); Pröhle, Harzbilder 48; Z. f. M. I. 88, Andreasaften (Harzen); Birlinger, Volksth. I. nr. 702.6 (Schwaben); Meier Sagen 507.386; Wolf Beiträge I. 210.70; Urquell III. 247.29 (Østpr.); Sébillot, Contes pop. de la Haute Bretagne 101; Leicestersh. Flkl. 67, svinges 3 gange over hoved og kastes over venstre skulder; Amer. Flkl. IV. 116 (Pensylvanien), ligesa under arbejdet med æblevin. — Wäpelruthe se Strackerj. I. 88.115, II. 33. — Stok, halmvisk, sko på pæretræ, Wuttke[3] nr. 332.

S. 110. Kaste halmkrans, Vernaleken Mythen 349.58, »Strohkranzwerfen«; RD. Böhmen 575, ligesa. — I Rom, kaste sko ned ad trappe, Rivista I. 315; Mélus. IV. 552; Monnier 182 (Bologna). — Kaste bolle ved Eld-

björgs skal. Finn Magn., Første Novb. 139 flg.: Homer, Virgil, »sortes Homerici, Virgiliani«.

S. 111. Apostlernes og profeternes skrifter: »sortes apostolorum & prophetarum«, med et ord »sortes sanctorum« se Hebbe-Soldan I. 116 flg., Schindler 229. jfr. Du Cange under sors. — Oraklet i vore dage: Kr. IV. 363.176; Alm. IV. 143.15 -24 nyårsny. ligeså Gaslander 23, Hofb. Nerike 212. Folkeven XI. 374.6; Kr. Alm. IV. 137.31 naft.; jfr. Knoop Ps. 317.28. salmebog julenat under hovedpude: Bartsch II. 234.1221. a. b. ligesa nyarsnat; Wuttke nr. 349. naft. stikke nål i salmebog eller bibel, som natten för har ligget under hovedpude: julenat, nyårsnat slår piger 3 gange i sengen op i salmebog. jfr. Meier S. 468.274; Strackerj. I. 91.122 stikke nål i bog: Knoop Ps. 320.45. 49. Pm. 178.217. med lukkede öjne slå bibel eller andagtsbog op: Folkl. Journ. IV. 123. slå bibel op naft. (Cornwall); Bartsch II. 234.1222, varsel af nögle og såld.

S. 112. Seddelorakel: under alterdug. Schindl. 230, Hebbe-Soldan I. 117; sedler under hovedpude: Kr. Alm. IV. 139.45 naft., Kr. Sagn VII. 256.969. 975, jfr. Wh. Vlk. IV. 315. trække seddel med mands navn under midnatsmesse (Ungarn); Wuttke nr. 333 under hovedpude (Thür., Ostr.); Zingerle Sitten 184.1522; Wuttke nr. 334. karlenavne på sedler i potte, rystes (Thür.); Wuttke nr. 349 nyarsnat. alfabet på enkelte sedler, trække tre, der søges i det gyldne Abc.: nr. 333 Andreas- (30/11), Thomas-, nyårsnat. bogstaver med kridt på dör (Schles., Thür., Erzgeb.). jfr Bartsch II. 238.1235; Knoop Ps. 317.27. ønsker pa sedler under hovedpude. — Skaleorakel: Bage tre brød: se Gesta Roman. nr. 109; Koehl. Kl. Schr. II. 374; Jacobs Barlaam s. CVII; Gering II. 203; P. Arch. III. 144; Romania VIII. 565; Cosquin Contes II. 120 flg.; Mélus. II. 575; jfr. Benfey Pantsch. I. 604; Landau Quellen d. Dekam. 190 flg.; et lignende motiv er, som bekendt, brugt i Shakespeare's Merchant of Venice II. 6. 8. I vore dage: Thiele III. nr. 616. barnehue, ring, intet; Sgr. VII. 77.68; skilling, brød, klud, naft.; JK. 69.69, kam, sand, intet; Kr. IX. 34.358, brød, ring, jord; Kr. Alm. IV. 109.47 jaft., naft. ring, jord, penge, jfr. 137.32, Hofb. Ner. 212. ring, penge, sort band, jfr. Djurkl. Ner. 56; Bartsch II. 237.1231, naft., kal, sand, vand el. sort lap, grön gren, persille, myrte, krone; Strackerj. I. 91.122 naft., firkantet bord, midt i stue, på de fire hjörner: ring, brød, krans, skal vand; pige med tilbundne öjne griber; Wuttke nr. 333. jule-, Thomasaften: jord, grönt blad, skilling, kul, el. sand, vand, kal, el. sand, salt, grönt, el. Mathiasnat (24/2) krukke rindende vand, krans af vintergrönt, stra, aske, — danse med tilbundne öjne 3 gange derom, gribe: ligesa: penge, ring, billede af barn, dukke (Mecklenb., Schles., Hannover, Ostpr., Erzgeb., Sachs., Voigtl.); Knoop Ps. 317.29 jaft., kul, brod, salt, myrte, ring; jfr. 320.52 naft., skilling, pjalt, brød, intet; Knoop Pm. 178.219 naft., ring, krans, dukke, skilling, brød, jord; Vernaleken, Alpens. 341 jaft., nögle, skilling, æggeskal, kul, jærn,

prop. gåsefjer m. forsk. betydn.; Wh. Vlk. VII. 315, af brøddejg bages: brød, ring, mand, kone, vugge, himmelnögle, himmelstige, penge, dødningehoved; lægges under skåle, hver træder hen med tilbundne öjne og løfter tre (Ostpr.); RD. Böhmen 572 ned. og 577 ov.; jfr. Wh. Vlk. XII. 463; endelig kan nævnes, at i Posen kan naft. skrives sedler, hvorpå: død, tab, bryllup, smærte, sorg, velsignelse, glæde, lykke, ulykke; de lægges under tallerkener, dog således at enkelte er tomme, se Knoop Ps. 320.51. Endnu kan henvises til Folkl. II. 311 nåft. (Man); Am. Folkl. VI. 260 Hallowe'en (Irland), jfr. lignende forsøg Leicest. Folkl. 68, Rivista I. 236 »i quattro canti«. Det samme træk genfindes i et marokkansk spil, se Tr. pop. IX. 247, X 155. 372. 518.

S. 113. Orakel af vedtræ: se Lindh. Lappb. 67; Wuttke nr. 338 julenat, gå baglængs til vedstak, trække stykke ud, lige eller krumt, således ægtefælle (Schles., Sydtyskl., Tyrol), eller gå langs havegærde tre skridt, gribe om nærmeste gærdestav, mærke den ved bånd, alt ved nat, som den, sa ægtefælle (Østr.); Zingerle Sitten 195.1595, et stykke fuldt af knaster: »ich habe ein astiges Scheit erwischt« ɔ: får arrig mage; Knoop Ps. 317.24, tælle en armfuld kløvet brænde, lige tal, snart gift; Wuttke nr. 338 ligeså; Heyl 753 kongeaften, tre kurve ved; Zingerle Sitten 194.1590; RD. Böhm. 543, Thomasaften; 574 juleaften; jfr. Wh. Vlk. V. 415.10, trække juleaften vedstykke, kaste det over hoved, varsel af dets fald (Franken). — Gribe i rindende vand, i vage, i fåresti, Wuttke nr. 337.

S. 114. Lytteorakel: norsk beretning, Kr. Alm. IV. 110.48 efter Bircherod, i opskriften siges: »enker og gjenter«. — Sverige, feje med ny kost, Djurkl. Nerike 56; Hofb. Nerike 211; Rääf I. 108. — Lytte ved dör, vindue, Gasl. 21; Cav. W. I. 291.

S. 115. Tyskland, Wuttke nr. 341 jaft., naft., udenfor vindue, levninger i borddug, lægge hoved på dug, tage spåner op; lytte Valborgnat på kornmark, St. Hansdag i ærtemark. — Vinperse, Meier S. 461, høres banken — godt vinår. — Morter, Heyl 754.14; Zingerle Sitten 187.1590, 183.1517, 191.75. — Gærde med rim, Wh. Vlk. I. 179.11, sige: »Zäunlein, ich rüttle dich!«. — Frugttræ, RD. Böhm. 558.2. 3. — Rabe ud af vindue, RD. Böhm. 571.573. — Faldende ligbræt, RD. Böhm. 572.6. — Ringle med nögleknippe, Wuttke nr. 337. — Våge i is, RD. Böhm. 571.574. — Lytteplads ved arnen, Eisel S. nr. 589, ved »Ofenloch«, pladsen bag ildstedet; Zingerle Sitten nr. 1627, nyårsnat ved arne; Wuttke nr. 358 ligeså, tone som grad — død, syngen — lykke, Thomasnat; Wh. Vlk. V. 97 ved vandgryden, jfr. Kuhn N. S. 404.129 kl. 12 nat; RD. Böhm. 571.573 ved »Spülfass«. — Lytte ved hönsehus, RD. Böhm. 550.576; Knoop Ps. 317.28; Wuttke nr. 341 ligesa; også: ride Mathiasnat (24/2) pa kost til hönsehus; Wh. Vlk. IV. 315 (Ungarn); Folkl. I. 276, Epifania, gl. juledag (Skotland). — Fåresti, Wuttke nr. 341. 269, juleaften udenfor stald, lytte efter hests vrinsken; jfr. Gr. Myth.² 1067, også

lægge sig i hestekrybbe og dær soge varsel. — Lytte ved svinesti, Wuttke nr. 341, vedbliver der at være stille — ugift, grynter gammelt svin — få gl. mand, ungt svin — ung mand; Knoop Ps. 317.25; Wh. Vlk. IV. 315 (Ungarn); Ons Volksl. V. 231.4 kaste saltet brod for svin og æsler og lytte til deres lyd (Zigöjn.). — Fugl ved vindue, Storak. Saml. 69.

S. 116. Lytte på korsvej: Norge, Storak. Saml. 66.

S. 117. Island, Arnas. I. 125. 436, »sittja à krossgötum«, jfr. Hammersh., Færøsk Anth. I. 342.15 »sitja à kjörbreyt«; Fritzn.[2] útiseta.

S. 118. Sverige, Hofb. Nerike 211; Djurklou Nerike 57; Amins. VIII. 85; jfr. Hazel. II. 25, pige faster juleaften, gar ud under måltid, lytter (Värml.). — Tyskland: Wuttke nr. 357. 365. 359, midnat, jule-, nyårs-, kongenat, se fremtids-, dodsvarsel, himmel åben, på korsvej, som stoder til vinterkorn; se døde, idet man sidder på ærtehalm, ved trebundet skel; Knoop Ps. 320.47, nyårsnat møde kæreste på korsvej, jfr. 317.26 lytte til hunds göen; RD. Böhm. 580, julenat se de døde gennem knasthul; Wh. Vlk. VIII. 400, se julenat de døde (Bayern); Urquell[2] I. 165, lytte på korsvej, kornmark; Eisel nr. 589 ligeså jule-, nyårsnat, jfr. nr. 620; Gr. Mytth. III.[4] 448.420 juleaften i vintersæd; 465.854, jule-, nyårsaften på korsvej, jfr. II.[2] 1067 pa korsvej, ved grænsesten; Zingerle Sitten 191.75 juleaften kl. 12, stode 3 gange i morter med valmuefro pa korsvej, lytte; jfr. Liebr. Volksk. 33, nyårsnat, »exeunt omnes juvenes in prædam vel in furtam (!), vel saltem in auditionem«, Mapes Nugæ Dist. II., cap. 3; Folkl. VIII. 85, lytte ved badehus julenat. — Korsvej: folketro om, hedensk oprindelse se Wuttke nr. 108; jfr. Oldenberg, Religion des Veda s. 267 flg. se også registr.; smlg. P. Archiv. XI. 373: jule-, allesjælesnat ses på korsveje menneskefigurer hængende i galger, se lat. pilæ i ordb.

S. 119. Sætersdal, Storak. Sm. 62, s. 63 variant: selv medbringe skålerne, sætte sig i djævelens navn; læse fadervor, så djævelen siges for Gud, helvede for himmerig (Sætersd., ligeså Hallingdal); »her sætter jeg mig i fandens navn, og fanden skal skaffe min kæreste fram!« (Gudbrandsdal, St. Hansnat), jfr. s. 64 flg., se syner.

S. 120. Faste på kæresten sin, Hazel. VIII. 70 (Valders).

S. 122. Bulder og brag, Wille 186, nyårsaften, øl, mælk, vand på bord, brag; Storak. Sm. 63, juleaften larm, ligesa s. 64 (Lister), s. 65, glasset skal tages med vanter; ved midnat skrig af skade og bulder (Skjerstad, Ofoten); skikkelsen bliver fæl og stor, imens den kommer ud; Folkev. XI. 374.7, sidde hyllet i lagen midt på gulv, larm, = Liebr. Vlk. 325.92; Sande II. 218, man skal sidde og læse i bog. — Syner, Storak. Sm. 65; Haukenæs IV. 362. — Skåne, Wigstr. II. 98, jfr. Rääf I. 108.

S. 123. Södra Lappmark, Lindh. Lappb. 67. — Orakel af tre glas: Danmark, Kr. IV. 374.15, juleaften for spejl, mærke lægges, jfr. VI. 276.34;

Kr. IX. 45.497, juleaften, 2 glas, vin, vand: troskab, utroskab; JK. 68.67, nyårsaften, 3 lys, 3 stole, 3 glas, jfr. JSaml. IV. 119.24; JK. 69.68, juleaften, nogen, det må ej omtales; Kr. Alm. 109.45. 46, kvinde ler, skikkelsen drager sværd, hug fejl, brød klinge; stykket gemte hun, viste ham det senere »sagde sig haffue hafft en fandens natt, der han den brød, hun skulde fa en fandens dag« H. Thomissön † 1573, jfr. s. 149.410. 416, ligeledes ulykkeligt samliv; slgn. Bartsch S. II. 239.1241 b: »du bist diejenige, die mich damals so gequält hat«, sa stak han hende ihjel; Haupt S. 200.35; Kr. Sagn VII. 260.1008-9, siddende foran stolpe. — Bregnholm, Kr. VIII. 365.648.

S. 124. Kongeaften, Thiele III. nr. 619; Kr. VI. 226.308; Kr. Alm. IV. 148.408-19, spejl under hovedpude eller på bord; Kr. Sagn VII. 257.976 flg.; Sgr. V. 11, III. 125.590, VIII. 50.206 flg., IX. 34.360; Junge 242. — Agathenat, Kr. Alm. IV. 151.416—18; Sgr. VIII. 61.212; Kr. Sagn VII. 257.979 flg.; JK. 71.77, jfr. Wh. Vlk. VI. 134 flg., Andreasnat ($^{30}/_{11}$) kærestevarsel, rim, ligeså Thomasnat. — Lucienat, Kr. Sagn VII. 257.983; Thiele III. nr. 619; Tr. Lund VII. 22; Rääf I. 108. — Nissen bringer bud, Kr. Alm. IV. 109.43. — Se kæreste i spejl, Kr. Sagn VII. 256.67. 68. 74. 78. — For spejl balle med vand, brønd, Kr. Sagn VII. 256.973, brønd; Kr. Alm. IV. 140.386, vandballe; 109.44, et glas øl julenat; i en våge, St. Sm. 57.

S. 125. Spejlorakel i Tyskland, Bartsch II. 238.32, 240.43, nyårsnat, lade havre løbe ned ad sig mellem klæder og krop foran spejl med besværg.; P. Vlk. IV. 45, nyårsnat, »wer mein Liebster will sein, der muss im Spiegel erscheinen«; Bartsch II. 238.37. 44, i brønd, skal vand; Gr. Myth.^{2} 350 III.^{4} 416.14; Knoop Ps. 317.30, 320.45, julenat, nyårsnat med lys for spejl; Wuttke nr. 356; Wh. Vlk. I. 179.8, nyårsnat, 3 gange nævne eget navn, se kæreste (Brandenb.), jfr. Wuttke nr. 358 (Hess., Oldenb.), ligeså Thomasnat (Østerr.); Zingerle Sitten 185.28, 193.87. — Orakel ved lys og glas, Bartsch II. 240.46, nyårsnat, bord dækket, plads åben til kæreste, som kommer, jfr. s. 238.38, to glas med vin og vand på bord; Wh. Vlk. V. 415.9, pige julenat nogen ved dækket bord (Franken); do. I. 179.10, nyårsnat, pige med lysestump, som kun må brænde minut, at sjæl ej forlænge skal være skilt fra krop, skikkelse kommer, bliver sålænge lys brænder (Brandenb.); Wuttke nr. 365, Thomasnat tænder karl viet lys, læser i bönnebog, kl. 12 møder atter piger, han har elsket, sidst kommer ægtefælle; sover man ind, får man lusing; kaldes hjemme på pige, hvis sjæl er borte, dør hun, jfr. Strackerj. I. 93.125; P. Vlk. IV. 45.7, nyårsnat, mad og drikke på bord uden kniv, pige siger: »Wer mein Bräutigam will sein, der bringe Messer und Gabel herein!« Wuttke nr. 361, Andreasaften ($^{30}/_{11}$), selvspunden dug på bord, vin, vand; ses han i ligklæder, vælter glassene, dø för bryllup, jfr. Kreutzw. Abergl. 74, pige med bregnekrans på hoved sidde alene nyårsnat mellem to lys, se kæreste. — Julemorgen feje gård, Storaker Sm.

72: Wille 183. pige fejer låvegulv fint juleaften. går 3 gange baglængs rundt om hus. kæreste står da i en af krogene med ol-, mælke-, vandskål i hånd. jfr. Wigstr. FS. 372.1104. pige faster. henter ved aften ved. hun ser kæreste stå og hugge ved; Wigstr. FS. 371.1096. man ser kæreste. om man fejer 3 gange om julebordet. slgn. de alt anførte steder Kr. Alm. IV. 109.43. Lindh. Lappb. 67. — Tvætte sig. råbe på håndklæde. Haukenæs IV. 365: Sande II. 218; Cav. W. II. xliv. — Tyskland. feje. P. Vlk. IV. 45.11, nyårsnat, nøgen, ny kost, se kærestes billede i spejl; Wuttke nr. 362. mange varianter; Meier S. 455.187, jule-, Andreasnat. ny kost. ryg mod dör. se kæreste sidde ved bord. jfr. RD. Böhm. 576. — Tvætte sig. håndklæde. Bartsch II. 239.1240. 42. 45, pige siger: »Water hevv ick. wenn ick man Seip hadd!« Karl: »will mi rasiren. hevv kein Seip!« kæreste bringer den; Wh. Vlk. I. 179c.9, skål. sæbe, håndklæde. æble; P. Vlk. IV. 45.10. pige trækker særk af. hælder vand i kar. kl. 12 nyårsnat. siger: »ich stuk mein Hemdchen, wer mein Liebster sein will. der bring mir Seife herein!« jfr. nr. 8; Zingerle Sitten 193.1585. man skal julenat gå til messe således. at ingen går foran, ingen bagefter. to sig i den sidste vandsamling. man kommer til. så står kæreste rede med håndklæde.

S. 126. Toten. omgang om hus. Storak. Sm. 61. en række eksempler.

S. 127. Hænge klæder ved badekar. Hauken. VII. 562. — Mod sol, Folkev. XI. 375.8. mod sol om badstue; nr. 9 rundt i låve eller stolpebod. kæreste kommer under store smærter, jfr. Storak. Sm. 69 flg.; Wille 183. baglængs om stue. jfr. Tr. Lund VII. 34; Stor. Sm. 61. rundt om kirke; Sande II. 218, »blindevedren«. hus med 3 döre. som åbner sig udad. — Sverige, Djurkl. Ner. 57. — Danmark. kongenat. Kr. Alm. IV. 150.411. jfr. Kr. IX. 45.491.

S. 128. Tyrol. Heyl S. 751.3. 6. jfr fortæll. s. 417.109; Zingerle Sitten 187.45, 189.89; ZfM. II. 421.59; Wuttke nr. 357. — Drömmevarsel. Stor. Sm. 68 (Hallingd.. Søndmøre. Nordfjord). — Vang. Valders, Hazel. VIII. 73. jfr. VI. 36. smlg. Bergh I. 61. det hændte ofte. at jenterne blev syge. når de vaskede sig. det var sikkert mærke på. at der et eller andetsteds var en gut, der fastede på dem.

S. 129. Skåne. Wigstr. I. 119; Cav. W. II. xliv; Rääf I. 108. sætte skoene »till bredds« under seng. drömme. — Danmark. nyårsny. Sgr. VII. 208.806. jfr. Kr. Alm. IV. 144. 5. 148.407. — Drömme i juletylvten. Wuttke nr. 74 (Østpreus.. Frank.. Thüring.. Erzgeb.. Schw.). nr. 326; Bartsch II. 238.34; Meier S. 473.236. — Wuttke nr. 360 flg.. Andreas, ligeså Urquell[2] I. 69; Meier 454.184; Wh. Vlk. I. 304. V. 415. baglængs i seng, jfr. Dyer. Britt. Customs 199 »walk up to bed backwards«. St. Marc's Eve (25/4). — Wh. Vlk. I. 304 (Bayern); Meier 456.189, m. besv. »Strohsack ich tritt dich!« Thomasnat. ligeså Wuttke nr. 352. hoved v. benene, jfr. nr. 229. hørfrø på hoved: »ich streue meinen Samen in St. Thomas Namen (Østerr.); Bartsch II. 240.47. strø hørfrø korsvis i seng; Zingerle

Sitten 184.26. pige nogen, træder sengens fire hjörner, siger: »in dem Eck steh' i, in dem Eck geh' i, Heiliger Thomas gieb mir ein, welches wird etwa mein Mannel sein!« — Wuttke nr. 357, julenat, Mathiasnat, spise salt sild, kage för messe; ligeså spise salt, RD. Böhm. 576, jfr. Dyers, Brit. Customs 200, spise æg med salt; RD. Böhm. 558, julemad i törklæde under pude, jfr. Wh. Vlk. IV. 315 (Ungarn). — Wuttke nr. 352, æble under hovedpude, nyars- el. Andreasaften; Meier 454.184. — Wh. Vlk. VIII. 398, nyarsnat, viet genstand under hovedpude.

S. 130. Varsel af æggehvide og bly, Norge. Storak. Sm. 55. 57; Skåne, Wigstr. I. 119; Öster Götland, Rääf I. 107, nyarsaften; Djurkl. Ner. 56; Hofb. Ner. 211, jfr. Amins. VIII. 85, juleaften; Cav. W. I. 292. 398; Gasl. 22, nyars-, St. Hansaften. — Danmark. JK. 68.66; Kr. VI. 274.201; Kr. Alm. IV. 138.38. 42—44; Museum 1892 s. 152; Sgr. III. 124.583. 587, V. 126.710—11, VII. 77.470; Kr. IX. 33.355, nyars-, kongeaften; Kr. Sagn VII. 260.10, 256.97, i fandens navn. — Tyskland, Busch Vlksgl. 92, RD. Böhm. 550, nyar. — Rivista I. 236, glas med vand fra 7 bronde sættes udenfor vindue, nyar.

S. 131. Støbe bly, Lindh. Lappb. 66; Danmark, jfr. Fb. Ordb. under »støbe«; Thiele III. nr. 612, nyårsaften; Tr. Lund VII. 61, dryppe tælle af julelys, hælde bly; Kr. Alm. IV. 138.37, dryppe voks i vand; Cav. W. I. 398, juleaften; Nyland IV. 63, Allehelgensaften; Schütze I. 12, »Bleegeeten«; Wuttke nr. 346, varsel af formerne i bly, æggehvide, tælle, frysende vand; i arvede genstande Andreas-, Thomas-, jule-, nyarsaften; Folkl. Journ. IV. 111, Folkl. V. 195, Am. Folkl. VI. 260 »Hallowe'en«; Hardwick 65, nyarsaften (Lancash.); Rivista I. 236, ligesa; Wh. Vlk. II. 401 (nygr.); Mélus. IV. 291, bly, voks, olie (Sydeuropa, Marokko; Tyrk.), jfr. Gr. Myth.[2] 1072, »griechischen herkunft scheint das weit verbreitete bleigiessen, molybdomantia.«. — Årsgang, se Dybeck. Runa IV. 82, = Cav. W. I. 391, jfr. Hofb. Skogsb. lif 52; Smärra Medd. II. XVI, s. XIV fortæll. af en, som har »gået«; Cav. W. I. 177. 223, II. XLIII; Gasl. 22; Aldén 93; Wigstr. I. 118, II. 97. 147; FS. 173; Hazel. Nord. F. L. II. 1. s. 8 (Skane); Lloyd 103, Rääf I. 105, arsgang göres midsommer, Pedersmesse, Lucie, jul; Gr. Myth. III.[4] 320.

S. 134. Julevarsler vesten- og nordenfjælds. Storak. Sm. 55 flg.; Ström, Søndmöre I. 536.7, jfr. Wuttke nr. 329; ZfM. II. 421 (Tyrol); Zingerle Sitt. 189.62. 85.

JULETRÆET

S. 140. København 1822, jfr. Lexic. Mythol. (1828) s. 1051. Svenskerne rejser grönne træer, fyr eller gran under åben himmel ved byer eller huse; Danske, Normænd og Tyskere i selve husene, og disse småtræer, belæssede med forgyldte æbler og rige gaver, kaldes pa dansk »Juletræ«, på tysk »Christbaum«.

S. 146. Kaféerne, Kolding Avis 21/12 1903.

S. 147. Tr. Lund. Danmarks og Norges Historie VII. 404.84 m. henvisn. t. Schultz. Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger (1879) I. 309; stederne, der henvises til, findes i: Li romans de Durmart le Galois, udg. E. Stengel. Tübingen, efter et handskr. fra 13de arh. i Bern (1873). Indholdet er følgende: Den unge Durmars, der er draget ud på æventyr, kommer ved nattens frembrud til en skov, hvor han sér et træ fra øverst til nederst fuldt af brændende lys. Over toppen af træet sa han et nøgent barn, der var endnu mere stralende end lysene. En røst advarer ham mod at træde nærmere, da han, såsnart han har sét barnets og lysenes vidunder, nødes til under dødsstraf at udføre de befalinger, som han da vil fa. Durmars rider derfor videre frem. Langt senere opdager han atter pa jagten træet med lysene og barnet. Synet forsvinder og en røst siger ham, at han i Rom af paven skal fa udtydningen. Det gör han. Med stort følge drager han til Rom, slar pa flugt den hær af hedninger, som belejrer byen og far af paven at vide, at træet med lysene betyder menneskeslægten, de som vender opad er de gode mennesker, de nedadvendte de slette; det nögne, blødende barn er Kristus.

Den ukendte digter, der ingen steder lader et hensyn til julefesten skinne frem, — det anførte indhold findes v. 1502—25, 15560 flg., 15819 flg. — synes pavirket af Chrestiens af Troyes, der i sin Perceval lader helten træffe et træ med lys, se Perceval le Gallois ou le conte du graal par Potvin. vol. V (= 2 partie vol. IV), Mons 1870, s. 132, v. 34414 flg. Der fortælles, at han ser et træ med mange grene og mere end 1000 lys, der stralede klarere end stjærnerne, men som han nærmede sig træet, sluktes de. Derefter tradte han ind i et kapel, sa pa alteret en død ridder, et brændende lys, der sluktes af en sort hand o. s. v.

Jeg skylder Prof. Joh. Bolte i Berlin denne redegörelse, han slutter med at bemærke, at mulig den brændende tornebusk i Moses' historie er motivet, hvorefter disse optrin er dannede. Maske kunde det almindelige æventyr-træk om menneskers livslys spille med ind i ridder Durmars syn. Oplysninger om juletræets forekomst i Strassburg og det øvrige Tyskland er tagne fra Tille's Die Geschichte der deutschen Weihnachten s. 256 flg., ordene pa papirstumpen fra Strassburg 1605 lyder: Auff Weihenachten richtett man Dannebäum zu Strasburg in den Stuben auff, daran hencket man rossen auss vielfarbigen papier geschnitten, Aepfel, Oblaten, Zischgolt, Zucker etc. Man pflegt ein viereckent ramen zu machen, vndt vorrn . . . . .

S. 150. Billeder af juletræet, se G. Rietschel, Weihnachten, 1902; Velhagen u. Klasing, Illustr. Monogr. s. 145 flg.; Weinh. Volksk. X. 323 flg.; juletræet hos Luther, se Rietschell 145 af O. Schwerdgeburt ÷ 1866; jfr. Tille Weihn. s. 275. — Julepyramide, se Weinh. Volksk. X. 321; Rietschel 151.

S. 151. Juletræets sejrstog, se Tille Weihn. 256 flg.; Mannhardt Baumkult. I. 238 flg. — Til oplysning om juletræets optræden i Sverige afskriver jeg nedenstående meddelelse fra Hr. Prof. Söderwall i Lund: Ordet julgran har jag icke funnit antecknadt från äldre källa än J. G. Carlén, Svenska Familjeboken IV. 583 (1852), hvarest talas om »julgranen med dess smaljus, frukter och grannlåter«. Att jag icke har något tidigare språkprof att anföra, beror dock säkert på en tillfällighet; själf minnes jag ordet nyttjadt ett par år tidigare. Under benämningen julträd förekommer julgranen omtalad af Atterbom 1819 i en kortfattad skildring af en i en familj i Wien firad julafton (Minnen s. 565) och af Böttiger 1850 i en dikt (Samlade skrifter II. 236). Det tidigaste omnämnande jag funnit af själfva saken är i Riksrådet grefve Carl Bondes, sannolikt i slutet af 1780 talet författade själfbiografi (Riksrådet Carl Bonde och hans närmaste anhöriga, Lund 1895); vid redogörelsen för barndomsminnen från slutet af 1740 talet yttrar författaren (s. 13): »sådana förhör (d. v. s. examina) företogos i synnerhet hvar julafton, och sedan jag genomgått denna skärseld, blef dörren öppnad till matsalen, som var helt illuminerad af en gran med på qvistarna bundna vaxljus och däromkring voro våra julklappar uppstädade på bord«. Därefter har jag inom svenskt språk och kulturområde icke funnit något omnämnande af julgranen förrän in på 1800 talet. I Aspelins bok Lars Stenbäck (Helsingfors 1900) heter det om L. St.'s fader (f. 1760, d. 1838) s. 7: »han plägade till jularna dikta sånger eller visor, hvilka barnen sjöngo dansande omkring den tända granen«. Då det äldsta barnet var födt 1791, det yngsta 1816, har väl detta ägt rum icke senare än på 1820 talet. Tiden omkring 1820 afser väl och den, såsom det synes, på verkligheten grundade skildring, som v. Braun (f. 1813) i dikten Julaftonen förr och nu (Samlade skrifter III. 71) lemnar af julen i hans barndom; här omtalas julgranen, och äfven själfva ordet nämnas där. I fall denna dikt är författad före 1852, ha vi här ett tidigare förekomstställe för ordet än det anförda från Carlén. I slutet af 1840 talet och början af 1850 talet omtalas julgranen såsom allmänt bruklig (Lundin och Strindberg, Gamla Sthm. s. 32). En friherrlig godsegare, sedan många år bosatt i Skåne, men född i Närke 1814, har berättat, att så långt han minnes tilbaka julgran brukades i hans föräldrahem, och han tror sig säkert veta, att detta bruk där förekommit långt före hans tid. Inom skånska aristokratien torde likaledes seden hafva förekommit redan under de första decennier af 1800 talet och förmodligen tidigare. Såvidt jag kunnat finna, var däremot i Lund ännu på 1830 talet och i början af 1840 talet bruket af julgran åtminstone icke allmänt. Det samma tyckes ha varit förhållandet i Göteborg, liksom och öfver hufvud inom medelklassen i Skåne. En

i Lund lefvande 93-årig fru, född på landsbygden i Skåne, har emellertid berättat, att hon sett en julgran första gången, då hon med sina föräldrar nyårsdagen 1817 eller 1818 besökte en grannfamilj; hon hade da likväl icke rätt klart för sig, att granen med sina ljus hörde till julen, utan trodde, att meningen var, att den skulle pryda den födelsedagsfest som familjens husfader samma dag firade, granen bar 50 ljus med syftning på, att det var 50 år husfadern fyllde. Några år senare kom emellertid julgranen i bruk äfven i hennes hem. Rörande ett förmöget brukspatronshem i Norrland har jag mig bekant, att ännu på 1860 talet julgran där icke brukades. I mitt barndomshem, en prästgard i Halland, jag är född 1842, förekom julgran endast undantagsvis. Julgranen omtalas icke i S. Ödmanns Hågkomster (1750—60). Arndt, Resa g. Sverige 1804 (sv. öfvers. III. 54 flg.), Schubert, Resa g. Sverige 1817, s. 18. 24 (öfvers. III. 433). »Julgran« saknas i alla äldre svenska lexika, t. o. m. hos Dalin (1852, 1868). Af hvad som jag anfört synes mig framga, at bruket af julgran, hvilket väl från Tyskland kommit till Sverige, sannolikt börjat inom de högre eller högsta kretsarna och först under förra hälften af 1800 talet fått en allmännare spridning . . .

Hvad julklapp vidkommer synes detta ord hafva varit allmänt sedan vid midten af 1700 talet, jfr. Bondes självbiografi, Linds svensk-tyska ordbok (1749), Höpkens yttrande (Skrifter I. 19) i bref till Linné 10. Jan. 1768: »att få bref och tidningar från Hr. Archiatern är en behagelig julklapp och nyåhrsgafva för mig«. Hos Arndt läsas (III. 55 flg.): »de äldre mottaga eller afsända julklappar, en plägsed, som synes vara öfverflyttad till Tyskland o. s. fr.«. Hos Schubert heter det (III. 440 flg.): »plägseden att gifva julklappar finner man egentligen bland de bättre klasserna. Benämningen kommer från klappning på dörren, ty denna öppnas med mycket buller, gåfvan inkastas och öfverlemnaren försvinner. Från Sverige har seden med julklappar öfvergått till för detta Svenska Pommern«.

Præsten Marmarduke C. F. Morris, Nunburnholme Rectory i Yorkshire, har venlig stillet nedenstående oplysninger om nordengelsk juleskik til min rådighed.

»Not only do farmers but also our cottagers keep up the custom of having Christmas trees, which are most commonly a young spruce fir tree, — larger or smaller according to circumstances. Well-to-do people frequently have one of considerable dimensions. We always had one in our family, when I was a boy. The tree would be covered with wax tapers of many sorts: when lighted up, it looked very pretty & gave the greatest delight. Christmas boxes or gifts are at this day common, not only with farmers, but with people of all classes in England. Here it is the custom for the small boys of the

village to come round on Christmas Day morning for »boxes« & the girls for «gifts« on the morning of Newyear's Day«.

Pastor Morris har fra Scotland skaffet mig følgende redegörelse fra en skotsk præst, som skriver:

»I think I know Scotland sufficiently well to say that the use of Christmas trees is confined to the upper & middle classes. The custom reaches working people only in the form of treats given to school children by some benefactor, — whether squire's lady, teacher, or the like. The farming class as a rule have nothing to do with the custom. As you are aware, however, we have in some districts farmers on a large scale, some of whom are of a good social position & it is possible that now & then among such there might be a Christmas tree for children, but it is certainly rare. In my native district, Pertshire, & in my boyhood they were unknown. My wife, born in Midlothian in 1852, remembers them all her life in her own family, but they had no place with plain working people.

S. 153. Tante Arie, Tr. pop. XIV. 661, jfr. 659, indført i Franche Comté 1899; »albero di natale« ukendt, Rivista I. 144, Sardinien; »importazione recentissima«, Urquell IV. 32 ned., ɔ: 1893, Sicilien; ukendt N. Foundland, Amer. Folkl. VI. 63, 1893; ligesa Belgien, Reinsb. Dür., Trad. de la Belgique II. 323. — Juletræer i London, se Berl. Tid. nr. 304, 1899; Kold. Avis nr. 304, 1897.

S. 154. Juletræer af jærnrør i N. Amerika, se Tille Weihn. s. 278; slgn kapitl. om »Hvorledes man holder jul«; Kold. Avis nr. 11, 194.

S. 160. Færoerne, se Falk Rönne. Færoerne 10, Folkeopl. Selskabet 1900; nittur i hendi, se Fb. Ordb. nodder i hænde; kasta kongar; fortæll. om juletræ pa Færoerne fra en opsats af Færingen J. Jacobsen 12/2 03, Askov; juletræ pa Island, Arnas. II. 568 flg.; om senere skik privat meddelelse af frkn. Lundfríður Hjartarðóttir og Bjarnason; — et stykke nyt töj; noget tilsvarende synes kendt i Danmark, se Kr. Alm. IV. 105.312 »den, som ej far nyt til jul, skal kysse degnen i r-« (Sæll.).

S. 164. Vegas jul, Nordenschiöld, Vegas Färd kring Asien och Europa (1880), I. 509 med billede. — Germania og Hansa, se W. F. Dawson, Christmas & its Associations (Londen 1902) s. 295 flg.

S. 167. Handværkssvendenes jul, se Berl. Tidende nr. 306, 1898; krybskytternes, se Heimd. 23/1 03; julegran midsommersaften, Aftonbl. Halfveckouppl. 28/6 02.

S. 169. Fortællingen om korset, Wilh. Meyer, Geschichte des Kreuzholzes vor Christus, se Abhand. d. philos. u. philol. Classe d. Kgl. Bayrisch. Akademie d. Wissenschaft XVI. B. (München 1882) s. 103 flg.; jfr. Piper, der Baum des Lebens, Evang. Kalender 1863; Mussafia, Sulla leggenda del legno della Croce, Sitzungber. d. phil., histor. Cl. d. Kaiserl. Akad. d. Wissensch. (Osterrig) 1869, hefte 1—3, s. 165; Baring

Gould, Curious Myths of the Middle Ages II. 114; Graf, Miti del medio Evo I. 78; Dillmanns Adamsbuch s. 36; Gervasius af Tilbury ved Liebrecht s. 69; Stephens, Fornsv. Legendarium (1847, 1858) s. 89, 1253; Unger, Heilagra manna sögur. I. 298 flg. (Hauksbok); Calderone, El arbol del mejor fruto, overs. af Lorinser, Calderons geistliche Festspiele I—IV; Schmidt, Schauspiele Calderons, Elberfelt 1857. Hos Meyer s. 105 bemærkes: för 1200 findes intet spor af en fortælling om korsets træ för Kristus. Korstogene har, om ikke skabt sagnet, bidraget til dets udbredelse. Gervasius af Tilbury, Jacob de Voragine Legenda Aurea (Vratislaviæ 1890) kap. LXVIII, s. 303, Johan de Monteville (Simr. Volksb. XIII. 46), synes at antyde, at korsfarere eller skrifter om korsfarere er fortællingens kilde. Se endnu: R. Köhler, Kl. Schriften v. Bolte II. 87: Zur Legende von der Königin von Saba oder der Sibylle u. dem Kreuzesholze.

S. 174. Billeder i kirkevinduer osv., se Baring-Gold II. 113.

S. 175. Korset, et rigtbærende frugttræ, se Cassel Wh. 143. — Træ smykkes i Böhmen, Mannhardt Baumkultus I. 156; i den følgende redegörelse har jeg helt igennem fulgt Mannhardts fremstilling, Baumk. I. 242 flg.

S. 176. Lys pa Majbøgen, Ons Volksl. VI. 24 med henvisn. — Træ indbaret ved bryllup. Meyer, Bad. Vlk. 250. 310 flg.; Wh. Vlk. IV. 101. — Øsvenskerne, se Russwurm, Eibofolket II. § 286 s. 81. I bryllupsstuen bliver et ungt grantræ, abies excelsa, klemt fast mellem loft og gulv, og derpa sættes omtr. 20 sma brændende tællelys. Derom danser man med stor jubel under sang, er lysene nedbrændte, tages træet bort. — Træ ved brond, Mannh. Baumkult. I. 241; jfr. Russw. II. § 297: kirken er stroet med granris, i den er opstillet to rader unge graner, pyntede med lys, som er givne af hvert enkelt tjenestetyende. Ved bortgangen søger hver at fa fat i en stump »kirkelys«, i hvis tælle er lægedom bade for mennesker og dyr. Selv om nu kristelige forestillinger skulde have påvirket en el. anden af disse skikke, vil der altid blive nok tilbage, som ikke med nogen sandsynlighed kan sættes i forbindelse med Krdom: — s. 177, julbuske, se Lloyd, Plägseder 111. — Kunstigt træ, æble pa træpinde, GML. II. 88, I. 26; Folkl. XIII. 174; skikken Monferrato, se P. Arch. XII. 204.

S. 179. Allesjælestiden, se foran I. s. 62. 67 flg.; Mortensaften, se R. Düringsf., Festl. Jahr. s. 341 flg. (Belgien, Österr., Schlesien, Schwaben, Westphal.). — Nikolausaften, R. Düringsfeld, FJ. 360—62; Tr. pop. IV. 88, strömper hænges i skorsten (Boulogne s. mer); »Strömper hænges i vindue og der opstilles i vinduerne dukker af St. Nikolaus og djævelen. Artige börn far sukkergodt og frugter, uartige afspises f. eks. med ra kartofler (Prag, privat medd.), jfr. R. Düringsfeld, Festkal. v. Böhmen s. 530; Bilfinger, Julfest s. 46; GML. II. 73; Tr. Lund VII. 96. — Lucieaften, P. Arch. V. 452 (Novara). — Nyårsgaver, la vecchia Strenna bor i en

hule, bringer gaver, P. Archiv. XIV. 78 (Sicil.), jfr. P. Usi IV. 63, Befana, la Vecchia, la vecchia Strina, la Vecchia di Natale. — di Capodanno, la Carcharecchia; R. Düringsfeld, Belge I. 5 (alm. i Belgien); Bilfinger, Julfest 47; GML. II. 73.

S. 180. Kongeaften, Rivista II. 126. 139 (Cremona, Brescia); Befana, la vecchia Strina, Finamore Abruzz. 97; »Vecchione«, Befana's mand, bringer gaver, Rivista I. 78 (Ferrara); Bilfinger, Julfest 47. — Midfaste, Tr. pop. II. 185 (Bryssel), XI. 318 (Indre-Loire). — Påsketid, gaver af æg, se f. eks. P. Arch. I. 443 (vist alm. Frankr., Tyskl.). — 1ste sommerdag, privat meddelelse. — Nyårsgaver, Tille Wh. 188 flg.

S. 181. Whitelock, Tr. Lund VII. 38. — Ottendedags jul, Bilfinger 36 ned., 1. Januar = octava nativitatis, hvorved tillige anvisning gaves til at nævne de øvrige dage på lignende måde; man kunde så enten regne 25de December som den første eller begynde med 26de som 1., derefter blev kongedag enten »13de dags jul« eller som Englænderne siger »twelfth day«. I oldn. er þrettándi kongedag; i den nyislandske almanak (1902) ligeså, og söndagene regnes »eptir þrettándi«. Det er da let at forestille sig, at disse tolv el. tretten dage, der udgör juletiden kaldes »juletylvten«; »die zwölf Nächte« el. »die Zwölften«, »the twelve Nights« i England, når man regnede efter nætter som skik var blandt nordiske folk. Med hensyn til »høvdingers skik« henvises endnu til Flat. II. 291; Scrpt. RD. III. 148; Hákonarsaga hins gamla k. 182. — Gave fra underordnede til kongen, Flat. I. 347: Ulv den røde giver kong Olaf ringen Hnitud ottende dags jul, se Bilfing. 122 flg. — Gaver ved årsskiftet i Rom, Bilf. 44 flg. — Nytårsdagen flyttedes til jul, Bilf. 87. 90. 94. 117.

S. 182. Also's optegnelser, se Tille Wh. 191 med henv.; Bilf. 48.

S. 183. Kalendæ, se Bilf. 87. — Erik Rosenkrands, Tr. Lund VII. 37.

S. 184. I 16de årh. börn gaver, Tille Wh. 194. — Æble med skilling i, Bilf. 48; Tille Wh. 197 flg.

S. 185. Julegaver uddelte i kirke, Tille Wh. 199 flg.

S. 186. Skildringer fra Böhmen, RD. Böhm. 578.

S. 187. Böhmerwald, RD. Böhm. 552.

S. 189. Julemarked, Tille Wh. 208 flg.

S. 190. Julemarked i Stockholm, Lundin-Strindberg, Gamla Stockh. 31.

S. 191. Chr. IV's breve, Tr. Lund VII. 43. — Julefad, se Kalkars ordb. — Kindchen, Fb. Fra H. s. 73. — Sælland, Junge 261.

S. 192. Skjön på Mols, J. Saml.[3] I. 70. — Hyrdedrenge, høstfolk, Krist. Alm. IV. 115.33. 34. 38. — Gotland, Säve, Åkerns S. 53.

S. 193. Sultanen af Tyrkiet, Berl. Tidende 1898, nr. 305 aften; Kolding Avis nr. 304, 1901.

S. 194. Finland, Småland, Södermanland, Nyland IV. 44; Aldén 128; Amins. VIII. 85.

JULEOPTOG

S. 199. Jul, börnenes længsel, Weinh. Weihnachtspiel und Lieder (1875) s. 1 flg.; Weinholdt er født 1823, bogen udkom første gang 1853.

S. 202. Berta eller Jomfru Maria, Gr. Myth.[2] 482; Habergeiss også navn til en snæppeart, »skronnehorsen«.

S. 203. Julefesten i 4de arh. kirkelig vedtaget, Tille Wh. 55. — Frans Assisi, se Hager Weihnachtkrippe 12.

S. 204. Dukkebillede af Jesusbarn, Tille Wh. 64.

S. 205. Korherrer i Zürich, Tille Wh. 60. — Krybber til sognekirker, Hager 33. — Schopa, Mitt. d. schl. Gesellsch. f. Vlk., 1897, nr. 3, s. 53.

S. 206. Klaubauf, RD. Festl. J. 385.

S. 207. Tyroler bondekrybbe, Hager 47.

S. 209. Krybber i Italien, Hager 95 flg.

S. 210. Abruzzerne, Hager 120.

S. 211. Krybben i Ara Celi, Hager 100. — Krybben samler unge og gamle om sig, Hager 137.

S. 214. Julepanorama, Tille Wh. 76. — Masuren, Tille Wh. 72.

S. 215. Hamborg, Tille Wh. 128. 145, jfr. 75. 79 flg.; Hager 142.

S. 216. Belæring for folket, Weinh. Weihnachtspiele 46 flg. 51; Tille Wh. 85. 87.

S. 217. Bileam, 4. Moseb. 24.17. — Konger fra Tarsis, Davids salmer 72.10.

S. 218. Optoget i Milano 1336, P. Arch. XII. 118; Josef komisk figur, Tille Wh. 92.

S. 220. Julespil i Schlesien og Østerrig, Tille 96; Schröer, Weihnachtspiele Ungarn s. 9; RD. Festl. J. 371.

S. 221. Lupercalia, Mannhardt Myth. Forschr. 72.

S. 222. Pseudo-Augustins prædikener, Caspari § 17. 24, jfr. s. 34; Tille Yule 97; Tille Wh. 14. 288; Bilfinger 67, se CamW. 243, jfr. 241, i juleoptogene person klædt i kohud.

S. 223. Dyremasker, Tille Yule 97; Wh. Vlk. XI. 334. — Narrefesten, Bilfinger 70. — Danse, hedenske rester, Pfannenschmidt, Germ. Erndtefeste 579. — Otbert og danserne, Kloster VII. 756, jfr. samme motiv: Grimm Sagen[2] nr. 232; Rochh. D. Gl. I. 204. 317; Arnason II. 7 flg.; Fb. Ordb. II. 148.42 b under kirkegård.

S. 224. Billede, Strutt Passtimes 236, jfr. Folkl. Journ. IV. 118, Folkl. XI. 262 flg. — Schoduwells, Tille Wh. 109; Bilfinger 70. 81. — Perchten-, laufen, Gr. Myth. 256; Vogt Weihnachtspiele 88, die Zembern. — Huttlerlaufen, Wh. Vlk. IX. 108. — Banken med trækøller, Klopfnächte, Schade Klopfan 51; Bilfinger 83.

S. 225. Julegaver epifania, Bilfinger 82.

S. 226. Larm kyser vætter, Tylor Anf. I. 323; Polterabend, Montanus 83, jfr. Oldenb. Veda 444; larm fordriver i den mørkeste årstid vætter og sjæle.

S. 227. Schreckenläuten, Birl. Volksth. II. 8.19 (Wurmlingen); Meyer Baden 384: fra midnat til fromesse. — Befana-larm, Bilf. 80, jfr. Achelis Arch. IV. 170 flg. — Skuespillet i Lybæk, Handelm. Nordalb. Wh. s. 29, jfr. sagnet Müllenhoff 7. IV.

S. 228. Julevætten, julebukken, Werlauff Antegn. 193. 195, jfr. s. 190; Troels Lund VII.² 53.

S. 229. Randersegn, IV. 99 ov. — Leg i julestuen, Kr. Börnerim 354.76. — Bukkespil, Heimdal 29/12 02. — I sagnene, Kr. Alm. IV. 129.356; Sgr. V. 111.75, III. 75; jfr. Kr. Sagn VI. 153.438: djævelen bærer i munden et lys, tændt i begge ender. — Eskildstorp, Dybeck Runa 1844, s. 64.17; Mannhardt BK. II. 192. — Skåne, Kr. Sagn I. 250.874. — Brandstorp, Hazel. Nord. Folk. Lif (1882) s. 18.

S. 230. Julebuk i Sverige, Cav. Wär. I. 231; Hazel. VIII. 23; Mannhardt BK. II. 193 (Örebro län) flg.; Sv. Ldm. I. 251 anm.; Arndt, Reise in Schweden 1818, s. 367; Runa 1844 s. 119.

S. 231. Bukkevisen fra Öland, Arwidson Fornsånger III. 525, jfr. Dybeck Runa 119 (S. Sverige); Mhardt BK. II. 197; viseoptegnelse fra Bergen: Tr. Lund VII.² 51, jfr. varr. Støylen, Norske Barnerim og Leikar s. 60, nr. 382 (Sunnfjord), 383 (Gudbrandsdalen), 384 (Voss).

S. 232. Advarsel 1721, Lundin Strindb. Gl. Stockh. 42. — »Julbockar« af halm, Cav. Wär. II. LIV. — Kager i bukkeform, Mhardt BK. II. 198; Lundin Strindb. Gl. Stockh. s. 40, billede. — Rest gives plovdyr, Lexic. Myth. 1051. — »Tag julebukken«, Cav. Wär. II. LIV. — Bukkefigurer af julehalm, Mannhardt BK. II. 196; billede, se Jul 1902, utgifv. af Konstnärreklubben, Stockh., fra Nord. Museet (upagineret).

S. 233. Julebuk i Norge, Mannhardt BK. II. 194; Storak. Sm. 7 (Ibestad. Senjen); jeg skylder Fru Kammerherreinde Meldahl en meddelelse fra Norge af Oberst J. F. Ræders levned fra begyndelsen af 19de hundredår, hvori »julebokken« omtales som den, der bragte husets börn gaver: julekage, nødder, rosiner, æbler o. lgn. Der omtales, hvor længselsfuldt de ventede ham, mens de dog ræddedes for ham. — Fuglemaske: Storak. Sm. 209, kvældsgjogl. — Skuespillet af bukken, Norsk hist. Tidskr. III.³ 212; Werlauff Antegn. 192.

S. 234. Træbillede af julebuk, Mannhardt BK. II. 194. — Billede under Spejl, Storak. Sm. 46. — Julagjejternes optog, Haukenæs I. 95.

S. 235. Optoget i Blumenwerder, P. Vlk. II. 86, jfr. III. 184.

S. 236. Klapperbock, Kuhn NS. 402.125 = Schimmelreiter; de forskellige optog se Bartsch II. 224, »Rugklas« med askepose og ris; Wuttke nr. 19. 27; Meyer, Myth. 101. 257; Vernaleken Mythen 282. — Schimmelreiter, Kuhn MS. 345, WS. II. 131.395; Panzer II. 511; Wh. Vlk. VI. 429; den tyske »Schimmelreiter« kan sammenlignes med den engelske Hobbyhorse, se Folkl. Journ. IV. 118; Hazlitt-Brand I. 147; Dyer, Customs 461. 463. 480. 486; GML. II. 87 flg., jfr. Tr. pop. IV. 199, en bukke-

skikkelse hos Rumæner. — Neujahrsbock, hest dannet af to personer, den tredie rider, Bartsch II. 233. Wh. Vlk. VII. 315, »Erbsenbär« jfr. VI. 429. X. 401, to personer med bagdel sm. — Habergeiss, Mhardt BK. II. 198 = Klapperbock. — Storch, Knoop Pm. 177; Wh. Vlk. VII. 315 (O. Prøjsen). jfr. VI. 429. — Djævlemaske, RD. Festl. Jahr, se billederne s. 373. 381, jfr. Vernalek. Myth. 268.₅; Weinh. Vlk. V. 86, Nikolaus; IX. 257, Klaubauf. Grampus, Weineck, Knecht Ruprecht u. seine Genossen 18: Vernalek. Myth. 286.₆. — Banken pa döre, Schade Klopfan 52. — Juleskjerka, Wille Optegn. 183; Bilf. 83. 85; Mhardt, BK. I. 267, jfr. CamW. 232.

S. 237. Djævel i julebuks ham, Tille Wh. 110; se P. Vlk. IV. 19, Knoop Pm. 52.₁₀₁; Bartsch II. 223.₁₁₆₇; Birl. Vlksth. II. 4.₇; Wh. Vlk. IX. 260, »Kasermandl«; Zingerle Sitten 129.₅₀, »Die Percht«.

S. 238. Julbuk og -ged i Oskereien, Storak. Sm. 6 flg. 205, jfr. Overland, Julebukken og Oskereien (1903). — Med forestillingen om, at julebukken daglig kommer nærmere, kan sammenlignes redegörelsen Am. Folkl. XII. 106 om fasten hos Armeniere. Eftermiddagen för den indtræffer siges: »den Store Faste er ovre bag bjærgene«: i tusmorket: »nu er han på bjærgtoppen«; lidt senere: »nu i dalen;« igen lidt efter: »nu går han ud af dalen«; tilsidst: »nu står han på taget og er ved at gå ned«; ved midnatstid er han kommen og sidder ved arnen. — Houbuk, Sondmore I. 538, jfr. Aasen, Haugbokke under Haugtuss. — Offer til julebuk, Mhardt BK. II. 154; Storak. Sm. 5. 6. — Bokkje, jfr. Aasen, bokke. — Julesvende, som alt er omtalte, nævnes der 13 af, de kaldes: 1) Stekkjarstaur, gærdestavr; 2) Giljagaur, klods(?); 3) Stúfur, stump; 4) Þvörusleikir, tvoreslikker; 5) Pottasleikir, potteslikker; 6) Askasleikir, æskeslikker; 7) Faldafeykir, som bringer hovedlin til at fyge; 8) Skyrgámur, surmælkstorsk; 9) Bjúgnakrækir, pølsekroger; 10) Gluggagæjir, vindueskiger; 11) Gáttaþefur, dörsnuser; 12) Ketkrókur, kodkrog; 13) Kertasníkir, kærtetigger; se Arnas. I. 219; Olafur Davidsson VI. 143.₁₃: »1—3 skal öjensynlig betegne deres sære og troldeagtige udseende, 4—6. 12. 13 udtryk for deres lyst til at æde af julekosten, 7 har hensyn til de voldsomme juledanse, 10. 11 som spejdende efter at slippe ind og rane af maden« (A. Olrik). — Plovgang, se Gr. Gl. d. M. III. 166.

S. 239. Suder betyder skomager; specie = 4 Kroner; 2½ mark = 40 lybske skillinger = 1 pröjsisk daler = 8 rigsbankmark; 5 skill. = 1 rigsbankmark; ble, lagen; kleve, bagstue i bondegard; vrimpel, smörtræ pa 16 ℔.

S. 241. Naogeorgus IV. 49 i den engelske oversættelse; Mannhardt BK. I. 554; »plovmandag«, omgang og tekster, Tr. pop. IV. 605 flg. (Engl.); Hone, Every Day Book I. 36 billede, se Hazlitt-Brand og Dyer, Customs regist.; GML. II. 98.

S. 242. Belgien, Ndl. Vlk. I. 239.

S. 243. Helligtrekongersoptoget, se Fb. Bondeliv 252: Fra H. 73. — »Julestjærne«, Sgr. V. 12, Kr. Alm. IV. 144.401. 405; »Syvstjærne« (Vestslesv.); »Stjærnen«, Kr. Alm. IV. 31.76; »Morgenstjærnen«, Kr. Alm. IV. 144.393, jfr. JSaml.[2] III, 120; Kr. XI. 207.

S. 244. Helligtrekongersvisen, Berggreen, Folkeviser[3] nr. 162 a: »stjærne, du ma ikke stille sta«, Stern, du musst nicht stille stehn, jfr. Urquell II. 94 (frisisk); Ons. Vlkl. I. 26, IX. 51.3; Ndl. Vlk. XI. 124. Endvidere nævner jeg, at det er en antik forestilling, at solens hjul triller, »triskelen« løber; slgn. det engelske udtryk: the moon wheels slowly down the blue steeps of the night. L. Hearn. Glimpses of unfamiliar Japan I. (1903) s. 137.

S. 246. Slutningsversene, Kr. XI. 208.6 flg.

S. 247. Stjærnefolkenes uheld, Kr. Alm. IV. 146.400. 405, jfr. s. 31.76, 114.332 flg., Sgr. V. 12; JSaml. III.[2] 120; Julebog (1884) s. 65. — Norges Stjærnefolk, Werlauffs Antegn. 191; Storak. Sm. 78; en norsk gengivelse af den svenske vise, sts. 158.

S. 248. Lussigossarne, se Tr. Lund VII. 23; om de svenske Stjärngossar, se Arwidsson III. 513, 5 personer; Lloyd 113 flg.; Bore 30; Hofb. Ner. 206; Henriks. Skrock 10. »Stjärnegaarne«, 7 personer; Hazel. VIII. 23; Nord. Flk. L. 19 (Skåne) »Bethlehemstjärnan«; Nyland IV. 48 flg.; Dybeck Runa 1844, Maj, s. 124.

S. 249. I Bergen 1824, Tr. Lund VII. 124 flg.; opført i Constanz, Birlinger, Aus Schwaben II. 28. 19. — Stjærnefolk: Tyskland, Wuttke nr. 79; Strackerj. II. 30. 32. 34; Kuhn MS. 347 »Sterndreher«; Wh. Vlk. V. 384 (Schweiz, Gossensass), VII. 316 (Ostpr.), IX. 90 (Nieder Rhein), Frischbier, Preuss. Volksreime 212 flg.; Meier Sagen 470.231; Z. f. M. II. 362 (Tyrol), III. 45.2 (Schwaben), 336 (Tyrol); Birl. Volksth. II. 10. 19. 27 flg.; Kehrein II. 146; Oesterr. Vlk. I. 81; Trad. pop. X. 9 (Bayern, Østerr.); Urquell II. 94 (Frisisk). — Nederlandene: Tr. pop. II. 534 (Flandern); Ndl. Vlk. I. 238, VIII. 1 flg., jfr. VII. 118 Helligtrekongersspil; Ons Vlksl. I. 26, VI. 67, VII. 38, IX. 51.3; Coussemaker 79 nr. 28; RD. Belge I. 30. — Frankrig, Rumænien, Italien: Tr. pop. III. 7. 8 (Dinan, Antwerp., Ardenn., Vaucluse), VII. 33 (Luxemb.), IV. 193. 199 (Rumæner), III. 117 (Normand.); Garnett Women I. 19 »Bethlehems« gar omkring (Vlakker); Rivista II. 140 (Sardinien). — Böhmen, Czecher: Globus 78 s. 322. 340 b (Mähr., Schles., Czech.); Folkl. V. 343; RD. Böhmen 10.

S. 250. Monrath. Kr. Alm. IV. 147.404; Norge, Werlauff Antegn. 191; Stockholm, Lundin-Strindberg. Gamla Stockholm 42; Göteborg, mundtlig meddelelse. — Kasser med billeder af »krybben«, Strackerj. II. 30; Knoop Ps. 322.61; Pröhle Harzb. 49; Bilfinger 50. — England: GML. I. 28. II. 93; Folkl. IX. 365; Yorkshire Folkl. 270 flg., 276 flg.; Henderson 64 flg.; Harl. & Wilkins. 254.

JULEBISP OG BÖNNEKONGE

S. 253. Mandel i grød, Sgr. VI. 66.611: den som får den, gift.

S. 254. Julebisp. Gr. Gl. d. M. III. 176: Fr. Carlsen. Rönnebæk s. 64: Kr. Alm. IV. 116.346–48. — Vielsen, Kr. Alm. IV. 118.349, lidt ændret og lempet.

S. 256. Kongelegen. Gr. Gl. d. M. III. 176: den omvendte verden, se H. Handelmann, Weihn. in Schlesw. Holstein s. 27. — Saturnaliefesten, se Paully Realencykl. under ordet.

S. 257. Britannicus, jfr. I. 227: se Tacit. Annales XIII. 15; Hovgaards overs. II. 110 flg.; Lukian, Saturnalia, Bilf. s. 72.

S. 258. Et æsel som justitiarius, La Tradition VIII. 175 uden henv., jfr. Bilf. s. 72. — Herodian, se Tradition IX. 5. — Tertullian, stedet anført La Trad. IX. 6.

S. 259. Narrefesten. La Tradition VIII. 154 flg.; Schw. Arch. f. Vlk. VII. 120.

S. 261. Barn narrebisp, La Tradition VIII. 160. 161. — Omgangsbrev fra theol. Fakultet, La Tradition IX. 14.

S. 262. Narrefest. Lord of Misrule, i England, Hazlitt-Brand I. 276, 234 flg. Boy Bishop: GML. I. 77 flg. Lord of Misrule, Feast of Asses, Abbot of Unreason, Boy Bishop, Christmas Prince; Tille Yule 99 flg.

S. 263. Larm i kirker under julemesse, Trad. pop. XIV. 665 (Franche Comté): Finamore Credenze. Usi 75 (Abruzz.); Rivista I. 142 (Sardin.), 145 (Calabr.); Pitré Feste 443 (Sicil.), jfr. Trede IV. 129.

S. 264. Kagen som laves kongedag i Franken, Schade Klopfan 58; Boëmus (1520 fol. LXI a St. Kgl. Bibl.). — I Tyskland og Holland bruges fra gl. tid på kongedag kagen med indbagt bönne eller mandel. Også ved forlovelser er det i Berlin, Hamburg, Frankfurt a. M. skik, at unge piger deler en sådan kage; den som får mandelen, bliver først forlovet (privat medd. ved Prof. Joh. Bolte). — »Kongen« løftet tre gange tilvejrs, jfr. »gadebassens« udnævnelse, se f. eks. Kr. Alm. IV. 3.1. 2. 3. — Bönne-kongen i Frankrig, Laisnel de la Salle I. 19. 22 flg.

S. 265. Narren omviklet med halm (paille), deraf paillasse, vort bajas, jfr. »Erbsenbär« II. 236.

S. 266. Ændringer i skikken, Tr. pop. II. 25 (Ain), 55 (Maine), 380, en fortælling; III. 10 konge valgt ved kort og lodtrækning; 168 (Lorient); IV. 38 flg., forsøg på at afskaffe skikken i revolutionstiden; V. 31; VI. 23 (Caen); X. 10.XVIII (Cannes), jfr. XII. 377; XVII. 417; RD. Belge I. 20 flg.; Ons Volksl. VII. 38.5; Hertz Sagen s. 27 (Elsass) m. henvisn. t. Alsatia 1851. s. 109; Hazlitt-Brand I. 15 (Engl.), kagen fordelt mellem Kristus, Jomfruen og de tre Mager foruden blandt de tilstedeværende; GML. I. 156; Folkl. Journ. IV. 123, »ring, sixpence, thimble« i kagen (Cornwall); jfr. Henders. 77, i skoler vælges den til konge, som giver læreren störst gave; P. Arch. X. 18, hvid, sort bönne i brød, konge, dronning (Piemont).

SØGNE JUL, NYÅRS-, KONGEAFTEN, ELDBJÖRGSDAG

S. 271. Gammeldags julegilde. Mellemslesvig, se Fra Heden s. 77; julegilde, Haukenæs I. 78 (Eidfjord 1884).

S. 275. Ribbe fjer, Sgr. III. 46 (Møn).

S. 276. Ønsker: »helsa och sundhet, allt hvad som kärt är, och du, Maja, än goder fästeman!« Runa IV. 60 (Skokloster). — Julestuerne, forbud mod, Troels Lund VII.² 63, jfr. »Juletavlen« med straffe for forseelser, JSaml. V. 248. — Nyårsaften, stjæle grødgryde, kaffekande; næste morgen stod grodgryde udenfor dör med en klat smör i (Thy); Grönb. s. 33.12 Nadvergryden. — Mange optöjer, Kr. Alm. IV. 133.378—79, jfr. natten mellem 1ste og 2den juledag, smlg. Hertz Elsass. 46: juleaften stjæles stegepande.

S. 277. Nyårsaften, skyden for döre, Tr. Lund VII. 64; Sgr. V. 11 hver »gase« skyder for »gas« (S. Falster), jfr. III. 45; X. 141, jfr. s. 139 (Ribeegn, Horsens); Kr. Alm. IV. 132.372 flg., 139.381 nyårsmorgen 3 skud over vandsted (Udby s. Sæll.); jfr. Schütze Idiot. I. 11. skydning, potter på döre, natvægter råber kl. 12 i spisesal i Hoteller og huse ledsaget af bægerklang; sla potter på döre, S. Müller, Julebog 71, vist hele landet over; jfr. P. Arch. II. 367, stene kastes nyarsnat efter midnat på port af hus, jo större, jo lykkeligere, med gode ønsker (Sorrento); et eksempel pa, hvor sej traditionen kan være, byder i enkelte egne af Italien 1. Marts, den gamle nyarsdag för Cæsars kalender: det er endnu en festdag, unge mennesker mødes efter aftale aftenen forud og modtager den kommende dag med en rentud ubeskrivelig larm. de flöjter, hyler, tuder, dunker på jærnplader, trætønder, plovjærn, grydelag, ringer med klokker, gör kort sagt den spektakel, der kan skaffes tilveje, se Pitré Archivio IX. 84 (Alto Polesine).

S. 278. Rumlepotte, Fb. Ordb. under ordet; Kr. Alm. IV. 133.373; den mindes fra Ribeegn, Galten h., Løgstør, S. Hald h., Thy, Vens.

S. 279. Udhulet kålrabi med lys i, Kr. Alm. IV. 132.368 flg.; S. Müller, Julebog 64; jfr. Tr. pop. V. 256: dodningehoved med lys i på kirkegård; dukke, i hvis hoved lygte; s. 319 endnu 1870 på kirkevej; se endnu s. 512. — Såmegen larm, som muligt, Sgr. III. 152.39 flg.; jfr. Tr. pop. IV. 196 (Rumæn.). — Alle rejser sig kl. 12, larmer, Kr. Alm. IV. 140.383; Sgr. III. 152.839. — Springe ind i året, Kr. Alm. IV. 139.382.

S. 280. Nyarsrim, S. Müller Julebog 65; Kr. Alm. IV. 132.71. — I Sundeved, Kr. Alm. IV. 132.71

S. 281. Uddele nyarsgaver, Fb. Bondeliv 274; S. Müller Julebog 66; Kr. Alm.² IV. 3 flg.; Gr. Gd. M. II. 149

S. 282. Konens nyarsgave, se Fb. Ordb. under nyarsgave. — Lavedunke, Bergh I. 69.

S. 283. Legestuen i Dalarne, Runa 1844, maj hefte s. 123.

S. 284. Nyårsnat i hovedstaden. Fyns Tidende 1901, nr. 2.

S. 287. Stockholm, Aftonbl. Halfvecko Uppl. 1900, nr. 1.

S. 290. Berlin, Berlingske Tidende 1896, 4/1.

S. 293. Ny York, Kors og Stjærne 1901, nr. 2.

S. 294. La Vecchia di natale. P. Feste 404: Usi IV. 63. — Ungdom maskeret; Berl. Tid. 1902. nr. 7 (Agersø). — Helligkrister, Hejmdal 1903, 7/1 og 9/1 (Als).

S. 295. Tregrenet lys. Sgr. III. 45: V. 160, kartegilde. krudt i lys: VII. 79.485 flg.: X. 89. 139 (Uldum. Randers). 141 (Ribeegn) næste dag begynder arbejdet: Kr. Alm. IV. 148.406 flg.. også tre smörhuller i grød. — Helligtrekongersråb i Kogsbølle. Gr. Gl. d. M. III. 165: Kr. Alm. IV. 150.413 flg. — Dagene længes hanefjed. Sgr. VII. 79.490: Kr. Alm. IV. 151.415, se Fb. Ordb. under helligtrekongersdag. — Eldbjörgsdag. se Bergh I. 71: Hazel. VI. 39. V. 7: Wille Sillejord 239: Finn Magnuss. 1ste Novb. s. 140: Gr. Myth.[2] 595. III.[4] 482.122 flg.: Kr. Visted. Bidrag til Tydn. af Primstaven s. 9, Bergens Museums Aarbog 1903, nr. 5.

OVERSIGT

S. 301. Svineholdet på Island. se Geogr. Tidsskr. XVII. 31 anm.

S. 302. Hundene holdes inde. se Schmidt. Volksl. d. Neugriechen s. 214; Krauss. Südslav. Pestsagen (1883) s. 24: Campbell. Superst. of the Scott. Highl. s. 144 flg.

S. 303. Jage julen ud. Storaker Saml. s. 79; Bang Hexeform. s. 42 b (Sætersdal). — Optog i Hardanger. Haukenæs I. 95. — Dansa julen ut, Lloyd 117: Arwids. III. 483. — Jul drevet ud. Sgr. V. 10 (S. Falster). — Tradt i jord. Kr. Alm. IV. 4.2 (Randers). — Spillet i jord. Sgr. V. 161 (N. Nissum, vestj.). — Trampet ud. Kr. Alm. IV. 152.22 (Hjörring). — Pisket ud. Sgr. V. 224 (Roskilde). — Gamle ar skydes. Rivista I. 256. — Carneval begraves. Hartl. Perseus III. 80. — Fastelavn. Meyer Vlk. 255. — Kirmesse. Meyer Vlk. 250: Bad. Vlk. 233. 238: Useners afh. i Rhein. Museum XXX. (1875) s. 195.

S. 304. Shetland. se County Folkl.. Orkney & Shetl. s. 202. jfr. s. 85. 196.

S. 305. Mad ma ej tages op. Kr. Alm. IV. 106.19: Bergh I. 64: jfr. Asbjörns. III. 307: Gaslander 57. ved gilde. — Spildes öl. JKamp. utrykt (Slagelse). — Det som falder på gulvet. JKamp 195.102. — Norrland, se Nordlander. Myth. Sägn. s. 14. — Go Nisses føde. Cav. Wär. I. 275. — Til Vætterne. Wigstr. FS. 91 293—4: Storaker Saml. 35. 129. — Under huset. Wille Optegn. 184 ov. — Kniv og gaffel. Folkeven VIII. 466.16. 392.191. — Ej lyses under bord. Sgr. VII. 72.425: Kr. Alm.[2] III. 138.20; jfr. Storaker Saml. 22; Henriks. Skrock 9; JKamp 381.04.

S. 306. Sjæl under tingbordet. Bondeson. Historiegubbar 98. — Bodil under bordet. Storaker Sagn 43.55. — Brødsmuler. Nordlander Myth.

Sägn. 14. — Tyrolske rim, Zingerle Sitten[2] nr. 300. — Sjæle ved dören. Wuttke nr. 750. — Småfolket i tudseham, Müllenhoff Sagen 325; Wolf Beiträge II. 336; Campbell, Superst. Highl. 138. — Heroerne, Liebr. Volksk. 399.7; Rohde, Psyche[2] I. 245; Usener Götternamen 249. — »Ej sopa«, Nordlander, Myth. Sägn. 14; jfr. Weinh. Volksk. XI. 264 m. henv.; Folkl. XII. 301.

S. 307. Ol og grød på höj, Storaker Sagn 57—62; i sprække s. 65.85. — Ol på ager og humlegård, Storak. Saml. 41; Cav. Wär. II. LIII.; Djurkl. Unnarbo 71. — Brød blandet i sædekorn, Hazel. VII. 35. — Dele det med trækdyr, Säve Akerns. S. 26; Gasl. 22; Amins. IV. 104, V. 88. 102; Aldén 106; Sv. Landsm. Smärra Medd. II. L.; JKamp, utrykt (Bogø). — Plovskær smöres med julelys, Amins. IV. 102. — Offer til Glosoen, Cav. Wär. I. XII. 59, II. XI. XII. — Noens heste, Cav. Wär. I. 212; jfr. Thiele, II. 119 ned., se endvidere Wigstr. FS. 112.357; Folkdiktn. II. 129; Mannh. BK. II. 198; Finn Magn. Lex. Mythol. 1051; Tr. Lund VII. 47 m. henv.; Gr. Myth.[2] 1188; Noen = »han Oden«, Ark. f. nord. Fil. XXI. 161.

S. 308. Høstfolk indbydes, Kr. Alm.[2] I. 46.75; Säve Akerns S. 53. 61; Wigstr. FS. 430.36. — Den kirkelige Allehelgensfest, jfr. Grimm Myth.[2] 865 anm.

S. 310. Allesjælesfest i December, Preller, Röm. Myth.[2] 483; Plutarch, Quæstiones Rom. nr. 34. — Hieronymus, se Bilfinger 50 flg. — Lignende skikke, Gr. Myth.[2] 260 flg. — I Frankrig, Mannh. Germ. Mythen 725; Bosquet, Norm. Roman. 93. — Østerr.-Schlesien, Peter, Volksth. II. 274; Vogt, Weihnachtspiele 25 (Pröjs., Schles. og Böhmen); Knoop, Pomm. 177; Töppen Masuren 63. — Normandiet, Mélus. I. 14; Trad. pop. XIII. 100 (Auvergne), 585 (Bretagne); Monseur, Bulletin de Folkl. III. 97.

S. 311. Julen solfest, se Montelius, Sv. Fornm. Fören. Tidskr. IX. 68.

S. 312. Måneår, jfr. Aasen, jolemaane.

S. 313. Vang og Valders, Bergh I. 75.

LITTERATURFORTEGNELSE

Forkortningerne er væsentlig de samme som i forf's Jyske Ordbog, nogle tit brugte er: Aldén, I Getapulien (1883). — Amer. Folkl., Journal of American Folklore. — Aminson, Bidrag till Södermanlands äldre Kulturhistoria I—VIII. — Bergh, Hallv. A. Bergh, Nye Folkeæventyr og Sagn fra Valders. — Bosquet, Amélie Bosquet, La Normandie romanesque (1845). — Bran, Kuno Meyer, The Voyage of Bran (1895) I., II.; Grimm Libr. nr. 4. — CSH., Campbell, Supersititions of the Scottish Highlands. — CamW., Campbell, Witchcraft in the Scottish Highlands. — Cav. Wär.,

Cavallius, Wärend och Wirdarne (1864) I., II. — Djurklou, Unnarboarnas Seder och Lif. — Garnett W., Lucy M. J. Garnett. The Women of Turkey I., II. — GML., Gentleman's Magazine Library. Manners and Customs I—III. — Hardw. Tr., Hardwick, Traditions, Superstitions and Folklore (1872). — Hazel., Rækken af Samfundet för Nordiska Museets Framjände fra 1884 flg. — Hazlitt, J. Brand, Popular Antiquities of Great Britain by W. Carew Hazlitt (1870) I—II. — Henriksson, J. Henriksson, Plägseder och Skrock (1889). — JK., J. Kamp, Danske Folkeminder (1877). — JO., forfatterens Bidrag t. en Jysk Ordbog. — JSaml., Saml. t. Jydsk Historie og Topografi I flg. — Knoop Pm., Ps., O. Knoop's to samlinger: Volkssagen osv. aus Hinterpommern (1885) og Sagen osv. aus d. Provinz Posen (1893). — Kr. Alm., Kristensen, Gamle Folks Fortællinger om det jydske Almueliv I flg. — KrO., M. Kristensen, A. Olrik, Danske Studier. — Laisnel, Laisnel de la Salle, Croyances et Légendes (1873) I., II. — Ll., Lloyd, L. Lloyd, Svenska Almogens Plägseder (1871). — Meyer, Abergl., C. Meyer, Aberglaube der Mittelalters (1884). — Ndl. Vlk., P. de Mont, A. Gittée, Volkskunde I. (1888) flg. — OHS., Olaf d. Helliges Saga. — Ons Vlksl., J. Cornelissen & J. B. Vervliet, Ons Volksleven I. (1889) flg. — O. Tr. S., Olaf Tryggvesens Saga. — P. Arch., G. Pitré e Salomone-Marino, Archivio per lo studio delle Tradizioni Popolari I. 1882 flg. — Preller, Griechische Mythologie I., II., Römische Mythologie. — Protevang., Protevangeliet, Gregersens oversættelse. — RD., Reinsberg Düringsfelt forsk. skrifter. — Rivista, Angelo de Gubernatis, Rivista delle Tradizioni Popolari Italiane I., II. — Rochh. D. Gl., E. L. Rochholz, Deutscher Glaube u. Brauch (1867) I., II. — Rom. Quest., Plutarch's Romane Questions (1892). Bibliothéque de Carabas vol. VII. — Schönwerth, Sitten und Sagen (1857) I—III. — Sgr., Skattegraveren ved E. T. Kristensen I—XII. — Storaker Sagn, J. Th. Storaker og O. Fuglestvedt, Folkesagn (1881); Storaker Sm., afskrift af en del af den afd. lærer St.'s handskrevne samlinger, tilhørende Univerbibliotheket i Kristiania. — Trede, Das Heidentum in der römischen Kirche (1889) I—IV. — Tr. pop., Revue des Traditions populaires, udg. af P. Sébillot I. (1886) flg. — Wh. Vlk., Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, udg. af K. Weinhold I. 1891) flg. — Wigstr. I. II., Eva Wigström, Folkdigtning I. II.; Wigstr. FS., Folktro och Sägner. — Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube (1869); Z. f. M., J. W. Wolf, Zeitschrift f. Deutsche Mythologie u. Sittenkunde I. (1853)—IV.

REGISTER

Litteratur og henvisninger bedes eftersete i Anmærkningerne.

INDHOLD

RETTELSER

Med beklagelse ser jeg, at tre fejlskrifter er blevne stående:

1. Del	s. 191,	l. 6	Rõicko	læs	Rõicks.
—	s. 226,	l. 7	Horats	—	Ovid.
—	s. 230.	l. 8	Horats	—	Ovid.
—	s. 354,		Horats Fasti	—	Ovid.
—	s. 293,	l. 8	f. n. 85° N. B.	—	81° 30.

